

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**KENT HUKUKUNDA DEVLETİN İSTİSNA YARATMA
DURUMU**

**TAYFUN KAHRAMAN
2502110178**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ADALET ALADA**

İSTANBUL, 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : TAYFUN KAHRAMAN Numarası : 2502110178
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ Danışmanı : PROF. DR. ADALET ALADA
Tez Savunma Tarihi : 10.04.2017 Saati : 13:30
Tez Başlığı :
"KENT HUKUNDA DEVLETİN İSTİSNA YARATMA DURUMU."

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ADALET ALADA		Kabul
2- PROF. DR. HATİCE KURTULUŞ AYDAL		Kabul
3- PROF. DR. FATMA ÜNSAL		Kabul
4- DOÇ. DR. YEŞEREN ELİÇİN ARIKAN		Kabul
5- DOÇ. DR. PELİN PINAR GİRİTLİOĞLU ÖZDEN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. SEVİM BUDAK		
2- DOÇ. DR. ERDEM ERBAŞ		

ÖZ

KENT HUKUKUNDA DEVLETİN İSTİSNA YARATMA DURUMU

Tayfun KAHRAMAN

Bu çalışma, kent mekanında gerçekleşen her ilişki ve uygulamanın temelinde bulunan ve egemenin biçim verdiği kent hukukunun oluşma koşullarını ve istisnanın kent hukukuna nasıl yerleştiğini incelemektedir. Türkiye kentleşmesinin önemli unsurlarından biri olan hukuk, her dönem bir tarafla hukuk dışını ifade eden istisnanın da alanı olmuştur. Egemen tercihlerin şekil verdiği istisnalar ile kentte yer alan ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler ve kentsel mekan biçim kazanmıştır. Özellikle kentsel rant algısı ve rantın paylaşımı sürecinde yaşanan değişim, devletin hukuk alanında istisnalar ile ortaya koyduğu rolün de farklılaşmasına neden olmuştur. Kentsel mekanda bu derece belirleyici olan hukukun kaynağına yerleşen olağanüstü hal ve istisna durumu, egemen devletin aktörler arasında taraf olarak tercihlerine dayandırdığı müdahale biçimlerinin de temeli halini almıştır. Kent hukukunun içerdiği normal hukuk düzeni haricinde yeni bir düzenini ifade eden istisnalar ile sınırları çizilen, üzerinde yaşamın sürdüğü kentsel mekanlar ise yeni hukuk düzeninde istisna mekanlara dönüşmüştür.

Türkiye kentleşmesinde son dönem devletin tercihleriyle değişen yasa yapma biçimi, krizlerle ortaya çıkan bir süreç olarak olağanüstü hal ilanı ve kentsel rant üretimi temelli istisnanın genelleşmesi üzerine yapılan analizler, çalışmanın özgün ana tartışmasını ortaya koymaktadır. Tez çalışmasının kavramsal açıdan olgunlaşması ve kent hukukunun bu anlamda sorgulanması için, Schmitt'in tanımları ve Agamben'in eleştirisi kent mekanında belli tercihler ile somutlaştırılmaktadır. Kentte egemen, olağanüstü hal ve istisna ilişkisini okumak ve bugünün istisna mekanlarını anlamak üzere, çalışmada Schmitt yorumlanarak yeni bir kavramsal yöntem geliştirilmektedir. Böylece tez çalışması sonucunda kent hukuku ve kent mekanında yeniden yorumlanan olağanüstü hal ve istisnanın olgunlaştığı örnek olaylar ile egemenin kentsel mekanda değişen müdahale biçimleri konu edilerek, istisna mekan kavramı yaratılmakta ve Türkiye kentleşmesine yön veren kent hukukunda istisnaların değişen anlamları ile nasıl genelleştiği sorusunun cevabı verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent Hukuku, Olağanüstü Hal, İstisna, Egemen, Kentsel Rant, İstisna Mekan.

ABSTRACT

THE STATE'S CREATION OF EXCEPTION IN URBAN LAW

Tayfun KAHRAMAN

This study investigates the conditions for the formation of the urban law, which structures the basis of every relationship and practice that takes place in the city and shaped by the sovereign, and how the exception is placed in urban law. As one of the important elements of urbanization in Turkey, law has become an area of exception that expresses outside of the law on one hand. Economic, social and political relations together with urban space itself have been shaped by the exceptions that created by the sovereign preferences. In particular, the change experienced in the process of urban rent perception and rent-sharing, caused the role of the state to be differentiated which revealed itself with exceptions in the field of law. The state of emergency and exceptional situation have both settled in the source of law which is the decisive in the urban space, and have become the basis of intervention forms that grounds on the preferences of the sovereign state as a party among actors. Urban spaces which are depicted by the exceptions that render a new order beyond the normal rule followed by urban law, and on which life has lived forward, have become the spaces of exceptions in this new rule of law mechanism.

Analyses made on the changing way of making law by means of the preferences of the state during the recent period of urbanization in Turkey, and on the generalization of exception based on the production of urban rent and declaration of state of emergency as a process emerging from crisis, reveal the unique discussion of this study. In order to conceptually mature the study and to question the urban law in this sense, the definitions of Schmitt and the critique of Agamben are embodied in the urban space with certain preferences. In this study, a new conceptual method is developed by re-interpreting Schmitt to reveal the relation among state of emergency, exception and sovereign in the city, and to have a deeper understanding about the “spaces of exception” today. As the result of this study, based on the discussion on the changing forms of intervention of the sovereign in urban space which supported with real cases from Turkey reflecting our re-interpretation of the state of emergency and exception in urban law and urban space, we introduce the concept of “spaces of exception”. We conclude by giving answer to the question of how the exceptions are generalized with their changing meanings under the urban law that guides the urbanization of Turkey.

Keywords: Urban Law, State of Emergency, Exception, Sovereign, Urban Rent, Spaces of Exception.

ÖNSÖZ

Türkiye kentleşmesini ve kentsel mekanı anlamak üzere kent hukukunu kullanmak ve istisna olanı tanımlamak isteği, bizi yeni bir yöntem arayışına sürükledi. Her dönem egemenlerin tercihleri ile şekillenen istisnaların yön verdiği kentsel mekanı anlamak üzere, kent hukukunu kullandığımız tez çalışmasının özgünlüğü de bu noktada ortaya çıktı. Schmitt'in ve Agamben'in tanımları ile kuramsal altyapısını kurduğumuz ve onları yeniden tanımladığımız çalışmada, yeni bir kavramsal yöntem geliştirildi. Böylece kent mekanında tanımlanan olağanüstü hal ile kent hukukundaki istisnaların oluşturduğu örnek olaylar üzerinden, egemen tercihler ile olgunlaşan istisna mekanın sınırları çizilerek bugünün kentsel mekanına yeni bir tanım getirildi. Kentsel mekana ilişkin yeni bir tanım yapma çabası ile hazırlanan tez çalışmasını gerçekleştirme sürecinde destekleri ile yanımda olan ve katkılarını sunan bir çok kişi oldu; tümünün adını burada zikretmemiş olsam da, öncelikle hepsine teşekkürlerimi sunmak isterim. Özellikle, başta Danışman Hocam Prof. Dr. Adalet ALADA olmak üzere, tez izleme heyetinde yer alan Prof. Dr. Hatice KURTULUŞ ve Doç. Dr. Yeşeren ELİÇİN ARIKAN, bu süreçte gösterdikleri sabır ve verdikleri emekle teze çok önemli katkılar sundular. Bugünlerde yaşadıkları haksızlıklara ve akademiden zorunlu ayrılışları nedeniyle geçirdikleri zor zamanlara rağmen, onurlu duruşlarından taviz vermeden tezi yakından takip ederek olgunlaştırılmasını sağladılar, kendilerine ne kadar teşekkür etsem yetersiz kalacaktır.

Tezin ortaya çıkmasını sağlayan bilgi birikimi ve deneyimin oluşması sürecinde şehir plancısı olarak meslek hayatımda ve akademide geçirdiğim zaman boyunca katkı koyan tüm hocalarıma ve meslektaşlarıma; TMMOB Şehir Plancıları Odası'nda görev aldığım süreçte destek olan ve dayanışmalarını eksik etmeyen, birlikte zorlu günler geçirdiğimiz arkadaşlarıma ve kurumlara; fikir ve moral desteklerini eksik etmeyen dostlarıma; Schmitt ile tanışmama vesile olan makalemin editörlüğünü yapan dostlarım Ayşe ÇAVDAR ve Pelin TAN'a; her konuda gösterdikleri anlayış ve verdikleri moral için aileme ve karşılıklı oturup tezlerimizi yazarken gülümsemesi hiç kaybolmayan, geçirdiğimiz zor zamanlarda destek ve sabrı ile sürekli yanımda olan sevgili eşim Meriç DEMİR KAHRAMAN'a sonsuz teşekkür ederim.

Tayfun KAHRAMAN

İstanbul, 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
TABLolar LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EGEMEN, HUKUK ve KENT

1.1. Siyasal İlahiyat ve İstisna	12
1.1.1. İlahi Egemen ve Siyasal Olan	13
1.1.1.1. Modernitenin Eleştirisi	14
1.1.1.2. Egemen	16
1.1.1.3. Dost / Düşman	19
1.1.2. Hukuk: Nomos ve Gesezt	22
1.1.2.1. Egemen Hukuku	22
1.1.2.2. Meşruiyet ve Nomos	24
1.1.3. Olağanüstü Hal ve İstisna	27
1.1.3.1. Hukukun Dışladığı Alan	28
1.1.3.2. İstisnanın Toplumsallığı: Homo Sacer	32
1.2. Kent Mekanı ve Egemen	34
1.2.1. Kent, Sermaye ve Devlet	35
1.2.2. Kentte Yeniden Üretim İlişkileri	41
1.2.2.1. Kentsel Rant	43
1.2.2.2. Kentsel Arsa; Kullanım ve Değişim Değeri	48
1.2.2.3. Mülkiyet ve Emlak Piyasası	52
1.3. Kentte Rant Hukuku	55
1.3.1. Kente Müdahale Biçimleri	56
1.3.2. İstisna Mekan	62

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KENT, HUKUK VE İSTİSNA

2.1.	Devlet, Kent Mekanı, Hukuk	70
2.1.1.	Kent Mekanında Devlet	71
2.1.2.	Kent, Toplum ve Meşruiyet	76
2.1.3.	Kentte Düzenleyici Bir İşlem Olarak Hukuk	80
2.2.	Türk Kent Hukukunda İstisna	85
2.2.1.	Kent Hukuku Doğuyor	86
2.2.2.	İmar Afları Dönemi	98
2.2.3.	Özelleştirme Dönemi	109
2.3.	Düzenleyici İşlemler Bir Kent Hukuku Oluşturdu Mu?	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE KENTLEŞMESİNDE İSTİSNANIN DEĞİŞEN ANLAMI

3.1.	Kentte Egemenin Yeni Tanımı	130
3.1.1.	Politik Tercih: Rantın Paylaşımı	134
3.1.2.	Kurumlar: Düzenlemeden İşletmeciliğe	139
3.1.3.	İstisna Yetkiler: TOKİ ve Özelleştirme İdaresi	145
3.2.	Riskten İstisnaya Dönüşen Mekan	152
3.2.1.	Kentsel Dönüşümün Hukuki Düzenlemesi	153
3.2.2.	Olağanüstü Halin Doğurduğu Afet Yasası	165
3.2.3.	İstisna Mekan: Fikirtepe Örneği	175
3.3.	İstisnalarla Araçsallaşan Planlama ve Mülkiyet	181
3.3.1.	Kıyıda İstisna Mekanlar: Kurvaziyer Limanlar	183
3.3.2.	Orman Satışının Yasalaşması: 2/B Arazileri	192
3.3.3.	Planlama Yetkisinde İstisna: Kamu Mülkü Arsalar	198
SONUÇ		206
KAYNAKÇA		222
EKLER		235
ÖZGEÇMİŞ		241

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Agamben'in İstisna Çemberleri	30
Tablo 2. Cumhuriyet Tarihi Boyunca Kanunlaşan İmar Affı Kanunları	101
Tablo 3. İstisna Mekanın Oluşum Sürecini Anlatan Kavramsal Matris	129
Tablo 4. Kentsel Dönüşüm Hakkında Meriyette Olan Hukuksal Düzenlemeler ...	155
Tablo 5. Zincirlikuyu Arazisinde Yapılan İmar Planı Çalışmaları	201
Tablo 6. Zincirlikuyu Arazisi Planlama ve İhale Süreci	203

KISALTMALAR LİSTESİ

AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OHAL	: Olağanüstü Hal Rejimi
ŞPO	: TMMOB Şehir Plancıları Odası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDİ	: Türkiye Denizcilik İşletmeleri
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TL	: Türk Lirası
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TOKİ	: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi

GİRİŞ

Kent mekanını anlama çabası, bizi sürekli yeni alanlara ve bu alanların bize sunduğu kavramsal çerçevelerin izlerini kentsel mekan üzerinde aramaya yönlendirmektedir. Kent hukukunu alan olarak kullandığımız bu çalışmada da ana hedefimiz; kentsel mekan üzerinde gerçekleşen faaliyetleri okumak için kent hukukunda tanımsız ve açık bırakılan çerçeveyi, istisna olanın tespiti ile ortaya koymaktır. Kent hukukuna yeni bir çerçeveden bakmak üzere sorduğumuz; “kent mekanında istisna olan ve istisnayı yaratan ne?” sorusunun cevabını bulmak amacıyla istisnayı kavramsal olarak dayandırdığımız nokta ise Schmitt’in istisnaya ilişkin tespitleridir.

Bu anlamda kent mekanında iktidar ve aktörlerin biçim verdiği kent hukukunu anlamak için başvurduğumuz kaynak Carl Schmitt (1888 – 1985)’in istisna ve olağanüstü hal tespitleri ile onun eleştirisi olacaktır. Kentlerin değişen hukuksal düzenlerine ve aktörlerin değişen görev ve yetkilerine bakarak, Schmitt’in tartışmasını kent mekanı üzerinde yapmamız; kent hukukunda istisnaları ortaya çıkarmamıza ve böylece kentteki değişimi anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu amaçla kent hukukunda açık bırakılan alanları tanımlamak için istisna olanı arayacağımız tez çalışmasında ilk olarak, Carl Schmitt’in istisnaya karar veren egemen ve karar alma ile yasayı birbirinden ayıran hukuk anlayışı çözümlenecektir. Ardından da kentsel mekan üzerinde rant çerçevesinde kurgulanan siyasal/ekonomik ilişkiler açıklanacak ve kent hukukunda istisnanın genelleşmesinin kentsel mekandaki karşılığı olan, istisna mekan kavramı tanımlanacaktır.

20. yüzyılın felsefecisi ve Alman düşüncesinin bu dönemdeki önemli figürlerinden biri olan Carl Schmitt, aynı zamanda nasyonal sosyalist hareketin fikri temsilcilerinden de biri olarak tanınmaktadır. Liberalizme getirdiği eleştiri ile ekonomik belirleyiciliğin ortaya koyduğu egemenlik ve hukuk kavramlarını, tanrı inancının yerine koyarak; ilahi anlamları ile egemen ve hukuku yeniden yorumlamaktadır. Yaşadığı dönemin ve otoriter devletin kötü sonuçlarının sorumluları arasında gösterilen Schmitt, hakim liberal düşünceye yönelttiği eleştirileri ile radikal demokratlar gibi yeni demokrasi tartışmaları için, önemli bir

figür haline gelmiştir. Carl Schmitt adı, özellikle son dönemde terör karşısında uluslararası alanda yaşanan gelişmeler ile sıkça anılmakta ve ülkemiz siyasal alanında düşman üzerinden tanımlanan siyasal birliktelikler ve olağanüstü hal rejimi ile de sıkça dillendirilmektedir. Özellikle dost / düşman ayrımının giderek keskinleştiği ve otoriterliğin yeniden güç kazandığı bu dönemde, uluslararası ve ulusal hukuk alanlarında istisnaların daha belirginleştiği bir süreci anlamak üzere; ona yönelen daha fazla çalışma ortaya çıkmaktadır. Bizim açımızdan ise kent hukukunda egemenin daha belirleyici olduğu ve hukuk dışı alanın içselleştirilerek genelleştiği bir dönemi anlamının aracı olarak Schmitt ve düşüncesi, önemli bir enstrüman haline gelmektedir.

Tez çalışmamızda ortaya koymaya çalıştığımız şekliyle, Schmitt'in felsefe, hukuk, siyaset üçgeninde felsefe alanı içinde yaptığı tartışma, mekânsal bir boyuta taşınarak maddileşmektedir. Unutmamak gerekir ki felsefe, antik yunandan bugüne polis ile ilgilidir ve polis, yani mekan üzerinde gerçekleştirilendir. Kaynağında polisin yer aldığı felsefe, polise referansla doğmuştur. Bu nedenle sosyal ve siyasal etkinliklere bireysel katılım mekanı olan polis üzerine gerçekleşen eylemi, sadece epistemolojik yanı ile okumadan mekansallaştırmak bir benzetme değil, aynı zamanda bu tartışmayı somut mekana indirme girişimidir. Felsefe alanında gerçekleşen bir tartışmayı somutlaştırıp mekân üzerinde gerçekleşen ilişkileri anlamak üzere kullanmak, yani şeyleri somut birer nesneye dönüştürmek oldukça meşakkatli bir iştir. Fakat Schmitt'in metafizik olandan kaynaklı düşüncesinin altında yatan, hukuk ve siyaset ilişkisi ile temellendiği için realize olan şeyler; bu zorluğa rağmen somut bir alana indirgenebilmektedir. Hatta Schmitt'in eserlerinde düşüncesini, hukukçu kimliği nedeniyle sürekli biçimde hukuk alanı ya da olaylar ile maddileştirmesi; onun karşısında bir konum alma ve onu dışarıdan okuma girişimimizin kolaylaşmasını da sağlamaktadır. Elbette bu girişimi kolaylaştıran bir başka unsur, Schmitt'i eş zamanlı bir biçimde Agamben'in bakışı ile de okumak olmuştur. Agamben'in Schmitt eleştirisi üzerine yazdıkları, somutlaştırmaya giriştiğimiz şeylerin çoğu zaman somutlaşmış ve mekan üzerinde tanımlanmış kalıplarını bize

sunmuştur. Bu nedenle, pek çok düşünür¹ Schmitt üzerinden geliştirdikleri karşı projeler ile düşüncelerini ortaya koyarken, bunlar arasından İtalyan siyaset felsefecisi Giorgio Agamben (1942 -) seçilmiş ve çalışmamızın karşı teorisi için ona başvurulmuştur.

Görüldüğü üzere tez çalışmasının kavramsal anlamda olgunlaşması ve kent hukukunu oluşturan kavramların sorgulanması için, belli tercihler ile hareket edilmektedir. Öncelikle Schmitt'in getirmiş olduğu tanımlar ve onun eleştirisi, Schmitt'in kendisinde ve Agamben'de aranarak çalışma için yorumlanmıştır. Özellikle Schmitt üzerine kentsel mekana ilişkin karşılaşılan geniş bir çalışma bulunmaması ve bu çalışma ile özgün bir biçimde Schmitt ve Agamben'in kavramlarının kentte ve kent hukukunda yeniden tanımlanmaları, bizi iki teorisyeni ve çalışmalarını başlıca kaynak olarak almaya yönlendirmiştir. Tez çalışmasında neo liberal kentleşme ve bu kentleşmenin altlığını oluşturan kent hukuku eleştirisi başlıca konumuz olduğundan, bir anti-liberalizm mücadelesi olarak Schmitt ve kavramları eleştirimizin zemininin kurgulanması açısından oldukça yardımcı olmuştur. Aynı yönde temelde neo liberalizme bir eleştiri olarak gerçekleştirilen çalışma, Schmitt'in otoriter yaklaşımını reddederek farklı bir perspektife yöneldiği için ise; Agamben'in kavramları ile Schmitt'ten ayrıldığımız noktaları ortaya koymuştur.

Fakat neo liberalizme karşı gerçekleştirdiğimiz okuma çalışmamızda Schmitt'in eleştirileri, döneminin koşulları ile bugün yaşanan süreç arasındaki fark göz önüne alındığında daha hafif kalmaktadır. Devletin esas belirleyici olduğu liberalizm sürecinde eserlerini kaleme alan Schmitt'in tanımlamaları, bugün piyasa belirleyiciliğine terk edilen neo liberal koşulların anlaşılması için bir derinleşmeye ihtiyaç duymaktadır. Schmitt'in ömrünün yetmediği bir aşamada ortaya çıkan neo liberalizmin getirdiği ağırlaştırılmış koşullarla karşı karşıya olan kentler için, Schmitt'e aşkın bir değerlendirme zorunlu hale gelmektedir. Bu anlamda Schmitt'in liberalizm eleştirisini yaptığı dönemden çok daha ağırlaştırılmış olan, devletin dışlandığı, mülkiyet ve piyasa ilişkilerinin egemeni belirlediği bir dönemi anlamak

¹ G. Agamben, W. Benjamin, A. Negri, J. Habermas, C. Mouffe, C. Galli; bu düşünürler arasında başlıca örnekler olarak sayılabilir.

üzere çalışmada; Schmitt'in tespitleri günümüzün gerektirdiği derinliğe kavuşturulmaya çalışılmaktadır.

Bu noktada Schmitt ve Agamben'in yaklaşımlarını kentsel mekan üzerinden okuyarak egemen, istisna, olağanüstü hal ve istisna mekan kavramlarını bugünün kent hukuku içine yerleştirme çabamız, kavramları zorlamak olarak görünebilmektedir. Fakat çalışmada Schmitt ve Agamben'in gündeme getirdiği konu ve kavramlar, onların kullandığı anlamları ile bir yeniden yorumlamaya tabi tutulmakta ve kavramları zorlayarak bir kalıba sokmak yerine, kent ve hukuk ilişkisini anlamak üzere yeni bir bilimsel yöntem işaret edilmek istenmektedir. Bu nedenle tez çalışmasında egemen, istisna, olağanüstü hal gibi kavramlar kullanılırken, hukuk alanı ve kent mekanında kavramların zorlayıcı bir tanımlama ile işlenmesinden kaçınılmış ve yöntemsel olarak kavramların olgunlaştığı olaylar konu edilerek, bu alanda da bir tercihte bulunulmuştur. Hatta alan çalışmamızı oluşturan son bölümde tanımlayıcı bir yaklaşımdan kaçınmak üzere, her olay ve hükmü farklı biçimlerde ele almayı kolaylaştıran bir matrise yer verilmiştir.

Kent hukukunu kentsel rantın belirlediği ekonomik ilişkiler ve neo liberalizmin ortaya koyduğu toplumsal yapı üzerinden istisnalar ile okumaya çalıştığımız çalışmada, Schmitt ve Agamben'den ayrıldığımız bir başka nokta ise kullandığımız hukuk terimleridir. Onların anayasal hukuk çerçevesinde ele aldıkları egemen ve istisna kavramları; kentsel mekanın bu kadar belirleyici olduğu bir çağda, bu çalışma ile kent hukuku içerisine yerleştirilmektedir. Schmitt'in uluslararası hukukta ulusların kara ve deniz sınırları ile mekansallaştırdığı gibi, nomos yani istisna olan; benzer biçimde, toprağın mülkiyet sınırları ile şekillendiği kent mekanında da varlık koşullarını yaratmaktadır. Bu anlamda mekânsal referansa sahip olan nomos, istisna olanı anlatmaktadır; fakat istisna mekansallaştığı, yani mekansal referanslara sahip olduğu sürece nomos anlamını üstlenmektedir.

Bu anlamda kent hukukunda istisna, anayasa ya da normlarla belirlenmiş olan olağanüstü hal tanımı ve rejimlerinden de farklılaşmaktadır. Kent hukukunda hukuk dışındaki bir durumun, olağanüstü hal tanımı ile eşik durumuna gelmesi ve egemenin karar alma (nomos) yetkisi ile hukuk alanına çekilmesi belirli sınırlar içinde bir istisna ortaya çıkarmaktadır. Egemenin tercihleri ile kent mekanında ortaya çıkan bir

durum, olağanüstü hal koşulları içerisinde değerlendirilerek hukuk alanı içine çekilmekte ve hukuk alanında var olmayı sürdüren durum sonucu, istisna kural haline gelmektedir. Olağanüstü hal rejiminde ise olağanüstü halin kendisi bir istisna olarak belirlenmekte ve bir süreç haline gelmemektedir. Egemenin fiili durumu hukuk alanına alması değil, olağanüstü hal rejimi, hukuk alanın kendisini istisnalarla belirlemesidir. Kent hukukunda istisna tanımı ise normal hukukun geçerli olduğu bir alanda belli alanların hukuk dışılığıdır. Böyle bir tanımlama hem kent hukukunda olağanüstü hal ve istisna durumunu birbirinden ayırdığımızı, hem de olağanüstü hal rejiminden kent hukukun ayrıldığını göstermektedir. Bu nedenle, Agamben ve Schmitt'te anayasal hukuk açısından olağanüstü hal ve istisna bir arada tanımlansalar da, kent hukukunda bir süreç olarak kriz durumunu tanımlayan olağanüstü hal ile olağanüstü halin sonucu istisnayı birbirinden ayırmayı tercih etmekteyiz. Mekânsal referansları ile nomos anlamının ön plana çıktığı bu noktada, istisnanın farklı bir karakter kazanması nedeniyle; istisna hükmün kabulüne kadar olan süreci tanımlayan ve somut bir mekânsal boyut kazanmayan olağanüstü hal durumunu istisnadan ayırmaktayız.

Yapılan ayırım ile de neo liberal kentleşme ve ürünü yeni kent hukukunu anlayarak eleştirisini geliştirmek ve karşı bir projenin mümkün olduğunu göstermek üzere kente, kamunun düzenleyici işlevini yeniden üstlenmesi gerektiğinin altını çizen bir noktadan bakılmaktadır. Özellikle refah devleti politikalarının çözünmesi ve devletin sermayeden yana açık tavır alması sonucu kentlerde ayrışmanın daha da derinleştiği bir dönemde; devletin kamucu bir tarafta olması gerektiği, yeniden hatırlatılmaktadır. Burada kamunun açık bir taraf olarak kaydı ve kamusallığın yitirildiği ya da başka bir anlam kazandığı noktada kentsel adaleti norm değil, meşruiyet belirlemektedir. Hukuki olanın ister istisna ister norm olsun, toplumsal anlamda adil ve meşru olacağını varsaymak hayalcilikten öteye gitmemektedir. Tersine gerçekçi bir yaklaşım ile kent hukukunda egemen olarak devletin, istisna olan karar alma ile düzenleme arasında bir karar vermesi; Agamben'in doğa ile hukuk arasındaki belirsizlik mıntıkası dediği egemen istisna yerine, hukuksal referanslarını normal hukuk alanı olan meşruiyet zeminine çekmesi gerekmektedir. Normlarla belirlenen hukukun dolayısıyla meşruiyetin kent mekanında askıya alınması, istisnayı kural

haline getirirken; egemen için kentsel mekanı düzenlemeyi daha da zorlu bir proje haline getirmektedir.

Kentsel mekanda zorlu bir proje ile karşı karşıya kalan egemen ve yer yer onla eş anlamlı kullandığımız devleti tanımlayan bileşenlerin, bu zorlu projede üstlendikleri görevler ve görevlerini yerine getirme biçimleri de önem kazanmaktadır. Öncelikle bu bileşenler kimdir diye bir soru sorulduğunda, merkezi ve yerel yönetimlerin egemen olan devleti oluşturduğunu söylemek, eksik bir tanımlama olmaktadır. Olağanüstü hale karar veren egemen, sadece merkez ve yerel yönetimler değildir; bunlara sermaye de, özellikle neo liberalizm çağında, bir aktör olarak eşlik etmektedir. İstisnayı oluşturan ve yasalar ile yaratan merkezi yönetim olsa da, egemen tercih dolayısıyla onu talep eden sermaye ve onu uygulayan yereldeki yönetim yapıları da egemenin bileşenleridir. Egemen devleti, merkez ve yerel olarak tanımlamamız bu anlamıyla yetersiz kaldığından, kavram egemenliğin tüm paydaşlarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Egemen devletin paydaşlarından olağanüstü hale karar veren ve istisnayı yaratanlar düzenleyici bir görev üstlenirken; istisnayı uygulamaya koyan, mekana rapt edilmesini sağlayan yerel yönetimler ise uygulayıcı görevini üstlenmektedir. Bu anlamda istisnayı ortaya koyan egemen, düzenleyici ve uygulayıcı tüm paydaşları ile birlikte tanımlanmakta ve egemene bir bütün olarak bakılan çalışmada, merkezi ve yerel yönetimler arasında bir ayrım öne çıkmamaktadır.

Kent hukukunda istisnayı belirginleştiren egemen tercih için, kentsel mekanda gizli bir kavram olan kentsel rantın anlamını ortaya çıkarmak ise; kentsel mekanın nomosunu bize sunacaktır. Bu anlamda çalışmada kentsel mekanda nomosun ortaya çıkmasında ana belirleyici olan sınırları ve rantı kavramak için, yine neo liberalizmin eleştirisi üzerinden gidilerek mülkiyet ve kentsel rant kavramları tanımlanmıştır. Öyle ki bugün kentsel mekanı ve ona biçim veren istisnaları anlamak üzere, kentsel rantın kavramsallaştırılması zorunluluk haline gelmiştir. Rant kavramının ilk ortaya çıkışı, tarımsal üretimde oluşan değerın toprağın verimliliği ve konumu üzerinden sorgulanmasıyla olsa da; kapitalizmin gelişen mantığı ile paralel biçimde Adam Smith, David Ricardo ve Karl Marx tarafından yapılan bu çalışmalar, ileri taşınarak kentsel mekana yönelmiştir. Klasik iktisadın kurucuları ve rantın öncü çalışmalarını

yapan kuramcılar olarak Adam Smith ve David Ricardo, tarımsal toprağın yer ve verimliliği ile değer ilişkisini sorguladıkları kuramlarıyla kentsel mekanda biçimlendirici bir görev alacak olan kentsel rant kuramının da temelini atmışlardır. Smith ve Ricardo'nun eserlerine getirdiği eleştiri ile ranta farklı bir bakış kazandıran Karl Marx ise, tarımsal kaynaklı rantı kategorilere ayırarak bugün hala geçerliliğini koruyan bir çerçeve ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmada da yer verildiği şekli ile kentsel mekanda rantın oluşumuna ilişkin teorik çerçeve, Marx'ın öncü çalışmaları üzerinden genişlemiştir. Marx kentsel mekan üzerine çok az çalışma üretmiş olsa da, rant kategorizasyonu ve rantın da içinde yer aldığı değerın unsurlarına ilişkin tanımları; bugün kentsel rantı anlamamız için yeterli referanslar sunmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren onu referans alan coğrafyacılar arasında, rant kavramı yeniden ele alınmaya başlanarak; kentsel mekana ilişkin yeni bir tartışma ortaya konmuş ve kentsel ranta dair çalışmalar kaleme alınmaya başlanmıştır. Neo liberal kentleşmenin ürünü olan bugünün kentini ve kent hukukunu şekillendiren kentsel rant kavramına bakışımızı da, yapmış oldukları geniş güncel tanım ve neo liberalizm eleştirisi nedeni ile Marksist rant kuramını ileriye taşıyan bu kuramcılar biçimlendirmiştir. Bu anlamda çalışmada kentsel ranta yaklaşımımızı şekillendiren, bize sağladıkları olanaklar nedeniyle Marx, Harvey, Lefebvre ve Castells'in ortaya koyduğu teorik çerçeve olmuştur.

Tezde ele alınan konu özelinde, son dönem Türkiye'de gerçekleşen kentlere yönelik hukuki değişikliklerin altında yatan ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin ne olduğu sorusuna dönersek; kentsel mekân üzerinde yeniden konumlanan hukuku belirleyen, bu ilişkilerin yarattığı ayrıcalık ve istisnalardır. Tez çalışmasında kent mekanında olağanüstü halin ve olağanüstü hal tanımı üzerinden kent hukukunda istisna hükümlerin tanımlanması da bu saptama üzerinden yapılmaktadır. Bu anlamda çalışmanın amacı, kentsel mekan algısında yaşanan değişim vurgusundan hareketle egemen devletin hukuk alanında ortaya koyduğu yeni rolünü istisna kavramı üzerinden tartışmaktır. Türkiye kentleşmesinde devletin yasa yapma sürecinde değişen rolü ile birlikte, sermayenin rantın paylaşımında kentteki ayrıcalıklı hakları ve istisnanın kural haline gelmesi üzerine yapılan tartışmalar da, çalışmanın ana eksenini belirlemektedir. Çalışmada irdelenen istisna kavramı ve devletin yarattığı ayrıcalıklı haklar ile oluşan rant değeri, kentlerde görülen yeni kent hukukunun da

ana çerçevesini oluşturmaktadır. Bugün gelinen noktada kent hukukunu biçimlendiren devlet, olağanüstü hal tanımı, istisnalar ve ayrıcalıklı haklar ile rant üretimini kolaylaştıran yeni bir rol üstlenmiştir. Devletin yarattığı bu yeni kent hukuku ise kentsel mekan üzerinde var olan tüm ilişkileri yeniden tanımlamakta ve istisna mekanda ekonomik ve sosyal tablo yeniden çizilmektedir.

Sonuç olarak kentlerin yeni hukuksal düzenlerine ve kurumların değişen yasal çerçevelerine bakarak istisna olanı arayacağımız tez çalışmasının ilk bölümünde, Carl Schmitt'in egemeni nasıl tanımladığı ve egemenin istisnaya nasıl karar verdiği soruları irdelenerek; kentsel mekan ve kentsel rant çerçevesinde aktörlerin üstlendiği roller aktarılacak ve egemen, kent ve hukuk üçgeninde kent hukukunda olağanüstü hal ve istisna olan açıklanarak istisna mekan kavramı betimlenecektir. Bu bölümde amacımız çalışmaya yön veren düşünceler etrafında biçimlenen kuramsal açılımları ortaya koymak, bu düşünceler üzerine geliştirilen yaklaşımlara yer vermek olacaktır. Kavramsal çerçevenin oluşturduğu birinci bölümde, bahsedilen kavramlar birbirleri ile ilişkilendirilerek, kurulan bu ilişkiyel tablo üzerinden çalışmanın ana eksenine ait kuramsal açılımlar aktarılacaktır. Böylece Türkiye kent hukukunda konu edeceğimiz kavramsal açılım ortaya konarak, çalışmada yer verilen kent, kentsel mekan, hukuk, istisna hali, olağanüstü hal, meşruiyet, mülkiyet, rant, kullanım değeri, değişim değeri kavramları açıklanacaktır.

Egemen, kentsel mekan ve hukuk üçgeninde kent hukukunda istisna olana ilişkin yapılan açıklamalara ve istisna mekanın tanımına yer verilen birinci bölümden sonra, ikinci bölümde kavramsal çerçevenin Türkiye kentlerinde nasıl bir karşılık bulduğu sorusunun cevabı aranacaktır. Türkiye'de devletin hukuk aracılığıyla kent mekanında kurduğu ilişkiler ve aldığı konumun öncelikle irdelenmesi ile kentsel mekan ve kentsel rant çerçevesinde oluşan tercihleri ortaya konacaktır. Devletin tercihleri ile biçimlenen kentsel mekanda aktörler arasındaki ilişkilere bakılacak ve egemenin bu ilişkiler sonrasında ortaya koyduğu istisnalar ile toplumsal meşruiyet sorunu; kent hukukunda istisnayı içselleştiren Türkiye örneğini anlamamızı sağlayacaktır. Ayrıca devletin ortaya koyduğu istisnaların meşruiyeti tartışmasının açtığı yoldan gidilerek, kent hukukunda devletin ve hukukun düzenleyici rollerine bakılacaktır.

Bu bölümde amacımız çalışmaya yön veren ve kuramsal açımda aktarılan düşüncelerin biçimlendirdiği kavramları, Türkiye örneğinde ortaya çıkarmak ve kavramlara ilişkin Türkiye kentleşmesinde belirlediğimiz dönemler içinde değişen yaklaşımlara yer vermektir. Birinci bölümde yer alan kavramsal çerçeve ile belirlediğimiz dönemler içinde kent hukukundaki düzenlemelere detaylı bir biçimde bakılacak, kavramların değişen ele alınış biçimleri ve dönemlere özgü istisna hükümler üzerinden istisna mekan açısından dönemlerin özellikleri belirlenecektir. Böylece Türkiye’de Tanzimat ile başlayan batılılaşma sürecinden Cumhuriyetin ilanına, çok partili döneme geçiş sürecinden küreselleşme sancılarına ve oradan bugüne gelirken; kent hukukunda yaşanan özgün kırılmalar istisna hükümler ile okunacaktır. Kent hukukunda her dönem yer alan olağanüstü hal tanımları ve istisnalar, egemen ve kent mekanındaki aktörler ile hakim ekonomik birikim rejimin belirlediği farklılıklar incelenecektir. Farklılıkları tespit için yapılacak olan bu okuma ile egemenin siyasal tercihleri doğrultusunda istisnaya karşı değişen yaklaşımlar ile hakim ekonomik sistem arasındaki ilişki değerlendirilecektir. İstisna halinin her dönem varlık koşullarını yarattığı ve sürekli bir biçim aldığı tespiti sonucunda bugüne gelindiğinde, devletin kent hukukunda olağanüstü hale ve istisna hükümlere karar vermede nasıl bir temel farklılık ortaya koyduğu belirlenecektir. Dolayısıyla ortaya konan farklar, bugüne geldiğimizde egemenin yeniden yazdığı istisnaları biçimlendirme koşullarını tespit etmemize de yardımcı olacaktır.

Tezin son bölümü olan üçüncü bölümde, çalışmada yer verilen kuramsal kısma ait kavramlar sorgulanarak, egemenin kent mekanına yaklaşımında ortaya çıkan değişimler anlatılacaktır. Bu amaçla son dönem kentte değişen hukuk çerçevesi ile uygulama örneklerine yer verilerek istisna mekanlar tespit edilecek ve istisna mekanların kentlerde nasıl belirlendiği aktarılacaktır. Kamu Reformu adı ile yönetim yapılarında köklü değişikliklere neden olan yasal düzenlemeler milat kabul edilerek, bir önceki bölümde kendi özgün çerçeveleri ile aktarılan dönemlerle bugün içinde olduğumuz ve istisnayı genelleştirdiğini aktardığımız dönem arasındaki farklar ortaya konmaya çalışılacaktır. Ele alınan kent hukukuna ait düzenlemeler ile bu düzenlemelerde yer verilen istisna hükümler tespit edilecek ve bu tespitler sonucu, her düzenlemeye ait uygulama örnekleri incelenerek; kent mekanı, egemen, hukuk ve

istisna kavramları çerçevesinde kentsel mekanda yeniden belirlenen bölüşüm ilişkileri ortaya konacaktır. Böylece kentsel mekanda oluşan istisna mekanları yaratan süreç anlaşılmaya çalışılacaktır.

Ayrıca bu döneme kadar Türkiye’de kent hukukuna hakim olan, karşılaşılan mecburi ya da önlenemeyen durumların meşrulaştırılması şeklindeki istisna halinin; bugün nasıl egemen tercih haline geldiği ve istisnanın genelleştirildiği anlatılacaktır. Bu amaçla ilk olarak, kentte değişen kurumsal yapı ve siyasal tercihler üzerinden devletin kentsel mekandaki yeni tanımı yapılarak; kentsel rantların belirlediği işletmecî mantık üzerinde durulacaktır. İzleyen anlatımda ise egemenin değişen müdahale biçimleri ve yeni hukuk düzeni ile ortaya çıkan istisna mekanlar, kentsel dönüşüm, planlama ve mülkiyet kavramları üzerinden uygulama örnekleri ile aktarılacaktır. Sonuç olarak bahsettiğimiz bu izlek ile birlikte, tez çalışmamızın ana sorusu cevaplanarak; kent hukukunda egemen olarak devletin istisnayı nasıl ve ne amaçla kullandığı ve bugün ortaya çıkan istisna mekanlar ile kent hukukunda nasıl bir sürece gelindiği anlatılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EGEMEN, HUKUK ve KENT

Kentsel mekân üzerindeki organizasyonu gerçekleştiren devlet ve kurumlar ile organizasyona yön veren kent hukuk sistemi, ekonomik, sosyal, siyasal ilişki ve aktivitelerin gerçekleştiği kentsel mekânı biçimlendirir. Kent mekânı üzerinde gerçekleşen kente özgü aktiviteler, kent hukukunun ortaya koyduğu kurallar bütünü içinde şekillenen yazılı hükümler çerçevesinde belirlenir. Bu anlamda kentsel mekân üzerinde kullanım ve düzenleme anlamında belirleyici bir işlev üstlenen, ekonomik ve sosyal ilişkileri düzenleyen kent hukukunu incelemek, kentsel mekân üstünde yer alan ilişkiler bütünü de anlama çabasını içermektedir. Tezin bu doğrultuda amacı, bugün Türkiye'de hukuk alanında yapılan düzenlemelerin belirleyicisi olan ekonomik, toplumsal ve politik ilişki biçimlerini okumak ve kent mekânında devletin tanımladığı olağanüstü hal durumu ve yarattığı istisnalar ile mekânı nasıl şekillendirdiğini anlamaktır.

Türkiye'de 2000'li yıllarda başlayan dönem, kentsel mekân üzerinde yeni bir hukukun temellerinin atıldığı bir süreci tanımlamaktadır. Bu süreçte kentsel mekân, rant baskısı etrafında yeniden şekillenmekte; kentsel yaşamı ve etkinlikleri düzenleyen kurallar, rant talebi çerçevesinde yeniden belirlenmektedir. Devlet, gerek yasama gücünü gerekse elindeki kamu mülklerini kullanmak suretiyle kentsel mekânın değer yaratacak bir araç olarak yeniden şekillenmesine ve araçsallaşmasına öncülük ederken aslında toplumsal ve siyasal ilişkileri ve hiyerarşiyi de belirli öncelikler çerçevesinde yeniden düzenler. Yarattıkları ve ortadan kaldırdıkları ayrıcalıklarla söz konusu yeni siyasal bağlamın müzakere edildiği hukuksal düzenlemeler, bu yeni dönemin zihinsel haritasını ve istisna oluşturma isteğini gözler önüne serer. Çünkü hukuk, her dönemde toplumların siyasal ve ekonomik rejimlerinin oluşturulmasının en temel aracı olagelmıştır. Kent Hukukunun uygulamadaki sonuçlarının ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerdeki rekabette hangi tarafa ne şekilde hizmet ettiğini gözlemlemek ve söz konusu müzakere sürecini çözümlemek, istisna olanı görmeyi de kolaylaştıracaktır.

Kentlerin yeni hukuksal düzenlerine ve kurumların değişen yasal çerçevesine bakarak istisna olanı arayacağımız tez çalışmasının bu bölümünde, Carl Schmitt'in istisnaya karar veren egemen ve karar alma ile yasayı birbirinden ayıran hukuk anlatısı üzerinden siyasal olan devlet ve istisna kavramları irdelenerek; kentsel mekan ve kentsel rant çerçevesinde kurulan siyasal ilişkiler açıklanacak ve siyasal alan, kent ve hukuk üçgeninde kent hukukunda istisna olana ilişkin derinlemesine bir okuma yapılmaya çalışılacaktır. Bu bölümde amacımız çalışmaya yön veren düşünceler etrafında biçimlenen kuramsal açılımları ortaya koymak, bu düşünceler üzerine geliştirilen yaklaşımlara yer vermektir. Buna göre, kavramsal çerçeveyi ortaya koyan bölümde, bahsedilen kavramların birbirleri ile kurdukları ilişkiler çözümlenerek, kuramsal açılımlar aktarılacaktır. Böylece Türkiye'de yaşanan, teze konu edilen sürecin kavramsal açılımı ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmada ana eksenini oluşturan kent, kentsel mekan, hukuk, istisna hali, olağanüstü hal, meşruiyet, mülkiyet, rant, kullanım değeri, değişim değeri kavramlarına yer verilerek, kuramsal içerikleri çalışmada kullanılan biçimleri ile anlatılacaktır.

1.1. Siyasal İlahiyat ve İstisna

Alman düşüncesinin ve bir çok yazara göre 20. Yüzyılın en önemli kuramcılarında biri olan Carl Schmitt, aynı zamanda 1930'lu yıllarda ortaya çıkan nasyonal sosyalist hareketin şeytani figürlerinden biri olarak da hatırlanır. Fakat yaşadığı dönemin liberal depolitizasyon süreci içinde Schmitt, getirdiğı eleştirel okuma ile dönemine ivme kazandıran önemli bir figür olarak durmaktadır. Onun siyasal olan tanımına yöneltelen eleştiriler üzerine gelişen yeni demokratik siyasal alan tartışmaları da bu önemin altını çizen yapıtlar olarak karşımızda durmaktadır. Türkiye'de siyasal alan tartışmalarında Carl Schmitt adı ön plana çıkmasa da, ülkemiz siyasal alanında düşman üzerinden tanımlanan siyasal birliktelikler ve hukukun antidemokratik bir biçimde siyasal gücün aracı olarak işlev kazanması, bu yönlü bir okumaya zemin hazırlamaktadır. Tez çalışmasında böyle bir okuma ile ülkemiz siyasal alanına şekil veren dost – düşman ayrımının ve siyasal gücün bir müdahale aracı olarak şekillenen hukukun, kentsel mekan tartışmaları ekseninde taşıdığı anlam incelenmektedir. Bugünün yeni egemenlik anlayışı içinde, istisna anlayışı ile biçimlenerek yeniden

yazılan kent hukukunda; bazı durumlarda çiğnenerek, bazı durumlarda dönüştürülerek biçimlendirilen yeni hukuk anlayışı kavramsallaştırılmaya çalışılmaktadır.

Ana ekseninde Carl Schmitt'in kurgulamış olduğu ilahi egemenlik anlayışı ve onun sınırlarını belirlediği hukuk alanının yarattığı istisna kavramı olan çalışmada, bugünün kentsel mekan anlayışına yön veren politik ortam ve bu ortamda filizlenerek hukuksal bir eksen kayması yaratan kentsel mekandaki yeni egemenlik biçimi ele alınmaktadır. Kentsel mekan üzerinde oluşan siyasal alanda yeni egemeni ve istisnanın yön verdiği hukuksal eksen kaymasını anlamak üzere yapılan böylesi bir okumada, Carl Schmitt'in çizdiği kuramsal çerçeve ile onun eleştirisini gerçekleştiren düşünce dünyasının tezlerini iyi okumak gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın kuramsal bölümüne Carl Schmitt'in düşüncesi ile başlanarak, üzerine inşa edilecek kuramsal çerçevenin temelleri oluşturulmaya çalışılacaktır. İlk olarak Schmitt'in erken dönem eserlerinden başlayarak kuramsallaştırdığı, siyasal alan ile teolojiyi ortaklaştıran egemen anlayışı ve bu anlayış çerçevesinde biçim kazanan siyasal olan devlet yaklaşımı ele alınmaktadır. Ardından onun egemen anlayışı ile öncellenen karar alma durumu ile yasa kavramlarına bakışı irdelenmekte, izleyen bölümde ise "egemen olağanüstü hale karar verendir" (Schmitt, 2010: 13) veciz sözü ile biçimlenen olağanüstü hal ve istisna kavramının hukuk alanında ortaya koyduğu tanım aktarılmaktadır. Son bölümde ise Schmitt'in modernizm/liberalizm eleştirisi üzerine kurduğu anlayışının kritiği, bu konuda çalışan kuramcılarının açtığı yoldan ilerleyerek gerçekleştirilmektedir.

1.1.1. İlahi Egemen ve Siyasal Olan

Siyasal İlahiyat, modern toplum üzerine Carl Schmitt'in siyasal iktidar ile kutsallık, diğer bir ifade ile egemen ve ilahiyat arasında kurmaya çalıştığı bağlantının tanımıdır. Schmitt bu arayışında modernitenin kritiğini, sosyal anlamda zayıflayan kutsallığın yerine iktidarın kutsallığını koyarak formüle etmeye çalışmaktadır. Bu sorunun cevabını ararken dönemin güncel olayları üzerinden çıkarsadığı bir çok karşılaştırmayı kritik etmekte ve bu karşılaştırmalar üzerinden dönemin

pozitivist/modernist politik hukuk yapısına karşı bir eleştiri inşa etmektedir. Siyasal İlahiyat'ta (Schmitt, 2010) liberalizmin yaşadığı pratikler ve ördüğü prensipler sonucunda ortaya çıkan krizler ile güncel politik durumların eleştirisi üzerine kendi otokratik sistem önerisini getirmektedir. Egemenlik, otoriter rejimlerin siyaset ve hukuk yapısı ile devletler için karar verme serbestliğini gerekçelendiren, iktidarı kutsayan çalışmaları ile Schmitt, modernite ve liberalizm eleştirisi üzerinden otoriter bir devlet modelini savunmaktadır.

1.1.1.1. Modernitenin Eleştirisi

Schmitt dönemin modernite tartışmasında entelektüel olarak var olan iki zıt kutup ile yüzleşir: Birincisi ekonomi, teknoloji ve pozitivism ile ilişkili soyut biçimsel rasyonaliteye bağlı ekonomik-teknik düşünce; diğeri, özellikle somut nesnelerle ilişkili subjektif ve estetik romantizmdir (McCormick, 1997: 32). Schmitt, kendi muhafazakar rasyonel düşüncesinin karşısında bu iki zıt kutbu bir araya getirip, tarihsel olarak onları birbirleri ile anlamlandırarak düşüncesini onların ötesine taşımaktadır. Ona göre pozitivist anlayışın ürünü liberal düşüncenin hukuk ve politikayı olgusal olarak kavrayan eksik yaklaşımı, özgül bir siyasal fikir ortaya koymaktan oldukça uzaktır (2014: 100). Diğer tarafta ise romantiklerin her alanı estetikleştirerek okuma gayreti, düşüncelerini dogmaya, metafizik ve varlıkbilime yönlendirmektedir. Oysa ki, politika estetik değildir ve metafizik ile açıklanamaz. Romantik estetizm², 18. yüzyılın ahlakçılığı ile 19. yüzyılın ekonomizmi arasındaki ara basamağını oluşturur ve metafizik ve ahlaktan ekonomiye giden yol estetikten geçmektedir (Schmitt, 2014: 113).

Böylece 19. yüzyılla birlikte estetik-romantik ve ekonomik-teknik eğilimlerin ilk bakışta melez ve imkansız ilişkilerinin görüldüğü bir yüzyıl ortaya çıkmaktadır (Schmitt, 2014:113). Modernite ile birlikte özelleşmiş bu karşıtlar, şimdi belirli bir tarihsel zaman diliminde birbirleriyle anlam kazanan bir hal almıştır. Bu ilişkilendirme sonucunda ise Schmitt, birbirinden çok farklı iki kutbu tek potada eritmekte ve karşısında yarattığı bütünsel cepheyi politik ve hukuki yoksunlukla

² Carl Schmitt erken dönem yapıtlarından olan, 1919'da I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından yayınladığı "Politik Romantizm" çalışmasında romantik estetiğin geniş bir eleştirisini yapmaktadır.

tanımlamaktadır. Kendi rasyonel ve muhafazakar düşüncesini bu cephe karşısında konumlandırmakta, oluşturduğu muhafazakar çerçevesini ahlakçılık ekseninden kaydırarak muhafazakar yaklaşımını ayırıştırılmaktadır. Schmitt kendisi için çizdiği yolda düşüncesini, bahsedilen pozitivist-romantik cephe karşısında konumlandırarak politik hukuk alanında geliştireceği özelleşmiş anlayışını, uygulamada onların ötesine taşıyarak siyasal pratiğin içinde kurgulayacaktır.

Alman düşünce dünyasında ve entelektüelleri arasında Alman İmparatorluğu ve Weimar Cumhuriyeti dönemlerinde kültürel bir yozlaşmanın sonucu olarak genel bir kriz tanımı hakimdir (Yılmaz, 2013). Sürekli olarak yaşanan politik ve ekonomik sarsıntılar bir krizler dönemi başlatmış ve kültürel yozlaşmanın sonucu olarak görülen krizler, Batı düşüncesine özelde ise Alman düşüncesine hakim olmuştur. Özellikle Weimar Cumhuriyetindeki kriz durumu devlet hukuku alanında, Birinci Dünya Savaşı sonucu değişen devlet ve toplum yapısı ile ilişkili olarak kendini göstermektedir (Jakobson & Schlink, 2002). Schmitt ise savaşlar, ekonomik felaketler, rejim değişiklikleri, devrimler ve işgaller sonucu Batı dünyasının yaşadığı krizlerin politik – hukuki alanda yaşanan egemenlik sorunundan ortaya çıktığını düşünmektedir. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında dönemin entelektüelleri gibi, Schmitt de modern Batı medeniyetinin, bir kriz içerisinde bulunduğunu, fakat krizin kültürel dejenerasyon olarak değil, öncelikle, politik-hukuki bir kriz olarak ortaya çıktığını savunur (G. Kaya, 2009: 21).

Barrington Moore (2012: 503 - 511)'un anlatımı ile 1848 Devrimi sonucunda kapitalistlerin yönetim kabiliyetine sahip olmadıkları için aristokratlarla kurdukları koalisyon sonucu ortaya çıkan, Almanya'yı çağdaş endüstri dünyasına götüren "kapitalist ve gerici yol" (Moore, 2012: 503) üzerinden geline nokta, ortaya Weimar Cumhuriyeti çıkmıştır. Sınırlı yetkiye sahip bir parlamenter yapıyı ve monarşiyi yıkan, 1919 yılında yeni anayasanın kabulü ile demokrasiyi genişletme yönünde irade koyan girişimler; daha sonra faşist bir iktidara doğru gidecek olan Weimar Cumhuriyetinin kuruluşu ile sonuçlanmıştır. Schmitt bu noktada Alman politik hukuk geleneğinde Alman İmparatorluğunun monarşik ilkesinden (2010: 18),

Weimar Cumhuriyeti Anayasası'nın 48. maddesine³ uzanan olağanüstü hal ilan etme yetkisini tartışmaya açarak Alman politik hayatının merkezindeki egemen kavramını sorgulamaya başlamıştır.

1.1.1.2. Egemen

Yaşadığı dönemin politik iklimini değerlendiren Schmitt, egemenlik kavramını yeniden tanımlama iddiasında olan modern dünyada, egemen otoritenin kaybolan üstünlüğünü sağlamak istemektedir. “Schmitt’e göre, modern siyaset felsefesi 18. yüzyılın sonundan itibaren, egemenliği hukuk devletinde kurumlaştırmaya ve akılcaştırmaya, egemenliği bölerek ve organikleştirerek meşrulaştırmaya çalışmaktadır” (Çelebi, 2001:116). Böylece kendi kendine işleyen rasyonel bir devlet aklını ortaya çıkaran modern siyaset anlayışı, siyasetin kendisini ve egemenliği dışlayarak yeni bir düzeni işaret etmektedir. Aslında bu devletin değil hukukun egemen olduğu tezine dayanan, tahakküm tekeline ihtiyaç olmadan ayakta kalabilen teşkilat ile devletin liberal inkarı halini almaktadır (Schmitt, 2010: 31). Bu düzen içerisinde seküler/dünyevileşmiş hukuk ise normatif karakteri ile toplumsal alanda yaşanan çatışmaları düzenleyen ve taraflar arasında politik birlikteliği sağlayarak devlet düzenine şekil veren tarafsız bir aygıta dönüşmektedir. Tarafsızlığı ile toplumda politik düzeni sağlayan hukuk, makineleşen bu karakteri ile modern seküler devlet yapısının temel taşlarını tanımlamakta ve rasyonel aklı politik toplumsal düzeni kurmak üzere genelleştirmektedir. Schmitt’in Kelsen’den onun tündengelimci sonucu olarak aktardığı biçimiyle “Egemenlik kavramı kökten bir şekilde dışlanmalıdır” (2010: 28); bu şekilde devletin değil hukukun egemen olduğu, devletle hukukun özdeşleştiği modern devlet düşüncesi açığa çıkmaktadır.

Diğer taraftan Schmitt önemli bir devlet felsefecisi dediği Kelsen’in pozitivist hukuk teorisinin hukuk ile ilahiyat arasındaki bağı keşfetmesini takdir ederken, bu takdirini

³ Almanya’da 9 Kasım 1918’de Cumhuriyetin kuruluşunun ilanı ile Adolf Hitler’in şansölye olduğu 30 Ocak 1933 tarihleri arasındaki döneme verilen isim olan Weimar Cumhuriyeti Anayasasının 48. Maddesine göre; Cumhurbaşkanı eyaletlerin Anayasaya aykırı tutumları ya da ciddi bir tehdit karşısında, bozulan kamu düzenini yeniden kurmak üzere olağanüstü hal ilan edebilmekte ve bireysel hak ve özgürlükleri askıya alabilmekteydi. Hitler daha sonra Cumhurbaşkanı’na olağanüstü hal ilan etme yetkisi veren 48. maddeyi kullanarak, Reichstag yangını sonrasında anayasal hak ve özgürlükleri askıya aldı.

onun devlet ve hukuk düzenin özdeş olduğunu savunan kuramına bağlamakta ve bu özdeşliğin aşkın tanrı düşüncesi karşısında ortaya çıkan içkinlik tasavvuruna, yani metafiziğe dayandığını söylemektedir (2010: 53). Ona göre bu durum 19. Yüzyıl siyasal ilahiyatı ve metafiziğine uygundur ve dönemin pozitivist düşüncesine yön veren yaklaşımlar da içkinlik tasavvurunun hakimiyetindedir. Böylece pozitivist düşüncenin, inkar ettiğinin tersine, metafizik bir özdeşliğe dayandığını iddia etmektedir. Schmitt'e göre modern devlet düşüncesinin metafiziğe dayandığını inkar eden, "toplumsal politik düzeni rasyonel akıl çerçevesinde yasalaştırmaya çalışan hukukçular, filozoflar gibi normun pozitivist dar köprüsünden düşmekte" (1990: 5) ve "hukukun biçimsel bir şey olduğu gerekçesiyle sadede gelmezlerse, her türlü zahmete rağmen, hukukun antresinde kalmaktadırlar" (2010: 27).

Ona göre hukuk ile ilahiyat arasında yapısal bir benzerlik ve ilişki bulunmaktadır. Bu benzerlik sonucu tanımladığı ilahi güç, en temelinde toplumsal politik düzeni sağlayandır. İlahiyat ile düzen tanrıdan gelen emirler ile sağlanırken modern devlette rasyonel akıl temeline dayanan hukuk, bu işlevi yerinde getirmektedir. "Modern devlet kuramının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır ... bu kavramlar ilahiyattan devlet kuramına aktarılmışlardır, örneğin her şeye kadir Tanrı, her şeye kadir kanun koyucuya dönüşmüştür" (Schmitt, 2010: 41). İlahiyat kaynaklı kavramlar modern devlet kuramı içinde yer alan ve kullanılan kavramların anlaşılabilmesi için dünyevileştirilmiştir. Modern hukuk devleti düşüncesi olağanüstü hali reddetse de, olağanüstü halin hukuk için taşıdığı anlamın karşılığı, mucizenin ilahiyatta sahip olduğu anlamıdır.

Schmitt, modern devlet düşüncesinin temelini ilahiyat ile çakıştığı söylemini ortaya koyup siyasal ilahiyat tanımını getirerek; esasında kendi düşüncesinin içinde filizleneceği ortamı hazırlamaktadır. Kendi düşüncesinde yer alan egemeni üstün bir varlık, kriz durumlarında düzeni sağlayacak olan ilahi bir güç olarak tanımlayarak, modern devletin eksiği dediği olağanüstü halde gerekli olan otoriter yapı ihtiyacının vurgusunu yapmaktadır. Egemenlik böylece toplumsal-politik alanda ortaya çıkacak krizler ve olağanüstü hal durumlarında düzenin sağlanması için teminat haline gelmektedir. Çelebi'nin aktardığı şekli ile Schmitt'in Siyasal İlahiyat kavramını kullanırken iki amacı bulunmaktadır: "Birincisi, dinsel otoritenin zayıflamaya

başladığı modern dünyada otorite boşluğunun insanlarda yarattığı ontolojik zaafı telafi edebilecek bir siyasi mit oluşturmak; ikincisi, dinsel otorite boşluğu sonucu oluşan şiddet ve kaosun önü tamamen alınamayacağından, bu durumun bilincinde olarak kaosa müdahale edebilecek güçlü ve seri karar alabilen bir otoritenin siyasi formülasyonunu geliştirmek” (2001: 116-117). Buradan çıkan sonuca göre, toplumsal alanda sağlanacak olan politik düzen, egemenin yukarıdan vereceği emirlere ve aşağıda politik ve toplumsal birlikteliğe bağlıdır.

Schmitt’in egemenlik üzerine dönemin tartışmalarından beslenerek hazırladığı bir diğer çalışması ise ilk olarak 1921’de Siyasal İlahiyattan bir yıl önce yayınlanan Diktatörlük (2014b) adlı çalışmasıdır. Siyasal İlahiyatta bahsettiği düzeni korumak, krizler karşısında toplumsal ve politik birlikteliği sağlamak üzere egemen vurgusu, bu yapıtında daha geniş olarak kendine yer bulmaktadır. Egemenliğin temellerini tehdit eden modern devlet düşüncesi yerine egemen otoriteyi yeniden kurmayı amaçlayan Schmitt, yine Weimar Cumhuriyeti Anayasasının 48. maddesinin devlet başkanına politik birliği ve düzeni sağlamak üzere verdiği istisnai yetkiyi savunarak egemen otorite vurgusunu tekrarlamaktadır. Birinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından yazılan eserde, Schmitt’in savunduğu diktatörlük keyfi bir kurum değil, anayasal hukuk çerçevesinde düzenlenmiş olağanüstü hal durumlarında otorite ihtiyacını karşılayacak, politik endişeleri dindirecek olan gerekli yasal bir kurumdur. Diktatörlükte (Schmitt, 2014b: 24) onu icat ettiğini söylediği Roma’dan başlayarak kendi dönemine kadar geçen sürede egemenliğin değişen formlarını tartışırken, komiseryal diktatörlük ve egemen diktatörlük olarak iki farklı egemen otorite tanımlı getirmektedir. Egemen diktatörlük yeni bir düzen kurmak amacıyla ortaya çıkmıştır ve kurucu iktidar olan egemen tümüyle hukuk dışına çıkmıştır. Komiseryal diktatörlük ise mevcut düzeni korumak üzere hukuku askıya alan ve hukukun ne zaman, ne kadar süre askıda kalacağını belirleyen egemendir.

Liberal bakışa göre diktatörlük, tek kişi yönetimi ve o kişinin keyfi, hukuk kurallarını hiçe sayan kişisel yönetimi şeklinde anlaşıldığından demokratik meşruiyete karşıt olarak konumlandırılır (G. Kaya, 2009: 341). Schmitt’e göre, bunun temel sorumlusu, diktatör kavramını kendi muhalifine karşı bir slogan haline getiren liberallerin kendisidir; her demokrasi fikri eşit olmayanlara eşitsiz muamele ilkesi

üzerinden kurulmaktadır (2010b: 25). Bu slogan liberal batı düşüncesinin diyalektik bir biçimde krizlerle ilerleyen süreç içerisinde nötr bir alan ve barışçıl söylem yaratma isteği ve güçler ayrılığı ilişkisi gibi uzmanlaşmayı getiren savları üzerine geliştirilmektedir. Liberallerin karşıt tanımı, Schmitt eksenli bir bakış ile okunursa, kendisini diktatör kelimesiyle özdeş bulmaktadır. Oysaki ona göre egemen kriz anında hukuku askıya alan ve olağanüstü hale karar verendir (Schmitt, 2010: 13).

1.1.1.3. Dost / Düşman

Schmitt Siyasal Kavramı (2014) adlı yapıtında; liberallerin çatışmadan uzak, depolitize olmuş bu tutumunu, siyasal olanı dost – düşman ayrımı üzerinden tanımlayarak; savaş, siyasal birlik, devlet alanı, çoğulculuk ve depolitizasyon kavramları üzerinden eleştirmektedir. Dost ve düşman ayrımı üzerinden siyasal düşüncede bir meydan okuma olarak yazdığı yapıtında siyasal olanın varlığını, düşmanın varlığına dayandırmakta; siyasal olanın varlığının temeli olan düşman ayrımının yokluğunda, kendisinin, hatta onun sonucu olan devlet alanının tanımsız kalacağını ifade etmektedir (Schmitt, 2014: 39 – 43).

Belirli bir toprak parçası üzerinde örgütlenmiş halkın; diğer tüm statülerden daha üst bir mertebede yer alan siyasal statüsü olan, tayin edici ve özel nitelik arz eden durumu olan devletin, ve onun tanımı oluşturan statü ve halk kavramlarının temel nitelikleri ancak siyasal kavramının temel nitelikleri ile anlam kazanmaktadır (Schmitt, 2014: 49). Schmitt'te devletin betimlemesi yerine kavramsallaştırılması tercih edildiğinden siyasal kavramını açıklamak için iktidarı öne alan, devleti siyasal bir şey olarak tanımlayan yaklaşımların⁴ tersine, siyasal kavramı devletten önce gelmektedir. Siyasal olan toplumda siyasal eyleme kaynaklık eden her türlü ilişki biçimini, kendine özgü nihai ayrımları ile tanımlamak zorundadır ve siyasal eylemleri açıklayan kendi özgül ayrımları, tanımını dost – düşman kavramında bulmaktadır. Ortaya çıkan çatışma insanların karşıtlıklarını tanımladıkları noktada, dost ve düşman ayrımında siyasal özgüllüklerin tanımlanması ile oluşan siyasal

⁴ Carl Schmitt, bu yaklaşımlara örnek olarak Max Weber ve Heinrich Triepel'in çalışmalarına yer vererek, "Siyasal kavramını açıklamak için iktidar kavramını esas alan diğer tanımlarda iktidar, çoğunlukla devlet iktidarı biçiminde anlaşılır" (Schmitt, 2014: 50) sözü ile kendi tanımındaki ayrışmayı ortaya koymaktadır.

karşıtlığın sonucudur. Fakat bu karşıtlıklar siyasal olanda tarafların karar verdiği ayrım ile yabancıyı belirleneceğinden birbirlerinden bağımsızdır; ahlaki açıdan kötü, estetik olarak çirkin, ekonomik olarak zararlı olanın düşman olma zorunluluğu olmadığı gibi, ahlaki açıdan iyi, estetik olarak güzel, ekonomik olarak yararlı olanın sözcüğün siyasal anlamında dost olması gerekmemektedir (Schmitt, 2014: 59). Siyasal kavramının özerkliği ve objektifliği kendini, dost – düşman ayrımını diğer ikiliklerden farklılaştırmasında gösterir ve siyasal alanda tanımlanan her tür toplumsal karşıtlık, dost – düşman ayrımını yapabilecek olgunluğa eriştiği noktada siyasal bir karşıtlık halini almaktadır. “Devlet, cumhuriyet, toplum, sınıf, egemenlik, hukuk devleti, mutlakiyetçilik, diktatörlük, plan, tarafsız ya da bütünsel devlet, vb. sözcükler, eğer bunlarla somut olarak kimin kastedildiği, olumsuzlandığı, yok edilmeye çalışıldığı ya da kiminle mücadele edildiği bilinmezse, hiçbir anlam ifade etmezler” (Schmitt, 2014: 61).

Siyasal birliğin dost – düşman ayrımının nihai sonucu gerçek mücadelede görülür ve bu mücadelenin en uç noktası siyasal bir araç olarak savaştır, savaş durumu kriz anının ifadesidir ve istisnai olan bu durumda düşmana karşı yürütülecek mücadelenin sonucunda varılan nokta; siyasal birlik, dost – düşman ayrımını belirleyen egemen birliktir ya da mücadeleden kaçınmak, savaş yürütemeyecek kadar güçsüz karşıtlıklara sahip olmak siyasal birliğin olmadığı anlamına gelmektedir (Schmitt, 2014: 65, 69). Diğer bir anlatımla dost – düşman ayrımı üzerinden yürüyen mücadelede kriz anında siyasal birlik olarak egemenin verdiği karar, kendi varlığı ya da yokluğu anlamına gelmektedir. Savaşı göze almak eylemi, kriz anında belirleyici olan ve en üstün güç olan siyasal birliğin ya da egemenin varlığını kabul etmek için yeterlidir, yani siyasal birlik krize karar verendir.

Devletin bir birlik olması, onun kriz anında belirleyici olan siyasal karakterinden kaynaklanırken; çoğulcu teorinin birliği kabul etmeyerek onu siyasal bir örgüt şeklinde toplumda yer alan diğer örgütlenmeler ile eş değer görmesi, devletin diğer dini ya da ekonomik toplumlar arasında, onlar gibi bir topluma dönüşmesi sonucunu doğuracaktır (Schmitt, 2014: 73). Çoğulcu teori, liberal yaklaşım devletin merkezinde odaklandığı siyasal birliği ekonomik saiklerle, devletin toplum hizmetine girmesi gerektiği söylemi ile göz ardı etmektedir. Ona göre bir toplumu diğer dinsel,

kültürel, ekonomik ya da benzeri topluluklardan ayıran özgül siyasi karakteri, kriz anında toplum adına karar alma yeteneğine sahip olan siyasal birliğıdır. Burjuva liberalizmi doğası gereğı devleti ve siyasal olanı inkar etmekte, onları devletin ve siyasalın nötrleştirilmesi ve depolitikleştirilmesi söylemi ile ahlakla bağlamaya, ekonomiye tabi kılmaya çalışırken; kuvvetler ayrılığı esasına dayanan bir sistem kurarak siyasal olanı sınırlamak ve denetlemek istemektedir (Schmitt, 2014: 91).

Böylece liberalizm insanın siyasal kavramı dışında tüm alanlarını özgür kabul ederek, hatta bu alanları uzmanlık alanlarına dönüştürerek; devleti bireyselci ve ekonomik kategorilere ayırmakta ve siyasalın özgül anlamını yok etmektedir. Siyasal olandan kalan tek şey, bireysel özgürlüklere, özel mülkiyete ve serbest rekabete karşı tehditlerin bertaraf edilmesi adına özgürlüklerin güvence altına alınması ve özgürlüğe müdahalelerin ortadan kaldırılmasıdır (Schmitt, 2014: 102-103). Siyasal olan olmadan devlet topluma dönüşürken Schmitt, “Siyaseten birleşmiş *halk* ise, bir yanda kültüre meraklı bir *kamuoyu*, öte yanda ise *işletmenin personeli*, kısmen de bir *tüketici kitlesi* olurur. *İktidar ve kudret*, manevi kutupta *propaganda ve kitle telkini*, ekonomik kutupta ise *denetim* görünümünde karşımıza çıkar” (2014: 102) sözü ile liberalizmin hukuk ile siyasalı sınırlayarak ekonomiyi temel dogma haline getirdiğini söylemektedir. Fakat Schmitt’e göre, tüm bu uzmanlaşma alanları da siyasal olanın etkinlik alanı içerisinde yer almaktadır ve liberalizm kaçınılmaz olarak siyasal olanın özgüllüğü ile tanımlanan bu alanda kendine yer bulacaktır.

Carl Schmitt Weimar Cumhuriyeti’nin krizleri sonucu ortaya çıkan totaliter Nazi Rejiminin teorisini olarak anılsa da, bugün en çok bilinirliğini sağlayan getirdiğı liberalizm eleştirisi ve bu eleştiri üzerine inşa ettiği egemenlik kavramıdır. Onun yazınında egemen, siyasal olan karşıtlıklar içinde devletin siyasal birliğine hakim olan, siyasal birlik içinde yer alacak olan karşıtların kimler olduğuna, dost – düşman ayırımına karar veren ve hukukun bu ayırım çerçevesinde hangi karşıtları kapsayacağını belirlerken kendisini hukukun dışında konumlandırır. Pozitivist hukuka eleştirisi ve bunun üzerine yazdığı Diktatörlük, Siyasi İlahiyat ve Politik Romantizm kitapları onun bu ilahi egemen anlayışının ürünleridir. Sonraki çalışmalarında ise pozitivist hukuk eleştirisinden hareketle sınır durumuna karar veren olarak tanımladığı egemenin hukuk alanındaki tasvirini yapmaktadır.

1.1.2. Hukuk: Nomos ve Gesezt

Schmitt teoloji ile politikayı harmanladığı Siyasi İlahiyat adlı eserine “Egemen, olağanüstü hale karar verendir.” (2010: 13) sözü ile başlar. Bu söz onun egemenlik, olağanüstü hal, istisna, norm, karar alma (nomos) ve yasa (gesezt) kavramlarının belirlediği hukuk ve siyasi düzen ilişkisi üzerine geliştirdiği teorisinin temelini kapsamaktadır. Bu kısa söz ile Schmitt egemeni anlamak üzere kullandığı sınır kavramını olağan koşullar dışında olan ile olağan arasındaki, yani olağanüstü hali belirleyen çizgiyi nasıl çizdiğinin de ip uçlarını vermektedir. Ayrıca aynı eserinde “Egemen, kanunlarla ne derece bağlıdır ve tebasına karşı nereye kadar sorumludur?” (2010: 15) sorusuyla da hukuk dışında olan alanın egemen tarafından nasıl içeriye alındığını kendisine sorun edinmektedir.

1.1.2.1. Egemen Hukuku

Siyasal örgütlenme ile bireysel ve toplumsal ilişkileri düzenleyen, uyulması devlet zoruna bağlanmış kurullar bütünü olarak tanımlanabilecek olan hukuk kavramı, onu genel anlamda Anayasa ile eşanlamlı tutan Schmitt’te; egemenin belirlediği bir alandır. Oysa, hukuku ahlaki önermelerle olan bağından kopararak eşitlik ve özgürlükler temeline oturtan modern anlayış, piyasa ilişkileri içinde siyasi iktidar baskısından kurtulan eşit bireylerin özerk davranışları ile ortak yararın oluşacağını savunmaktadır (Özenç, 2014: 137-138). Anayasanın liberal düşüncenin bu çizgisinde öncelikli amacı, iktidarı sınırlandırarak bireysel hak ve özgürlükleri her şeyden önce tutmak ve iktidar karşısında bu hakları korumak olmuştur. Schmitt’in Hegel ile birlikte içinde yer aldığı anayasa anlayışı ise, tehditlere karşı devletin düzenini ve halkın siyasi birliğini sağlamayı amaçlamaktadır.

Hegel felsefesinde hukuk, belirleme işlevi olarak ele aldığı yasama gücü ile siyasi ana yapının yani devletin bir aradalığının ve çatışmalarının belirleyicisidir. Hegel’in (1991: 241) “Yasama gücü, ek bir belirlenim gerektirdikleri ölçüde yasa olarak yasalarla, içeriklerine göre tamamen genel bir önem taşıdıkları ölçüde devletin iç işleriyle ilgilenir. Bu gücün kendisi, siyasi ana yapının bir parçasını

oluşturur, varlığı onun varlığını ön gerektirir ve dolayısıyla siyasal ana yapı bu gücün etkinlik gösterdiği alanın kesin olarak dışında kalır. Bununla birlikte, yasaların yetkinleşmesi ve genel hükümet örgütünün ilerlemeleri sayesinde siyasal ana yapı da gelişir ve ilerler” alıntısı da yasama ile iktidarın ilişkisel bütünlüğünü işaret etmektedir. Egemenlik alanını ve egemen iktidar biçimini tanımladığı bu yaklaşıma göre iktidar, hukuk ile desteklenmekte ve hukuk ile oluşmaktadır (Marx, 1997). Hukukun içine yerleştirilen mülkiyet ve sermayenin savunucusu iktidar aslında, istisnai durumda olan egemeni tanımlar. Schmitt’te ise “Hukuk, hiçbir zaman salt hukukun konusu değildir. Hukuk kesinlikle bünyesinde hukuku aşan bir boyutu barındırmaktadır. Bu boyut da kendisini politik eylemde göstermektedir” (Kardeş, 2015: 25).

Politik eylemden öte ekonomik bir alanda özgürlük ve haklar temelinde hareket eden liberal yaklaşım, Schmitt’e göre; siyasal alandan aldığı değerleri ekonomik alana uygulamaya çalışarak demokrasiye içerik kazandırma arayışı sırasında, siyasal bakışı ekonomiye aktarmak konusunda başarılı değildir (2010b: 39-40). “Anayasal devlet ile anayasal fabrika arasında kurulan meşhur analogi ... “ liberal yaklaşım tarafından her yöne esnetilse de “... siyasi bir örgütlenme şekli, modern ekonomi gibi özel hukuk temelinde inşa edilirse, siyasi olmaktan çıkmaktaydı” (Schmitt, 2010b: 40). Ona göre siyasal olanın, siyasal birliğin temeli nomos, yani karar alma eylemidir; karar alma eylemi hem yasanın (gesetz) hem de yasanın uygulanmasının temelini oluşturmaktadır. “Siyasi bir örgütlenmeyi çoğulculuk düşüncesiyle dinsel, kültürel, ekonomik ya da diğer örgütlenmelerle bir tutup onlarla rekabet eder bir yapılanma olarak tasavvur etmek, ancak siyasal olanın anlamı kavranamadığı sürece mümkündür” (Schmitt, 2014: 74).

Siyasal birlik olan devletin mucizesi ve varlığının temeli Siyasal Kavramı (2014) adlı yapıtında aktardığı gibi, karar almadır. Çoğulculuğu işaret eden liberal yaklaşım tersine, kriz anlarında düşmanını tespit etme yeteneğine sahip olan siyasal birliktelik, karar almanın ürünüdür. Kriz anlarında karar alma konusunda yetkinliğe sahip olmayan bir siyasal birlikteliğin yani egemenin varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Egemenin varlığını sürdüremediği durumda ise egemenin varoluşuna dayalı olan yasa da yürürlükte kalmayacaktır. Bu nedenle Schmitt’te istisnayı belirleyen

siyasal birliktelik içindeki hukuki düzeni oluşturan iki unsurdan biri olan karar alma (nomos), diğer unsuru olan yasanın (gesetz) üstünde ve belirleyici olandır. Sancar (1998) hukuk düzeni tamlamasında yer alan unsurlar olarak tanımladığı “hukuk” ve “düzen” kavramlarını, yasa ve karar alma kavramları yerine kullanarak, benzer bir tanımlama yapmakta ve bu tamlamanın Schmitt’te istisna hallerinde birbirlerinden kesin bir şekilde ayrıldıklarını, “hukuk” geri plana düşerken “düzen”in belirleyici hale geldiğini söylemektedir. “Normal durumlarda normatif nitelikteki hukuk düzeni ile siyasal nitelikteki mevcut düzen, yani yasallık ile meşruluk örtüşür görünürken, ekstrem durumlarda pozitif hukuk normlar devletin kendini koruma hakkı gereği ihlâl edilebilir” (Sancar, 1998: 39). Böylece pozitivist/normativist çizgide meşru olan üzerinde yer alan yasallığın aslında, meşru olan egemenin varlığına işaret ettiğini, onun bir parçası olduğunu söylemektedir.

1.1.2.2. Meşruiyet ve Nomos

Olağan hallerde meşru olan çizgisinde varlığını sürdüren yasallık, olağanüstü durumlarla karşılaşıldığında ortadan kaldırılabilir. Bu durumda egemenin olağanüstü durumlarda yasal olanı askıya alması, düzeni ve siyasal birliği korumak adına gerçekleştirildiğinden bir meşruiyet tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır (Schmitt, 2007). Schmitt’in egemenin siyasal ilahi yönüne vurgu yaparak ortaya koyduğu bu meşruluk tanımı, aynı zamanda yasallık üzerinde hakimiyet kuran karar alma eylemini de işaret etmektedir. Burada, egemenlik meşruiyetini yasadan almaktadır, şeklindeki pozitivist söylem karşısında Schmitt, meşruiyeti egemen üzerinden tanımlamaktadır. Onun için, siyasal düzenin kuruluşu ve yürütülmesinde hayati bir rol oynayan meşruiyet, hukuksal düzenin temelini oluşturan egemenin varlığı ile ilişkilidir (Demiray, 2010: 125-126). Devlet ve hukuku eş anlamlı hale getiren pozitivist yaklaşım, egemenin karar alma keyfiyetini yok saymakta olsa da; yasayı yapan meşruiyet değil, egemenin kendisidir. Pozitivist yaklaşımın iktidarı ve meşruiyeti yasalara dayandıran söylemi, meşruiyet zeminini ortadan kaldırmaktadır. Oysa meşruiyet zeminini ortaya koyan olağanüstü hale karar verendir.

Dolayısıyla, Schmitt “Egemenlik en üstün, hukuken bağımsız ve asli güçtür” (2010: 24) ifadesiyle yasayı (gesetz) ortaya koyan ve onun yürürlükte olmasını sağlayan gücün egemenin varlığı olduğunu; egemenin varlık kaynağının ise karar alma (nomos) yetkinliğinden geldiğini söylemektedir. Karar alma birincil olandır ve siyasal birliği sağlayan egemen, olağanüstü hali belirleyen olduğu için egemenliğini korumaktadır. Yasa ile onun yürürlükte olmasını sağlayan da egemenin yasaları askıya alma yeteneğidir. Liberal Hukuk Devletinin İlkeleri ve Hukuk Devletinde Kanun Kavramı (Schmitt, 2008) adlı eserinde yasanın özünü oluşturan, onu kapsayarak belirleyici bir rol üstlenen pozitivist/liberal anayasa yaklaşımını yadsıyan Schmitt; egemeni inkar ederek, her şeyi belirleyen bir anayasa tanımı getirmeye dönük bu yönlü girişimlerin kendisinin hatalı olduğunu varsaymaktadır.

Her şeyin norm ve yasaya dayandığı ve kurumların yine yasaların belirleyiciliğinde birbirlerini denetlediği liberal yaklaşıma karşı, Hukuki Düşüncenin Üç Tipi Üzerine (Schmitt, 2004) adlı eserinde de istisna kararını almanın belirleyici olduğunu söyleyerek; kendi düşünce biçimini liberal yaklaşımdan tamamen ayırmaktadır. Diğer eserlerinde olduğu gibi, hukuki düşünceyi yasa ve karar alma temelinde ayırdığı bu eserinde; normativist ve pozitivist yaklaşımları bir potada eriterek, onları norma dayalı olanlar olarak ele almakta ve kendi hukuk teorisini biçimlendiren, karar almayı öncelleyen desizyonist yaklaşımı öne çıkarmaktadır. Schmitt’te nomos kavramı bir taraftan meşruiyetin zeminini tayin ederken, burada olduğu gibi, onun genel hukuk yaklaşımını oluşturan düşüncesinin de girişini sağlamaktadır.

Yasa (gesetz) ile nomosun neden eşanlamlı olmadığını aktardıktan sonra, Schmitt’in hukuk anlayışının temelinde yer alan nomos kavramına yeniden döndüğümüzde, Schmitt’in kelimenin kökenine ilişkin yaptığı çıkarımlara da yer vermek gerekmektedir. Antik Yunan’da mekanı paylaşmak anlamına gelen nomos kelimesi, zamanla mekânsal anlamı nedeniyle düzen anlamına evrilmiş ve bu anlamı sonucu hukuksal düzenlemeleri belirtmek üzere kullanılmıştır (Schmitt 2006: 68). Schmitt ise uluslararası hukuk ve II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni dünyanın düzenini aktardığı Dünyanın Nomos’u (2006) adlı eserinde; antik nomos kavramını, mekânsallık ve düzeni işaret eden anlamları ile birlikte kullanmaktadır. Burada nomos her yerdeliğin karşısında, yeni çağda yeni egemenlerin ve yeni mekânsal

bölüşümlerin belirlediği mekana bağlı olarak kurulmuş yeni hukuksal düzeni anlatmaktadır. Nomos yasa, regülasyon, norm ya da benzer anlamlara tercüme edilememektedir, çünkü antik anlamı kaynaklı olarak mekânsal görünürlüğe sahiptir. Aynı zamanda nomos; almak, bölüşmek ve üretmek anlamları ile insanların politik ve sosyal düzenlerinde yer alan mekânsal olarak görünebilir formdur. “Nomos belirli bir biçimde bölüşülmüş ve konumlandırılmış toprağın ölçüsü ve aynı zamanda süreç tarafından belirlenmiş olan politik, sosyal ve dinsel düzen formudur” (Schmitt, 2006: 70). Mekânsal olarak karşılık bulan almak, bölüşmek ve üretmek kavramları ile nomos, hukuksal düzen yanında toplumsal düzenin de temeline yerleşmektedir. Ona göre toprağa bağlı olan üretmek gibi sosyal ve politik eylemlerle devletlerin işgallerle toprağı alması ve bölüşmesi hukuksal düzenin temelidir. Buradan tezimizin temel meselesi olan kent hukuku için bir çıkarsama yaparsak; toprak temelli bir bölüşümün sonucu olan mülkiyet kavramı ve toprağın mülk edinilmesi ile ortaya çıkan alma ve üretme eylemleri de nomosun temelinde kendine yer bulmaktadır.

Sonuç olarak Schmitt için nomosun temelini oluşturduğu hukuk tanımı, sadece hukuk alanı ile ilgili değildir. Hukuk kendi sınırları dışında bir alanı da kapsamına almakta ve kendini belirleyen normlar haricinde bir tanıma daha ihtiyaç duymaktadır. Bu tanım siyasal olanla açığa çıkmaktadır ve Schmitt olağan üstü hal ve istisnayı hukukun içinde olan ama aynı zamanda da dışında yer alan siyasal bir alan üzerinden tanımlamaktadır. Siyasal alanı işgal eden egemen; karar alma yetisi hukuka dayanan ve hukuku kucaklayan bir yetkiye sahip olduğu gibi, onu askıya da alabilir. Hukukun askıya alınma sürecini tanımlayan olağan üstü hal, hukuk dışı bir alan tarifi yapıyor görünse de, hukukun içerdiği karar alma süreçleri nedeniyle hukukidir. Bu hali ile hukuk düzeninde karar alma (nomos) ve yasa (gesetz) arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. “... Egemenlik, hem düzenin kurallarına (gesetz) hem de bu kurallara dayanak oluşturan iradenin türdeşliğine ve gelenekselliğine (nomos) atıfta bulunur” (Çelebi, 2001:124). Hukuk, onu sadece norma indirgeyen Liberal yaklaşımda olduğu gibi, yasalar ile eş anlamlı değildir, norm yanında karar alma eylemini de kendi bünyesinde barındırmaktadır.

Hukukun kapsadığı alan kendini, yasaları askıya alabilen karar alma süreçlerini de barındırdığından, istisna bu güç ile kuralların kendisini tayin edebilen bir anlam

kazanmaktadır. Olağan hallerde her olay bir kural ile ilişkilendirilebilirken, olağan üstü hallerde kurallar işlerliğini kaybetmeye başlamaktadır. Bu durumda egemen nomosu ile kuralları askıya alma yetkisini kullanmakta ve istisnayı ortaya koymaktadır. Fakat Agamben'e göre Schmitt'in egemen nomosu ile istisnaya karar veren egemen yaklaşımı temelsizdir. "Schmitt'in yapmak istediği şey, her şeyden önce, hukukun belirleyici bileşeni olan egemen *nomos'un*, basit bir konum ve uzlaşım (*Gesetz*) olan bütün pozitif hukuk anlayışları üzerindeki üstünlüğünü tesis etmektir. Bundan dolayı da Schmitt'in, her ne kadar "egemen *nomos*"tan söz etse de, *nomos* ile istisnai durum arasındaki özsel yakınlığı açığa vurmaması..." (Agamben, 2013: 49) gerekmektedir. İzleyen bölümde bu tartışma üzerinden Schmitt'teki istisna ve olağanüstü hal kavramlarına, başta Agamben olmak üzere onu sert biçimde eleştiren kuramcılarının yaklaşımları ile birlikte yer verilecektir.

1.1.3. Olağanüstü Hal ve İstisna

Hukuk ile iktidar arasındaki ilişkiden doğan istisnai durum, Schmitt (2002) ve Agamben (2006)'de iki farklı açıdan ele alınır. Modern iktidar biçimlerinin bir yansıması olan istisna, hem hukukun içinde hem de hukukun dışında olan egemeni tanımlarken, onun olağanüstü durumları gerekçelendirerek hukuku askıya almasını, kendini hukuk üstü tanımlamasını da sağlar. Bu anlamda mevcutta olağanüstü hal ve istisna birbirlerinden farklılaşmasa da; bu çalışmada olağanüstü hal ve istisna kavramları birbirinden ayrılarak, farklılıkları üzerinden anlatılacaktır. Bu tercihin nedeni, egemen ve istisnayı görünür kılma çabasında, olağanüstü hali istisnaya götüren bir araç/süreç olarak değerlendirme isteğimizdir.

Mevcut literatürde çoğu zaman birbirlerinden ayrılmayan bu iki kavram, çevirilerde dahi birbirlerine karıştırılabilmektedir. Fakat çalışmanın temelinde bir kavramsal ayırım/tercih yapılarak; olağanüstü hal egemenin hukuku askıya almak için ihtiyacı olan kriz anını ifade eden bir süreç, istisna ise olağanüstü hal koşullarının yarattığı durum karşısında egemenin hukuk dışında karar alması (*nomos*) olarak tanımlanmaktadır. İşte burada Agamben ve Schmitt Anayasal Hukuk açısından siyasal bir durum olarak olağanüstü hal ile onun hukukileşmesi olan istisnayı bir

arada tanımlasa da, kent hukukunda istisnayı aktarmak için olağanüstü hal ve istisnaya bir ayırım ile bakılması, hukukileşme sürecinin açıklanması anlamında daha tanımlı bir tablo ortaya koymaktadır. Olağanüstü hal ve istisna ayırımına kent hukuku içinde yer vermek için olayları tanımlamak ve kriz olarak belirlenen olay sonucunda tanımlanmış olağanüstü halin istisnaya nasıl zemin hazırladığını ortaya koymak gerekmektedir.

1.1.3.1. Hukukun Dışladığı Alan

Bahsettiğimiz şekilde Schmitt Siyasi İlahiyat (2010) adlı yapıtında bu ayırımdan bahsetmez, iki kavramı çoğu zaman eş tutar: iktidar olanı “olağanüstü (istisna) hale karar veren” olarak tanımlar. Schmitt’te istisna hali, olağanüstü önlemleri gerektiren her türlü ciddi ekonomik veya siyasi karışıklığı içerir. Bu nedenle, olağanüstü hal kuramı ile düzeni ve istikrarı sürekli sağlamak için krizle nasıl başa çıkılması gerektiği konusundaki prensipleri belirleyen anayasal bir düzen tanımlar. Böylece egemen iktidar toplum üzerinde, toplumsal yapı dışında üstün bir konum işgal eder ve hukuksal kurallar gereği, mevcut bir düzen gerekliliğine ihtiyaç duymaz (Schmitt, 2010: 72).

Ona göre iktidar, yönetim krizi karşısında olağanüstü hal ilanına karar veren ve olağanüstü hal ilanı ile hukuku olmayan durumu kalıcı bir acil durum haline getirendir. Bu ele alışı ile birlikte Schmitt’te olağanüstü halin ilanı, hukuk alanında istisnanın kendisini belirtir. Schmitt böylece kendi içinde hukuk dışı olan bir şey ya da durumun hukuki anlamını ortaya koymaktır. Diğer bir anlatımla hukuk ile siyasal alan arasındaki kesişme noktasında, olağanüstü hal ile hukuk içinde tanımlanamaz bir durumu hukuki bir düzen haline getirir. Böylece yönetim krizlerini aşmak üzere iktidarın yönetim biçimi olarak hukuk içine aldığı olağanüstü hal ve istisnayı bir yönetim tekniğine dönüştürmektir.

Schmitt’in olağanüstü hal durumunu, İstisna Hali’nde inceleyen Agamben’de (2006:26) istisna şu şekilde tanımlanır: “İstisna, üyesi olduğu bütün tarafından içlenemeyen ve zaten her zaman içinde olduğu bütünün üyesi olamayan şeydir.” Bütünün üyesi olmayan şey, toplum içindeki ile dışındakini ya da hukuk içindeki ile

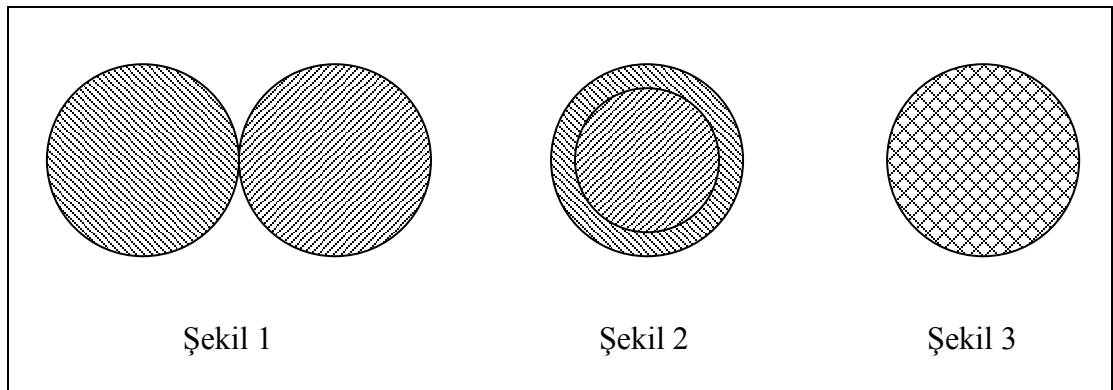
dışındakini birbirinden kesin biçimde ayırmaz. O bu ayırım çabasının karşılaşmış olduğu yönetim krizinin kendisidir. Bu yönetim krizinin ortaya çıktığı noktada iktidarın sürdürülmesi ve hukukun askıya alınması durumu istisna halini oluşturmaktadır. Diğer bir anlatımla istisna hali kriz ile ortaya çıkan belirsizlik durumunda oluşan hukuksuzluğun sürekli hale gelmesidir. Agamben'e (2006) göre günümüzde devletin ve hukukun meşruiyet zeminini belirleyen güç ilişkileri ile bu boşluk ve belirsizlik hali, bir süreklilik kazanmış yani hukuk dışında olan normal ve sıradan bir durum haline gelmiştir.

Bu tanım uyarınca hukuk alanına giren bir şey çelişik olsa da hem istisna hem de kural olmaktadır. Bu durumu açık kılan o şeye ait olağanüstü hal tanımının kendisidir. Hukuk siyasal alanda ortaya çıkan bir durumu kabul etmekte ve bu durumu kendi alanı içine çekmekte, kendi alanı içinde tanımladığı durumu, aynı zamanda hukukileştirmektedir. Hukukileşme sonucunda olağan üstü hal karşısında ortaya çıkan hukukun eşiğindeki istisna kural haline gelmektedir. Bu şekilde siyasal alanın tanımladığı durumun hukukileşerek kural olması istisnayı ortaya çıkarmaktadır. Bir durum ya da olguyu olağanüstü hal olarak tanımlamak, kural ile istisna arasında sürekli var olan keskin çizgiyi ortadan kaldırmak ve istisnayı bu çizgi üzerinde bir eşiğe yerleştirmek için egemen tarafından kullanılan bir araçtır. Herhangi bir durum ya da olguyu olağanüstü hal olarak belirleyen egemen, bu durum karşısında ortaya koyduğu istisnayı hukuk devleti ilkeleri içinde tanımlamak zorunda olduğundan istisnayı bir kural haline getirmekte ve dışarıdakini içeride gösteren bir illüzyon yaratmaktadır.

Egemenin yaşadığı bir paradoks olarak bakılabilecek olan bu alan, "... benzer bir biçimde, her türlü yasanın askıya alındığı zamansal ve uzamsal bir alan olarak anlaşılan sınırları çizilmiş, serbest ve boş bir mekan düşüncesine dayanıyordu" (Agamben, 2013; 50). Normal bir hukuk sistemi içinde tanımlanamayan bir durum karşısında, Egemen iktidarın tanımladığı bu yeni alanda; egemen hem hukuk içinde, hem de hukuk dışındadır. Kendisi hukuk alanının dışında olmasına rağmen, hukuk düzenini istisnayı belirleyen olarak askıya alma yeteneği ile esasında hukuka aittir:

*Nomos*⁵, egemen olduğu sürece, kaçınılmaz olarak hem doğal durumla hem de istisnai durumla bağlantılıdır. İstisnai durum (bu durumdaki kaçınılmaz *Bia-Dike* ayrımının belirsizliğiyle birlikte) *nomos*'un dışında değildir. Bunun yerine, en bariz şekilde sınırları çizilmiş haliyle bile, her anlamda temel bir unsur olarak *nomos'un* içindedir. Dolayısıyla da, yerleştirme-düzenleme bağlantısı kendi içinde zaten daima "her türlü yasanın askıya alınması" biçiminde kendi potansiyel kopuşunu barındırıyor. Bu durumda (toplumda *tanquam dissoluta* (çözölmüş gibi) olarak anlaşıldığı noktada) ortaya çıkan şey, aslında (insanların yeniden düşüneceği ilkel bir evre olarak) doğal durum değil; istisnai durumdur. Doğal durum ile istisnai durum, tek bir topolojik sürecin iki farklı yüzünden başka bir şey değildir. Bu süreç, Möbius şeridinde ya da Leyden kavanozunda olduğu gibi, dışsal varsayılan şeyin (doğal durum) içerideki bir şey (istisnai durum) haline geldiği bir süreçtir. Burada egemen iktidar, içerideki ile dışarıdakini doğa ile istisnayı ve *physis* ile *nomos'u* birbirinden ayırmanın imkansızlığından başka bir şey değildir. Nitekim istisnai durum, tam olarak, sadece istisna ile kuralın değil; aynı zamanda da doğal durum ile hukukun, dışarı ile içeriğin birbirine geçtiği karmaşık bir topolojik vaziyet olarak zaman-uzamsal bir askıda olma hali değildir. Bu durum, tam da adaletin gözüne görünmemek için hep saklanmak zorunda olan ve dolayısıyla bizim de hep gözümüzün önünde tutmamız gereken söz konusu topolojik belirsizlik mntıkasıdır.

Burada bahsedilen doğal durum ile hukuksal durum arasındaki ilişkide doğal durum ve hukuki durum birbirinden tamamen ayrı iken; istisna halinde, doğal durum ile hukuki durum birbiri üzerine binmektedir. Birbiri üzerine binme durumu olan istisnai durum, kural haline geldiğinde ise doğal durum ile hukuki durum, Agamben'den alıntıladığımız Tablo 1.'de gösterildiği gibi, ayrılamaz biçimde iç içe geçmektedir: "Başlangıçta (Şekil 1) birbirinden ayrı olan; fakat daha sonra, yani istisnai durumda, birbirinin içine geçen (Şekil 2) iki daire çizebiliriz. Zamanla istisnalar kural olmaya başlayınca, bu iki daire birbirlerinden asla ayrıştırılamayacakları mutlak bir belirsizlik yaratacak şekilde iç içe geçiyorlar (Şekil 3)" (Agamben, 2013; 52).

Agamben, Giorgio: Kutsal İnsan, Metis, İstanbul, 2013.

Tablo 1. Agamben'in İstisna Çemberleri

⁵ Giorgio Agamben, Kutsal İnsan (2013) başlıklı kitabından alıntılanan, bu yorumu ile Eski Yunanlı Şair Pindar'ın şiirinden yaptığı alıntı ile aldığı Nomos kavramını, "egemen iktidar"ı açıklamak üzere kullanmaktadır.

Agamben'in çemberler yolu ile yorumlayıp eleştirisini aktardığı olağanüstü hal ve istisna durumunu, Schmitt'e dönerek ele aldığımızda; ona göre egemen bir yapı olarak devletin potansiyel bir olağanüstü durum ile siyasi birliğini kaybetmeden yerinde tutması için; istisna olan, ona hem hukuk içinde, hem de hukuk dışında bir konum kazandırmaktadır. Bu istisnanın kendi koşullarının belirleyiciliğinde olan, onun sınıflandırılmayan karakterinden kaynaklanan bir durumdur. Diğer bir anlatımla Schmitt'e göre istisna olan, Agamben'in istisna çemberlerinin şekil 1 ve şekil 2'de gösterilen aşamalarını hiç yaşamamıştır. O doğrudan şekil 3'te gösterildiği gibi hukuk alanına hakimiyet kurmaktadır ve bu nedenle sınıflandırılmamaktadır. "Olağanüstü hal sınıflandırılmayandır; genel kodifikasyondan uzak durur ama aynı zamanda spesifik hukuki form unsurunu -mutlak saflığıyla kararı- açığa vurur" (Schmitt, 2010: 20). Norm yani kanun bir homojenliğe ihtiyaç duymakta, kriz anında ya da bir kaos durumunda ise norm, uygulanması imkanı bulunmayan bir hüküm haline gelmektedir. Bu nedenle hukuki düzenin oluşabilmesi, anlam kazanması için bir düzen oluşturulması, normal bir durum yaratılması gerekmektedir. Normal bir durum olduğuna karar verme yetkisi, son karar alma tekeline sahip olan egemene aittir ve egemen istisna ile normal durum içerisinde kendini garantiye alarak, kendi varoluşunu mümkün kılmaktadır. Bu durumda egemenin varlığı istisnaya bağlı olduğundan ilk kurulan ve normali inşa eden hukuk düzeni, istisnayı işaret etmektedir. Neyin acil olup olmadığına, krizin varlığına ve bu durum karşısında ne yapılması gerektiğine karar verme yetkisine sahip olan egemendir ve egemen hukuk düzeni dışında istisnaya karar veren olduğu için vardır (Schmitt, 2010: 15).

Schmitt'e göre olağanüstü hal, bir belirsizlik durumu sunmaktadır: ne normal olmayan bir durumun ne zaman gerçekleşeceği söylenebilmekte, ne de böylesi bir durum ile birlikte meydana gelebilecek olan olaylar anlatılabilmektedir. Bu nedenle olağanüstü hali ve istisna durumu tanımlamak, karşılığı olmayan boş bir çabadan ibarettir. "Anayasal düzenin, olağanüstü hâli mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde düzenleme eğilimi, aslında sadece hukukun kendisini askıya alacağı durumu tanımlama girişimi olarak anlaşılmalıdır" (Schmitt, 2010: 21). Aksi durumda hukukun ve normun somut olarak bir gerçeğe dayanmayan durumları açıklama yeteneği yoktur. Fakat "İstisnanın hiçbir şeyi kanıtlamadığını ve yalnızca 'normal

olanın' bilimsel ilginin konusu olabileceğini söylemek, mantıklı bir rasyonalist yaklaşım olurdu. İstisna, rasyonalist şemanın birliğini bozar ve düzenini karıştırır” (Schmitt, 2010: 21). Bu nedenle Schmitt'te olağanüstü hal, hukuk bilimine dayanan hiçbir kavramsal operasyonla doldurulamayacak bir boşluktan, hiçten ibarettir ve bu hiçlik rasyonalist kamu hukukunun sonunu işaret etmektedir. Bu durum hukukun kendisinin başlangıçta bir istisna olduğunu doğrularken, hukukun başlangıcı da “hiç” durumu olduğundan felsefi anlamda istisna, her zaman kuraldan önemlidir ve normal olandan daha ilginçtir. Böylece olağanüstü hal durumunda egemenin vereceği karar, yani istisnanın niteliği de açıklık kazanmış olur: o kimsenin sorgusuna ve onayına tabi değildir.

1.1.3.2. İstisnanın Toplumsallığı: Homo Sacer

Schmitt'e göre hukukun varoluşu istisna olduğundan, normun istisna ile ilişkisi varlığını göstermektedir, çünkü bir normun yasalaşması için bir istisnaya ihtiyaç duyulmaktadır. Norm ile istisna arasındaki ilişki göstermektedir ki; hukuka dayalı bir toplumsal yaşam, sadece egemenin karar alması yani istisnayı yaratması ile mümkündür. Bu nedenle egemen, olağanüstü hale karar veren ve karar alma yetkisine sahip olan olmakla birlikte, aynı zamanda pozitif yasaların hükmü altındaki ortak yaşamın da garantisidir (Zeybekoğlu, 2009: 32-33). Ama aynı zamanda, somut gerçeklere bağlı hukuk kurallarının temeli olarak tanımlanan istisna durumu, istisnanın toplumsal yaşamda kural haline geldiğini de göstermektedir.

Fakat Agamben tamamen farklı bir şey söylemekte; istisna ile norm arasında keskin bir çizgi çizmemekte, ikisini gerçek yaşam alanında nerdeyse türdeş görmektedir. Ona göre istisna ile pozitif hukuk arasındaki farkı ortaya koyan istisnanın kendi özel statüsüdür. İstisna, hukuk içinde, pozitif hukuku askıya almak suretiyle pozitif hukuku aşan bir durumdur (Agamben 2013, 27). Böyle bakıldığında istisna dışlanan bir şey olarak, hukukun askıya alındığı durumda normun geçerliliğini sonlandırarak varlığını ortaya koyandır: “İstisna (exception) bir tür dışlamadır (exclusion). Genel kuraldan dışlanan şey, münferit/tekil bir durumdur. Fakat istisnanın en kendine has niteliği şudur: İstisna olarak dışlanan şey, dışlandığından dolayı kuralla hiçbir ilişkisi

kalmayan bir şey değildir. Tam tersine, istisna olarak dışlanan şey, kuralla olan ilişkisini, kuralın askıya alınması olarak devam ettiriyor. Kuralın istisna üzerindeki geçerliliği, artık onun üzerinde uygulanmama ve ondan çekilme suretiyle devam ediyor. Dolayısıyla istisnai durum, düzenin öncülü olan kaos değil, düzenin askıya alınmasından doğan bir durumdur. Bu anlamda istisna, gerçekten de, etimolojik kökeninde gösterdiği gibi, tamamen dışarıya terk edilen bir şey değil, dışarıda tutulan bir şeydir” (Agamben, 2013; 28).

Özetle istisna içleyici bir dışlamadır ve hukukun ilk halini ortaya koyandır. Bu anlamda istisnanın egemenlik / toplumsal yapı ayrımında yer aldığı konuma bakıldığında ise; Schmitt ve onun egemenlik anlayışını Foucault’tan alıntılarla okuyan Agamben arasındaki ayrım yine çarpıcıdır: Schmitt’te istisna hukuk düzeninin varlığının temeli ve normun eksikliği olan karar almanın (nomos) kendisi, onun düzeni sağlama becerisidir. Burada hukuk düzeninden farklı olan düzen, siyasal birliğin varlığını ve egemenin toplumsallaşmasını sağlayan nomos’un kurduğu egemen düzendir. Egemen siyasi birlik dost/düşman ayrımına, savaşa ya da uzlaşmaya karar verir ve bu karar durumunda normal hukuk düzeni silikleşir. Tam bu noktada silinen hukuk düzeni yerini, olağanüstü hal koşullarına ve onun belirlediği istisnaya bırakır. Schmitt’in çizdiği böyle bir egemenlik anlayışında, elbette kaçınılmaz olarak egemen, kendi politik tercihini kabul ettirmek ve siyasal birliği ortadan kaldıracak her türlü tehdidi yok etmek için; topluma, hatta toplumsal olan her şeye biçim verir.

Agamben’e göre ise İstisnayı içselleştiren modern iktidar, istisnayı hukukun sınırlı bir zaman mekânda askıya alınması olmaktan çıkarıp, sürekli bir yönetim biçimi haline getirme amacındadır. Agamben (2013: 18) “Bütün istisnaların kural olması sonucunu veren süreçle birlikte çıplak hayat alanı gün geçtikçe siyasal alanla örtüşmeye başlıyor ve dışlama ile işleme, dışarı ile içeri, *bios* ile *zoe*, hak ile olgu indirgenemez bir belirsizlik mıntıkasına giriyor.” sözü ile istisnanın toplumsal yaşama içkinliğini anlatmaktadır. Ona göre, egemenin toplumsal yaşamda dayandığı temel, çıplak hayatı hem siyasal düzenden dışlayan, hem de bu düzenin içine hapseden istisna durumudur. Roma Hukuku’na göre kurban edilmesine izin verilmeyen, ama öldürülmesi de cinayet sayılmayan *homo sacer* (kutsal insan), hem beşeri, hem de ilahi istisnadır. Değersiz olan, öldürülse cinayet olarak kabul

edilmeyen, bu nedenle kurban edilmeye de değer bulunmayan bu insan, Agamben (2013) tarafından çıplak hayat olarak tanımlanmaktadır.

Toplumsal/siyasal niteliklerinden sıyrılmış ve çıplak hayatına indirgenmiş olan *homo sacer* için söz konusu haklardan, yaşama hakkı da dâhil olmak üzere, toplumsallıktan kaynaklanan haklar ve ödevlerden söz edilemez ve herhangi biri, bu eyleminden sorumlu tutulmadan onu öldürebilir (Yardımcı, 2008). Diğer bir anlatımla, kutsal insan olan *homo sacer* karşısında toplumda bulunan herkes egemendir. Roma'daki bu gerçeklik, bugün bize başka bir gerçekliğin mevcudiyetini hatırlatmaktadır; modern toplumlarda hukuku askıya alan ve istisnaya karar veren egemen karşısında, herkes potansiyel olarak *homo sacer*'dir: "Egemenlik alanı, cinayet işlemeksizin ve kurban etmeksizin adam öldürmenin meşru olduğu alandır" (Agamben, 2013: 113). Bu anlamda dost / düşman ve savaş / barış durumlarına karar vererek olağan üstü hali ortaya koyan egemen için şiddet, hukuk alanına hakim olan istisnanın sağladığı imkanlar dahilinde olağan koşullar içinde de mümkündür. "İstisnanın en başından itibaren hukuki ilişkiler alanının kuruluşuna içkin olduğunu; bu nedenle olağanüstü hale özgü şiddeti, hukukun rutin uygulananından ayırmanın mümkün olmadığını söylemek gerekir" (Akkanat, 2014; 295).

1.2. Kent Mekanı ve Egemen

İstisna olanı anlattığımız önceki bölümde gösterildiği şekliyle Agamben ve Schmitt siyasal bir durum olarak olağanüstü hal ile onun hukukileşmesi olan istisnayı anlatırken, esasında egemeni işaret etmektedir. Esas olan istisnayı var eden ama bir taraftan da ondan temellenen egemendir. Egemenin kentteki varlığı ise kendini, kent hukuku içerisinde tanımlanan istisnada gösterir. Egemenin kentte varlığını görünür kılmak üzere yapılacak tanımlama için, kent hukukunda olağanüstü hal ve istisnaya ayrı çerçevelerden bakılması; yani süreç ve durumun ayrı ele alınması gerekmektedir. Böylece egemenin düşmanı tanımlayarak karar verdiği olağanüstü hal ve olağanüstü hal koşullarının tanımladığı kriz karşısında hukuku askıya alan istisna, egemenin kentteki varlığını ele verirken; aynı zamanda içerikleri ve

üstlendikleri misyonları ile egemenin kentsel mekandaki politik tercihlerini de bize sunacaktır.

Söz konusu tercihler zamanla ve hakim ekonomik ideolojinin değişimi sonucunda farklılık gösterse de egemen tercih, her zaman istisna olan üzerine kurgulanmıştır. Egemen tercih devletin hangi zaman diliminde, hangi araçlarla, hangi dayanakla kentsel mekana müdahale ettiğini göstermesi yanında, devletin meşruiyet zeminini nerede inşa ettiğini de belirtmektedir. Bu anlamda son dönem devletin ve kurumların kente müdahale biçimlerine bakıldığında egemen tercihin, neo liberal kentleşmeye uygun biçimde kentsel mekanda emeğin yeniden üretimini terk ettiğini ve sermayenin yeniden üretimine öncelik verdiğini göstermektedir. Yaşanan bu dönüşüm kaçınılmaz bir biçimde, kentte yasa yapmanın anlamını da köklü bir şekilde değiştirecek ve istisna olanın ilgi alanı; söz konusu kentleşme algısının sonucu olarak, sermayenin ilgi alanını belirleyen kentsel rant üretimi ve paylaşımı sorunsalına yönelecektir. Başka bir anlatımla kent mekanı ve egemen ilişkisi yeniden kurgulanmakta ve kurgunun ana eksenini sermayenin yeniden üretiminde olmazsa olmaz bir hale gelen kentsel rantların bölüşümünde, kimin ne kadar pay alacağı? sorusu etrafında biçimlenmektedir. Dolayısıyla istisna olanı anlattığımız önceki bölüm sonrasında, bu bölümde dönemin egemen tercihini belirleyen kentsel rantları Marksist literatür çerçevesinde anlama çabasına girilecek, kent mekanındaki egemen; sermaye ve devlet ilişkisinin belirleyiciliğinde konumlandırılacaktır. Bu anlamda ilk olarak kentsel mekan üzerinde sermaye ve egemeni temsil eden devletin ilişki biçimleri ele alınacak, izleyen bölümde ise bu ilişkinin kaynağı olan kentsel rant ve mülkiyete ilişkin kuramsal çözümleme ile rant ve mülkiyet araçlarının tanımlarına yer verilecektir.

1.2.1. Kent, Sermaye ve Devlet

Dünya üzerinde ekonomi alanında yaşanan yeni eğilimler, hakim ideolojileri yeniden belirlerken; bu ideolojilerin ortaya koyduğu tabloda, küreselleşme süreci kentleri ve üzerinde gerçekleşen ilişkileri de yeniden biçimlendirmektedir. Yeniden belirlenen ilişkiler içerisinde, hakimiyeti temsil eden sermaye ve devletin bölüşüm amaçlı

birliktelikleri de kaçınılmaz olarak kentlerin kaderini belirlemektedir. Yeni kentler yarışma içerisinde sanayisizleşmeye doğru yönelirken, sermayenin birikim için en önemli çekim noktası olmuştur. Neo liberal birikim stratejileri çerçevesinde; devlet sürecin dışında kalmayarak kendi özgün koşulları içerisinde dönüşümler yaşarken, kentsel mekana müdahale amaçlı kurumsal yapı da değişime uğramıştır. Kentsel mekan, üzerinde gerçekleşen faaliyetler ve tüm bileşenleri ile topyekun bir yeniden yapılanma sürecine girerken, kendini neo liberal çerçevenin belirlediği işletmeci devletin dönüştürücü etkisine teslim etmektedir.

Devletin kent mekanına yaklaşımı ve kente mücadele biçimini belirleyen araçları dönüştürken; kentte yaşanan yeniden yapılanma süreci, kentleşme dinamikleri ve kentleşmenin biçimini de tasarlamaktadır. Fakat bu süreç kapitalizmin değişen mantığı karşısında, sermaye birikiminin kaçınılmaz sonucu olan sınıfsal çelişkiler ve sosyal adalet gibi toplumsal kavramların da kendilerini yeniden tanımlamaları gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda kentler, sermaye ve egemenin yeni bölüşüm ilişkileri sonucunda eşitsizliğin toplumsal ve mekânsal anlamda daha da derinleştiği bir sahne haline gelmiştir.

Kentsel mekanda yaşanan bu değişimi ve karşı konumlanışı anlamak üzere, ilk olarak mekanın tarihselliğindeki belirleyici unsurları deşifre etmek gerekir. Zaman yanında tanımlanan yer belirlemesi ile toplumun kurucu ögesi olan mekan, her zaman iktidarın belirlediği bir düzen ve ideolojiye sahip olmuştur. Toplumsal yapının mekânsal pratiklerinin altında her zaman soyut iktidar ilişkileri gizlidir ve bu anlamda mekânsal pratikler hiçbir zaman tarafsız değil, her zaman ideoloji yüklüdür. Bu yönüyle kentsel mekan da politiktir, çünkü bahsettiğimiz gibi sınıfsal yapının belirleyiciliğine dayanan eşitsiz güç ilişkilerinin bir aracı ve egemenin konumlandığı örtülü bir yerdir. Dolayısıyla toplumdaki eşitsiz güç ilişkilerinin normalleştirilip sıradanlaştırıldığı, egemenin gündelik yaşam içinde eritildiği bir alandır. Bu anlamı ile toplumsal ilişkiler ve coğrafi kullanımların belirlediği bir yeryüzü parçası olarak kent mekanı, daima eşitsizliklerin, rekabetin ve bunların beraberinde getirdiği umudun mekânı olmuştur. Çünkü her toplumsal ilişki ve süreç gibi, kent mekânı da kendi içinde bir diyalektiği barındırır. Bu diyalektik süreç, bir yanıyla hakim ekonomik ideolojinin ürünü olan kentsel sistemin ürettiği eşitsizliklere temel

oluştururken; bir yanıyla da eşitsizlikleri görünür kılarak, yeni beklentilere ve umutlara kapı açmaktadır.

Marksist tarih yazını, kentleri kapitalist üretim ilişkileri içerisinde burjuvazi ile sanayi proletaryası arasındaki çatışmanın mekânları olarak görmektedir. Bu perspektiften bakıldığında kent algısı ve tanımının geçirdiği dönemsel değişimler, söz konusu sınıflar arasındaki çatışmanın seyri ve içeriği doğrultusunda şekillenmektedir. Üretim ilişkileri feodal niteliğini kaybedip kapitalizm kendini olgunlaştırırken, endüstrileşme ve modernite ile yeniden tanımlanan kentlerin bu dönüşüm sürecindeki temel işlevi, kapitalizmin emeği yeniden ürettiği mekânlar olmalarıdır. Oysa ilerleyen evrelerde gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde endüstriyel ekonomi ve modernitenin yaşadığı krizler, kentsel mekânın da yeniden işlevlendirilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır (Lefebvre, 1991; Castells, 1997; Harvey, 1999; Şengül, 2001). Ekonomik ve siyasal krizler çerçevesinde şekillenen bugünün kentleri, emeğin değil sermayenin yeniden üretim mekânları olarak işlev kazanmaktadır. Zira, kapitalizmin tarihsel serüveninde ortaya çıkan Keynesyen ve ithal ikameci gelişme stratejilerinin yarattığı bunalımdan çıkmak için, sermaye kesimlerinin ve egemenlerin geliştirdikleri hayatta kalma yöntemleri, emek kesimlerini kentsel rekabetin dışında bırakma eğilimi olmuştur.

Krizler sonucu kentsel mekânının karakteristiğini belirleyen işlev değişikliklerinin altlığını hazırlayan, metaların mekânda üretiminin yerini mekânın kendisinin üretimine bırakması ve kentsel rekabette şeylerin değil, önceliklerin/ayrıcılıkların değişimine dayalı ilişkilerin ön plana çıkmasıdır. Başka bir anlatımla, kentlerin değişen işlevi ile metaların üretiminin öncelikli olduğu kentler yerlerini, kendileri metalaşan kentlere bırakır. Bu yeni ayrıcalık/öncelik değişimlerinin belirleyiciliği, kentlerin üretimin değil, küreselleşen toplumsal müzakereler/çatışmalar çerçevesinde şekillenen spekülasyon etkinliklerinin mekânları olmaları sonucunu doğurmuştur. Lefebvre'nin (2014; 61) belirttiği üzere “Her Toplum (dolayısıyla, içerdiği çeşitliliklerle birlikte her üretim tarzı, genel kavramın kendini gösterdiği tikel toplumlar) bir mekan üretir, kendi mekanını üretir.” Kapitalist toplumu oluşturan ilişkiler; biyolojik yeniden üretim (aile), İş gücünün yeniden üretimi (işçi sınıfı) ve

toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden üretimi mekanın rolü ile gerçekleşir. Mekan bu ilişkilerin gerçekleşmesi için ayrılmış olan alanları ve kesişimleri barındırır.

Kapitalist toplumun var oluşunu sağlayan yeniden üretim biçimlerine ev sahipliği yapan kentsel mekan, kapitalizmin kendini yeniden üretiminin de mekanı haline gelir. Kentler ve mekan tüm tarih boyunca olduğu gibi, kapitalizmin de kendini yeniden üretim alanı olmuştur (Lefebvre, 1991). Kapitalizmin yaşadığı krizler sonucu başvurduğu ilk alan olmuş ve yüzyıllardır varlığını sürdürmesinde büyük rol oynamıştır. Kent kapitalizmi var eden ilişkilerin mekânı olarak, sermayenin toprağı tekelleştirme eğilimi çerçevesinde ortaya çıkan ilişkileri düzenleyen devletin, mekân olgusuna yaklaşımını da sergilemektedir. Bu bağlamda, kapitalizmin yaşadığı kriz süreçlerinde kent mekânı ile devlet arasındaki ilişkinin dönüşümü, aslında kapitalist çatışma/müzakere süreçlerinin dönüşümü demektir. Her ne kadar söz konusu süreç farklı toplumsal ve siyasal bağlamlarda farklı özgün biçimler olsa da, ilişkilerin tarihsel karakteristiği pek çok benzerlik göstermektedir. Söz konusu sürece Türkiye'den bakıldığında, Şengül'den (2003) yola çıkarak aktarırsak, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lerin sonlarına kadar süren birinci dönem, kent-devlet ilişkisinin birincil olarak emeğin yeniden üretim sürecinde kurulduğu bir aralığa tekabül ederken; 1980'lerde başlayan ve devam eden ikinci dönem ise bu ilişkinin öncelikle sermayenin yeniden üretimi merkezinde şekillendiği bir tarihsel aralığı işaret etmektedir.

Harvey (1999) de kapitalist toplumların kentleşme dinamiklerinin sermaye birikim süreçlerinden bağımsız anlaşılamayacağı görüşündedir. Ona göre, meta üretimi ve tüketiminin gerçekleştiği birinci çevrimde biriken sermayenin tekrar yatırıma dönüştürülmesinin mümkün olmadığı durumlarda, aşırı birikimin ikinci çevrime aktarılması krizi çözmenin başlıca yollarından biri olarak karşımıza çıkar. Gerek devlet gerekse piyasa tarafından, ikinci çevrime aktarılan kaynakların önemli bir bölümü kentsel yapıyı çevreye yönlendirilecektir. Harvey'in sermayenin çevrimi olarak tanımlayabileceğimiz bu yaklaşımına göre, sermaye birikiminde oluşan rekabet ortamı ve aşırı birikim, sermaye birikimi kaynaklı ekonomik bir krize yol açmaktadır. Aşırı birikim kaynaklı ekonomik krizlerle baş etmek üzere, devletin de teşvik edici müdahalesi ile sermaye üretimden çıkarak kentsel toprağa

yönelmektedir. Kentteki yapılı çevreye yönlendirilen sermaye aşırı birikim sorununu çözerken, yeni üretim taleplerinin oluşmasını sağlayarak birinci çevrimde ortaya çıkan ekonomik krizin çözülmesi için de katkı koymaktadır. Bu aşamada sermayenin yeni üretim alanı olarak tanımlanan kentsel yapılı çevre, mülkiyet ilişkileri sonucunda kendi başına bir sermaye biçimine dönüşmektedir. Dolayısıyla, metalaşan kentsel mekânın kapitalizmin giderek sıklaşan yapısal krizleri karşısında, bir tür sığınak işlevi gördüğü öne sürülebilir.

Sermayenin karlılığını yitirdiği alandan başka alanlara yöneldiği döngüsel yapısını aktaran Harvey'e göre; metaların üretilmesi ve değer üretimi elde edilmesi sürecini krizle terk eden sermaye, spekülasyon sektörüne yönelmektedir. Spekülasyon temelli bu sektörlerden ise öncelikle finans piyasalarını tercih etmekte, sonrasında ise kentsel rantı el koymak amacıyla kentsel toprağı tercih etmektedir. Kapitalizmin kendini yeniden üretmek üzere yöneldiği kentsel mekan üzerinde oluşan kentsel rantlar; finans sektöründe elde edilen faizde olduğu gibi, sermayenin yaşadığı birikim krizinden bir çıkış noktası olmuş ve rant bu anlamda sermaye için önemini arttırmıştır. Kentsel toprağı yeni bir üretim aracı olarak sahip çıkan sermaye kesimleri, böylece krizden çıkmak için mutlak rant ve devletin desteğıyle farklılık rantına yönelmiştir.

Kapitalizmin kriz dönemlerinde kent mekânını sürekli yeniden keşfederek varlığını sürdürmesi, yeniden üretim ilişkilerine göre mekanı yeniden biçimlendirmesi elbette bedelsiz değildir. Kapitalizm mekânı bu şekilde dönüştürürken, onu barındırdığı toplumsal ve siyasal ilişkilerden soyutlayarak; adeta içeriksiz bir hale getirmektedir. Çünkü bu aşamada devlet ve sermaye için mekânın daha önce emeğin yeniden üretimine hizmet eden kullanım değeri değil, sermayenin faaliyet göstereceğı spekülasyon alanı yaratan değişim değeri ön plana çıkmaktadır. Toplum, kentsel mekân üzerinde bulunan kendi ürettiğı bir değer olan ranttan, sermayenin elde ettiğı değeri yükselttiğı ölçüde dolaylı olarak fayda sağlayacaktır. Çünkü toplum "mekân piyasası" olarak tercüme edebileceğimiz spekülasyon ortamının bir değişkeni olarak işlem görmektedirler (Harvey, 2003). Bu açıdan bakıldığında birbirinden karakteristik olarak çok farklı olan iki kentsel mekân, kapitalizm açısından üzerinde

Üretim gerekleŖecek soyut birer parsel ya da pazarda alınıp satılan binadan baŖka bir Ŗey ifade etmemektedir.

Macleod ve Jones'un "kentsel adaletsizliğin yönetilmesi" dedikleri bu süreçte küresel kentler için oluŖturulan yeni kentsel politikaların temeli de, yine mekânsal eŖitsizliklere dayanmaktadır (2011). Macleod ve Jones için ekolojik yeniden üretimin de benzer eŖitsizliklerle baŖ baŖa olduğu savının ne çıktığı görülürken, yeni kentsel politikaların ana kaynağı ve kentsel mekandaki yansıması, neo liberal politikaların kent yönetimine hakim oluŖudur. Amerikan uydu kentlerinin yeni biçimi ve tüm kentlerde kapalı siteleri gündeme getiren bu yaklaŖım ardından, kentteki bariyerler artıŖ göstermektedir. Yeni kentsel politika da bu süreç içinde iliŖkisel ağlar ile belirlenen ve bariyerlerin sınırları çizdiği kentsel alan üzerine yođunlaŖmaktadır (Macleod; Jones, 2011: 2463). Böylece kapitalizm yaŖadıđı yeni krizler karŖısında soyutladığı mekan üzerindeki iliŖkilere, diğer bir deyimle toplumsal mekan ve yeniden üretim iliŖkilerinde ortaya çıkan baŖarısız giriŖimlere tekrar Ŗekil vermekte, kendi spekülatif mantığının sürdürülmesini sağlamaktadır.

Bu Ŗekilde Harvey'in tanımladığı spekülatif ortam ve Macleod ile Jones'un aktardığı yeni ayrıŖtırıcı kentsel politikalar, kapitalizmin soyut mekân kavrayıŖı üzerinden geliŖen kentsel mekân tasvirlerini ve iŖi sınıfının yaŖamını srdrdğu somut meknlara yönelik tehditleri de ortaya koymaktadır. Yeni kent anlayıŖı kapitalizmin spekülatif yatırım aracı olarak piyasa değerine indirgenmekte ve kentsel rant değerine el koymak üzere sürekli üretim alanı haline gelmektedir. Bu retim ile hem üst sınıflar, hem de alt sınıflar kentte yeniden konumlanmakta ve her konumlanıŖ sermaye kesimleri için yeni bir üretim alanı daha doğurmaktadır. eliŖkili bir biçimde kentsel mekan bir yandan barındırdığı iliŖki biçimlerinden soyutlanırken, diğer bir yandan o iliŖki biçimleri piyasa değerine tercüme edilerek metalaŖtırılmaktadır.

Bu anlamda sermayenin yeni kentsel algısında, kent üzerinde satılamayacak hiçbir Ŗey yoktur ve egemenin kentsel algısı da benzer bir duruma iŖaret etmektedir. Kentte belirleyici olan her iki kesim için ilk müdahale edilmesi gereken alan, kentsel topraktır ve kıt olan bu kaynağa ulaŖmak için gerekli koŖulları yaratma görevi de egemene dŖmektedir. Hukuk dıŖında olanı istisnalarla iselleŖtirme yeteneğine sahip

olan egemenin bu amaç doğrultusunda kurguladığı hukuk düzeni, istisnalar üzerinde temellenmektedir. Çünkü kentte halihazırda işgalli olan ya da yapı yasaklı olan alanları, sermaye faaliyetine açmak için öncelikle, kentsel arsalar haline getirmek gerekmektedir. Söz konusu normal hukuk sisteminin engellediği ya da ortaya çıkacak değerin bölüşümünde istenen sonucu vermediği durum karşısında, her bir olay yeni bir hukuksal temel yaratmak üzere istisnalar ile yeniden tanımlanmaktadır.

Örneğin emekçi sınıfların ya da küçük burjuvaların kent merkezlerindeki değer yaratma potansiyelleri yüksek yaşam alanları, kapitalizm için bulunmaz birer nimettir. Her türlü spekülasyon faaliyetine ve rant üretme kapasitesine sahip bu mekânlar, sermaye için kendi sürekliliğini sağlamak üzere piyasa değerlerine tercüme etmek, ardından mekânı yeniden pazara arz etmek suretiyle kar elde etmek için bulunmaz fırsatlar sunmaktadır. Egemene düşen görev ise sermayenin iştahını açan bu alanları, istisnalar ile yeni bir çerçeveye oturtmak suretiyle arazideki taşları temizlemektir. Sermaye ile işbirliğinde egemen, kapitalizmin bir önceki evresinde yeniden üretilmesi zorunlu emek kaynağı olarak baktığı bu alanları boşaltmak görevini üstlenmiştir. Fakat istisna temelli bu süreç, bu alanlarda zaten yaşamakta olan kesimler ve sermaye arasındaki çatışmanın yeniden belirmesi potansiyelini de taşımaktadır. Aynı zamanda süreç, eşitsizliklerin mekânı olarak tanımladığımız kentin tarihsel diyalektiğinde yeni bir aşamanın ortaya çıktığının işaretlerini de vermektedir. Kentsel mekanda çatışmanın yeni bir vücuda bürünmesi ve egemenin bu sonuca göre yeniden konumlanması, karşımıza çıkması olası bir ihtimal olarak beklenmelidir.

1.2.2. Kentte Yeniden Üretim İlişkileri

Yukarıda bahsedildiği gibi, kentsel mekan üzerindeki yeniden üretim ilişkileri, sürekli olarak kökten bir değişime gebedir. Bu şekilde her seferinde yeniden belirlenen ilişkiler karşısında, Marksist kuramcıların devletin kentsel mekanda üstlendiği rol ve müdahale biçimi açısından duruşu; sermaye birikimini bu anlamda etkileyen ve kentte yarattığı ayrışmayı hafifleten bir çerçeve önermektedir. Liberal devletin kentte gerçekleştirdiği müdahaleler, sadece mekana biçim vermek ve

düzenlemek amacı ile değil; sermaye birikiminin kentsel toprak üzerinde yarattığı toplumsal problemleri de hafifletmek amacı ile gerçekleşmektedir. Devlet, kendi tekelinde olan, piyasa aktörleri olarak sermaye kesimlerinin gerçekleştiremediği kentsel toprağın işlevlendirilmesi ve oluşan rant değerinin bölüşüm yöntemlerinin belirlenmesi gibi görevleri yerine getirerek; sermayenin ve aynı zamanda toplumun yeniden üretimine katkı koymaktadır (Harvey, 2003: 248 – 250).

Castells'te (1997: 31) ise, devletin kentsel mekanda sermayenin üretimi alanındaki düzenleyici görevi devam ederken; aynı zamanda devlet, toplumsal çelişkileri ve ayrışmayı yumuşatmak için sermaye adına karlı olmayan kentsel hizmetleri yerine getirmek zorundadır. Piyasa koşullarında sermaye için karlı olmayan bu sektörler, emeğin yeniden üretimini sürekli hale getirirken ihtiyaç duyulan emeğin sermaye açısından maliyetini de azaltmaktadır. Bu nedenle devletin düzenleyici rolü kentsel toprak üzerinde var olmaya devam etmelidir. Castells'in bu tekellci yaklaşım ile sermaye tekelleri adına gerekli olduğunu söylediği devletin düzenleyici işlevi, kentsel toprağa yönlendirildiğinde ise kentte de tekellerin korunması adına düzenleyici müdahalelerin, benzer nitelikler sergilediği sonucuna varılmaktadır. Böylece devlet kentsel toprak üzerinde sermaye sahiplerinin tekel olmasını sağlayacak ve emeğin yeniden üretilmesi adına mekânsal eşitsizlikleri de yumuşatarak korumaya devam edecektir.

Devletin sermaye birikimini kolaylaştıran ve kentsel mekandaki taleplerini yetiren bu tavrı, eşitsizliklerin önlenmesi yönündeki işlevi düşünüldüğünde, kentteki toplumsal sınıflar açısından savunulabilir olmamaktadır. Aksi biçimde devletin kentsel toprağın mülk edinilmesini sınırlayan bir rol üstlenerek, kıt bir kaynak olan kentsel toprağın üzerindeki eşitsiz koşulları engellemesi beklenmektedir. Böylece devlet kentsel mekanın kullanım koşulları ve kentin gelişim yönünü tayin edebilecektir. Kentsel mekan üzerinde sermaye birikimini kolaylaştırmak yerine; toplumsal eşitsizlikleri yumuşatmak üzere devletten beklenen görev, kent toprağı üzerindeki spekülasyon faaliyetlerini önlemek ve mülk edinilmesini sınırlamak olmalıdır.

Devlet, bu aşamada üstlendiği rolle söz konusu çatışma ve müzakere sürecinde doğrudan doğruya taraf olmaktadır. Lefebvre (2014; 41) dediği gibi, "Hegemonya, bütün toplum üzerinde uygulanır. Uygulayanlar da genelde aracı kişilerdir:

politikacılar ve politik partiler ... “ İşte bu yüzden kentsel mekâna ilişkin hukuksal düzenlemelerin niteliği ve dili, devletin kendi hegemonik meşruiyetini hangi kesimlerin çıkarları üzerinde şekillendirdiğini anlamamıza büyük bir katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla devletin hangi dönemlerde, hangi yasal araçlar ve dayanaklarla kentsel mekâna müdahale ettiği izleğinden giderek varacağımız nokta, küresel anlamda yalnızca kentlerin değil, devletin de değişen yaklaşım biçimi ve yeni içeriği olacaktır. Bu nedenle kentsel mekan üzerinde sermaye ve egemeni temsil eden devletin neo liberal dönemde düzenleyici rolünü tamamen terk ederek belirlediği ilişki biçimleri ile sınıflar arasındaki çatışma ve farklılıkları anlamak, kentteki yeni üretim ilişkilerini tespit etmek üzere; bahsettiğimiz ilişkiyel durumun kaynağı olan kentsel rant ve mülkiyet kavramlarını çözümlmek gerekmektedir.

1.2.2.1. Kentsel Rant

Kentsel rantı ele almadan ve kentsel mekan üzerine bu soruyu gerçekleştirmeden önce, tarımsal kaynaklı bir değer kategorisi olarak rantı anlamak gerekmektedir. Rantı anlamak üzere ilk bakılacak olan kaynak, Adam Smith’tir. Smith (2001:128) “Rant otlağın kalitesi oranında artmaktadır” diyerek, tarımsal üretim kaynaklı artı değer üzerinden rant kavramını tanımlar. Smith’in açtığı yoldan ilerleyen David Ricardo ve Karl Marx’ın çalışmaları ile birlikte, tarımsal kaynaklı kapitalist üretimin ortaya koyduğu değeri anlamak üzere kullandıkları rant kavramı; bugün kapitalizmin yeniden biçimlenişi ile kentsel toprağın kavranması açısından değerli bir yöntemi önümüze koymaktadır. Klasik iktisadın öncüleri olan Smith’in (2001) ve Ricardo (1997)’nun, rantı değer sağlayan bir ekonomik girdi ve toprak verimliliği ile ilişkili bir fayda şeklinde tanımlayan düşünceleri sonrasında; Marx (2003c) tarafından rant kavramı, detaylı bir sorgulamaya tabi tutularak yeni bir zemine taşınmaktadır. Smith ve Ricardo düşüncesini eleştirerek, rantı değeri oluşturan etmenlerden biri olarak yeniden tanımlayan ve kategorilerini belirleyen Marx; onun düşüncesini geliştiren Marksist kuramcılar sayesinde kapitalizme karşı eleştirel düşüncenin temeli olmaya devam etmiştir. Böylece güncel çalışmalarda, ranta karşı kapitalist eleştirinin kaynağı da yine Marx’ın ortaya koyduğu düşüncesi olmuştur.

Marx'ın ranta ilişkin düşüncesini anlamak üzere, önce değer kavramı ve onu oluşturan öğeleri tanımlamak gerekmektedir. Rantı bu kavramı iktisat tarihinde ilk kullanan kuramcı olan Petty'nin eserleri ışığında tanımlayan Marx, "üçlü formül" şeklinde yaptığı kurgu içinde, değeri; metaların üretiminin sonucu kâr, toprak üzerindeki faaliyet ve mülk edinmenin sonucu rant ve emeğin sonucu ücret şeklinde ayırmakta ve değer analizini bu öğeler üzerinden sürdürmektedir (Marx, 2003c: 712 – 728). Söz konusu üç öğenin toplamı değer kendisini ifade ediyor şeklinde yorumlansa da, Marx artı değeri bu öğeler ve onların sağladığı girdiler toplamına eşit olarak yorumlamamaktadır. Artı değer girdi sağlayan üç öge üzerinden tanımlanması, onun birbirinden bağımsız olan üç girdinin toplamı olduğu şeklinde bir durumu tanımlamamaktadır. Kâr, rant ve ücret Marx'ın tanımladığı biçimi ile “üç ağacın her yıl tüketilebilir meyveleri gibidir” (Marx, 1999: 51). Bir toplam olarak tanımlanamayan değeri, düşüncesinde üç bileşenin birbirleri ile ilişkisi üzerinden incelemektedir. Rant, kâr ve emeğin birbirleri ile kurduğu bu ilişkinin temelinde ise emek yer almaktadır. Kâr ve rant; emeğin karşılığında alınan ücretin üzerinde, oluşan değer ücret harici kısmının ortaya çıkardığı emek miktarının ürünüdür. Emeğin öncelikli olduğunu aktardığı kuramında, ücret harici değerden alınan paylar olarak kar ve rant, bedava emek olarak tanımlanmaktadır.

Ayrıca Marx'a göre; farklı alanlarda üretilen rant biçimleri, toprak rantı mülkiyete dayalı ve belli kişiler tasarrufunda olduğu için birbirine karışmamaktadır. Böylece toprak sahiplerinin sermaye sahiplerinden hiç bir farkı kalmamaktadır. Toprağa sermaye yatırımı ile ranttan aldığı payı çoğaltan toprak sahibi ile sermaye sahibi kapitalist arasında, el attıkları değer toplumsal sonuçları açısından da bir fark yoktur. Sermaye sahibi kapitalist ile toprak sahibi arasında fark olmadığından, toplumda yalnızca iki ayrı sınıf, işçi ve kapitalistler bulunmaktadır. Kapitalizmde üretim biçimi, nasıl her zaman emeğin ürettiği değer emekçi sınıflardan alınması anlamına geliyorsa, tarım emekçileri için de benzer bir durum; topraktan rant elde etmek isteyen toprak sahibi ile kurdukları bağımlı ilişkide ortaya çıkmaktadır (Marx, 2003: 544, 722 – 723). Bu anlamda hem tarım, hem de sanayi sektöründe, kapitalistlerin kar elde etmek istedikleri her alanda; kapitalist ve işçi sınıfları arasında kurulan ilişki biçimleri değişim göstermemektedir.

Marx'ın Kapital III (2003c) eserinde rantı ortaya çıktığı koşullar ve elde edilme biçimine göre alt başlıklara ayırarak; rantın farklılaştığı koşulları tanımlamakta ve kategorilerini belirlemektedir. Eserinde ilk kategori olarak "farklılık rantı"nı aktaran Marx Ricardo'nun düşüncesinde olduğu gibi, aynı büyüklüğe sahip toprak parçaları üzerinde gerçekleşen faaliyette, eş miktardaki emeğin ve sermayenin eş olmayan sonuçlarını iki genelleşen nedene; toprak verimliliği ve toprağın yerine bağlamaktadır. Böylece toprak üzerinde gerçekleşen faaliyete bağlı olarak, toprak verimliliği ve konumu sonucunda oluşan rant kategorisi, farklılık rantını ortaya çıkarmaktadır. "Yeryüzünün kıt ve yeniden üretilmeyen bir kaynağı olarak toprak mülk edinilemeseydi mülkiyetten kaynaklanan rant oluşmaz ve tekel fiyatı ortaya çıkarmazdı" diyen Marx, tespit ettiği bu sonuç ile diğer bir rant kategorisi olarak "mutlak rantı" açıklamaktadır. Toprak ve özel mülkiyet ilişkisinin bir sonucu olarak, üretilmez kıt bir kaynağın mülk edinilebilmesi nedeniyle bir tekel olma durumunu tanımlamakta ve bu durum, toprağın mülk edinilmesi sonucu ortaya çıkan "mutlak rant"ı yaratmaktadır. Marx tarafından aktarılan üçüncü rant kategorisi olarak da "tekel rantı" karşımıza çıkmaktadır. Aslında rant kategorilerini sınıflarken sürekli tekel olanı tarif etmesine karşın, tekel rantını doğanın sağladığı özellikli üretim alanlarının tek elde toplanmasının ve toprak sahibi kapitalistler arası fiyat rekabeti ile oluşan toprak fiyatının sonucu şeklinde tanımlamaktadır.

Fakat Kapital'de rant kavramına ilişkin detaylı bir analiz gerçekleştirmekteyken, tarım üzerinden yaptığı analizde kent toprağına rant açısından sistemli bir şekilde bakmamakta, yalnızca kentsel alanda karşılaşılan arsa sorununa yer vermektedir. Marx'ın sistemli bir şekilde bahsetmediği kentsel rant sorunu, ardılı olan Marksist kuramcılar tarafından detaylı bir biçimde ele alınarak sistemli bir hale getirilmektedir. Marksizm çerçevesinde gerçekleştirilen kentsel mekân çalışmalarında karşımıza çıkan ve onun rant kuramını kentsel mekâna uyarlayan en önemli kuramcılardan biri David Harvey'dir. Harvey, kentsel rant kuramına ilişkin düşüncelerine yer verdiği The Limits To Capital (1999)'de sermaye birikimini kentsel toprak üzerinde değerlendirerek, kentsel rantları sermayenin birikim süreçlerinde yaşadığı ekonomik krizler ile ilişkilendirmektedir. Yukarıda değindiğimiz kentlerin kapitalizmin yaşadığı kriz dönemlerindeki dönüşümünü, rant

kuramının merkezine koyan Harvey'e göre; yapılı çevre, aşırı birikim krizine giren sermaye için aynı zamanda bir çözüm mekânıdır. Sermayenin Harvey'in yer verdiği çevrimsel yapısında, üretim alanında oluşturduğu artı değeri, kentsel mekâna aktarılmakta ve bu işlemin gerçekleşmesinin zemini devlet tarafından yaratılmaktadır. Bu çevrimsel yapıyı korumak için devlet, kentsel mekânda yatırımlar yapmakta ve bunun yanında kamu mülkiyetindeki toprakları satarak; ekonomik değeri olmayan kamusal alanları mutlak ve tekel rantının oluşması için hazırlamaktadır. Böylece devlet, gerçekleştirdiği faaliyet sonucu, sermaye birikim sürecine doğrudan müdahil olmaktadır. Kapitalist sistemde devlet, sistemin yaşadığı krizleri aşması için gerekli düzenlemeleri yapmakla görevlidir ve devletin özel mülkiyeti öncelleyerek kenti ranta doymuş bir yer hâline getirmesi işlemi, bu düzenleyici görevlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Harvey (1997: 257) "Dünyanın haritalanması, mekâna özel kullanım amacıyla mülk edinilmeye açık bir şey olarak bakmanın yolunu döşüyordu" cümlesiyle mekân kavramının bir yönüyle özel mülkiyetini öncelediğine dikkat çeker. Çünkü özel mülkiyetin kendisi kamusal bir yaşam alanı olan ve farklı grupları barındıran kozmopolit kent mekânında ayrışmaları ve sınıfsal çatışmaları yaratan ana etkidir. Kent mekânını oluşturan sınırlar içindeki topraklar, özel mülkiyet ile kamu mülkiyetinin oluşturduğu bir bütün olarak ele alındığında kentte oluşan sınıfsal ve ekonomik farklılaşmanın kaynağının da bu ayrım olduğu görülür. Bu ayrım içinde kamuya ait toprağın varlığı, bir yandan toplumdaki sınıfsal farklılıkları işaretlerken diğer yandan kamuya planlama ve benzeri araçlarla kamusal kent mekânına ve içerdiği sınıfsal ilişkilere müdahale etme yetisi kazandırır. Burada önemli olan devletin söz konusu yetiyi hangi yönde kullandığını tespit edebilmektir. Çoğunluğun oylarıyla belirlenen temsili rejimlerde kendisi de bir müzakere ortamı olan devlet, bir yandan farklı grupların varlıklarını garanti altına alırken, diğer yandan bu gruplar arasındaki çıkar çatışmalarının moderasyonunu da üstlenir. Bu yönüyle devletin düzenleyici erki olan planlama aracılığıyla oluşturduğu kentsel rant, kimi tarihsel-toplumsal bağlamlarda kentteki eşitsizliklerin önlenmesine, kimilerinde ise bu eşitsizliklerin derinleşmesine hizmet edebilir.

Toplumsal düzen içindeki ve dışındaki her şeyin kontrolünü elinde tutan modern iktidarın egemenliğinde biçimlenen politik alan, özerk bir alanı ifade etmemekte ve ekonomik ve hukuksal bir yapı çerçevesinde belirlenmektedir. “Baskın çağdaş egemenlik biçimi tamamen hukuk sistemleri ve hükümet kurumları içine yedirilmiş ve bunlar tarafından desteklenen; sadece hukuk değil, eşit ölçüde özel mülkiyet egemenliği tarafından da nitelenen cumhuriyetçi bir biçimdir” (Negri; Hardt: 21, 2011). Negri ve Hardt’a göre bu şekli ile iktidar yani egemen olan tek başına istisnai durumu ortaya koyan değildir. Bu ekonomik ve hukuksal yapıların belirlediği, egemenliğin hukuk, sermaye ve mülkiyet ile sıkı ilişkiler içinde olduğu bir iktidarın sonucudur. İnsan düşünce ve eyleminin esası olarak görülen mülkiyet; anayasal devlet ve hukukun egemenliğinin düzenleyici fikri olarak işlev görür. Bu nedenle birey, olmak ile değil, sahip olmak ile tanımlanır, yani hukuksal olarak mülkiyet ya da servet ile donatılmış bir varlıktır (Negri; Hardt, 2011). Bu şekilde birey kavramı ile mülkiyet meşru bir zemine taşınırken, mülkiyetin içerdiği istisna durumu anayasaya dahil edilir. Anayasal bir düzenleme olarak mülkiyeti ve mülkiyetin yeniden dağıtımını yolu ile kentsel rantı dağıtma yollarını belirleyen devlet, olağanüstü hal ilan ederek imar uygulamalarında yarattığı istisnalar ile sermayenin talebi olan ekonomik yapıyı şekillendirir.

Kent mekânına kendi sürekliliğini sağlamak için önce talip olup, ardından mekânı yeniden pazara arz eden sermaye kesimleriyle kapitalizmin bir önceki evresinde yeniden üretilmesi zorunlu emek kaynağı olan kesimler arasındaki çatışma, eşitsizliklerin mekânı olarak tanımladığımız kentin tarihsel diyalektiğinde yeni bir aşamanın ortaya çıktığını gösterir. Egemen, eşitsizliklerin mekânı olarak tasvir edilen kentte üstlendiği rolle sermaye ve işçi sınıflar arası çatışma sürecinde doğrudan doğruya taraf olur. İşte bu yüzden, kentsel mekâna ilişkin hukuksal düzenlemelerin niteliği ve dili, devletin kendi hegemonik gücünü kimin çıkarı üzerinde şekillendirdiğini anlamamıza büyük bir katkı sağlar.

1.2.2.2. Kentsel Arsa; Kullanım ve Değişim Değeri

Yeryüzünün üretilmeyen kıt bir kaynağı olarak kentsel toprak ve üzerinde kurulan mülkiyet ilişkisi kentte mutlak rantı ifade ederken, piyasada alınıp satılabilir bir meta olarak kullanımı ise; toprağın bir değer kategorisi olarak sınıflandırılmasını beraberinde getirmektedir. Harvey, kentsel rantlara ilişkin kuramsal çerçevesini ortaya koyarken, kapitalist iktisatçıların kent toprağını ve üzerindeki yapıyı çevreyi mal olarak gördüklerini fakat bunların alelade birer mal olmadığını söylemektedir (2003:147). Kent toprağı ve üzerindeki yapıların sıradan olmamalarından dolayı, kullanım ve değişim değerleri özgün bir niteliğe sahip olmakta ve bu özgün nitelikler şu başlıklarda anlam kazanmaktadır:

- 1) Toprak ve yapıların yeri istenildiğinde değiştirilemez.
- 2) Toprak ve yapılar kimsenin vazgeçemeyeceğı mallardır.
- 3) Toprak ve yapılar göreceli olarak daha seyrek el değiştirirler... seyrek olarak mal biçimini alırlar.
- 4) Toprak kalıcıdır ve çoğunlukla yapıların yaşam süresi hayli uzundur. Toprak ve yapılar ve bunlara bağılı kullanım hakları bu yüzden ki servet biriktirme fırsatı doğurur.
- 5) Piyasa değişimi zaman içinde bir anda oluşur, ama kullanım bir zaman dilimine yayılmıştır.
- 6) Toprak ve yapıların, kullanıcı için, birbirini dışlamayan çok sayıda kullanımı vardır. Örneğin bir ev aynı zamanda birçok farklı şekilde kullanılabilir: Barınak, oturanların özel kullanımı için bir nicelik mekan, mahremiyet alanı, kentsel fonksiyon ve faaliyetlere ulaşılacak göreceli konum, servetin biriktirilmesi aracı (Harvey, 2003: 147 – 148).

Alınıp satılabilir bir meta veya mal şeklinde tanımlanmakta olan kentsel toprağın, özgün anlamı ile kullanım ve değişim değerine de sahip olması beklenmektedir. Kentsel rant, bu değişim değerinin bir parçasını oluşturmaktadır ve değişim değeri toplum tarafından belirlenecek olan kullanım değerine de biçim verecektir. Toplum tarafından biçim verilen bu ilişki içinde Harvey; konut piyasasını biçimlendiren grupları ve mülklere yaklaşımlarını ise şöyle tanımlamaktadır:

Konutlarda oturanların sahibi ya da kiracı olsun temel kaygıları kullanım değeridir. Ama evin özsermaye birikimi içinde kullanımı olduğu düşünüldüğünde bir değişim değeri olduğu da göz önüne alınabilir. Değişim değeri ev sahipleri için satın alma anında ve büyük tamiratlar sırasında

önemli olur. Kiracılar değişim değeri ev sahibine gittiğinden, ev sahipleri gibi değişim değeri harcayarak kullanım değeri elde etmek kaygısındadırlar. *Emlakçılar* değişim değeri elde etmek için konut piyasasında çalışırlar. Konutu alıp satarak ya da aracı olup komisyon alarak kar sağlarlar. Kullanım değeri onlar için iş hacmi ile orantılıdır, çünkü değişim değerini buradan elde ederler. *Ev sahipleri*, çoğunlukla değişim değeri için çalışırlar. Mülkü satın alıp sonra da yatırılan sermayeden bir gelir elde etmek için kiraya verirler. Bu anlamda konuttan beklentileri, bir kullanım değeri elde etmekten çok değişim değeri elde etmektedir. *Müteahhitler*, kendileri için değişim değeri elde etmek amacıyla başkaları için kullanım değeri yaratırlar. *Mali kurumlar* kullanım değeri yaratılması ya da sağlanmasının finansmanı yoluyla değişim değeri elde etmek arayışındadırlar. *Devlet kurumları*; genellikle kullanım değerine ulaşım zorlaştığında sahneye çıkarlar ve doğrudan kullanım değeri üreterek ya da dolaylı olarak teşviklerle müteahhitlerin değişim değeri elde etmelerini ve kullanım değeri yaratmalarını sağlarlar (Harvey, 2003: 152 - 154).

Böylece Harvey, Marx'ın meta olan ürünü anlatırken biçimlendirdiği kullanım ve değişim değerleri arasında kurulan diyalektiği, toprak üzerinden tanımlayarak kent toprakları üzerinde kullanımdan kaynaklanan farkları açıklamaktadır. Üst paragrafta yer verildiği gibi, mülkiyet temelli ilişkiler ile ortaya çıkan bu diyalektik süreç doğrultusunda, mal şeklinde tanımlanan toprak fiyatı; mutlak rant sonucunda tayin ediliyorsa, bu durumda toprağın değeri kullanım değerini de tayin etmektedir. Ancak toprak fiyatı, üzerinde bulunan kullanım sonucu tayin ediliyorsa, bu durumda denklem tersine dönmekte ve toprağın değeri farklılık rantı tarafından tayin edilmektedir (Harvey, 1999: 349 - 358).

Rant bu anlamı ile onu tanımlayan üç ayrı kategorinin toplamı olmaktadır. Bu biçimi ile kategorilerin oluşturdıkları değeri tespit etmek ve onları ilişkilendirmek kolay değildir. Ancak bugünün kentlerinde üretim maliyetleri arasında yer alan mutlak ranta ödenen bedel, bu tespiti kolaylaştırmaktadır. Kentsel alanlar fonksiyonları gereği, burada yer almanın bedelini ödeyebilecek fonksiyonları barındıran kullanım biçimleri tarafından (alışveriş merkezleri, eğlence yapıları, banka vb.) tercih edilmektedir. Kentte üretim potansiyeli en yüksek olan alanlarda, üretim kabiliyeti en sınırlı olan fonksiyonlar bulunmaktadır. Buradan çıkan sonuca göre, kent merkezinde yer alan toprak, üretim kabiliyetinden, barındırdığı mutlak rant ve mülkiyet ilişkisi nedeniyle bu kadar değer kazanmaktadır. Bu nedenle merkezi alanlarda yer alan

toprak üzerinde oluşan mutlak rant, bu alanların fonksiyonunu belirlemekte ve bu bedeli ödeyebilenlerce işgal edilmektedir.

Mutlak rantı görmezden gelen neo klasik iktisatçılar ve yer kuramcıları, Harvey'e göre; kent merkezlerinde mülk edinme yani özel mülkiyete sahip olmanın sonuçlarını da gözden kaçırmaktadır (2003, 174). Yer seçim kuramcılarının kent merkezlerini anlamaya çalışırken dayanakları, konum nedeniyle oluşan farklılık rantıdır. Ancak kentsel rant mülkiyet ve fonksiyona dayalı bir değer kategorisi olduğundan ve kentsel toprakta kullanım ve değişim değerlerinin diyalektik biçimde ilişkilenmesi sonucu değer kazandığından; farklılık rantı üzerinden kent bütününe uyarlanabilecek bir yer seçim kuramından hareketle genellemeler yapmak, oldukça yanıltıcıdır. Harvey yanıltıcı olma riski yüksek yer seçim kuramlarına, şüpheli bir biçimde yaklaşmak gerektiğini söyleyerek; Marx'ın sistemli bir biçimde ele almadığı kentsel rantı, kentsel mekan üzerindeki mülkiyet ilişkileri üzerinden kuramsal bir çerçeveye oturtmaktadır.

Marx'ın kategorizasyonu içinde yer alan tekel rantı, kent toprakları üzerinde oluşma şansı elde etmekte ve toprak sahibi tarafından belirlenen arazi bedelleri, Harvey'e göre tekel rantının oluşması koşullarını yaratmaktadır. Marx'ın tanımı ile üretilmeyen kıt bir kaynak olarak kentsel toprak ile üzerinde bulunan yapılar, mülk sahiplerinin bedel tespitinde tekel olması nedeniyle sahipleri için tekel rantını yaratmaktadır. Dolayısıyla kentsel mekanda konutların bedeli, yani toprak sahibine giden rantı belirleyen şey, tekel rantının varlığıdır. Mülk sahipleri ellerinde ve tasarruflarında olan kentsel toprağı, pazarda aynı nitelikte rekabet koşulu yaratacak başka bir ürün olmadığından belirledikleri tekelci fiyat ile pazarlayabilmektedir. Marx'ın tekelci yaklaşımı, toprak üzerinden farklılaşan kar bedelleri alınmasına ve rekabetin oluşması için gerekli koşullar olmadığından fiyatın farklılaşmasına neden olmaktadır (Selik, 1982: 138). Kıt ve üretilmesi mümkün olmayan kentsel arsalar üzerinde kurulan mülkiyet ilişkileri sebebiyle rekabet koşulları ortadan kalkmakta ve ortaya çıkan fiyat, toprakta oluşan tekel fiyatını belirlemektedir. Bu fiyat sonucu, oluşan rant kategorisi ise tekel rantı olmaktadır. Tekel rantı, önce toprağı talip olarak bedelini ödeyenlerin ihtiyaçları ve ödeme kabiliyetleri ile tayin edilen fiyatın;

sonrasında ise mülkiyete sahip olanların belirlediği yüksek rant bedelinin sonucudur (Akın, 2007: 39).

Tekel rantını Harvey de, kentsel toprak üzerinde rekabetin ortaya çıkmadığı durumlarda tanımlanabilecek bir rant kategorisi şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre “mekansal rekabette oluşan rant mutlak rantın klasik bir örneğidir ve Marx’ın kullandığı anlamda tekелci rantlar ancak mekansal rekabetteki önemli kusurlar sonucu oluşabilir” (Harvey, 2003: 166). Harvey böylece kentsel arsalarda oluşan rantların tekел rantı olarak tanımlanmasının doğru olmadığını belirleterek, Marksist kuramın genel algısından ayırmakta ve Marx’ta yer alan başka bir rant kategorisini, mutlak rantları işaret etmektedir. Kentsel arsalarda kurulan özel mülkiyet ilişkileri ile ortaya çıkan rant analiz edildiğinde, mutlak rant tanımının analiz için daha elverişli bir ortam hazırladığı görülmektedir. Aynı zamanda Harvey merkezdeki tekел rantı ile mutlak rantı, üretim bilançosuna maliyet biçiminde kaydetmemektedir. Böylece rantın tüm kategorileri kentsel rantın oluşumu sürecinde varlık göstermiş olsa da; kent merkezinde toprak kullanımı, tekел ve mutlak rantlar sonucunda belirlenmektedir (Harvey, 2003: 173).

Sonuç olarak Harvey kentsel toprak üzerinde oluşan rantlar ve kategorizasyonu konusunda, Marx’ın yaklaşımından farklı bir yaklaşım ortaya koymakta ve onun üretimi mümkün olmayan bir kaynak olan kentsel toprağın tekел rantı oluşturduğu söylemine karşı; kentsel toprak üzerindeki arsalarda, yalnızca rekabet koşullarının oluşmaması ve sağlıklı bir rekabet ortamı nedeniyle tekел rantının oluşabileceğini söylemektedir. Tekел rantı kentsel mekan üzerinde ortaya çıkan ve toprak sahibi tarafından el konan rantın analiz edilmesi için yeterli bir çerçeve sunmamaktadır. Kentsel mekan üzerinde özellikli bir arsaya sahip olmanın yarattığı mülkiyet koşulları nedeniyle burada ele alınması ve analiz edilmesi gereken kategori, mutlak ve tekелci rant kategorisidir (Harvey, 1999: 350).

Bu nedenle Marx’ın tarımsal toprak ve üretim üzerinden gerçekleştirdiği tekел rantı anlatımı, toprak üzerinde mülkiyete sahip olmanın koşulu olan mutlak rant ile birlikte; kentte mülk edinilen özellikli bir alan olan kentsel toprağa sahip olmak anlamında, farklı bir tanımla ele alınmakta ve mutlak ve tekелci rant olmaktadır.

1.2.2.3. Mülkiyet ve Emlak Piyasası

Marx analizinde yer alan kısa bir tanımlamada, Londra'daki arsaların oluşturdukları rantı anlatırken mutlak rant ile mülkiyet kavramlarını birlikte ele almaktadır. Harvey'in benzer bir biçimde kullandığı bu tanımlama ile geldiği noktada söylediği şey ise, kentsel toprakta oluşan mülkiyetin sonucu olarak mutlak rantın var olduğudur. Bu şekilde tanımlanan kentsel rant, kentsel toprağın mülk edinilmesinin dolaysız bir sonucudur (Keleş, 1976: 87).

Mutlak rantın oluşmasını sağlayan başlıca etken ise kentsel toprak tarafından sahibine sağlanan tekel olma durumudur. Toprağı kullanma tasarrufuna sahip toprak sahipleri, toprağı diledikleri biçim ve koşullarda değerlendirme tasarrufunu da sahiplenmektedir. Böyle bir durumun sonucu olarak tekel rantı ortaya çıkmakta ve hem tekel, hem de mutlak rantların bir arada tekel fiyatını oluşturduğu bir denklem kurulmaktadır. Bu koşullarda her ikisi arasındaki ayırım, tekel rantının bireysel sahip olma durumunun sonucu olması; mutlak rantın, kullanım kaynaklı topraktaki üretim koşulları ile belirlenen sınıfsal tekel olma durumunun sonucu olması, şeklinde yapılabilmektedir (Harvey, 2003:168).

Marksist yaklaşım özel mülkiyete, kapitalizme içkin bir durum olarak bakmaktadır. Meşruiyetinin kaynağı üretim araçlarına sahip olmak olan özel mülkiyetin, varlığının kaynağı da buradan sağlanmaktadır. Özel mülkiyetin üretim araçları üzerinden kurduğu bu meşruiyet zemini sonucunda kapitalizm, varlık koşullarının devamlılığı için üreticilerin toprak sahibine kira ödemesi koşullarını kabullenmektedir. Üretici sermayenin özel mülkiyet nedeniyle kira şeklinde ödemek zorunda olduğu rant, üretimin girdileri arasında sayılmaktadır. Kapitalizmin varlık koşullarını yaratan özel mülkiyet sebebiyle ödenmekte olan mutlak rant, böylece verimlilik kaynaklı farklılık rantı ile ayırımını ortaya koymaktadır. Bu nedenle mutlak rant kategorisi, çoğu zaman faiz ile aynı anlama gelmektedir.

Ancak bu koşullar karşısında asıl inceleme konusu, ortaya çıkan rant değerinin toplumsal ilişkiler içerisinde yüklendiği anlam olmaktadır. Aksi bir durumda F. Engels de görüldüğü gibi, oluşan toprak kaynaklı rant ve sermayenin toprağı kullanmak üzere ayırdığı bir üretim girdisi olarak kirayı, anlamak olanağı

bulunmamaktadır. Engels'den alıntılarsak; "Rant, metaların fiyatının bileşimine, ücret ve kârların girdiğinden bir başka biçimde girer. Ücret ve kârların yüksek ya da düşük oranı, yüksek ya da düşük emtia fiyatının nedenidir: rantın yüksek ya da düşük oranı ise, fiyatın sonucudur" (Engels, 1992: 25). Ona göre merkezde yer alan topraklar sermaye baskısına direnememektedir. Kent merkezinde oluşan değer artışları, yapısal anlamında büyük sorunlarla baş başa olan işçilerin barınaklarını da tehdit etmekte; kentsel toprak değerini azaltan işçi sınıfı konutlarının yer aldığı bu alanlar, mutlak rantla baskı altına alınmakta ve ticaret yapıları tarafından bu alanlar işgal edilmektedir. Engels'in işçilerin kent çeperlerine sürülmesi olarak baktığı bu süreç, aslında mutlak rant ve kentsel toprak üzerinde kurulan mülkiyet ilişkilerinin sonucudur ve mülkiyete sahip olanlar, rant değerini arttırmak için toprağın üzerinde gerçekleşen faaliyetlerin de değişmesi gerektiğinin farkındadır.

Kentsel mekan üzerinde mutlak rant, mülk sahibinin arazisinden ya da arsasından en fazla rantı elde etmek istediği bir süreçte, mülk sahipliği ile ortaya çıkan ve kentteki faaliyetler sonucu üretim girdisi olarak tanımlanan değer kendisidir. Mülk sahiplerinin tekelci fiyatın sonucu mutlak rantta el koymak üzere sergilediği davranışlar, kent toprakları üzerinde yapısal ve fonksiyonel dönüşümleri de beraberinde getirmektedir. Mülk sahibinin mülkiyet ilişkileri ile ortaya çıkan mutlak rant sonucu, toprağın değeri yükselmektedir. Ancak kentsel toprağın değer artışını sağlayan tekeli fiyat ve mülk sahipliği ile oluşan mutlak rant, tarım toprağı üzerinde gerçekleşen bu yönlü faaliyetlerden farklı bir içerik kazanmaktadır. Harvey'de mutlak rant herhangi bir toprak üzerindeki mülkiyetin sonucu olarak ele alınsa da, kent topraklarında oluşabilecek sonuçları ve ele alınması zorunlu toplumsal koşullar nedeniyle kentteki mutlak rant, Marx'ın yaklaşımından farklılaşmaktadır. Kentsel topraklar her alanda benzer karakterler sergilememekte ve kentte mülk sahipleri ve fonksiyonlar arasındaki yarış ile oluşan mekânsal uzmanlaşmalar mutlak rantı oluşturmaktadır.

Böylece kentsel topraklar üzerindeki mutlak rant, Marx'ın tarımsal üretim üzerinden ortaya koyduğu rant kavramını sorgulayan kuramcılarının çalışmaları ile daha geniş bir biçimde ele alınmış ve kentsel anlamı kırsal anlamından kesin bir biçimde ayrılmıştır. "Ürün veren kırsal toprağın nitel değerlerini ölçmek, nicel farklılıkları

nedeniyle, yapı ürünü veren kentsel toprağın nitel değerini ölçmekten kolaydır” (Lipietz, 1985: 133). Bu nedenle kent toprağında ortaya çıkan mutlak rant ile tarım toprağında ortaya çıkan mutlak rant, birbirinden oldukça farklı tanımlara sahiptir.

Ayrıca tarım toprağından farklı olarak mutlak rantın, kentte iki ayrı sonucu bulunmaktadır. Kent mekanında yer alan topraklar bir yanıyla hem sermaye, hem emek için yeniden üretimi kolaylaştırmakta, diğer bir yanıyla yeniden üretimin gerektirdiğı mekan ihtiyacını karşılamaktadır. Söz konusu iki sonucun ortaya çıkışı ile bir benzerlik de oluşmakta, kentsel toprağın mülk edinilmesi ile her iki durumda da rant değerine el konulmaktadır. “Arsalara olan talep, yer ve temel olarak toprağın değerini yükseltir, böylece de yapı malzemesi olarak hizmet eden karasal cismin öğelerine olan talep de aynı zamanda ...” (Marx, 2003c: 680) artmaktadır.

Mülk sahipleri arasında oluşan talep kaynaklı rekabetin yarattığı mutlak rant, insan faaliyetlerini merkez alan kentte, sınıfsal farklar nedeniyle oluşan sömürüyü de belirginleştirmektedir. İnsan ilişkilerinin ve toplumsal üretimin biçim verdiği kent toprağı üzerinde, sınıfsal ayrışma da benzer şekilde görünür bir biçime bürünmektedir. Marx’ın “Taşınmaz tekelin taşınır ve tedirgin edilmiş tekel durumuna, rekabet durumuna dönüşmesi; başkasının kan ter içinde kalmasından aylakça yararlanmanın, bundan yapılan bir sömürü biçimini alması zorunludur” (1976: 146) alıntısı da bu ele alışı göstermektedir. Kentsel mutlak rant ve kentsel mekandaki toplumsal ilişkilere, kentte yaşanan örnekler üzerinden bakıldığında; dönüşüm projeleri ve kamu mülkü toprağın özelleşmesi işlemleri, mutlak rantı arttırmakta ve sınıfsal eşitsizliği de derinleştirmektedir.

Egemenin istisna üzerinden kurduğu kentsel düzenin yeni yüzü, kentsel rantlar ve mülkiyet ilişkilerine yaklaşımı dönüştürürken, kent mekanında sınıflar arasındaki eşitsiz koşulları arttırmakta ve mekan üzerinde ayrışmayı sağlayan sınırları daha da belirgin hale getirmektedir. Yaşanan bu süreç kentsel mekanda sınıfların hukuk düzenine olan güvenlerini ortadan kaldırmakta ve devletin düzenleyici rolünü zayıflatmaktadır. Bu nedenle ayrışma giderek artarken, birlikte yaşamak da zorlaşmakta; egemen ve yeni politik tercihine karşı, istisna mekanda yeni bir mücadele alanının tanımlanması gereğı ortaya çıkmaktadır. Ancak kentsel mekanda artan çelişkilere rağmen, devletin müdahale biçimleri ve kurumların eylemleri,

egemenin tercihleri yönünde hareket etmektedir. Böylece süren kentsel çatışmaya yön veren taraflar da kendilerini belli etmekte ve bu ilişkisellik istisna mekanları deşifre etmektedir. Buradan hareketle egemenin kent hukukunu biçimlendirdiği istisna hükümler ile kentsel rant ve mülkiyet kavramları üzerinden yapılacak olan kavramsallaştırma sürecinde, bir sonraki aşamada; tarafların konumlarını belirleme ve istisna mekanı ortaya çıkarma arayışına girilmektedir. Bu nedenle izleyen bölümde kentte rant hukuku başlığında, kente müdahale biçimleri üzerinden bu ilişkiler ve istisna mekan kavramı ile kent mekanındaki izleri aktarılmaktadır.

1.3. Kentte Rant Hukuku

Kent mekanında istisnayı gündeme getiren kentsel rant ve mülkiyet ilişkileri birlikte incelendiğinde, ortaya yeni bir kuramsal tartışma; kentte rant hukukunu anlama çabası çıkmaktadır. İstisna mekanı gündeme getiren egemen ve tercihlerinin yönlendirdiği istisna hukuk düzenlemeleri ile sermayenin belirleyiciliğinde kentsel mekanda ekonomik toplumsal ilişkileri tanımlayan kentsel rantlar; düzenleyici bir aktöre ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu aktörleri, düzenleyici olarak kentte egemenin temsilcisi olan farklı yeki ve görevlere sahip kurumlar oluşturmakta ve istisnayı mekansallaştıran ve kentsel rant belirleyiciliğini öne çıkaran yapılar olarak görev yapmaktadır. Bu noktada aktörler eliyle kente müdahale biçimlerini belirleyen egemen, yasalaşan istisna ile de bunu bir hukuk zemine yerleştirmektedir. Egemenin bu yaklaşımının kentte karşılığı, kent bütününden ayrı bir hukuk ve yönetim yapısına sahip istisna mekanın ortaya çıkışı olacaktır. Kısaca bu tartışma ile önceki bölümlerde ortaya koyduğumuz Schmitt'in egemen, nomos ve istisna kavramları ile Marx'ın rant, mülkiyet ve sınıflara ilişkin söylemleri harman edilerek; özgün bir gayretle kentte istisna temelli rant hukukunun ve araçlarının kuramsal biçimleri işlenecektir.

Dolayısıyla kuramsal tartışmayı tamamlayan bu noktada, önceki iki alt başlıkta yapılan kent mekanında egemen tartışması, iktidarın kentteki uygulama araçları ve kurumsal yapılar üzerine gidilerek; istisnanın nasıl yerleştiği aktarılmaya çalışılacaktır. Bu çaba içinde kent planlama, kamulaştırma, imar uygulama vb.

uygulama araçları yanında, idareler ve üstlendikleri görevler tartışılarak; iktidarın istisna mekanı olarak kenti nasıl şekillendirdiği bu bölümde yer verilen sermaye, devlet, rant, toplum ve hukuk kavramları çerçevesinde anlatılacaktır. Böylece kent hukukunu, siyaseti yönlendiren aktörler ve mekanizmaların üstlendikleri görevler ve uygulamaları ile şekillenen kent hukukunda istisnanın uygulama boyutu aktarılacaktır. Bu aktarım Schmitt'in kuramsal çerçevesini kurduğu olağanüstü hal ve istisna ile kentte egemen tartışmalarının ve egemenin tercihlerini belirleyen hakim ekonomik ilişkilerin biçimlendirdiği İstisna Mekanını kavramsallaştırmamızın olanaklarını yaratacaktır.

Bu anlamda çözümlememiz gereken bir başka başlık, olağanüstü hal ve istisna kavramlarından hareketle istisnanın toplumsallaştığı noktada; Agamben'in bahsettiği kamp imgesinden esinlenerek ortaya konulan, istisna ve mekan ilişkisi sonucu kurduğumuz istisna mekan kavramı olacaktır. Böylece söz konusu tartışma ile çalışmamızın amacına uygun olarak, tüm kavramsal çerçeve kent mekanı ile ilişkilendirilmektedir. Kent, egemen ve istisna kavramlarını bir arada tartışmayı amaçlayan ve genel kuramsal anlatımla bağlantıları kuran bu tartışmada; kentte istisna düzenlemelerden, istisna mekana evrimleşen kuramsal izlek bütünleştirilmektedir. Kamp imgesi mekan olarak tüm anayasal ve yasal hükümlerin geçersiz olduğu, tamamen istisna bir mekan iken; kent mekanında benzer bir anlam içeren istisna mekan arasında önemli bir fark ortaya çıkmaktadır. Kentte istisna mekan, yalnızca istisna hükümlerle kent bütününden belli başlıklarda farklılaşan, hukukun ve meşruiyetin göz ardı edildiği bir mekanı anlatmaktadır. Oysa kampta tüm hukuk düzeni dışında bir alan ve mutlak bir egemen vardır. Burada cevap vermemiz gereken sorulardan birini, bu nedenle kamp ile kentteki istisna mekan arasındaki fark oluşturmaktadır.

1.3.1. Kente Müdahale Biçimleri

Egemenin kentsel mekana bakış açısını ve kente müdahale biçimlerini belirleyen ana tetikleyici, yukarıda sıkça bahsedilen hakim ekonomik ilişkilerin ortaya çıkardığı dönemim ekonomi politiğidir. Egemen, kapitalizmin yaşadığı bu dönemsellik içinde

kentsel mekana bakışını yeniden ve yeniden düzenlemektedir. Böylece kente müdahale için öncelikler bu yapısal döngü içerisinde değişmekte ve önceliklerin belirlediği kentsel politikalar hakimiyet kurmaktadır. Düzenleyici olarak kentsel mekan üzerindeki ilişkileri ve hizmetleri yönlendiren merkezi ve yerel kurumlar ile farklı grupların oluşturduğu sivil, yarı resmi ya da resmi aktörler egemenin kentteki araçlarını/temsilcilerini oluşturmaktadır. Egemenin aracı kurumların bu dönemdeki işlevi, belirlenen müdahale biçimleri uyarınca görevlerini yerine getirerek istisnayı mekansallaştıran uygulamaları gerçekleştirmek ve kentsel rantın paylaşımını şekillendirmektedir. Egemen tarafından kriz ile tanımlanan olağanüstü hal ve yasalaştırılan istisna sonrası, uygulama ve meşrulaştırma konusunda görev alacak olan aktörler, kentsel mekanın istisnalaşmasını gerçekleştiren araçlar olmaktadır.

Bu yaklaşımın ana kaynağı ise, mülkiyete sahip olarak mutlak rantı ele geçirme arayışında olan sermayenin metalaşan kent toprağı üzerinden yeni sermaye birikim alanları yaratma istemi ve egemenin bu konuda ona yol gösterici olmasıdır. Kentsel mekanda düzenleyici işlevini yeniden tesis eden, egemenin hakim olduğu devlet; çoğu zaman kendi tasarrufunu sermaye yapılarına devretmekte ve onların karar vericiliğinde müdahaleyi belirlemektedir. Kentsel mekan üzerinde devlet düzenleyici olduğu fonksiyonlarını bırakmakta, kentsel hizmetleri özelleştirerek sermayeye devretmekte ve böylece oluşan rantı, sermayenin birikim sürecine aktarmaktadır. Marx'ın (2003) tarif etmiş olduğu şekilde ele alırsak; mülkiyetin el değiştirmesi sonucu mutlak ranta sahip olan sermaye, toprağın verimliliğini arttırmak için devletin müdahale yetkisini kullanması sonucunda değer artışı sağlamakta ve farklılık rantına da el atmaktadır. Ayrıca benzer bir yöntemle kentte kurumların tekelinde olan hizmetler özelleşmekte ve bu anlamda tekel rantı da sermayeye bırakılmaktadır. Neo liberalizmin değere el koymak üzere yüzyıllardır kullandığı ilkel birikim rejiminin yeni yüzü olarak tanımlanabilecek bu yaklaşım ile değer taşımadığı düşünülen tüm kent toprakları, kullanıma açılmamış arsalar olarak değerlendirilmektedir. Böylece kentsel mekanda kamusal hizmetler alınıp satılabilir birer meta ve değer nesnesi halini almaktadır. Kentsel kamusal hizmetlerin

özelleşmesi, kentte toplumsal, mekânsal ve ekonomik alanlarda sınıfsal temelli krizi daha da belirginleştirmektedir.

Egemenin hakimi olduğu bir yönetim birimi olarak devlet ve ona bağlı kente müdahale biçimlerini belirleyen ve uygulayan kurumlar, kamu adına kamu yararını gerçekleştirmek için sahip oldukları düzenleyici işlevleri ile sermayenin el koyduğu değeri meşru kılmak görevlerini yerine getirmektedir. Devletin kamusal fonksiyonlarını yerine getirmek üzere üstlendiği kentsel mekan üzerindeki düzenleyici rolü, sermaye birikimini garanti altına alırken; kapitalizmin arzu ettiği şekilde, toplumdaki sınıfsal ayrışmayı sürdürmektedir. Devlet kapitalizmin ve sermaye kesimlerinin değere el atmasını kolaylaştırmak, sermaye birikim koşullarını garantilemek için gerçekleştirdiği işlemlerle kapitalizmin yaşamasını sağlamakta; özelleştirmeler yolu ile kamuya düşen payı, sermaye sahiplerinin karlı bulmadığı alanlara yatırmakta ve kentsel mekanda sınıflı toplumun yeniden üretimini kolaylaştırmaktadır. Böylece kentsel mekandaki düzenleyici işlevi sonucu egemen, ortaya çıkan rant ile sermayenin karlılığını sağlanmakta; ayrıca sermayenin kentsel rantlara ulaşmasını kolaylaştıracak olan zeminin hazırlanması adına, gerekli olan toplumsal ilişkileri de kurgulamaktadır.

Devletin egemen olarak kentsel mekandaki müdahaleleri, sermaye birikim süreçlerinde ortaya çıkan kriz karşısında; Harvey (1999)'in daha önce de yer verdiğimiz, sermayenin metaların üretiminden kent topraklarına doğru yönelmesi şeklindeki döngüsel süreç tanımı için gerekli koşulları yaratmaktadır. Döngüsel bir biçimde dönen sermaye birikiminin yatırım tercihleri doğrultusunda kente yapılan müdahaleler ve kamusal hizmetin özelleştirilmesi ile kamu mülkiyetindeki toprağın devredilmesi sonucunda; kamusal fonksiyonları gereği, ekonomik anlamda değer taşımayan toprakların mutlak rant değeri yaratmasının ve bu rantın sermayeye devredilmesinin koşulları sağlanmaktadır. Devlet sermayenin birikimi aşamalarında ortaya çıkan krizin aşılması için kendisine verilen görevleri yerine getirmekte ve bu koşulları sağlayan hukuksal araçları düzenlemektedir. Bir yandan devlet tarafından kent merkezinde mevcut olan konut alanları ve kamu mülkiyetindeki topraklar kentsel arsalarla dönüştürülerek, mutlak ranta el koymanın koşulları yaratılırken;

diğer taraftan ise bu koşulları yaratan müdahalelerin hukuksal zemini hazırlanmaktadır.

Ayrıca devlet kurumlar aracılığıyla başka bir düzenleyici işlevi olan planlama işlevini kullanarak, kamu mülkiyetindeki toprağın özelleşmesi ile ortaya çıkan mutlak ranta ek olarak; toprağın verimliliğini artırma yolu ile farklılık rantı yaratmakta ve bu değeri sermayeye devretmektedir. Böylece kamu eliyle yaratılan mutlak rant ile farklılık rantının, kendi özgün koşulları ve üretim biçimleri, çoğu zaman farklılık gösterse de birlikte sermayeye aktarılmalrı; diğer bir anlatımla her iki rant kategorisi içinde geçerli olan toplumsal olarak yaratılmış değere el koyma girişimi, toplumsal ve ekonomik anlamda oluşan etkiyi de ikiye katlamaktadır (Kahraman, 2010). Bu anlamda sermaye birikiminin kentsel mekan ayağında egemenin belirleyici rolü ve tercihleri, ranttan pay alma telaşındaki sermaye kesimleri için büyük bir önem arz etmektedir. Egemenin belirleyici rolünü keskinleştiren düzenlemelerin istisnalarla hayata geçirilmesi, bu gruplar açısından hayati öneme sahiptir; çünkü krizde içinde bulundukları açmazdan tek çıkış yolu, egemen gibi onlar için de ranta el atmak olarak görünmektedir.

Kentsel mekanda toplumsal olarak yaratılan bir değer olan rantı paylaşmak ve mülkiyete el koymak ilişkisinin sonucunda, istisnalarla belirlenen müdahalelerle oluşan kentsel rantlar sorununu Keskinok (2006: 189 - 190); iki farklı açıdan okumaktadır. Ona göre kentsel rant sorunu; hem üretimden çekilen sermaye nedeniyle emekçi sınıflara bakışta yaşanan değişim ile emeğin yeniden üretiminde yaşanan kötüleşme, hem de kentte oluşan spekülasyonlarla kent planlamada yaşanan düzensizlik ile doğal ve tarihi değerler üzerinde yaşanan yapılaşma baskısının sonucudur. Sermaye kesimlerinin spekülasyon amacıyla kentsel mekana yönelen ilgileri, birikim için ortaya çıkabilecek tehditleri de içermektedir (Keskinok, 2006: 191). Spekülasyon faaliyetlerinin oluşturacağı sermaye içi çelişkileri çözmek sorunu da yine, devletin müdahalesine kalmaktadır. Devlet ise kendine biçilen yeni görev gereği, kentsel toprak arzı yaratmak üzere yasalaşan istisna hükümlerle kıt kaynağın sürekli arzını sağlamaktadır. Piyasada düzenleyici olmak ve sermayenin kentsel mekanda yarattığı spekülatif ortamı dengelemek üzere, elindeki yasa yapma gücünü kentsel topraktaki eşitsizlikleri giderme amacıyla kullanma şansı varken; devlet,

kendisi eşitsizlikleri körüklemekte ve spekülasyona ortak olmaktadır. Bu anlamda normal hukuk içinde söz konusu biçimlerde hareket edebileceği bir alan kendisine tanımlanmamış olan devlet, kentsel toprak üzerinde belirleyeceği spekülatif rolü için istisnalara ihtiyaç duymaktadır. Kent hukuku içinde tanımlanan istisnalar, egemenin özelleştirmeci mantığı ve sermaye kesimlerinin rantı el atma amaçlı spekülatif yöntemleri sonucunda belirlenmektedir. Keskinok'un bahsettiği sermaye ve rant çelişkisinin çözümü için egemen yapılar, kanun haline gelen istisnalar ile sermayenin varlığını sağlayacak değeri yaratmak üzere; kentsel rantın ortaya çıkma koşullarını savunmakta ve kentsel mekana müdahale biçimleri, sermaye birikim sürecinde rantın sermayenin yeniden üretim aracı haline gelmesini sağlamaktadır.

Dolayısıyla kentsel rant, sermaye birikimi için pozitif bir görünüm ortaya çıkarsa da, üretici alanda süren sermaye birikimi açısından ise çelişkileri gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu noktada egemenin istisnalar ve düzenleyici rolü ile gerçekleştirdiği müdahaleler, toplumdaki sınıfsal yapıyı korurken; farklı alanda sermaye birikim süreçlerini de garanti altına alarak uzlaştırmaktadır. Egemenin kentsel mekandaki tezahürü olarak devlet, merkezi ve yerel aktörlerin müdahaleleri ile kentsel çelişkileri korurken; aynı zamanda onları yaratmak görevini de üstlenmektedir. Bu anlamda devletin kentsel mekana müdahale biçimleri sürekli olarak çelişkileri de beraberinde getirmektedir. Egemenin kurumsallaşmış hali olan devletin kente müdahaledeki çelişkili hali, kentsel mekanda istisna ve rant kavramlarını birlikte düşünme çabasında karışık bir teorik çerçeve kullanmamıza sebep olmaktadır. Egemenin istemi doğrultusunda farklı siyasal tercihlerin belirlediği, çelişki dediğimiz olguların bir tarafında devletin düzenleyici, bir tarafında ise seçkinleştirici tavrı ön plana çıkmaktadır.

Marksist kuramcılar tersine rantı kapitalist ekonominin ana değer unsurlarından bir olarak gören yaklaşımlara göre ise rant, yalnızca sermaye birikim süreçleri için bir değer ortaya koymamakta; kentte kamusal fonksiyonlar adına kullanılmak üzere de potansiyeller barındırmaktadır. Fakat burada görev, yine egemen olarak devlete düşmekte ve devletin kentsel topraklar üzerindeki rant temelli faaliyetleri, kamusal işlevleri ile düzenlemesi beklenmektedir. Rant rasyonel kullanılan ekonomik bir araç olarak ele alındığında, kentsel mekanda fonksiyonel çeşitliliği ortaya çıkaracak bir

enstrüman haline gelmektedir (Arslan: 1980). Arslan'ın kent planlamayı kolaylaştırıcı bir araç halinde düşündüğü rant, spekülative amaçlarla kullanıldığı takdirde ise; kent için tehlikeli bir faktör halini almakta ve kentsel planlamayı imkansız bir hale getirmektedir.

Oysa bu görüşe karşı egemen ve sermayenin bugünkü kentsel mekan yaklaşımı, rantın çoklu aktarımı ile çok daha yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Her türlü, mevcutta kullanılıp dönüşüm adıyla yeniden arsaya çevrilecek olan, kamu mülkü olduğu için potansiyel arsa gözüyle bakılan ya da fonksiyonel değişim getirilerek yeniden arsa hali alan kentsel toprak; egemen tarafından üzerinde sermaye birikimini sağlayacak spekülasyonlara açılmakta ve Marx'ın aktardığı mutlak rant ve farklılık rantının sermaye tarafından birlikte elde edilmesinin koşulları yaratılmaktadır. Bu amaçla düzenlenen istisna hükümler sonucunda, kıt bir kaynak olarak kentsel toprağın mülkiyet deseni değiştirilerek, mutlak rantın sağladığı olanaklar ortaya çıkarılmakta ve kentsel toprakta verimlilik ölçütü olan fonksiyon ve yapılaşma hakları en üst seviyeye çıkarılarak farklılık rantı devredilmektedir. Böylece kent mekanına uyarladığımız iki rant kategorisinin bir aradalığı sonucu ortaya çıkan değer, yeni bir rant kategorisini tarif etmektedir. Mevcut hali ile mutlak rant değeri sabit olan kentsel toprakta, mülkiyet değişimi sonucu elde edilen mutlak rant ve özelleşen fonksiyonlar ya da imar hakkı artışı sonucu oluşan farklılık rantının toplamı; sermayenin birikim amacıyla gözünü diktiği ve egemenin kent hukukunda istisnaları üzerine inşa ettiği yeni ve ayrıcalıklı bir rant kategorisini çifte rantı (Turan, 2009: 244) işaret etmektedir.

Egemenin mutlak ve farklılık rantlarının toplamı ile oluşan ayrıcalıklı çifte rant kategorisine el atmak gayreti ile ortaya çıkan, hukuk dışı bir alanı tanımlayan istisnalar yeni bir dönemi işaret etmektedir. Marksist kuram çerçevesinde ortaya çıkan kentsel rantların bölüşümü değerlendirildiğinde, devletin düzenleyici görevini yerine getirmekten çok uzaklaştığı görülmektedir. Kamu mülkiyetinde bulunan ya da alt sınıflar tarafından işgal edilmiş olup değer yaratma potansiyeli olan kentsel toprağın rant ile ilişkisini kurmak, ancak bu alanların mülkiyet değişikliğine ya da fonksiyonel değişikliğe uğramasını sağlayacak istisnalar ile mümkün olmaktadır. Böylece istisnalar aracılığıyla gerçekleşen rant temelli kamu müdahalesi ile kentsel

mekanda hem sınıflar arası ayrışma artacak, hem de çelişkiler daha da derinleşecektir. Bu amaçla Marksist kuramcılar, artık emeğe el atmak olarak tanımladıkları rantın oluşumunun engellenmesi ve kentteki toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi için; kentsel topraklar üzerindeki özel mülkiyetin kamuya devredilmesi gerektiğini söylemektedir. Gerçekten de rant baskısı, güçlü ve siyasal birliği sağlamış egemen karşısında kentsel mekanda devletin düzenleyici rolünü zayıflatmaktadır.

1.3.2. İstisna Mekan

Kent hukukunda egemenin karar alma yetkisi ile yapılan değişiklik ve düzenlemeler sonucu olan istisnalar, hukuk düzeninin dışına yerleştirilmiş birer gerçeklik; kentsel mekanda yapılan müdahalelere öncülük eden siyasal bir tercih halini almıştır. Siyasal bir tercih olarak mevcut hukuk düzeni dışına yerleştirilen düzenlemeler ile istisna oluşturulmakta ve bu düzenlemelerin yerel ve merkezi iktidarların kullanımına sunulması ile istisnanın uygulaması gerçekleştirilmektedir. Kent hukuku düzeninin kökten yenilendiği, askıya alındığı ya da bir kısmının değiştirildiği istisna durumu ile “egemen istisna” (Agamben, 2013) yani iktidar, demokrasinin ortaya koyduğu hukuk düzeni ve onun dışsalladığı istisna arasında kurduğu ilişkiye göre kendini var etmekte ve işlevini sürdürmektedir. Bu şekilde kent hukukunun cevap vermediği veya yetmediği söylemi ile ortaya konan istisna durumu, hukuk alanından çıkılarak egemenin hukuk düzeni ile kent mekanında kendini yeniden tanımladığı bir alanı işaret etmektedir. Kentsel mekana müdahaleyi biçimlendiren, kentsel rantları pay eden ve müdahaleye karar veren egemenin karar alma (nomos) yetkisi ile yasalaştırdığı istisnalar, kentsel mekanda çizdikleri sınırlar ile kentsel toprak üzerindeki bütünden ayrı, yeni bir tanım olarak istisna mekanları yaratmaktadır.

Böylece hukuk düzeni içinde ama hukuk düzenini dışlayarak kentte iktidar, kendine yeni bir egemenlik alanı açmaktadır. Kent mekanı bu şekilde hukuk düzenindeki içleme-dışlama (Agamben, 2013) ile iktidar tercihleri doğrultusunda bir siyasal alan haline gelmekte ve hukuk düzeni dışındakini gerçekleyerek içine almaktadır. Kent hukukunda “öncelik kimin ya da neyin?” sorusu karar vericinin her durum karşısında yeni bir yol yaratması gereğini beraberinde getirmektedir. Hukuk düzeni sürekli

olarak egemen karar vericinin elinde olsa da karşılaşılan durum, hukuk düzeni eşiğindeki istisnanın yeniden tanımlanmasını zorunlu kılacaktır. Sürekli kent mekanı üzerinde yeniden tanımlanan ilişkilerin sonucunda hukuk düzenin içi ve dışı arasında değişen sınırlar üzerindeki eşikte yer alan istisna durumu, bu şekilde kendini hukuk düzeni içinde bir kural haline getirmektedir. Geçici olarak olağanüstü halin tanımı ile getirilen hukuk kuralları kalıcılık kazandıkça istisna yerleşmekte, kent hukukunda kalıcı bir durum haline gelmekte; böylece olağanüstü hal üzerinden gerçekleşen istisna ile kent hukuku, kendini dışlayan bu durum karşısında kalıcı ve ağır bir darbe almaktadır.

Kentte hukuk düzeni, modern hukuk devletinde siyasal alan ve toplum arasında olduğu gibi, toplumsal, siyasal ve mekânsal düzeyler arasında ilişkileri belirleyen ve alanlarını meşrulaştıran bir zemini tanımlamaktadır. Düzen içinde dışsallığı işaret eden istisna, kent hukuku içinde ortaya çıkan her bir olayı egemenin konusu haline getirebilirken; neyin hukuk düzeni içinde, neyin dışında olduğunu yeniden belirlemektedir. Bu şekilde herkes için bir genellik anlamına gelen mevcut hukuk düzeni, dışarıda kalan ayrıcalıklar kaynaklı yeni biçimleri kendine dahil etmektedir. Egemen ayrıcalıklar ile kentte toplumsal ve mekânsal biçimlenişi belirlerken, hukuk düzeni adına neyin hukuk düzeni dışında neyin içinde olduğuna da karar vermektedir. Böylece kent mekanında gerçekleşen ya da gerçekleşmesi beklenen olay/kriz sonucu, olağanüstü hal gerçek bir hal almaktadır. Bu gerçekliğe istinaden egemen, olağanüstü hal ile ortaya konan gerçekliği içeriye alarak düşman tanımı ile istisnayı ortaya koymaktadır. Agamben'in (1999) toplama kampında tespit ettiği gibi *quaestio iuris* (hukuksal sorun) ile *quaestio facti* (olgusal sorun) arasındaki ayrımın belirsizleştiği yerde, eşikte istisna ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde kent hukuku olağan üstü halin ortaya konması, belirsizliğin somutlaştırılması ile hem olgusal bir sorun, hem de hukuksal bir sorun olarak istisna durumunu ortaya koymakta ve istisna mekanın sınırlarını çizmektedir.

Kent hukuku içinde belirsizliğin ve dışarıda olanın belirlediği olağanüstü halin ortadan kaldırılması amacı ile düzenlenen istisna, olağanüstü halin yerleşmesi ile birlikte kural haline gelmektedir. Böylece olağanüstü hal somutlaşarak hukuk düzeni içine girmekte ve kent hukuku istisnanın kurala dönüştüğü bir hal almaktadır. İktidar

somutlaşan olağanüstü hal ile birlikte hukuk düzeni içindeki sınırların istisna ile belirsizleşmesine ve istisna ile kural arasındaki farkın tamamen ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Burada olağanüstü hal tanımı ile birlikte istisnayı yerleştiren, dışarıda olan farklılıkları içeriye alan hukuk düzeni içindeki siyasal bağlardır. Siyasal bağların hukuk ile ilişkisi sonucunda egemen, ya da Schmitt (2010)'in deyimi ile istisnaya karar veren, kriz karşısında olağanüstü hal tanımı ile belirsizleştirdiği sınırlar ile istisnayı genellik barındıran hukuk düzeni içine taşımaktadır. Kendisi hukuk düzenine bağlı olmayan egemenin oluşturduğu iktidar, kuralların sınırını belirleyen olarak dışarıda yer alan istisnayı kent hukukuna içselleştirme hakkını da elinde bulundurmaktadır.

İktidar bir taraftan kentte hukuk düzenini belirlerken, bir taraftan da tanımladığı olağanüstü hal ile birlikte istisnayı hukuk düzeni içerisinde ayrıcalıklı bir yere koymaktadır. Kentsel mekanda ortaya çıkan her olgu ya da olay karşısında iktidar kriz halinin oluşup oluşmadığına, kriz hali oluştu ise düşmana karar verme yetkisine sahiptir. Kriz ve düşmana karar veren iktidar olağanüstü hali tanımlarken bu süreç beraberinde kentte yeni bir siyasal birliği ve hukuksal alanı tasarlamakta, istisnayı ortaya çıkaran yolun taşlarını döşemektedir. Her dönem kent hukukunda olağanüstü hal tanımı ile egemen, kendi gerçekliğini yaratıp öncelikleri tespit ederken istisnalara karar vermekte ve istisnaların geçerli olduğu ayrıcalıklı/farklılaşan kentsel mekanların sınırlarını çizmektedir. Kent hukukundaki istisna hükümlere göre çizilen ve yasa zoruna bağlanan sınırların biçimlendirdiği kentsel mekan parçaları, kent hukukunun geçerli olduğu kent toprakları üzerindeki yerleşik düzenden ayrı, yeni bir hukuka tabi tutulmaktadır. Bu şekilde kentsel mekanda sınırları çizilen istisna, kente yerleşmekte ve istisnanın hükümdarlığına giren bu alanlar istisna mekanları oluşturmaktadır.

Agamben'in Kutsal İnsan (2013) kitabında en önemli tezi, egemen iktidar ve çıplak hayatı betimlediği toplama kampıdır. Ona göre içinde yaşadığımız modern çağda, istisna durumu her gün biraz daha temel siyasal bir yapı haline gelmekte ve istisna kural olmaya başlamaktadır:

“Çağımızda yürütülen, yerleştirilemeyenlerin daimi ve göz önünde bir yere yerleştirilmeleri çabasının sonucu olarak toplama kampları ortaya çıktı.

Nomos'un bu orijinal yapısına tekabül eden alan cezaevleri değil, toplama kamplarıdır. Bunun göstergesi başka şeylerle birlikte şu gerçektir; Cezaevi yasaları sadece ceza hukukunun belli bir bölümünü oluştururken ve normal düzenin dışında bir şey değilken, kampları yöneten yasalar sıkı yönetim yasaları ve kuşatma altındaki bir toprağın yasalarıdır. ... kamplar mutlak istisna mekanları olarak, olağan bir kapatılma mekanından topolojik anlamda farklıdır. İşte yeryüzünün eski nomos'unun krizini belirleyen şey de, yerleştirme ile düzenleme arasındaki bağın tamamen koptuğu bu istisna mekanıdır." (Agamben, 2013; 30 - 31).

Kentsel mekanda egemen ve istisna kavramlarını bir arada tartışma girişimi, kentte nomosun belirlediği politika ve mekan ikiliğinin ürünü olan istisna düzenlemeleri sonucu, toprak üzerinde beliren istisna mekanı gözler önüne sermektedir. Agamben'in aktardığı "Kamp" mekânsal karşılığı olan yer tarif eden bir mutlak istisna durumudur. Anayasal ve yasal tüm hukukun geçerliliğini yitirdiği bu mekan çıplak hayatın kendisini temsil etmektedir. Fakat burada tartışma konumuz çıplak hayatın değil, özel hayatın nesnesi olan kent mekanındaki istisna mekandır. Benzer bir anlam içerdiği söylenebilse de, biri yaşamın değersizliği diğeri ise yaşamın değeri üzerinden inşa edilmektedir. Bu nedenle kamp tanımı ile kentte istisna mekan tanımı arasında önemli farklar bulunmaktadır.

Kentte istisna mekan, belli sınırlar içerisinde istisna hükümlerle farklılaşan, hukukun göz ardı edildiği bir mekanı anlatırken; kamp yaşamın askıya alındığı, tüm hukuk düzeninin dışladığı bir alanı ve bu alanda hegemonyasını kuran mutlak bir egemeni anlatmaktadır. Kamp, normal hukuksal düzenin dışına yerleştirilen bir toprak parçası ve dışarıda tutulan istisna ile; kampa alınan şeyin dışlanarak içlendiği mekandır (Agamben, 2006: 202). Kampta hukuksal olanın içene çekilen ve kural ile birbirinden ayrılamaz hale gelen şey, egemen iktidarın kamptaki temeli olan ve kurallaşan istisnanın kendisidir. Kamp imgesi bu anlamda hukuki olup olmadığı sorgulanamayacak melez bir yer haline gelmektedir. Bu nedenle hukuksal hayatın imkansızlaşmadığı ve normal hukuk koşullarının kısmen askıya alındığı kentte istisna mekanları, kamptan farklı bir istisna toprağı anlatmaktadır.

Schmitt'e dönüp mekansallaşan istisna ve nomos kavramlarına baktığımızda ise, baş yapıtların bir olan *The Nomos Of The Earth, In The International Law Of The Jus Publicum Europaeum* (Avrupa Kamu Hukukunun Uluslararası Yasalarında, Dünyanın Nomos'u) adlı eserinde ortaya koyduğu, kurucu güç ve mekan ilişkisi

karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın Nomosu'nu anlattığı çalışmasında ele aldığı esas düşüncesi, kara ile denizin birbirinden ayrılması ve üzerinde yaşadığımız toprağın, yine üzerinde gerçekleşen faaliyetler nedeniyle hukukun doğurucu unsuru olduğudur (Schmitt, 2006: 47). Söz konusu çalışmasında liberal uluslararası hukukun evrenselciliği ve insani değer için savaş söyleminin, emperyalist devletler tarafından kendi özel çıkarlarını sürdürmek için alaycı bir biçimde nasıl kullandıklarını analiz etmektedir. Schmitt, Dünyanın Nomosu kavramı ile farklı ve tartışmalı bir yöne doğru eğilmekte; liberal hegemonya ve ABD egemenliğine karşı koymak için, nomos ile yeni bir çok kutuplu dünya düzeni fikrini ortaya atmakta ve siyaseti çok kutuplu okuması sonucunda, kurucu güç ile mekan üretimi arasındaki ilişkiyi tasvir etmektedir.

Bu anlamda siyaset, nomos ve mekan Dünyanın Nomos'unun temelini oluşturmakta ve siyaset yapma alanının değişmesi, egemen nomos ile birlikte egemenin hegemonik ilişkilerini sürdürmek için mekânsal algısı da değişmektedir. Bu yeni mekanlar, deniz, hava ve uzay gibi politik mekanlar yanında; kentsel mekan gibi egemen için normatif olan mekanları da içermektedir. Schmitt'in analizinde tüm nomoslar, yani kararlar istisnai arazi edinim eylemlerine dayanıyorsa, o zaman uzay ve düzen arasındaki ilişki de siyasi eylemle ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla Dünyanın Nomosu'nda mekan, temelde istisnaya dayanan siyasi bir eylem olarak üretilmekte, dahası tam da siyasi olarak üretildiği için mekan, farklı konular tarafından birden çok şekilde anlaşılabilen çoğul, koşullu ve itirazlı bir kategori haline gelmektedir (Rowan, 2011: 153). Bu analizden çıkan sonuca göre Schmitt'te mekan, istisna olarak tanımlanmasa da, hegemonik ilişkilerin belirleyiciliğinde kurucu gücün oluşturduğu düzene bağımlı olarak şekillenmektedir. Schmitt istisna mekan kavramını kullanmasa da Dünyanın Nomos'u ile tanımladığı şey; kurucu güç olarak egemenin düzenlediği mekânsal ilişkiler ve üzerindeki faaliyetler sonucunda mekanın, hukukun da kurucusu olacağı, yani istisnayı belirleyeceğidir.

İstisna mekan kavramına farklı bir güncel bakış ise Diken (2004) çalışmasında rastlamak mümkündür. Diken günümüz mülteci kamplarından hareketle benzer bir duruma işaret eden çağdaş kentteki kapalı sitelere gönderme yaparak, kamp imgesini ve istisna mekanı yeni kapalı sitelerde aramaktadır. Ona göre kentte güvenlik amaçlı

kamusal yaşamdan kendini ayırmak ve yeni dışa kapalı bir mekan tanımlamak isteği, istisna mekan yaratma eylemi ile uyuşmaktadır. Çağdaş kent fantezisinin altında yatan, kentin yaşamın sürdürülmesi için önlemez tehlikeler içeren adeta vahşi bir ortama dönüştüğü düşüncesi ile kapalı siteler kendini kentsel vahşi ortamdaki hayatta kalma mücadelesinden duvarlar ile korumaktadır (Diken, 2004: 98).

Böylece günümüz modern toplumu iki farklı kamp imgesi inşa etmektedir: ilki mültecilerin kapatıldığı kamplar, ikinci ise vahşi kent yaşamından ve kamusalıktan kaçmak üzere örülen duvarlar arasındaki kamplardır. Onun analiz ettiği toprak parçası üzerindeki ilişkilerin belirlediği istisna, bir taraftan çıplak hayatı, diğer taraftan ise egemenin tercihini gözler önüne sermektedir. Gösterdiği sonuç, o bu şekilde ifade etmese de, esasında çarpıcıdır; çünkü iki farklı kamp tanımı ile istisna ve hukukun birbirine karıştığı melez mekanlarda en sıradanından, en hukuk dışı olana, kamplarda her olayın egemenin mekanda, çıplak hayat üzerinde kurduğu hegemonyasını yansıttığı sonucuna varılmaktadır.

Agamben’de ise çıplak hayat, kendi biçiminden ve niteliklerinden ayrılmış, böylece biyolojik bir olguya veya kimlikçi bir gerekliliğe indirgenen bir hayat halini almıştır. Bu tanım ile Agamben'in ortadan kaldırmak istediği temel ayrımın kamp ile kent arasındaki ayrım olduğunu söyleyen Kishik; iki toprak parçası arasında bir ayrım yapmamızı sağlayarak kampı çıplak hayat arazisi, kenti ise muhteşem bir yaşamın inşa edildiği bir peyzaj olarak tanımlamaktadır (Kishik, 2013: 164). Bu mekanları gerçek coğrafi konumları ile ilişkili olarak en anlamsız insan varlığı ve muhteşem yaşam koşulları farklılığında okuduğumuzda, insanlık dışı ve insanca olan mekan tanımları ortaya çıkmakta; modern düşünceyi ve gerçekliği aşan istisnanın belirlediği bir durum oluşmaktadır.

İstisna mekanın bugün oluşma koşullarına geri döndüğümüzde, ilk olarak kentteki istisna mekanı belirleyen neo liberal devletin önceliğinin değer yaratmak ve ona el koymak olduğunu hatırlatmak gerekir. Neo liberal Hukuk devletinin özü: mülkiyet ve piyasa ilişkilerinin meşru şiddet tekeline dayanarak egemen tarafından garanti altına alınması ve korunmasıdır (Özenç, 2014: 283). Fakat kişisel özgürlüklerin korunması temelli bu tanım, egemenin tanımladığı piyasa eksenli siyasal tercih ve istisna ile değişime uğramaktadır. Schmitt’e göre “ekonomik bir ilişki dost-düşman

ilişkisi ürettiği andan itibaren politiktir” (Kardeş, 2015: 88), bu dost/düşman ilişkisinin modern kente uyarlanmış biçimi ise egemenin siyasal tercihi sonucu belirlediği istisna mekandır. Söz konusu istisna mekanı tanımı ise kentte, bizi yeni bir nomos tanımına götürmektedir. Egemenin ekonomik ilişkiler sonucu kurduğu yeni nomos, kent hukuku dışında bir hukuk alanı tanımlamakta ve bu alanı istisnalar üzerinden belirlemektedir.

Böylece iktidar kent mekanının toplumsal, siyasal, ekonomik ve mekânsal çeşitlilik ve zenginliklerini istisnalar ile kendi içinde yok etmekte, farklılıkları ortadan kaldırarak mekanda hakim siyasal kavrayışı egemen kılmaktadır. Bunun sonucu olarak her siyasal perspektiften yerel iktidar yapılarının kentteki toplumsal, mekânsal ve ekonomik ilişkilere bakışı sürekli bir hal alan istisnalar ile benzeşmektedir. Bu benzeşme sonucu kentsel mekanda farklılıkların yok edilerek mekânsal anlamın daraldığı söylenebilir. Bu anlam daralması sonucunda ise kentsel mekanda iktidar araçlarına karşı hukuk düzenini çağıran yaklaşımlar ve bir mücadele alanı olarak kentsel mekanın kendisi ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla istisna mekanlar sonucunda kentte hukuk düzeninin sınırlarının aşılması ve kentsel mekanda ekonomik ve toplumsal ilişkilerin yeniden belirlenmesi süreci, hak ihlallerine neden oldukça; kentsel mekanda egemen karşısında bir muhalefet alanı oluşmaktadır. Bu nedenle istisna mekan, yalnızca egemenin şiddet tekeli de kullanarak siyasal tercihi doğrultusunda biçimlendirebileceği bir kentsel toprak parçası değil; aynı zamanda üzerinde egemenin belirleyiciliğinde olmayan bir yaşamın da sürdürüldüğü mekandır. Fakat böyle bir tanımlama yapabilmek için istisna mekanın karşı bir proje olarak da kuramsal bir yapıya kavuşturulması ve bu kuramın istisnaya karar veren egemen tarafından kent hukukunda karşılanması gerekmektedir. Aksi halde egemen tarafından kentsel mekanda tanımlanmayan bu projenin başarısız olması kaçınılmaz hale gelecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KENT, HUKUK VE İSTİSNA

Egemenin belirleyiciliğindeki hukukun üstünlüğü ilkesinin adaleti sağlamadığı, tersine bu ilkenin kendini hukuk dışında tanımlama yetkisine sahip egemenin hukuk ve adaletle olan ilişkisinin yeni adaletsizliklere neden olduğu sonucu; kavramsal çerçeve sonrasında bizi örneklere yönlendirmektedir. Hukuka uygun olanın adil olup olmadığı, önceki bölümde sıkça altını çizdiğimiz gibi hukuk ile adaletin eşitliği değil; hukukun dışında bir alanın var olup olmadığı sorusu ile ilgilidir. Bu nedenle, sorulması gereken istisnanın hukuk dışında alanı tarif eden olarak ne kadar adil olduğu sorusu olacaktır. Egemenin hakimiyet kurduğu bu alanda istisnaların altında yatan ilişkisellik ve örneklerin bize gösterdiği adil olma durumu, sorulan bu soruların cevaplarını da bulmamıza yardımcı olacaktır. Örneklerin ortaya koyduğu gerçeklik, yer verilen kavramsal çerçevenin anlaşılmasını sağlayacak, onu vücuda getirecektir. Bu anlamda ikinci bölümde ele alacağımız konu, ilk bölümde yer verdiğimiz kavramsal çerçevenin Türkiye ve Türkiye’de kent hukuku özelinde okunması ve örneklerin tespiti olacaktır.

Egemen, kent ve hukuk üçgeninde kent hukukunda istisna olana ilişkin yapılan okuma ve istisna mekanının belirlenmesi sonrasında, ele alınan bu kavramsal çerçevenin Türkiye’de nasıl bir karşılık bulduğu sorusu öne çıkmaktadır. Türkiye’de kentsel mekan ve kentsel rant çerçevesinde kurulan siyasal ilişkiler ile egemenin bu ilişkiler sonrasında ortaya koyduğu istisnalar, kent hukukunda istisnayı içselleştiren Türkiye örneğini anlamamızı sağlayacaktır. Bu bölümde amacımız çalışmaya yön veren ve kuramsal açımda aktarılan düşüncelerin biçimlendirdiği kavramları, Türkiye örneğinde ortaya koymak ve kavramlara ilişkin değişen yaklaşımlara yer vermektir. Buna göre, kavramsal çerçeve üzerine dönemsel olarak söz konusu kavramların ele alınış biçimleri aktarılacak ve dönemlerin istisna hükümler ve istisna mekan açısından karakteristikleri belirlenecektir. Böylece Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne gelirken, her zaman yasalarda yer alan olağanüstü hal tanımları ve istisnalar kent hukuku üzerinden incelenecektir. Yapılacak olan bu okuma ile her

dönem içerisinde istisnaya karşı değişen yaklaşım ile hakim ekonomik sistem arasındaki ilişki ve egemenin siyasal tercihleri değerlendirilecektir. Dolayısıyla ortaya konan farklar, bu döneme geldiğimizde egemenin yeniden yazdığı istisnaları biçimlendirme koşullarını tespit etmemize yardımcı olacak ve izleyen bölümde alan çalışmasında bugünü anlamamızı sağlayacaktır. İstisna halinin sürekli bir biçim alması sonucu devletin artık parlamento değil, yürütmeyi oluşturan iktidara dayalı olduğunu söyleyen Agamben'in tespitinin kent hukuku üzerinden test edilmesi için dönemselsel olarak kent hukuku ve istisnanın varlığı tartışılacaktır.

2.1. Devlet, Kent Mekanı, Hukuk

Türkiye’de devletin kent mekanı ve ona hukuksal olarak yaklaşım biçimleri her zaman sorunlu bir konu olmuştur. Cumhuriyet tarihi boyunca çoğu zaman sağlıklı ve düzenli bir kentleşme için yeterli kaynak yaratamayan ya da kentleşmeyi bir kendiliğindenlik olarak ele alan devletin, hukuk alanındaki kent tanımı da benzer bir rota izlemiştir. Bu anlamda son dönem yeni kentleşme pratiğine kadar, devletin kent ve hukuk ilişkisinin sorunlu bir temelde işlediği sonucuna varılmaktadır. Hukuk alanında devletin Türkiye kentlerindeki tanımına bakıldığında; Anayasa’da yer alan “herkese sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının sağlanması” hükmü ile devlete, anayasal bir görev olarak kent mekânında sağlıklı ve dengeli bir çevre ve yine sağlıklı ve dengeli bir yaşam hakkı sağlama görevinin verildiği görülmektedir.

Anayasal anlamda bakıldığında devletin kentsel mekan ile ilişkisi, adaleti kentsel mekana yerleştirerek sağlıklı ve düzenli yaşam alanları yaratma görevi ile kurulmaktadır. Diğer bir deyişle anayasal olarak devlet, kentsel mekana ilişkin hazırlanacak hukuksal düzenlemelerde ve yapılacak olan müdahalelerde bir yaşam alanı olarak var olan kentsel mekanda adaleti sağlamakla görevlidir. Bu görev, egemenin aracısı olan devletin müdahalelerinin niteliğini belirlemekte ve kentsel mekanda öncelikli olarak sağlıklı yaşam için önlemler alınması gerektiğini söylemektedir. Anayasal çerçevede devlet, kentlerin özgün koşullarını ve çevre şartlarını gözeterik, kent planlama aracılığı ile sağlıklı kentsel mekânlar sunmak ve vatandaşların konut ihtiyacını karşılamak, bunların gerçekleşmesi için tedbirler

almak üzere görevlendirilmiştir. Hiç kuşkusuz devletin anayasa ile kendisine verilen bu görevleri yerine getirmesi için, kentte yapılacak her ölçek ve türdeki faaliyeti kanunlar ile tanımlaması ve kent hukukuna ait tüm mevzuatı şekillendirmesi gerekmektedir. Bu amaçla devlete düşen, sağlıklı kentsel çevreler yaratmak ve herkese sağlıklı konut ve yaşama alanları sağlamak üzere; kent hukukunu şekillendirmek, kente müdahale biçimleri ve kurumları tanımlayarak araçlarını oluşturmak ve gerekli tedbirleri alacağı bu araçlar ile müdahalenin yöntem ve usullerini belirlemektir. Fakat tüm tarihselliği içinde sermayenin yeniden üretimi ve kapitalist hakim ideoloji çerçevesinde yönü belirlenmiş olan Türkiye kentleşmesinde devletin mekanla olan ilişkisi mülkiyet ve rantın bölüşümü üzerinden şekillenmiştir. Bu nedenle devletin hukuk ve kentsel mekan ikiliğinde müdahale yöntemlerini belirleyen mülkiyet ilişkileri ve rantın bölüşüm biçimleri olduğu; hukuk alanında tanımladığı araçları ile kentleşme sürecine bu yönde doğrudan müdahil olduğu açıktır. Türkiye kentlerinde mekânsal müdahaleler ve kent hukuku hiçbir zaman tarafsız olmamış ve kent hukukuna ait düzenlemeler, her zaman taraf olduğu kesimin ayrıcalıklarını içerleyerek meşru kılmış ve istisna hükümler içermiştir.

2.1.1. Kent Mekanında Devlet

Tarih boyunca kent, egemenin belirleyiciliğinde varlığını sürdürse de; 19. yy dan bu yana modern devlet ile birlikte ortaya çıkan ekonomik ve sosyal yapıyı belirleyen iktidar ilişkileri, piyasanın belirleyiciliğinde şekillenmiştir. Egemen yapılar kapitalizmin dönemsel olarak krizler karşısında değişen formlarına karşın, piyasa öncülüğünde devlet ve mekanizmasını yeniden tanımlamıştır. Bu anlamda kent mekanında devletin varlığını işaret eden müdahale ve araçlar da piyasa belirleyiciliğinde ortaya çıkan sosyal ve siyasal yapının ürünleridir. Hem merkezi, hem de yerel anlamda iktidarı temsil eden yönetim yapıları, hakim iktisadi ideoloji çerçevesinde kentsel mekan üzerinde mevzi almıştır. Egemen hakimiyetini belirleyen bu ideolojik çerçeveyi kullanarak hukuksal düzeni belirlemekte, merkezi ve yerel yönetim kurumlarının görev ve yetkileri de bu şema ile belirlenmektedir.

Mülkiyet ilişkileri ve kentteki rant alanlarına dönük belirleyici bir politika ortaya koyan yönetim yapılarının, değişen paradigmlar ile farklılaşan yaklaşımlarına yasal çerçeveleri de eşlik etmektedir. Buna göre paradigma değişikliği, yönetim yapılarının temsil ettiği egemen devletin görev ve yetkilerini belirleyen hukuk düzenini de değişikliğe uğratmaktadır. Piyasanın yönlendirdiği sermaye birikim süreçlerinin spekülative olarak seyrettiği günümüz koşullarında, egemen yapılanma mevcudun verili koşulları üzerinden örgütlenmekte ve bu yapılanma koşullarına uygun politikalar üretmektedir. Bu anlamda neo liberal piyasa koşulları; hem yönetsel ideolojiyi, hem de ona bağlı mekânsal uygulamaların eşlik ettiği kentleşme modelinin temelini oluşturmaktadır. Egemen olan devlet bu duruşu ile kentsel mekanın üretimiyle üretim ilişkilerine, mülkiyet ve rant kavramları çerçevesinde yaklaşmakta ve kamu gücünü piyasanın belirleyiciliğinde, söz konusu kavramlar çerçevesinde kullanmaktadır.

Devletin yeni yapılanması içinde yerelliğin ön plana çıktığını söyleyen Şengül (2001:156 – 165), günümüz kentsel politikalarının üç önemli vurgu ile belirlendiğine dikkat çekmektedir. Birincisi, merkezi yönetimin kentsel mekandan çekilmesi ve kentsel hizmetlerin yerel yönetim düzeyinde üretilmesiyle belirginleşen kurumsal boyuttur. İkinci vurgu ise kent mekanından hareketle demokratikleşmenin sağlanacağı retoriğinden türeyen, kentsel yönetim kavramının yerel yönetim düzeyindeki etkileri üzerindedir. Şengül (2001) son olarak, gelişmiş ülkelerde deneyimlendiği üzere, yerel yönetimlerin kentsel hizmet üretimi ve kentsel yönetişimin bir sonucu olarak siyasal düzlemde güç kazandığını vurgulamaktadır. Şengül'ün gelişmiş ülke deneyimleri ve neo liberal kentleşmenin ilk dönemlerine ilişkin gözlemleri ile şekillendirdiği bu düşüncesinin, Türkiye'de devlet ve yerel açısından ne kadar hayata geçtiği sorusu, hala belirsizliğini korumaktadır.

Kentlerin yeniden belirlenen görevleri ile kent mekanı ekonomik kalkınma hedeflerinin odağı şeklinde anılırken ve sermaye yatırımı artış gösterirken, devletin merkezi yönetim yapılarının kentte müdahalelerden çekinmesi ve yerel yönetim yapılarının müdahaleleri ile öne çıkması beklenmektedir. Özellikle küresel alanda gerçekleşen görev dağılımında, kendine daha uygun bir yer edinmek üzere yarışa giren kent örnekleri ile görülmektedir ki; küresel kentler ile yaşanan süreçte kentler

emeğin üretimini terk ederken, sermayenin üretimini destekleyen yaklaşımları öncelemektedir (Sassen, 2012). Küreselleşen dünya üzerinde yaşanan süreç sonucunda kent yönetimleri de hizmet üretimi anlamında emekten sermayeye kaymakta ve merkezi ve yerel yönetimlerin hizmet üretimi, bu anlamda önemli değişimler geçirmektedir. Bu şekilde kentte üretilen hizmetlere dönük farklı bir tanım ortaya çıkmakta, kentsel hizmetlerde yaşanan değişim ile sermayenin yeniden üretimi öncelikli hale gelerek; kentte sermaye birikim süreçleri için gerekli hizmetlerin üretimi ön plana alınmaktadır.

Aynı zamanda Türkiye kentlerinde yaşanan süreçte, merkezi ve yerel yönetim yapılarınca gerçekleştirilen büyük altyapı yatırımları sonucunda; sermayenin yönetim yapıları ile ilişki içine girmesi, farklı bir süreci de tanımlamaktadır. Neo liberal kentleşmenin belirleyiciliğinde hem merkezi, hem yerel yönetimler; kentsel mekanda gerçekleşecek proje ve yatırım süreçlerinde uluslararası piyasadan kullandıkları krediler ile sermaye kesimlerine daha fazla ihtiyaç duyan bir yapıya bürünmektedir. Mülkiyet ve kentsel rant çerçevesinde oluşan yeni kentsel mekan düzenlemesinde, düzenleyici rolleri üstlenen merkezi ve yerel yönetimler bu anlamda; spekülasyon faaliyetlerin zemini de tayin etmekle görevlendirilmektedir. Dolayısıyla devletin kentsel mekandan çekilmesi söylemi altında, kentsel mekanda daha da artan işlevi ile sermaye birikimini sağlayan fonksiyonları da genişlemekte; kentsel planlama faaliyeti ve kentsel altyapı yatırımları artış göstermektedir.

Devletin kentsel mekandaki yeni işlevi, genellikle dışsal ekonomiler yaratarak, yani yatırım yapılan alanlar çevresinde değer oluşturarak; bir taraftan toprak değerini artırmak, diğer taraftan ise kent mekanındaki fonksiyonel farklılaşmaları sağlamak halini almaktadır. Bu şekilde kent planlama faaliyeti ve yapılan yatırımlar sonucunda, özel mülkiyette olan kentsel arsaların dolaylı biçimde fonksiyonları değişmekte, kentsel toprağın rant değeri artmaktadır. Harvey (1999)'in çizdiği teorik çerçeveyi yeniden hatırlarsak, devlet sermayenin döngüsel olarak farklı alanlara yönlendiği aşırı birikim krizinde, farklı bir yatırım alanı olarak kentsel toprak üzerinde ihtiyaç duyulan düzenlemeleri yerine getirmekte ve sermayenin yeniden üretimi için gerekli yapılaşma koşullarını tanımlayarak, kentsel rantların bölüşümünde belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Kent yönetimleri ile merkez yönetim yapıları arasında bu süreçte oluşan farka bakıldığında ise hem yerel, hem de merkezi iktidar yapılarının aynılanan görev ve amaçlarla politikalarını belirledikleri ve aradaki farkların ortadan kalkmaya başladığı görülmektedir. Kanunlarla yeniden tanımlanan görev ve yetkileri sonucu sermaye kesimleri ile daha bağlı ilişkiler yürütmeye mecbur bırakılan ve dış borçlanma yapabilen kent yönetimleri, merkezi hükümet ile aynılanan görevleri yerine getirmektedir. Benzer biçimde kaynak sıkıntısını aşmak üzere yerel yönetimler, merkezi yönetim yapıları ile aynı yaklaşıma yönelerek kent merkezlerinde yer alan arazilerindeki tasarruf hakkını kullanma yoluna gitmektedir. Merkezi yönetim yapılarının gerçekleştirdiği gibi, kent yönetimleri de kentsel toprakta oluşacak rantın yükseltilmesi adına, sahip oldukları kentsel arsaların plan değişikliklerini gerçekleştirmekte; böylece kaynak yaratmak amacıyla sahip oldukları mülkün değerini arttırmakta ve özelleşen toprak üzerindeki rant değerini, mümkün olan en yüksek seviyeye yükseltmektedir.

Yerel ve merkezi yönetimlerin benzer kentsel politikalar ile hareket ettiği ve kent hukukunun da bu çerçevede belirlendiği dönemin öne çıkan aktörü ise İstanbul'dur. Türkiye kentleşme politikasını belirleyen küresel sistem ile eklemlenme sürecinde, özellikle devletin müdahale ettiği kentlerin başında İstanbul gelmektedir. Bu anlamda İstanbul açısından, bu süreçte oynayabileceği Türkiye'yi dış dünyaya bağlayan kent rolü ön plana çıkmaktadır. Söz konusu süreçte, İstanbul'a yeni görevler verilerek; tüm ülkenin küresel ağlara bağlanma noktası İstanbul ile tanımlanmakta ve küreselleşmenin önemli basamaklarından biri, İstanbul haline gelmektedir. Küresel kent söylemi ile İstanbul'da gerçekleştirilmeye çalışılan proje; küresel aktörlerin ilgisini çezebedecek ve yönelecek olan ilgi sonucunda, finans merkezi haline gelebilecek bir kent tanımlamaktır. Dünya kentleri arasında küresel sermayeyi çekmek ve küreselleşen sermaye piyasasının ilgisi ile küresel akışların odağı olmak için sürdürülen rekabet koşullarında; Türkiye'nin küresel kent olma potansiyeline sahip kenti İstanbul, rekabette kendine önemli bir yer edinmeye çalışırken farklı fonksiyonlarını da öne çıkarmaktadır. İstanbul'un küresel bir kent olmak yolunda kültür ve turizm fonksiyonlarını öne çıkardığı ve kalkınma atılımını bu kavramlar çerçevesinde gerçekleştirmek istediği görülmektedir. İstanbul için yeni

bir kalkınma modelini merkeze alan bu planlar sonucunda; sanayileşmenin terk edildiği, sanayi yerine farklı bir yaklaşım ile hizmetler sektörünün ön plana çıkarıldığı yeni bir senaryo hazırlanmaktadır. Söz konusu senaryonun hayata geçirilmesi için de kentsel dönüşüm projeleri hazırlanmakta ve uzmanlaşılacak istenen yeni faaliyet alanlarının ihtiyaç duyacağı kentsel arsaların yaratılması için fonksiyon değişikliklerine başvurulmaktadır.

İstanbul'un fonksiyonel ve yapısal olarak dönüşümü için hazırlanan bu senaryo Keyder'in (1992) anlattığı şekilde, sahip olduğu olanaklar ve konum çerçevesinde belirlenmekte; küresel rekabette küresel ağlarda iyi bir konum elde etmek üzere stratejiler geliştirilmek istenmektedir. Kendini küresel arenaya hazırlayan Türkiye'de diğer kentler ile karşılaştırıldığında, ekonomik ve tarihsel bakımından bu potansiyeli taşıyan yegane kent, İstanbul'dur. Keyder de benzer biçimde, İstanbul için küresel kent olma şansını, Türkiye'nin kalkınma şansı olarak adlandırmakta; Türkiye ve tüm ülke toprakları adına İstanbul'un küresel ağlara bağlanmasının önemini vurgulamaktadır. "İstanbul'u küreselleştirme için yapılacak yatırımlar, aktarılabilecek kaynaklar, Türkiye'nin geleceğini yakından etkileyecektir" (Keyder, 1992: 84). Keyder'in ilk küreselleşme örnekleri üzerinden aktardığı kalkınma temelli bu yaklaşım, İstanbul'da 2000'li yıllarda yapılacak olan planların da ana gündemi haline alacaktır.

Küresel kent İstanbul projesi ile yaratılmak istenen gelişmeler, hem ülkenin kalkınmasını sağlayacak; hem de kentin küresel ağlara eklenmesi ile kendi gelişmesinin yönünü belirleyecektir. Bu nedenle İstanbul'un küresel bir kent olmasının aracı, egemen olan devletin İstanbul üzerine konsantrasyonunu artırması olacaktır. Fakat egemenin bu yönlü kentsel mekandaki var oluşunu destekleyen, 2000'li yıllar ile hızla sayıları artan ve nitelikleri istisna olarak belirginleşen kent hukukuna ait yasal düzenlemelerdir. Egemen kentte var oluşuna ilişkin rolünü yeniden belirlerken olağanüstü hal üzerine kurguladığı varoluşu, beraberinde istisnai yasal düzenlemeleri getirmekte ve Türkiye'de son dönem yasal düzenlemelerin altlığı istisna olan çerçevesinde şekillenmektedir.

2.1.2. Kent, Toplum ve Meşruiyet

Kent hukukunda yaşanan paradigma değişikliği ile ortaya koyduğumuz tabloda, kentte yaşayan sınıflar, kent mekanı ve hukuksal düzenlemelerin içeriği açısından bir sorgulama yapıldığında ise, karşımıza meşruiyet sorunu çıkmaktadır. Kent mekanında egemenin belirleyici olduğu ve biçim verdiği kanunların, anayasa ile temellenen hukukun üstünlüğü ilkesi uyarınca adaleti sağlayıp sağlamadığı önemli bir sorudur. Fakat son dönem içerisinde gerçekleşen, bu çalışmaya konu olan hukuk düzenlemelerine bakıldığında; hukukun üstünlüğü ilkesinin, kendini kentsel mekana ilişkin düzenlemelerde hukuk dışında tanımlayan egemen ile sağlanamadığı görülmektedir. Bu sonuca göre, kendini hukuk dışında tanımlama yetkisine sahip egemenin hukuk ve adaletle olan ilişkisi, yeni adaletsizliklere neden olmaktadır. Egemen iktidar ilişkileri çerçevesinde parlamentoda belirlenen hukuksal düzenlemelere uygun yapılan idari işlemlerin, adil olup olmadığı, toplumsal meşruiyete sahip olup olmadığı; son dönem hukuksal düzenlemelerine ait önemli bir çıkmazı işaret etmektedir. Ortaya çıkan söz konusu çıkmazın ana nedeni ise, düzenlemelerin hukuk ve meşruiyet çizgisinde değil; normal hukukun dışında bir alanda, istisnalar ile tanımlanmalarındır. İstisnalar ile ortaya konan hukuk düzeni, normal hukuk düzeninde aranması gereken meşruiyet zeminini yaratmaktan ve meşruiyeti sağlama gayesinden oldukça uzaktır. Bu nedenle, kent hukukuna ait düzenlemelerin ve uygulama örneklerinin meşruiyet zemininde adil olanı işaret etmediği, genelleşen istisnanın hukuk dışında bir alanı tarif etmesi nedeniyle bu zemini tahrip ettiği tespit edilmektedir.

Egemenin hakimiyetinde olağanüstü hal tanımlarının ortaya çıkardığı istisnaların toplumsal karşılığı ve ilişkiselliği ile meşruiyet tartışması, Türkiye’de kent mekanı dışında da süre gelen bir tartışmadır. Türkiye ve kent hukuku özelinde okumasını yaptığımız olağanüstü hal ve istisna kavramları; siyasi tarihimizde de önemli yer tutmaktadır. Bugün içinde olduğumuz tüm ülkede geçerliliğini sürdüren Olağanüstü Hal Rejimi (OHAL) ve 1987’de Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile önce sekiz ilde başlayan, 1994 yılında yapılan değişiklikle on üçü ilı kapsayarak 2002’ye kadar süren OHAL durumu; toplumsal

anlamda yabancı olmadığımız bir süreci işaret etmektedir. Bugün kentsel toprakta varlığını savunduğumuz ve istisnalara temel olduğunu belirttiğimiz olağanüstü hal, bir siyasi rejim tanımı olarak OHAL rejimi adıyla 1982 tarihli Anayasası'nın 119 – 121. Maddelerinde tanımlanmaktadır. Anayasa'da yer alan düzenlemeye göre temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldıran, kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasını sağlayan şiddet olayları sonucunda bir veya bir kaç bölge ya da ülke bütününde Olağanüstü Hal, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından Milli Güvenlik Kurulu görüşü alınarak ilan edilebilmektedir. Anayasa'da yer alan bu hüküm ve OHAL ilanları Schmitt'in olağanüstü hale egemenin karar verdiği sözünü doğrulamakta ve ülke örneği, egemenin kamu düzenini bozan ve temel hak ve özgürlükleri ihlal eden düşmana nasıl karar verdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda tehdit altında olduğunu söyleyen egemenin kendisini, nasıl hukukun tanımladığı sınırlar haricinde bir konuma yerleştirdiğini de siyasi rejim açısından ortaya sermektedir.

Hukuksal düzenlemelerin meşruiyeti ve kamu düzenini korumak üzere ilan edilen olağanüstü hal uygulama örnekleri tartışmasından sonra kent mekanına döndüğümüzde; kentsel toprak üzerinde kriz anı karşısında düzeni sağlamak üzere ilan edilen olağanüstü hal ve düzeni geri getirme amacıyla kanunlaşan istisna da Türkiye kentlerinde OHAL rejiminin nasıl uygulandığını anlatmaktadır. Mülkiyet ve rantın bölüşümüne odaklanan kentsel OHAL, egemen tarafından üretilen kentsel rantın ekonomi politiği ve toprakta özel mülkiyetin varlığı üzerine kuruludur. Mülkiyetin belirlediği bir yaşam alanı olarak, farklı grupların bir arada yaşamalarını olanaklı kılan kent mekanında; ayrışma ile sınıfsal ve ekonomik farklılaşma da olağanüstü hali gerekli kılan bu kavramlar ile yaratılmaktadır. Bu ayrışma içinde egemenin kent mekanına yaptığı müdahalelerle toprağın kullanımına ilişkin kararları, toplumda farklı sınıfların bir aradalığını sağlamakta ya da bu şansı ortadan kaldırmaktadır. İşte bu noktada egemenin siyasal tercihi, kentsel mekanın biçimlenmesini sağlayan hukuki düzenlemelere ve bu düzenlemelerin sonucu müdahalelere yön vermektedir. Görüldüğü gibi egemenin siyasal tercihleri ile şekillenen müdahaleleri ve müdahalelerin çerçevesini belirleyen hukuk düzeni, meşruiyetini koruduğu ölçüde mülkiyet ilişkileri karşısında kentsel mekanda farklı

sosyal grupların varlığını sağlamakta ve rant baskısının karşısında ayrışmanın önüne geçmek üzere bu grupları korumaktadır. Böylece hukukun meşruiyet zemininde tercihlere yön vermesi ile kapitalizmin yarattığı ekonomik belirleyicilik içinde, sermayenin birikim sürecinde bu gruplar üzerinde kurduğu yıkıcı etki yumuşatılmaktadır. Bu anlamda mülkiyet ve kentsel rant sonucu sermaye lehine sonuçlanan kentsel mekandaki bölüşüm ilişkileri, kent hukukunda meşruiyet yaratıldığı oranda; kentteki eşitsizliklerin önlenmesi amacına hizmet etmektedir.

Söz konusu mülkiyet ilişkileri içerisinde ücretli çalışanların kentsel mekanda toprağa sahip olması imkanı neredeyse yokken, bu imkan düzenleyici olarak devletin ön plana çıkması ile mümkün hale gelmektedir. Türkiye gibi özellikle az gelişmiş ülkelerde görüldüğü üzere, ücretli çalışanlar kentsel mekanda enformel süreçlerle konut edinmektedir. Bu hukuki olmayan süreç, bugün işlerliğini yeni hukuksal düzen ile yitirmiş olsa da, özellikle üretici sermayenin hakim olduğu dönemde üretim yönlü birikim stratejilerini ve yeniden üretim koşullarını iyileştirmek yönünde bir işlev üstlenmiştir. Çavuşoğlu'nun (2004) deyişi ile enformel yollarla konut edinme çabaları, devletin önlemek üzere mücadele etmediği, aksine egemen ilişkilerin sürekliliğini sağlamak üzere, üstü kapalı bir biçimde destek verdiği süreçleri işaret etmektedir. Bu anlamda, "Enformellik hem devlet ve piyasayı ikame eden işlevler görmekte, hem sermayenin gereksinim duyduğu tüketici kitlenin büyümesini sağlamakta, hem de yarattığı suçluluk duygusuyla kitlelerin tepki gösterme gücünü elinden alan bir araca dönüşmektedir" (Çavuşoğlu, 2004: 64).

Refah devleti politikalarının enformelliğe havale edildiğini söyleyebileceğimiz bu yaklaşım, kentte sınıfların varlıklarını sürdürme olanaklarını yaratmak anlamında önemli bir fırsat sunmuştur. Fakat bu durum, enformelliğin yarattığı sessizliği ve egemen ile işbirliği yapmanın alt sınıflar için fırsat olabileceği düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Kentsel mekanda enformel yollarla mülk edinen ve mülkiyetini koruyan sınıflar, bu anlamda son dönem kent hukukunda egemen tercihlerin değişimi ile gerçekleşen hukuksal düzenlemelere ve müdahalelere ses çıkarmamakta; mülkiyet ve rant temelli istisnaların yarattığı yeni kent düzeninde, kendilerine sunulduğu söylenen fırsatların peşinden gitmektedir. Bu anlamda kentte mevcutta işgalli konut alanları ya da kamusal alanların kullanımlarına yönelik yeni

uygulamalar ve kent merkezindeki kamu mülklerinin üzerinde gerçekleşen gayrimenkul geliştirme projeleri bu sınıflarca yadırganmamaktadır. Tersine özellikle kentsel dönüşüm projeleri ile işgal ettikleri alanlarda yapılan projelendirme süreci sonrasında, ortaya çıkacak olan kentsel rantlardan sermaye kesimleri ile birlikte pay alma düşüncesi hakimiyet kazanmaktadır. Az gelişmişlik koşulları içerisinde, üretici sermayenin birikim koşullarını sağlamak üzere emeğin yeniden üretimini gözetleyen egemenin sağladığı enformel koşullarda mülkiyet hakkına kavuşan bu sınıfların, kentte yeni ortaya çıkan istisna hukuk düzenine karşı tepkiselliği ve böylece kentsel mekandaki çelişkilerin görünürlüğü de engellenmektedir. Patronaj ilişkileri içerisinde tanımlanan toplumsal koşullarda, "... popülizm, kristalleşmiş değişik grupları bir arada tutabilen bir ideoloji olmuştur" (Tekeli, 2000: 47). Tekeli'nin popülizm ideolojisi dediği bu süreç, egemenin kent mekanında yeni tercihleri doğrultusunda hazırladığı istisnalar ve istisna mekanlar karşısında; kentsel rantların paylaşımı sürecinde oluşan popülist politikalar ile kendini göstermektedir.

Engels, Konut Sorunu (1992) adlı eserinde mülk sahipliliğinden hareketle kentsel dokudaki sınıfsal farklılaşmayı aktarırken, İngiltere üzerinden benzer bir durumu yansıtmaktadır. Engels, kent merkezindeki değerin artmasıyla yapısal açıdan iyi durumda olmayan işçilerin kullandığı konutların, kentsel mutlak ranta karşı direnme imkânının olmadığını ve nihayetinde değer kaybına neden olan söz konusu yapıların yerlerini, ticarete yönelik yapısal biçimlenmelere bıraktığını belirtmektedir. Toprağın mülkiyet kaynaklı oluşturduğu mutlak rant nedeniyle toprağa sahip olanlar, almak istedikleri kentsel rantın artış koşullarını sağlamak ve toprağı daha yüksek rant bedellerini sağlayacak işlevlerle kullanmak üzere; farklı fonksiyonlara yönelmek istemektedir. Engels'in baktığı noktadan söz konusu girişim, yalnızca işçi sınıfları kentin çeperlerine doğru göçe zorlayacak olsa da, kentsel rantların oluşumu yönünden bakıldığında; bunun mutlak rantın artışını sağlamak üzere hazırlanan bir girişim olduğu görülmektedir. Fakat bu rant arttırma projesinde işçilerin mülk sahibi olarak yer almaları ve taraf olmaları ise sınıf bilinci açısından kabul edilebilir değildir, çünkü mülkiyet işçileri sessiz yığınlara dönüştürecektir. Mülkiyet ona göre işçilerin ayağına vurulmuş bir prangadır ve sınıfsal çelişkiyi örtülemektedir. Dolayısıyla Engels'in anlatımına benzer biçimde, kentteki işçi sınıfının enformel

ilişkiler sonucu sessiz kitlelere dönüşmesi; sınıf tarihi açısından yeni bir olguyu işaret etmemektedir ve egemenin kapitalizmin tarihi boyunca kullandığı araçlardan biri olagelmıştır.

Başka bir okumada ise işçi sınıfı ve mülkiyet arasındaki bu ilişkinin nedeni, kapitalizmin ortaya çıkışından bu yana istisnanın kural haline gelmesi ve sermayenin mantığının süreklilik kazanmasıdır (Neocleous, 2006). Devletin hukuk düzenini norm ve istisnalar ile mülkiyet ve sermayenin üretim ilişkileri uyarınca belirlemesi sonucunda; işçi sınıfının tarihi, istisnanın kural haline gelmesi ile eş anlamlı hale gelmiştir. Her kriz anında egemen, olağanüstü hal koşullarını tanımlayarak istisnayı belirleme yetkisini işçi hareketine karşı şiddet biçiminde kullanmıştır. “Sosyal güvenlik politikalarının öncelikli amacı, yardıma muhtaçlara destek olmaktan çok, mülkiyet düzenine karşı olası hoşnutsuzlukları ya da ayaklanmaları askeri yöntemlerle bastırmanın verimsizliği karşısında düzensizliğin ortaya çıkmaması için bir düzen inşa etmeye dönüktür” (Neocleous, 2006: 139).

Sonuç olarak hoşnutsuzlukları azaltmak ve ayaklanmaları önlemek amacıyla kurgulanan enformel kentleşme geleneği, mülkiyet ve kentsel rant temelli son dönem kentleşme yaklaşımını ortaya koyan istisnalar ve istisna mekan üzerinden; kentsel çatışmayı önlemek üzere fırsatlar tanımlamakta ve herkese bu fırsatlardan yararlanma şansı sunmaktadır. Bu anlamda meşru bir hukuk zemini yaratmayan ve adalet ilkesini görmezden gelen istisnalar ve onların biçimlendirdiği kentsel mekan, Türkiye kentleşmesinde gelenek haline gelen itirazları önleyici enformalliğe sırtını dayamaktadır. Dolayısıyla kentsel mekanda meşruiyet ve egemenin kentleşmeye ilişkin müdahalelerini deşifre etme arayışları, çoğu zaman kentliler arasında kendine taraftar bulamamakta ve hukuk dışını tanımlayan istisnalar enformalliğin çizdiği çerçevede kendilerine uygun bir ekosistem yaratarak gizlenebilmektedir.

2.1.3. Kentte Düzenleyici Bir İşlem Olarak Hukuk

Modern Hukuk düşüncesi liberalizmin mantığına uygun bir biçimde hukuku, normlar hiyerarşisi ile eşitlik ve özgürlükler temeline oturan piyasa ilişkileri içinde iktidarın belirleyiciliğinden uzak; egemenin de hukuk içinde kaldığı, eşit bireylerin hak ve

özgürlükleri ile toplumun ortak yararı olarak görmektedir. İslamoğlu'na göre ise neo liberal hukuk; "... oluşturulmakta olan yeni piyasa düzeni ortamlarında, bir yandan tarihsel olarak piyasa toplumlarında 'paylaştırıcı'(distributionist) bir adaletin gerçekleştiricisi konumuna gelen merkezî yönetimin ortadan kalkması, öte yandan yasa ve idari pratiklerin oluşturdukları müzakere alanlarına dahil edilen aktörlerin sınırlanmasıyla, siyasetin alanının daralmasına şahit olunmaktadır" (İslamoğlu, 2002). Bu anlamda neo liberal hukuk anlayışı, siyasetin dışında ekonominin ve ekonomik düzenleyici kurumların belirleyiciliğinde piyasa düzeninin oluşturduğu ortamda gizlenen siyaset ve onun kurumlarını biçimlendiren bir yapı halini almakta ve hukuk teknikleştirilmektedir. Bu teknikleşme sürecinde küreselleşmenin mantığına paralel olarak, küresel sermayenin işbirliği ile belirlenen yeni iktidar alanları; kanunların değişimi ve yeni kurumlar ile hukuku da yeniden şekillendirmektedir.

Bu anlamda hukukun düzenleyici işlevi yeni bir boyut kazanmakta ve yeni kurumsal yapılar ile müdahale biçimleri de değişime uğramaktadır. Kent mekanı üzerindeki belirleyici rolü açısından da benzer bir süreç yaşanmakta, egemenin sermaye ile kurduğu işbirliği sonucunda kent hukuku değişime uğramakta ve istisnaların oluşturduğu yeni hukuk kuralları ve kurumlar, uygulamalar ile kentsel mekana yerleşmektedir. Fakat kentsel mekanda normal hukuk düzeni yanında, piyasa belirleyiciliğinde ortaya çıkan istisnalar üzerine kurulu yeni hukuk düzeninin; ne derece toplumsallaşmakta olduğu ve kentsel mekanın toplumsal kodlarına uygun bir ortam hazırladığı, sorusunun cevabı olumsuzdur. Özellikle toplumsal dinamikler içinde istisnaların hayata geçme koşullarının olgunlaşmadığı ve uygulama karşısında mevcut normların belirlediği normal hukuk düzeninin geçersiz kaldığı bir durumda meşruiyet sorununun ortaya çıktığı açıkça görülmektedir.

Kent mekanındaki bireysel ve toplumsal ilişkileri düzenleyen, hak ve özgürlükler temelinde kurumsal yapılanmayı biçimlendiren ve uyulması devlet zoruna bağlanmış kurallar bütünü olarak kent hukuku, devletin tercihleri doğrultusunda, toplum içinde bir aradalığının ve çatışmalarının da belirleyicisidir. Bu anlamda bir egemen yansıması olarak devletin karar alma ve yasama imkanları, kentsel mekandaki varlığının işaretidir ve mekânsal varlığı hukuka bağlıdır. Kentte egemenlik alanını ve

egemen iktidar biçimini tanımlayan iktidar, karar alma yetkisi içerisinde hukuk ile desteklenmekte ve böylece normal hukuk içinde olamayana karar verebilmektedir. Hukuk kent mekanında bir anlamda egemenin varlık sebebi, diğer anlamda ise kente nüfuz etmiş sermaye ve mülkiyet ilişkileri ile egemen belirleyiciliğindeki istisna durumun garantisidir. Hukuk ile egemenin karar alma yetkisi ile belirlenen bu istisnai durum, egemenin ortaya çıkan krizler ile olağanüstü hali gerekçelendirerek hukuku askıya almasını, kent mekanında siyasal tercihleri doğrultusunda hukuk dışı uygulamayı mümkün kılmasını sağlamaktadır. Böylece egemen iktidar toplum üzerinde üstün bir konum işgal etmekte ve o günün tercihleri ile biçim verdiği hukuksal kurallar olarak istisnayı, mevcut kent hukukunun normlar ile oluşturduğu düzeni içine yerleştirmektedir.

Sonuç olarak kent hukukunda mevzi kazanan egemen istisna hali, sürekli hale gelen olağanüstü hal ile hukuk dışılığı sıradanlaştırmakta ve istisnaları kent hukukunda genelleştirmektedir. Günümüzde hukukun meşruiyet zeminini belirleyen egemen güç ilişkileri, olağanüstü hal ve krizler ile kentsel mekanda bir belirsizlik hali tanımlamış ve bu muğlak, belirsiz tabloda süreklilik kazanan hukuk dışı istisnalar, normal ve sıradan bir durum haline gelmiştir. Bu anlamda kentsel mekanda egemen ilişkileri belirleyen hukuk, mülkiyet ve rant çemberinde esas birleştiricinin, istisna durumunu yaratan egemen olduğu görülür. Egemen karar alma yetkisi ile elde ettiği bu gücü ise kentsel yapılı çevre ve toplumsal yaşam üzerine politika üretme sürecinde tercih olarak belirlediği kapitalizmin tekrar üretilmesi için kullanmaktadır. Marksist kentsel politikaların mekân ve sınıf üzerine geliştirdiği yazında gördüğümüz gibi, sadece bireyin değil toplumun da kurucu ögesi olan mekâna hakim olan egemen; kurduğu bu hakimiyet ile hukuksal düzeni kendi siyasal tercihlerine göre belirleme şansını elde etmekte, mekâna, mülkiyet ilişkilerine ve rantın bölüşüm biçimlerine doğrudan müdahale edebilmektedir. Bu nedenle, kentsel mekanda üzerinde gerçekleşen faaliyetler hiçbir zaman tarafsız değildir, her zaman egemenden yana bir taraftır ve özellikle mülkiyet ve rant üzerine kurgulanan faaliyetler, kent hukuku içerisinde ayrıcalıklarla meşru kılınmakta, yani istisnaya dayanmaktadır.

Egemen istisnanın belirleyiciliğindeki hukuk alanının Türkiye’de kentler ile ilişkisine bakıldığında ise egemenin Anayasa’da belirlendiği görülmektedir. Buna

göre devlet anayasal bir görev olarak kent mekânına düzenleyici olarak müdahale etme görevini üstlenmekte ve istisnayı belirleyen olarak konumlanmaktadır. Anayasal çerçevede egemenin yansıması olarak devlet, kentsel düzeni ve kentsel mekan üzerindeki ilişkileri sağlıklı ve düzenli kentler ortaya koymak amacıyla belirlemekle görevlendirilmektedir. Bu görev uyarınca da yasama gücü ile egemen, kentsel olana dair her türlü hukuksal düzenlemeyi yapmaya ve müdahaleleri belirlemeye yetkili kılınmaktadır. Egemenin anayasa ile verilen bu görev ve yetkileri yerine getirmesi sonucunda kent hukuku şekillenmekte, kentte yapılacak her ölçek ve türdeki faaliyet ile bu faaliyetleri yerine getirecek olan kurumlar tanımlanmaktadır. Fakat sağlıklı kentsel çevreler yaratmak ve herkese sağlıklı konut ve yaşama alanları sağlamak üzere görevlendirilen devletin müdahale biçimleri ise siyasal tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir. Böylece Türkiye kentlerinde, özellikle son dönemde ortaya çıkan hukuk düzeninin temel dinamiğini istisnalar oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye örneğinde de kent hukukunda egemen istisna, kendisini içeri ile dışarıyı ayırmakla sınırlandırmayan, bunun yerine, bu ikisi arasındaki eşiği, yani istisna durumunu belirleyen temeldir. “İçeri ile dışarı ve normal durum ile kriz, bu eşik temelinde, kent mekanında hukuksal düzenin geçerliliğini mümkün kılan karmaşık topolojik ilişkilere girmektedir” (Agamben, 2013; 29). Kentsel mekanda egemen, toprağı ele geçirerek değil, her şeyden önce normal hukuk düzeni dışındakini belirleme yetkisini ele geçirerek kentsel mekana hakim olmakta, yani kent hukukundaki belirleyiciliği onu kente sahip kılmaktadır. Bu istisnanın belirlenmesi ve eşikte olma durumu ise olağanüstü halin ortaya çıkardığı krizi, kent hukukunun temeline yerleştirmekte ve Türkiye’de kentsel mevzuat bu krizler ile şekillenmektedir. Kent hukukunda normal düzen içinde tanımlanan kriz, sermaye kuşatması altındaki kentte sıkı yönetim yasalarının ortaya çıkması sonucunu, istisna hali tanımlamaktadır. Örneğin kentsel dönüşüme ilişkin egemenin karar alma yetkisi ile şekillenen mevzuata baktığımızda, imar hukuku içindeki bir bölüm olan ve normal düzen içinde tanımlanan bir kentsel faaliyet, mülkiyete el koyma gibi bir durumu karşılamak üzere istisnalar ile hayat geçirilmektedir. Olağan koşullarda normal kent hukuku düzeni içinde gerçekleşen dönüşümden farklı olarak, olağanüstü halde mülkiyete el atma hakkının tanımlanması istisna durumudur. Esasında işte

Türkiye’de kent hukukunu yeniden belirleyen kriz, düzenleme ile el atma arasındaki bağı tamamen koparan bu istisna hükmüdür. “Doğa ile hukuk arasındaki belirsizlik muntıkası olarak egemen istisna, hukuksal referansın askıya alınmış haliyle kabul edilmesidir ve bir şeyi emreden ya da yasaklayan her kuralda (örneğin mülkiyetin dokunulmazlığı) normal koşullarda kuralın kendisinin ihlali anlamına gelen saf ve yaptırımı olmayan bir istisna durumu (egemen tercih ile mülkiyete el konması, kuralın istisnasıdır) yaratılabilmektedir” (Agamben, 2013; 31).

Türk kent hukukunda hukukun içinde mi dışında mı olduğuna karar verilemeyen durumda, eşikte olma hali ile istisnayı ortaya koyan bir başka örnek olarak İmar Afları verilebilir. İmar afları hukuki olmayı hukuk alanı içine alarak onu kapsar ve bu şekilde eşikte olan bir hukuk alanı tanımlar. Yasal olmayan bir konutu dışsal olanı içeriye alan, dışarıda olma ile içeride olmanın birbirinden ayırt edilemediği eşığe koyarak onu zorunlu kılan ve genelleştiren bir hukuk kuralıdır. Görüldüğü gibi, kent hukukunda ortaya çıkan bir hukuk düzenlemesi, genelleşerek zaman içinde hem istisna hem de kural olmaktadır. Bu durumu açık kılan şey, olağanüstü hal tanımının kentsel mekandaki süreklilik hali ve krizin kendisidir. Kent hukuku egemenin siyasal tercihi doğrultusunda kent mekanında ortaya çıkan fiili bir durumu kabul etmekte ve fiilin ortaya çıkardığı olağanüstü hal koşulları içerisinde bu durumu hukukileştirmekte ve hukukileşme fiili durum karşısında karar verilen istisnayı kural haline getirmektedir. Siyasal tercih doğrultusunda egemenin fiili durumu hukukileştirmesi, kural olan istisnayı ortaya çıkarmaktadır. İşte böylece bir süreç ve sonucu olarak kent hukukunda yaptığımız olağanüstü hal ve istisna tanımlaması sonucu, iki durum birbirinden ayrılmaktadır. Bu nedenle, Agamben ve Schmitt Anayasal Hukuk açısından olağanüstü hal ile onun hukukileşmesi olan istisnayı bir arada tanımlasalar da, biz özellikle Türk kent hukukunda bir süreç olarak krizin ortaya koyduğu fiili durumu tanımlayan olağanüstü hal ile onun sonucu olan istisnayı birbirinden ayırmayı tercih etmekteyiz.

2.2. Türk Kent Hukukunda İstisna

Kent hukukunda istisna çerçevesinde, kentsel mekanda devlet, sınıflar ve meşruiyet kavramlarını Türkiye kentleri ve taraflar üzerinden inceledikten sonra, bahsedilen bu kavramların dönemsel değişimlerine bakmak gerekmektedir. Kentsel adaletin değişen anlamı ve iktidarın kentlilere yönelik değişen yaklaşım biçimlerini imar hukuku üzerinden okumaya çalışırken, Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne değişen yaklaşımlara da kısaca bakmaktaki amaç; bugünü anlamak üzere gerçekleştirdiğimiz çalışmanın diyalektik/tarihsel açılımını ortaya koymaktır. Bu amaçla kent hukukuna ve kent mekanına ilişkin devletin yaklaşımında yaşanan değişim sonucu belirlenen üç ayrı dönem, kendi içinde özgünlükleri çerçevesinde değerlendirilerek; kent hukukunda istisna kavramını belirlemek ve uygulama örnekleri üzerinden incelemek, çalışmada ele aldığımız farklılıkları da gözler önüne serecektir.

Buna göre, Türkiye kentleşmesi üzerine devletin değişen tercih ve öncelikleri ile istisna temelli hukuksal düzenlemeleri, siyasal hayata paralel bir dönemleme ile ele almak mümkün olacaktır. Her alt başlıkta yer verilen dönemsel anlatım içinde o dönemi yansıttığı düşünülen yasal çerçeveye yer verilerek, dönemin istisna koşulları ve normları ile ön plana çıktığı düşünülen kent hukukuna ilişkin yasal değişiklikler ele alınacaktır. Devletin dönemsel tercihlerini nasıl belirlediğinin analizi, bize devletin kentsel mekana dair hazırladığı senaryolara ilişkin ip uçlarını ve kentteki taraflar arasında işbölümüne dayalı olan ilişkileri ortaya koymak adına çalışmamız için gerekli sonuçları vermektedir. Söz konusu sonuçların farklılaşan iktisadi yaklaşımların hakimiyetinde ele alınması yönünde göstereceğimiz gayret, kentsel topraklar üzerinde gizlenen toplumsal ve mekânsal farklılıkların ortaya konması ve çalışmanın amacı doğrultusunda hukuk düzeninde yaşanan değişikliklerin okunması için önemli veriler sunmaktadır.

Bu nedenle öncelikle, Cumhuriyet döneminin hukuksal düzenlemeler açısından mirasçısı olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda kentsel mekan üzerindeki toplumsal ve iktisadi hayat ile istisna tartışması yapılarak; Cumhuriyet döneminde olağanüstü hali ortaya koyan kriz olarak başkentin inşası problemi ele alınacaktır. Başkent Ankara'da ortaya çıkan imar çalışmaları ve oluşan kentleşme pratiğinde devletin olağanüstü hal karşısında düzenlediği kent hukuku, istisnalar ile anlaşılmaya

çalışılacaktır. İkinci bölümde, tek parti döneminin sona ermesi ile rejim değişikliği yaşayan Türkiye toprakları üzerindeki kentleşme hızı ve devletin kent hukukunda kentsel rant ve mülkiyet ilişkileri üzerinden belirlediği tercihleri ile enformel kentleşme sürecindeki fonksiyonu, ortaya çıkan değişimlerle birlikte anlatılacaktır. Kentlerde yaşanan enformel kentleşme süreci sonrasında üretimden ayrılan sermaye kesimlerinin kentsel mekana yönelmesi ile yeni bir döneme başlanırken kentsel topraklar üzerinde gerçekleşen değişim, son bölümümüzün konusu olacaktır. Kapitalizmin geçirmekte olduğu dönüşüm ile küreselleşmenin Türkiye kentlerinde ortaya çıkardığı paradigma değişikliği sonucunda, kentsel rant ve mülkiyet ilişkileri ile devletin yeni müdahale biçimlerinin ortaya koyduğu kent hukuku sorgulanacaktır. Böylece çalışmanın amacı doğrultusunda, ortaya konan dönemsel farklılıklar üzerinden son dönem hukuk düzeninde yaşanan değişim ve istisnaların yeni anlamı üzerine yapacağımız okumanın altlığı oluşturulacaktır.

2.2.1. Kent Hukuku Doğuyor

1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı, savaştan çıkan ve bağımsızlık mücadelesi vererek kazandığı Kurtuluş Savaşı ile devletin örgütlenmesini yeniden sağlayan Türkiye'nin bir ulus devlet olarak kuruluşunu ifade etmektedir. I Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşı etkisi ile tarımsal üretimi oldukça düşen, nüfusunun neredeyse %20'sini kaybeden, kentleşme hızı ve nüfusu gerileyen ve Osmanlı İmparatorluğu'nun burjuva sınıfını oluşturan azınlık ve levantenlerin misyonlarını, Türklere devretmeyi kendine dert edinen yeni ulus devlet; tüm örgütsel yapısını da yeniden kurgulamak görevi ile baş başa kalmıştır (Tezel, 2015). Tüm kurumları, hatta demografik yapısı yeniden oluşturulan Cumhuriyet, kentleşme açısından önemli bir yeniden yapılanmaya karar vererek bir başkent inşa etmeye başlamıştır. Yeni bir başkent inşasına başlayan Cumhuriyet, kurumsal anlamda da yeni bir yapılanmaya gitse de, kent hukuku açısından bir süre daha Osmanlı'nın etkisi sürmüştür. Cumhuriyet ile birlikte devletin kentleşme yönü İstanbul'dan Ankara'ya doğru değişse de, kent hukuku açısından bir süre daha Osmanlı'nın Tanzimat ile

birlikte başlayan süreçte oluşturduğu yasal çerçeve yeterli bulunmasa da hüküm sürmeye devam etmiştir (Tekeli, 2009: 33).

Tüm toprakların devlete ait olduğu Bizans'tan bu mirası devralan Osmanlı'nın Selçukluların izlerini taşıyan bir toprak düzeni bulunmaktadır ve bu düzen, 16. yy'a kadar istendiği şekilde işlemeye devam edecektir (TMMOB Mimarlar Odası, 1973: 27). Selçuklu'dan devredilen düzende, tüm topraklar devlet tasarrufundadır ve devlet, toprak kullanım hakkını devrettiği kimseleri bu hakka karşılık vergilendirmektedir. 16. yy.'a gelindiğinde ise söz konusu toprak düzeni korunamamış, devletin büyümesi ile genişleyen topraklar üzerinde hakimiyet kurmak zorlaşmış ve özel mülkiyetin ilk örnekleri oluşmuştur. 3 Kasım 1839 tarihli Tazminat Fermanı ile Osmanlı Devleti yönetim yapısında yerel yönetimlerin ortaya çıkması ile kent hukuku açısından önemli bir aşamaya geçilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat'la birlikte girişilen büyük reform çalışmaları sonucunda vilayet yönetimi, yerel yönetimler ve belediyeceilikte yeni bir yasal çerçeve ve yüze kavuşmuştur (Seyitdanlıoğlu, 2010). Ayrıca bu dönem reformları ile toprakta özel mülkiyete ilişkin hükümler uygulanmaya başlanmış, batının tarımsal kalkınmanın sağlanması adına, tarım topraklarının özelleşmesi yönündeki talepleri ile birlikte; 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ile bu talep karşılanarak, toprağın mülkiyeti yine devlette olacak ve kullanım hakkını kullanıcıya devredecek şekilde yeni bir mülkiyet hakkı kurulmuştur.

Tımar sistemine dayalı Asya Tipi Üretim Tarzına sahip bir imparatorluktan yeni palazlanan kapitalist üretim tarzının belirlediği merkez – periferi ikiliğinde; kapitalizmin perifesinde yer alan bir devlete geçiş süreci, İmparatorluk'ta yönetsel ve kurumsal çerçevenin de değişimini beraberinde getirmiştir (İslamoğlu, Keyder; 1977). Buna göre yeniden belirlenen yasal çerçeve içerisinde kapitalizmin isteklerine uygun olarak mülkiyet hakkı temelinde bireysel haklar tanınmaya başlanmış ve yönetsel anlamda yerel yönetimler ve belediye hizmetleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlı modernleşme süreci içerisine girerken, yasal ve yönetsel mevzuatını da yeniden tanımlamaya başlamış ve kent hukuku olarak tanımlanabilecek ilk düzenlemeler Tanzimat ve izleyen süreçte ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca kent hukukunu biçimlendirme çabası kent hukukunda istisnaları da ortaya çıkarmış; ilk düzenlemelerin geçerli olduğu kent olan İstanbul'un diğer kentlere karşı

ayrıcalıklarını ve istisna durumunu göstermiştir. Bu anlamda ilk kent hukukunda istisna olan İstanbul ve Batılı ecnebilerin yerleştiği alanların ihtiyacı olan bayındırlık hizmetlerini görmek üzere kurgulanan kurumlardır. Kent hukukuna ait ilk belgelerde de istisnayı belirleyen Osmanlı'nın kapitalizmin periferisinde olma durumudur.

Tanzimat sonrasında kentsel sorunların çözülmesi ve yeni imar faaliyetlerinin düzenlenmesi amacıyla sadece İstanbul'da geçerli olan İlmühaber 1839 yılında kabul edilmiş, 1848 yılına gelindiğinde de; Osmanlı'ya başkentlik yapan İstanbul'un yapılaşma düzenini sağlamak amacıyla, çoğunluğunu Galata ve çevresinde yaşayanların oluşturduğu grupların zorlamasıyla "Ebniye Nizamnamesi" yürürlüğe konmuştur. İstanbul için hazırlanan nizamname sonrasında 1849 yılında genel kapsamlı olarak, yeni imar düşüncesini tüm kentlere yayma istemi ile yeni Ebniye Nizamnamesi ve 1859'da sadece Galata ve Beyoğlu Bölgesini kapsayan "Zokaklara Da'ir Nizamname" yayınlandı. 1863 yılında yayınlanan "Turük ve Ebniye Nizamnamesi" ile Osmanlı Kentleri için daha geniş ve daha kapsamlı bir yasal düzenlemeye gidilerek, Osmanlı Devleti kentlerinin çağın yeni gereksinimlerine uygun bir biçimde kentleşmesi ve altyapı sorunlarının çözülmesi amaçlanmaktaydı (Seyitdanlıoğlu, 2010: 9-10). Nizamnamede su, kanalizasyon, gaz tesisatlarının döşenmesi gibi altyapı hizmetleri standarta bağlanırken, bu işlemler merkezi hükümet kontrolüne alınmakta; planlama bir faaliyet olarak ilk kez yasa metinlerine geçmekte, yapıların yenilenmesi ve yolların genişletilmesi hüküm altına alınmaktadır.

Osmanlı kentleri, on dokuzuncu yüzyılın ulaşım ve kent hayatında getirdiği teknolojik gelişmelerini Avrupa kentleri ile birlikte yaşamakta ve kapitalizmin örülmesi ile dünya ile daha fazla toplumsal ve ekonomik ilişkiye girmesi sonucunda, yeniden şekillenmektedir. Bu yeniden yapılanma bir yasal altyapı da gerektirdiğinden, Tanzimat sonrası belediyecilik ve bayındırlık hizmetlerinin kentlerde düzenlenmesi amacıyla kentlerde bir hukuk düzeni kurulmuştur. Osmanlı'da son olarak, 1957 yılında çıkacak olan 6785 sayılı İmar Kanunu'na kadar yürürlükte kalacak olan 1882 tarihli "Ebniye Kanunu" ile kent mevzuatı, daha da gelişen bir seyir izlemiştir. Bu Kanuna göre bir ayrıntının altını çizen Fehmi Yavuz, "İstanbul'da yeni mahalle açmanın padişah yetkisinde ve sıkı kayıtlara bağlı bir işlem" olarak kaldığını belirterek; kanunun yürürlükte olduğunu hatırlatmakta ve

6785 sayılı İmar Kanunu'nun kabulü öncesinde “İstanbul’da yeni kurulan mahallelerin hangi makamın iznine göre kurulduğu” sorusunu sormaktadır (1958: 96).

İstanbul’da ilk modern belediye idaresi kurma teşebbüsü Kırım savaşı sırasında müttefik devletlerin etkisiyle 13 haziran 1854’te savaşın başkentte yarattığı hareket ve karışıklığı bir düzene koymak için İstanbul Şehremaneti’nin kurulması ile oldu (Ortaylı, 2012: 436). Merkezi bütçesi ve yoğun denetimi, bağımsız olmayan Şehremini ve meclis üyeleri ile yetersiz kadro nedeniyle başarılı bir başlangıç olmayan bu deneyim sonrasında, bir deneme daha yapıldı. Özellikle ecnebi nüfusun bulunduğu ve liman nedeniyle ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı Galata ve Beyoğlu Bölgesinde Osmanlı, modern belediyecilik hizmetlerini görmek zorundaydı. İstanbul genelinde başarısızlığa uğrayan belediyecilik hizmeti, özellikle bu bölgede bayındırlık hizmetlerinin görülmesi amacıyla Paris örneğine özenilerek, Altıncı Daire adıyla 1857 yılında hayata geçirildi. Paris’in en merkezi, zengin ve ticari faaliyetinin yoğunlaştığı bölgesi olan 6. Bölgesi örnek alınarak 1.,2.,3.,4.,5. Bölgesi olmayan İstanbul’da, Paris benzeri bir bölgeleme yapılmadan Altıncı Daire adıyla yeni bir yerel yönetim kuruldu. 1868 yılında Altıncı Daire örneğinden yola çıkarak, İstanbul’da 14 bölgede daha belediye idaresi kurulsa da söz konusu yeni yerel yönetimler kurumsallaşma da başarılı olamadığından; bu yapıların varlıkları hüsrarla sonuçlandı. İstanbul genelinde yetkili ilk yerel yönetim olarak kurulan İstanbul Şehremaneti ve onu izleyen belediye yapıları ile kentsel topraklar üzerinde özel mülkiyetin oluşması ve kentsel toprağın özelleşmesi sürecinin başlaması da birlikte gerçekleşmiştir (Özcan, 2000: 13).

Osmanlı’nın kapitalizmin ihtiyaçlarına göre yeniden yapılanması, ticaret hacmini arttırması ve kaynaklarını dünya ticaretinin kullanımına sunması; yeni bir yaşam biçimini, dünya kentlerindeki konfor talebini de beraberinde getirmişti. Belediye hizmetleri de yeni ticaret burjuvazisinin içinde yaşadığı fiziksel çevreyi yaratarak, insanların hayat tarzını uzaktaki metropollere göre belirlemekteydi (Keyder, 2011:61). Ticaretin tamamlayıcı nitelikteki ihtiyacı karşılayan kentlerdeki yerel yönetimlere ilişkin 1864 yılında Vilayetler Kanunu kabul edilmiş, Anadolu’daki diğer yerleşim yerlerinde yerel yönetimler kurulmuş ve kentlerin hizmet üretimi genişletilmiştir. Bu kanunun amacı idare meclislerinin kurulması, vilayet bütçesinin

oluşması ve bu bütçeden genel hizmetlere yönelik harcamaların yapılması, yani bir anlamda kentlerde tamamlayıcı hizmetlerin üretilmesidir. Fakat merkezi hükümetin de yönlendirmesi ile meclis üyelerinden temel beklenti, köylü ve köyler arasında ortaya çıkan toprak ihtilaflarının çözülmesi olmuştur. Ayrıca kurulan meclislerin adil çözüm merkezleri haline gelmediğini ifade eden Ortaylı “Miri arazilerin belli gruplar tarafından yağmalanması ve tapulanması işlemi bu kurullarda başlamış ve yoğunlaşmıştır” (1974: 234) demektedir. Bu nedenle kent yönetimleri kentsel hizmetin üretimi ve ihtiyaçların karşılanmasındansa, merkezi hükümetin yerel ajanları halini almışlar, kaynak yetersizlikleri ve merkezin hakimiyeti nedeniyle fazla bir aktivite gösterememişlerdir. Bu döneme damgasını vuran ve yeni filizlenen kent hukukunda istisnaları belirleyen ise ticaretin tamamlayıcı hizmetini gören yerel yönetim yapılarının ortaya çıkması ve burjuvazinin talebi olan hizmetlerin sağlanması için İstanbul’a verilen önem olmuştur.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte ise kentsel mekan üzerine gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin, kent hukuku incelendiğinde; tüm konsantrasyonun savaşın yaralarının sarılması, yeni bir devletin ve başkentinin inşası üzerine kurgulandığı ve dönemin olağanüstü hal koşulları karşısında, ayrıcalıkları ifade eden düzenlemeler olarak istisnaların da bu çerçevede belirlendiği görülmektedir. Yavuz’a (1980) göre Osmanlı’nın etkisinin devam ettiği Cumhuriyet döneminde kentleşmenin yönü değişim gösterse de, kent hukukunda Osmanlı’dan miras hukuksal düzenlemeler bir süre daha geçerliliğini korumuştur. Her karşılaşılan sorun karşısında özgün koşullar istisna hale getirilerek yasal çerçeve bu biçimde adeta birer pansuman halinde gündeme gelmiş ve yasalaşmıştır. Örneğin savaş sonrası yanan kentsel alanlarda, bu alanların sahipleri artık bu topraklarda olmadığı için mülkiyet sorununu çözmek ve bu alanları imar etmek üzere; 1882 sayılı Ebniye Kanunu’nda 642 sayılı Kanun ile değişiklik yapıldı. Böylece mülkiyet sorununu çözmek için belediyelere 150’den fazla yapının yandığı alanları yeniden düzenleme, planlama yetkisi verilerek; tarla sayılan bu alanlarda arsası olanların bir komisyon tarafından arsa bedelleri belirlenerek bonoya çevrilecek ve hazırlanan yeni plana göre arsalar açık arttırma ile bono sahiplerine yeni fiyatı ile satılacaktı. Bu şekilde Kurtuluş Savaşı sonrasında ortaya çıkan mülkiyet ve topraklarını arkada bırakanların topraklarını bedele çevirme sorunu bu istisna değişiklikle kolaylıkla çözümleniyordu. Yeni ve demografik yapısı

tamamen değişen devletin yaptığı şeyi kurucu bir öğe olarak istisnaları yasalaştırmaktı. Bu süreç Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'nın başkent olması ile ortaya çıkan imar gereksinimleri ve yapılaşma faaliyeti etrafında oluşmakta olan kentleşme sürecinde benzer bir seyir izledi ve buna paralel olarak istisna hükmündeki yasal düzenlemeler ile yeni başkent şekillenmeye başladı.

Kurtuluş Savaşını gerçekleştiren ve Cumhuriyeti kuran kesimler, genellikle küçük burjuvalar ve bürokratlardan oluşmaktaydı ve kapitalist bu kesimlerin kurduğu yeni devletin ekonomik tercihleri de bir anlamda, kapitalist bir çerçeve çizmekteydi. 1923 yılında İzmir'de gerçekleşen İktisat Kongresi ile Cumhuriyetin iktisadi yönü belirlenirken, sermaye birikimi temelli, özel mülkiyete dayanan iktisadi sistemin ilk izleri oluşmuş ve bu kalkınma temelli iktisat anlayışının hakim olduğu dönem ile Türkiye'nin en hızlı biçimde kalkındığı dönem başlamıştır. Kentleşme pratiğinde de devlet, Ankara merkezli imar ve planlama çalışmalarına ağırlık vermiş ve Ankara özelinde imar faaliyetlerinin kolaylaştırılması için kanunlaşan istisnalar ile uygulamalar başlatılmıştır. Ancak bu istisnalar izleyen süreçte tüm ülkeye yayılarak, Ankara'daki imar faaliyetlerinin tüm ülkeye genişletilmesi istenecektir. 13 Ekim 1923 günü başkentın Ankara olarak belirlenmesinden sonra, 417 sayılı Kanun ile Ankara Belediyesi şehremanetine çevrilmiş ve Osmanlı döneminde istisnalar ile yalnızca İstanbul'a tanınan ayrıcalıklar, Ankara'ya da genişletilmiştir (Yavuz, 1980: 3). Bu dönemde Ankara'daki kentleşme faaliyetlerine konsantre olan Cumhuriyet yönetimi ile Anadolu'daki diğer kentlerin kentleşmeleri için hazırlanan hukuksal düzenlemeler; Ankara'da uygulanmakta olan düzenlemeleri izlemiştir. Ancak 2. Dünya Savaşı sonuna kadar, imar ve yapılaşma faaliyetlerinin büyük ölçüde Ankara'da yapılan uygulamalar ile sınırlı kaldığı görölmektedir.

Cumhuriyetin kurucuları, kapitalist bir devlet anlayışı ile mülkiyet sahipliliği ve sermaye birikimi arasında bulunan bağı güçlendirmekte fayda görmüş ve sermaye birikimi için, yoksullukla baş eden ülkede mülkiyetin dağıtılarak özelleşmesini önclemiştir. Devlet yön değiştiren kentleşmenin, sağlıklı bir kentsel evre oluşturmak üzere biçim kazanmasına çabalarken; kentsel gelişmede kamu mülkü toprağı kullanarak gelişme yönünü tayin etmektense, kendisinin yaratmış olduğu kentsel ranttan pay almayı amaçlamıştır. Devletin ortaya koyduğu bu politika ile ülkede zenginlik yaratmak ve sermaye birikimine katkı sunmak adına, kentsel

mekanda rantların önlenmesindense onları teşvik etmekte olduğu söylenebilmektedir. Örneğin Ankara başkent ilan edilmesi ile arsa fiyatlarında büyük yükselişler yaşamış ve “devletin kuruluşu amacıyla ucuz arsaların imar politikasının temeli olduğu düşüncesiyle, 1925 yılında Ankara Belediyesi’ne Yeni Mahalle’nin bulunduğu 4 milyon m² alanın kamulaştırma yetkisi verilmiştir” (Yavuz, 1980: 286).

Cumhuriyet döneminde kentsel arsa üretiminde izlenen yollardan bir diğeri ise, Ankara’da yükselmekte olan arsa fiyatlarının kamuya geri dönüşünün sağlanması olmuştur. Bu amaçla 1939 yılında değişene kadar, 423 sayılı Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu’nda tanımlandığı üzere, arsa değer artışlarının %20’si kadar alınan değerlenme resmi; 1939’da çıkan 3710 sayılı Belediye İstimlak Kanunu hükümleriyle %50’ye çıkarılmıştır (Yavuz, Keleş, Geray, 1978: 617). Ancak izleyen süreçte Türkiye’de, kentsel arsaların değer artışı ile oluşan ranttan kamuya pay alınmasını sağlayacak, böyle bir hukuksal düzenleme ya da uygulama hayata geçmeyecektir.

Kapitalist kentleşme ve spekülasyonun belirleyici olduğu bu dönemde devlet, spekülasyonu önleyici bir müdahalede bulunmazken, gerçekleştirdiği istisna düzenlemeler ise kentsel rant kökenli spekülasyona hizmet etmektedir. Bu anlamda kentleşmenin seyrini belirleyen başkente dönersek, Ankara’daki sürdürülen imar faaliyetlerinde bir düzen yaratılması için imar planı hazırlık çalışmalarına başlandığı görülmektedir. Bu amaçla Ankara İmar planlarının elde edilmesi için yapılacak olan yarışmanın sonucunda, yarışmaya katılan üç plancı içinde Alman Jansen’in imar planları seçilmiş ve spekülasyon tabanlı; eski Ankara’nın mı? yeni Çankaya Bölgesinin mi? gelişme yönü olması gerektiği tartışmaları arasında, Jansen plan çalışmasını tamamlamıştır. Jansen hazırladığı plan çalışmasının başarılı olmasının iki koşula bağlı olduğunu söylemektedir: İmar faaliyetleri için güçlü bir yapı olması ve kentsel mekanda oluşması muhtemel spekülatif faaliyetlerin engellenmesi. Onun başarı kriterlerini yorumlayan Yavuz’a (1980) göre: Bu koşullardan birincisi gerçekleşse de, ikincisinin birincide bahsi geçen güçlü yapının kendisince yapılan spekülasyona karşı gerçekleşme şansı kalmamış ve Ankara’da sağlıklı bir kent planı uyarınca gerçekleşmesi beklenen gelişmeler önündeki engel olarak, kentsel rantta el atma isteği önlenememiştir. Ankara’nın plancısı Jansen’in Atatürk ile karşılaştığında sorduğu soru, Falih Rıfkı Atay’ın “Çankaya” adlı eserinde şöyle aktarılmaktadır:

“Bir şehir planını tatbik edebilecek kadar bir iradeniz var mı?” Atatürk bu kadar çok devrimi gerçekleştirmiş olan bir devletin, bir kent planını nasıl uygulamaya koyup koyamayacağı gibi bir sorunun sorulabildiğini anlamamış ve oldukça sinirlenmiştir. “Sabit olmuştur ki, Mustafa Kemal birçok devrimi başarabilecek güçlü bir idare kurmuştur, fakat bir şehir planını tatbik edebilecek ve rantın önüne geçebilecek kuvvette bir idare kuramamıştır” (Yavuz, 1980: 7-8). Jansen spekülasyonlar sonucunda uygulanamayan Ankara İmar Planları için daha sonra şu sözleri sarf edecektir: “Ankara imar planının altındaki imzamı silebilirsiniz” (Yavuz, 1980: 6).

Osmanlı İmparatorluğunun yüzünü batıya dönmesi ile birlikte Osmanlı kentlerinde başlatılan planlı kentleşme süreci, modernleşen Cumhuriyet döneminde sürdürülmüş ve yeni ulus devlet imparatorluk mirası olan çalışmaları, kesintisiz biçimde devam ettirmiştir. Modernleşen Cumhuriyetin liberalizme adaptasyonu ile birlikte, özel mülkiyet anlamında önemli bir düzenlemeye imza atılmış; 1926 yılında mülkiyeti bir hak olarak hukuksal düzene yerleştiren “Medeni Kanun” kabul edilmiş ve mülkiyet kavramı cumhuriyetin temel kabulleri arasına yerleşmiştir. Cumhuriyetin liberal anlamda temel kabullerinden biri olan ve sistematik bir biçimde düzenlenen mülkiyete ilişkin haklar ile devlet topraklarında tasarruf hakkına sahip olanların bu hakları, “Medeni Kanun” ile mülkiyet hakkına çevrilmiştir. Bu süreç ile birlikte işlenmeyen tarımsal topraklara el konması gibi uygulamalar sona ermiş, devletin toprak üzerindeki geniş yetkileri kaldırılarak kamu mülkiyetindeki topraklar zilyetlik yolu ile kişiler adına tescil edilmiştir.

19 Nisan 1926 tarihinde “Medeni Kanun”un kabulünden önce düzenlenen “810 sayılı Hakkı Karar ve Senetsiz Tasarrufat ve Tashihi Kayıt Muamelaatının Suret-i İcrasına Dair Kanun” ile birlikte, adına kayıtlı mülkiyete ilişkin hak ve tasarrufları belirten herhangi bir tapu ya da benzeri belgeye sahip olmayanlara, memur tarafından yerinde yapılan tespitlerle kamunun tasarrufunda olan toprakların devri yapılmış ve bu kanun ile kişiler adına zilyetlik vasıtasıyla çok miktarda toprak tescil edilmiştir.. Ancak toprağın kullanıcılarına devrini öngören bu yasa, başka sorunları beraberinde getirmiş; “Bu yolla zilyetlik iddiasında bulunanlar hiç bir koşulda topraksız köylü olmamış, bunların çoğu ağa, bey veya şeyh olmuştur” (Turan, 2009: 89). 1925 yılına ait olan “Vakıflar Kanunu” ile getirilen düzenlemelerde ise Vakıflar Genel Müdürlüğü yetkilendirilerek “gerekli görülmeyen mazbut ve mülhak vakıflara ait

kira ve toprakların satışına” izin verilmiş ve Osmanlı’nın temel kurumlarından olan vakıf kavramı, kurumsal anlamda ortadan kaldırılmıştır. “Bu yasadan sonra da, vakıf toprakları zamanla satılarak miktar olarak azaltılmıştır” (Erdost, 2005: 262). Bu dönemde devlet, özel mülkiyetin yerleşmesi ve genelleşmesi için yasal mevzuatta yer alan tüm engelleri ortadan kaldırmış ve istisna hükümler ile mülkiyeti yeniden dağıtmıştır.

Sonuç olarak kent hukukuna ait Osmanlı’nın mirasını devralan Cumhuriyetin kuruluşu ile devlet, yasal yeni düzenlemelerde ise kentlerin imar problemleri ve mülkiyet sorunları karşısında; özelleştirmelere öncelik veren politikalar benimsenmiş ve hem kentsel hem tarımsal topraklar üzerinde, mülkiyet yeniden dağıtılmıştır. Özelleştirme olarak adlandırılabilen uygulamalar sonucunda kentlere ait yasal mevzuat özellikle mülkiyetin yeniden dağıtımında istisna hükümlerle bezenmiş, kent planlaması ile fonksiyonel değişiklikler yapılan alanlar kişilere satış yoluyla dağıtılmış ve böylece yerel yönetimler arsa ve gelir sahibi olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasının ardından imzalanan anlaşmalar ve hazırlanan yeni hukuksal düzen ile birlikte çok miktarda toprağı tasarrufuna geçiren devlet; kentsel ve tarımsal bu topraklar üzerindeki mülkiyet haklarını kişilere devretme yönünde bir tercih kullanmıştır. “Lozan’da gerçekleştirilen Türk ve Rum Ahalinin Mübadele Edilmesi Hakkındaki Anlaşma ile Hazineye önemli miktarda taşınmaz mal geçmiş, bu taşınmazların sayısı ve türleri açıklanmamış olsa da, 1925 – 1936 yılları arasında yüz binlerce taşınmazın 20 yıla varan vadeler halinde taksitle ve çok ucuza satışları gerçekleştirilmiştir” (Yavuz, Keleş, Geray, 1978: 518). Devlet imzalanan anlaşmalar ve yeni hukuksal düzen ile büyük miktarda kentsel arsaya sahip olurken, aynı hızla bu arsaları devretmiş; Şenyapılı’ya (1985: 23) göre, “25 yıllık bir dönemde kamulaştırılan ve daha sonra özel mülkiyete geçen arsaların değeri bin misli artmış ve belediyeler bu artıştan hiçbir pay alamamıştır.”

“1926 yılında kurulan Emlak ve Eytam Bankası ise konutsuz halka uzun vadeli, düşük faizli kredi açmak, yapı ve yapı malzemesi üretimi ve ticareti yapmak, konut yaparak peşin ve taksitle satmak gibi amaçlarla donatılmıştır” (Akın, 2007: 97). 1946 yılına gelindiğinde kurumun adı Emlak Kredi Bankası’na dönüştürülecek ve ucuza konut üretmek amacı ile ortaya çıkan banka bu faaliyetlere girişecektir. Ancak Emlak Kredi Bankasının sosyal konutların üretilmesi yönündeki görevi sekteye uğrayacak;

Üretilen konutlarla alt ve orta gelir grubu hedeflenirken bu hedefe ulaşılamayacak ve bu sınıfların konut sorunu yine zlemez olacaktır. Bu şekilde zlemez sosyal konut problemleri ile birlikte devleti, yeni başkent Ankara özelinde başka bir problem beklemektedir. Geniş bir memur kitlesi barındıran kentte memurlara yönelik konut üretim projeleri ihtiyaı doğmuştur. Bu nedenle 1928’de Ankara’da memur konutları sorunun zm için Maliye Bakanlığı görevlendirilmiş ve memurlar için konut ödenekleri verilmeye başlanmıştır. Ancak Ankara’daki memurlara yönelik konut imalatı süreci de spekülasyon faaliyetlerine zemin hazırlamış, Ankara’da bulunan nüfuzlu kişiler, memur konutlarının inşası sürecinde spekülatif faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1929 tarih ve 1452 sayılı Kanunun 18. Maddesinde memurlar için konut ödenekleri düzenlemesine ilişkin Fehmi Yavuz (1980: 17) şu sözleri sarf etmektedir: “... kanunun çıkarılmasını arsadan, emlakten büyük çıkar sağlama yoluna girmiş nüfuzlu kişilerin, amaçlarına ulaşmak açısından büyük bir başarı saymak gerekir.”

1930’lu yıllar ile birlikte Cumhuriyet rejimi kentsel mekanda yaşanan gelişmeleri Osmanlı’nın ticaret kentleri ile karşılaştırırken, kent planlaması ve yönetiminin de yeniden şekillenmesi için birbiri ardına yasalar çıkarmaya başlamıştır (Tekeli, 2011: 78). Bu yasaların ilki ise Osmanlı’dan miras Vilayetler Kanunu’nu değiştiren, 1930 tarih ve 1580 sayılı “Belediyeler Kanunu” olmuştur. Sağlıklı kentsel çevreler üretme gayesindeki Cumhuriyet yöneticileri, bu anlamda kent yönetimi ve planlamasını, Batıdaki güzel kent anlayışındansa sağlıklı kent anlayışı üzerine kurgulamıştır. Belediyeleri merkezi yönetimin güçlü denetimine tabi tutan, sağlık ve sosyal yardım işlevlerini ne çıkaran bu anlayışı; kısa süre sonra çıkan 1593 sayılı “Umumi Hıfssıhha Kanunu” izlemiş ve adeta belediyelerin görev ve yetkilerini genişletmek amacıyla yasalaşan kanun, belediyelere sağlık alanında önemli yetkiler vermiştir. Devletin bu yaklaşımının bir başka ürünü ise 1933 yılına ait 2290 sayılı “Belediye Yapı ve Yollar Kanunu” olmuştur. Kentsel gelişmelerin tayini ve yönlendirilmesi yetkisi belediyelere verilmiş ve belediyeler sağlıklı kentler yaratmak üzere 5 yıl içinde imar planı yapma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Kanun genel olarak getirdiği planlamaya ilişkin düzenlemeler ile bir imar kanunu niteliği taşısa da, Ebniye Kanunu geleneğini de barındırmakta; çıkmaz sokak yapılamaz, yapı adaları

birbirlerine dik yapılır gibi; kentleşmeyi sağlıklı bir çerçeveye oturtmak isteği ile yapıların inşasına ilişkin düzenlemeleri de içermektedir (Tekeli, 2011: 81-83).

Devlet sağlıklı kentler yaratmak söylemi ile yeni kentleşme sürecini biçimlendiren yasal çerçeveyi oluştururken; kentsel gelişme faaliyetlerini kamu mülkü alanlar üzerinden yönlendirmektense, kamusal görevleri ile ortaya koyduğu kentsel rantların oluşturduğu değere el koymayı amaçlamıştır. Akın'ın (2007: 94) aktarımı ile alıntıladığımız dönemin gazetecilerinden Cemil Alaaddin Topçubaşı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Cumhuriyetin kurucuları, taşınmaz sahipliği ve servet birikimi arasındaki bağın güçlenmesinde yarar görmektedir. Nitekim Türkiye’de Avrupa’da olduğu gibi mülkiyet çokluğundan değil, yoksulluktan sıkıntı çekilmektedir. Servet birikimi en az elli yıl sürmelidir.” Ayrıca İstanbul Milletvekili olarak görev yapan Topçubaşı bu sözler ile devlet tarafından uygulanmak istenen politikayı açık bir biçimde ifade etmektedir. Cumhuriyetin kuruluşu ile devlet yurttaşlarının zenginliklerini arttırmaya çabalamakta ve bu amaçla kent toprakları üzerinde rant oluşumunu engellemektense, hukuk düzeni içerisinde yaratılan istisnalar ile bu durumu teşvik etmektedir. Fakat devletin, sermaye birikimi yaratmak üzere arttırdığı, yurttaşlar zenginleşirken ortaya çıkan faturanın ne şekilde karşılanacağı hususunda bir öngörüye sahip olup olunmadığı, sorusu ise yanıt bulmamaktadır.

Fehmi Yavuz tarafından bahsedildiği şekli ile 16.11.1947 tarihinde yayınlanan Ulus Gazetesi, Ankara Valisinin şu sözlerine yer vermektedir: “Belediyenin elinde bulunan ve şehrin muhtelif semtlerinde inşaata elverişli arsaların, inşaatı teşvik maksadıyla ve arsa spekülasyonlarına mani olmak amacıyla satışa çıkarılmış olması, inşaat isteklilerini memnun etmiştir.” Yavuz’un yapmış olduğu tespit uyarınca açıklamada bahsi geçen “... parlak sözler gerçek amacı maskelemekten öteye bir anlam taşımamaktadır” (1980: 56). Aynı biçimde, 1948 tarihli “5228 sayılı Bina Yapımını Teşvik Yasası” sonucunda kentlerde yapılaşmanın teşviki için kamu mülkü kentsel arsalar yerel yönetimlere devredilmiş ve yerel yönetimler tarafından on yıl vade ile bu arsaların yapı yapacaklara ve yapı kooperatiflerine verilmesi hükmü düzenlenmiştir. Fakat 5228 sayılı Kanunla da yapı yapımının teşvik edilmesindense spekülatif faaliyetlerin önü açılmış; kanunun asıl amacındansa, devletin tasarrufunda

olan kent topraklarının çok önemli bir kısmının özelleşmesi sonucuna varılmıştır (Akın, 2007: 96).

Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan devletin üretim alanında varlık gösterdiği ve sermaye birikiminin kamu kesiminde olduğu bu dönemde, devlet gerçekleştirdiği kent hukukuna ait hukuksal düzenlemeler ile açık bir biçimde özel kesimdeki sermaye birikiminden yana taraf almıştır. Bu dönemde çeşitli yollar ile elde edilen kentsel toprak, istisna hükümlerle vatandaşların özel mülkiyetine aktararak, zenginliğin artışı sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Fakat örneğini gördüğümüz gibi zenginleşen, üretilen kentsel ranta el atanlar, aslında kentlerde dönemin önemli kişileri, kırsal topraklarda ise ağa ve şeyhler olmuştur. Vakıflara ait tarım toprağının kamulaştırılması ve toprak sahibi olmayan köylülere dağıtımı için 1945 yılında hazırlanan “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” da farklı bir sonuç doğurmamıştır. Kanunla vakıfların mülkiyetinde olan tarım arazileri kamulaştırılarak toprağı olmayan köylüye dağıtılacakken, toprak nüfus sahibi kişiler tarafından satın alınmış ve bu düzenlemeye tepki gösteren Demokrat Partililer, çok partili sisteme geçildiğinde iktidar olmaları ile birlikte kanunun uygulanmasına devam ederek 18.737.535 dönüm tarım toprağının satışını yapmıştır (Erdost, 2005: 262). Böylece hem kentsel topraklar, hem de kırsal tarım arazileri, rant baskısı etkisiyle özel kesimlere mülk olarak devredilmiş; yeni kurulan devletin ve inşa ettiği istisnaların tercihi, kentsel rantların sermaye birikim amacıyla paylaşımı yönünde rol oynamak ve zenginliği yerli sermaye üretmek için dağıtmak olmuştur.

Bu dönem sonunda devletin siyasal rejiminde önemli bir dönüşüm yaşanırken, tek partili sistemden çok partili sisteme geçilmiş; özellikle kentleşme dinamiklerini belirleyen ekonomik ideoloji ve egemen tercihleri değişime uğramıştır. Amerika ve Batı Bloğu ile 2. Dünya Savaşı sonrasında başlayan yakın ilişkiler, alınan Marshall Yardımları nedeniyle değişime uğrayan kalkınma anlayışı ve sermaye birikim süreci; yeni bir kentleşme yaklaşımı ile yeni bir kent hukukunu da beraberinde getirmiştir. Bu süreç ile Cumhuriyetin başkenti Ankara’ya olan ilgi düşerek, değişen ekonomik belirlemelerin yönlendirdiği yeni dönemde, İstanbul’un öne çıktığı bir süreç başlamaktadır. Fehmi Yavuz (1958: 91); “İstanbul’un spekülasyon faaliyetlerinde ön plana çıkışının, 1939 yılından sonra; Anadolu tarım sermayesinin İstanbul’a akışı ve İstanbul’un gelişme anlamında daha verimli bir kent olduğunun girişimciler

tarafından keşfi ile başladığını” belirterek, “ilginin yeniden İstanbul’a doğru döndüğünü” söylemektedir.

2.2.2. İmar Afları Dönemi

Ankara’ya olan ilginin dağılmaya ve diğer kentlere de yönelmeye başladığı yeni dönemin esas belirleyicisi ise tarım modernizasyonu sonrasında, tarım toprağından kopan köylülerin kentlere doğru yönelmesi ve yoğun göçün belirlediği kentleşme olmuştur. Siyasal rejimin değiştiği, toplumsal yapıda önemli dönüşümler yaşandığı ve yavaş yavaş yerli sermayenin üretime geçtiği bu dönemde kentsel mekan giderek daha da ön plana çıkmış ve toplumsal, siyasal ve ekonomik anlamda yaşanan dönüşüm beraberinde bölüşüm ilişkileri de yeniden belirlenmeye başlanmıştır. Uluslararası alanda ise 2. Dünya Savaşı’nın nedeni olarak görülen otoriter devletler karşısında demokratikleşme ön plana çıkarken, demokratik gelişmenin ise yerel kaynaklı olacağı söylemi ile yerel yönetimlerin özerkliği tartışılmakta ve refah devleti anlayışı ile sağlıklı kentler yaratma isteği yeni sistemi şekillendirmektedir.

Türkiye ise Dünya’da yaşanan bu gelişmelerden etkilenecek; 1943 yılında Bretton-Woods anlaşmasını imzalamış, 1947-1952 sürecinde IMF, Dünya Bankası, OECD üyeliklerini almış; Kore’de gerçekleşen savaşa yeni müttefiklerinin yanında katılmış, tarım modernizasyonu amaçlı Marshall yardımlarından faydalanmış ve NATO üyeliği ile hem kapitalizmin temsilcisi Batı Bloğu ile bütünleşmiş, hem de dışarıda yürütmekte olduğu politikanın yönünü yeniden çizmiştir. “Bu yardım ile rolü, batı emperyalizminin ileri karakolu olarak belirlenen ve liberal bir ekonomi politikası temeline oturan Türkiye; yerli burjuvazinin desteğiyle kapıları emperyalizmin cömertliğine sonuna kadar açık olan yeni bir rejimin kurulması yollarını arayacaktır” (Çavuşoğlu, 2004: 130). Sovyetlerden Birliği’nin hemen ardından, Cumhuriyeti kurduktan sonraki süreçte ekonomik anlamda ilk plan çalışması örneklerinden birine imza atan Türkiye, bu yeni ittifakları sonucunda, kapitalizmin ülke topraklarına yayılmasının sağlanması yolunda sancılı bir döneme girmiştir. Kapitalizm ülkede genelleşirken bu süreç kentleşmeyi de etkilemiş, kent mekanındaki gelişmeler denetimsizlik sonucu yeni bir aşamaya geçildiğini gösterirken; kentsel rant temelli toprak politikası ve spekülasyon faaliyetlerin teşviki amacıyla devlet, yine sermaye

birikimi sağlamak ve kaynak sorununu aşmak üzere rantları ön plana çıkaran bir politika benimsemiştir.

Bu döneme damgasını vuran hızlı kentleşme ve bu kentleşme karşısında çözüm üretemeyen devletin, refah devleti yaklaşımı ile kaçak yapılaşmaya ve plansız/kontrolsüz kentleşmeye göz yumması ve kaynak sorunu için ranta bel bağlaması olacaktır. Dolayısıyla değişen ekonomi politik ve devletin tercihleri ile birlikte kent hukukuna ilişkin hukuksal düzenlemelerin yönü ve istisnaların hedefi de yeniden belirlenecektir. Ayrıca Türkiye örneğinde uluslararası gelişmelerden fazlasıyla etkilenildiği göze çarpmakta, uluslararası alanla bütünleşmeye çalışan ülkenin kentsel mekanı ve kent hukukunu da önemli ölçüde etkileyen politika değişikliklerine gittiği tespit edilmektedir. Buna göre Batıya yaklaşan ve paradigma değişikliğine giden Türkiye’de; devletçilik ilkesi yerini özel sektör belirleyiciliğine, sanayi temelli kalkınma yerini tarımda modernizasyon ile tarım öncelikli kalkınmaya, iç kaynak odaklı gelişme yerini dış borçlanmaya, temel ulaşım sistemi olan demiryolları yerini karayollarına bırakılmakta (Tekeli, 2011: 122) ve ülkenin tüm dinamikleri ile birlikte kentleşme yönü de büyük değişim yaşamaktadır.

Ülkenin ekonomi politiği yeniden belirlenirken, Cumhuriyetin sağlıklı ve planlı kentleşme projesi; yoğun konut sorunu ve çözülemeyen konut sorununun sonucu olan gecekondulaşma ile birlikte rafa kaldırılmıştır. Marshall yardımlarından faydalanan Türkiye, Batı Bloğunca tarımsal faaliyetler üzerine gelişen bir ülke şeklinde tanımlanırken; Türkiye’deki kentsel politikaların yönü de bu iş bölümü sonucu, kendisine verilen görevler ile birlikte yeniden şekillenmiştir. Dünyada yaşanan ekonomik gelişmelere tarım kaynaklı üretimle eklemlenmek isteyen Türkiye, bu alanda oluşturduğu değer ve geliri kentsel alanlara yönlendirmiş ve kentlerde ticaret kaynaklı yeni bir ekonomik gelişme alanı yaratmak sürecini başlatmıştır.

Bu süreçte kentleşme açısından yaşanan en önemli gelişme; Cumhuriyeti kuran Ankara’nın gelmekte olan memur sınıfının ihtiyacı olan konutları yeterince karşılayamaması sebebiyle 1930’larda yaşadığı kaçak yapılaşmaya ait ilk örneklerin (Şenyapılı, 1985: 42), tüm ülke kentlerine yayılmaya başlamasıdır. Benzer bir durum, kısa bir süre sonra tarımdan kopup kente göç eden nüfus açısından da yaşanacaktır. Tarımsal üretimde yaşanan modernizasyon sonucu toprağı terk etmek

zorunda kalan ve kentlere yönelmeyi seçen vasıfsız işgücü, henüz gelişmesini tamamlamamış ve üretim amacıyla kentsel toprağı tercih etmiş sanayinin de istihdam ihtiyacına cevap verememiş ve kentsel sistemin içine girememiştir. Kente göç eden vasıfsız işgücü ise barınak gereksinimine çözüm üretemediğı kentlerde, bu ihtiyacı gidermek için çeperlerde gecekondualarını inşa etmiştir. Sayısal olarak giderek artan gecekondu sorunu ile yüzleşmeye zorunlu kalan devlet, başlarda bu konuda bir karar verememiş, sonrasında verdiği tepki ise gecekonduarı yıkmak olmuştur (Keleş, 1984). Fakat Dünya üzerinde genelleşen Keynesyen birikim anlayışı sonrasında ortaya çıkan sosyal devlet algısı, gecekonduya yaklaşımı dönüştürmüş; gecekonduunun engellenmesi politikasından vazgeçilmiş ve çareler aranmıştır. Böylece, 1948 yılında ilk gecekondu affı kanunu kabul edilmiştir. Keleş'e (2002) göre Kanunun amacı, gecekondu probleminin önüne geçmek için yerel yönetimlerin kentsel arsalar üretmesini sağlamak ve bu şekilde konut üretimini de teşvik etmektir. Ancak kanunlaşan ilk imar affı ile planlı bir kentsel gelişmeye geçilmesi arzu edilse de; kanunun hemen ardından Çavuşoğlu (2014)'unun çalışmasından alıntıladiğimiz Tabloda¹ da gösterdiğimiz üzere, 13 imar affı kanunu daha kabul edilecektir. Böylece imar afları ile gecekonduunun meşruiyet kazanması ve yer aldıkları kentsel toprak parçalarının kentsel arsalarla dönerek imar edilebilecek parseller haline getirilmesi; kamusal mülklerin özelleştirilmesi açısından başka bir yöntem sunmaktadır. Ayrıca mevcut normal hukuk düzeni dışında kaçak biçimde yapılaşan alanların ve yapıların meşrulaştırılmasını, hukuk alanında içselleştirilmesini sağlayan

¹ Tablo'da bugüne kadar yasalaşan 14 adet imar affı kanunu aktarılmış olsa da, en son 1988'de çıkarılan imar affı kanunlarına eklenen, bir çok gizli imar affı da yasalaşmıştır. Kaçak yapılar ve gecekonduar için elektrik, su, doğalgaz vb. altyapıların sağlanması yönünde hükümler içeren düzenlemeler sonucunda, imar affı niteliğı taşımasa da fiiliyatta bu yapılar için kullanım izni verilmektedir. 12.04.2004 günü yayınlanan "Türk Ceza Kanunu"nın 184. Maddesi ile böyle bir işleme izin vermek ve gerçekleşmesini sağlamak suç tanımı kapsamına alınmıştır. 2003 ve 2008 yıllarında yürürlüğe giren kanunlarda ise bu işlemler suçun kapsamı dışında bırakılmış ve bu yapıların meşrulaştırılarak, kullanımları teşvik edilmiştir.

24 Aralık 2003 günü yasalaşan "2004 yılı Bütçe Kanunu"nın 49/j Maddesinde yer alan "Kullanma izni verilmeyen ve alınmayan yapılara; yol, su, telefon, kanalizasyon, doğalgaz gibi alt yapı hizmetlerinin birinin veya birkaçının götürüldüğünün belgelenmesi halinde, ilgili yönetmelikler doğrultusunda fenni gereklerin yerine getirilmiş olması ve bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren başvurulması üzerine kullanma izni alınıncaya kadar geçici olarak elektrik ve/veya su bağlanabilir. Bu kapsamda elektrik ve/veya su bağlanması herhangi bir kazanılmış hak teşkil etmez." hükmü bu değerlendirmeye bir örnektir. Benzer bir durum, 26 Temmuz 2008 günü yasalaşan "Elektrik Piyasası Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunu"nın Geçici 11. Maddesinde yer alan hüküm ile de yaratılmıştır.

imar afları; kent hukuku açısından tamamen istisna olanı tanımlamaktadır. Devletin müdahale edemediği ve çaresiz kaldığı bir olağanüstü hal durumu karşısında, mevcut ekonomi politik çerçevesinde belirlediği tercihleri doğrultusunda hazırladığı imar affı

Cumhuriyet Tarihi Boyunca İmar Afları			
	Tarih-Resmi Gazete No	Sayı	İçerik ve Özellik
1	1948 Haziran (14.06.1948)	5218	İlk imar af yasasıdır. Özellikle Ankara gecekonduları için çıkarılmıştır, gecekondulu sözcüğü yasada geçmez ancak binalarını ıslah edeceklerle meşrulaştırma yolunu açar, binası yıkılanlara ise yer gösterilecektir.
2	1948 Temmuz (28.06.1948)	5228	Bina Yapımını Teşvik Kanunu olarak bilinen kanun, belediyelere hazine arazisi alma ve evi olmayıp ev yapacak kişilere arsa dağıtma yetkisi vermekte, konut kredisinden yararlanma hakkını da sağlamakta ve affı ülke çapında yaygınlaştırmaktadır.
3	1949 Haziran (11.06.1949)	5431	Sakıncalı görülmeden izinsiz yapıların düzeltilerek kullanılması hükmü bir af niteliğindedir. Zeytinburnu'ndaki gelişmeler üzerine ruhsatsız yapılar için çıkarılmış, uygulanmayan yıkım kararları içerir.
4	1953 Temmuz (29.07.1953)	6188	İlk üç yasayı yürürlükten kaldıran ve kendisinden önceki gecekonduları yasallaştırarak gecekondulu sorununa yönelen bu yasa gecekonduları yıkılanlara belediyenin ucuz konut üretmesini ve gecekonduya tapu verilmesini öngörmekteydi. Yasa hükümlerinden 2 yıl süreyle belediye sınırları içinde oturanlar faydalanabiliyordu.
5	1959 Temmuz (21.07.1959)	7367	Belediyelerin arsa ve konut üretimine ilişkin görev alanlarını genişletmeyi, belediye sınırları içindeki hazine arazilerinin, gecekondulu önleme bölgesi yapılmak üzere devrini amaçlamıştır, ancak uygulamalar başarılı olamamıştır.
6	1963 Eylül (05.09.1963)	327	Bu yasa bazı gecekondulu mahallelerine belediye hizmeti götürülmesi hükmünü içermekte ve bu anlamda bir af niteliği taşımaktadır.
7	1966 Temmuz (20.07.1966)	775	Hala uygulanmakta olan gecekondulu yasasıdır. İyileştirme, ortadan kaldırma ve önleme öngörür. Bunun için Emlak ve Kredi bankasında bir fon teşkil edilmiştir. Kısmi iyileşmelere rağmen gecekondulu yapımını engelleyememiştir.
8	1976 Mayıs (15.05.1976)	1990	Belediyelere ait arazilerdeki gecekonduları yasallaştıran bir af niteliğindedir.
9	1983 Mart (16.03.1983)	2805	Açıkça gecekondulu affının gündeme geldiği ilk yasadır. Özellikle kıyı bölgelerindeki yapılaşmaların milli gelirin yitirilmemesi gerekçesiyle düzeltilerek korunması hükme bağlanmıştır.
10	1983 Kasım (22.11.1983)	2960	Boğaziçi yasası ile boğazdaki gecekonduların da meşrulaştırılması söz konusu olmuştur.
11	1984 Mart (8.03.1984, no: 18335)	2981	İlk kez tapu tahsis belgesinin uygulandığı yasadır. Gecekonduları sınıflandırmış ve dört kata kadar imar izni vermiş, böylece gecekondulu sahiplerine Kentsel ranttan pay alma fırsatı sunmuştur. Bu yasayla gecekondulu önleme bölgeleri pratikte uygulamadan kalkmıştır.
12	1986 Haziran (7.06.1986, no: 19130)	3290	Boğazlardaki yapılara af getiren yasa, affın kapsamını, konutun yanı sıra işyerini de katarak genişletmiş, ıslah imar planı yapma ve onaylama yetkisini ilçelere vermiştir.
13	1987 Mayıs (6.05.1987, no: 19471)	3366	Her türlü kaçak yapıyı gecekondulu olarak tanımlayıp af kapsamına alarak ve doğrudan tapu vererek af kapsamını genişleten yasadır. Kaçak yapıların elektrik ve suyunun kesilmesi yerine harç uygulaması getirmiştir.
14	1988 Mart (1.03.1988, no: 19751)	3414	Gecekondulara ilişkin işlemlerde İlçe belediyelerine yetki veren bu yasa gecekondulu ve arazilerin devredilip satılabilmesini yasallaştırmış, böylece gecekondulu ya da arsanın imarlı bir taşınmaz gibi alınıp satılmasını olağanlaştırmıştır.

Çavuşoğlu, Erbatur: Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi, Ayrıntı, İstanbul, 2014: 192-194

Tablo 2. Cumhuriyet Tarihi Boyunca Kanunlaşan İmar Affı Kanunları

kanunları; hukuk alanının dışladığı bir durumu içselleştiren ve onları hukuki hale getiren istisnalar halini almaktadır. Bu durumda tamamen istisna olanı tarif eden imar afları, bir taraftan egemenin olağanüstü hal karşısında karar aldığı tercihini yansıtırken; diğer taraftan ise egemenin siyasal birliğini güçlendirmektedir.

Egemen olarak devletin kaçak yapılaşan alan ve yapıları meşrulaştırma zemini olan istisna imar affı kanunları, aynı zamanda Engels'in (1992) bahsettiği biçimde işçi sınıfların mülkiyet ilişkileri üzerinden giydiği prangalarını temsil etmektedir. İstisna olan bir taraftan mülkiyeti dağıtırken, diğer taraftan mülkiyet üzerinden siyasal birliğin sürdürülmesi koşullarını da yaratmaktadır. Bu yaklaşıma paralel olarak gecekondulaşmanın yükseldiği yıllarda, hızla sanayileşen Türkiye'de emek gücü kentleşirken; işçi hareketlerinin önüne geçmek ve meskensizliği kullanarak işçi sınıflar arasında, mülkiyet ilişkilerini geliştirmek üzere girişimlerde bulunulmuştur. Bu anlamda seçimlere girerken "Her İşçiye Bir Çatı" sloganını kullanan, sermaye gruplarının çıkarlarını gözetken Demokrat Parti; işçi meskenlerinin önemi ve gerekliliğini de kavramıştır. Demokrat Parti'li Çalışma Bakanı Hayrettin Erkman'ın sözleri de bunu doğrulamaktadır: "Mülk sahibi olan işçinin, mülkiyet müessesine düşmanlığı ve bu yüzden gelebilecek sosyal ve politik tehlikeler bertaraf edilmiş olur. İşçi evlerinin inşasında sosyal bakımdan dikkat edilecek husus, büyük ve müstakil işçi siteleri yerine, şehirlerin muhtelif semtlerine yerleştirme ve serpiştirilme olmalıdır. Bu sayede işçi vatandaş, kendisini cemiyetin kucakladığını, ayrı ve aşağı telakki etmediğini her gün kendi şuurunda hisseder ve vatandaş şuurundan başka ayrı bir şuurun arkasında koşmaktan kurtulur. Hemen ve şükranla belirtmek isterim ki, Türk işçisi böyle bir komplekse düşmekten çok uzaktır ve onun vatandaşlık vasfı her şeyin üstündedir" (Koçak, 2008: 105).

Birer istisna kanun olarak imar aflarının meşrulaştırıcı yönlerine dönersek, 1948 yılında yasalaşan imar affı ve devamında çıkan tüm af kanunları; gecekonduların yapımı için yasaklar düzenlemekle birlikte; belli bir tarih öncesinde yapılan gecekonduları affetmekte, iyileştirilmesi ya da hiç bir müdahale görmeden bırakılması yöntemleri ile yasallaşmalarını sağlamaktadır. Bu şekilde egemen devlet engelleyemediği olağanüstü hal durumu karşısında, krizi derinleştirmektense başka potansiyel faydaları da gözeterek; istisnalar ile meşrulaştırmayı tercih etmiş, her seferinde ceza unsurunu öne çıkarsa da kaçak yapıya göz yummuş ve görmezden

gelmiştir. İlk olarak 1948 yılında Ankara'ya özel çıkartılan 5218 sayılı kanun ve izleyen bir yıl içinde çıkarılan; 5218 sayılı kanunun kapsamını, bütün belediyelerin kullanımı adına genişleten 2290 sayılı kanun ile bu kanunda değişiklikler yapan 5431 sayılı kanun ve 5228 sayılı “Bina Yapımını Teşvik Kanunu” sonucunda, gecekondu ülkenin geneline yayılan istisnalar ile meşrulaştırılmıştır.

Ardı ardına bir yıl içinde çıkarılan üç af kanunundan dört yıl sonra, 1953 yılında kabul edilen 6188 sayılı kanun da, kendinden önceki bu üç kanunun af hükümlerini geçersiz kılarak, yeni bir gecekondu affını getirmiştir. 6188 sayılı kanunda belediyelerin sınırı içinde kalan hazine mülkü toprağın belediyelere devir işlemleri genişletilmiş, belediyeler tarafından bu arsalarda planlar yapılarak imar arsalarının yaratılması ve bu arsalar ile kaçak yapı sorunun önüne geçilmesi planlanmıştır. Fakat 6188'de önceki kanunlar ile aynı kaderi yaşamış ve gecekondulaşma sorunu karşısında çare olamamış; aksine ucuz imar arsaları yaratmak üzere kamunun sahip olduğu mülkün özelleşmesini kolaylaştırmıştır. Bu şekilde kamu mülkü kentsel arsaların özelleşmesini sağlayarak kentsel rantın oluşumu sürecini hızlandırmış ve müteahhitler tarafından apartmanlaşma sürecinde kullanılacak arsaların elde edilmesi kolaylaşmıştır. Müteahhitler bu şekilde, kent toprağında oluşan ranta daha kolay ve daha az maliyetle ulaşmıştır. Görüldüğü gibi söz konusu kanunlar af kanunları olsa da spekülasyonu teşvik etmiş, kentsel toprağın özelleşmesi ve mülkiyet sahipleri arasında satışlar yoluyla el değiştirmeler yaşanması sonucunu doğurmuştur. İmar afları ile özellikle kentsel topraklar özelleşirken, kent toprakları ülkedeki en fazla kar getiren yatırım araçlarından birine dönüşmüştür. Tablo üzerinde belirtildiği gibi, gecekonduların önlenmesi amacıyla çıkarılan kanunlar ile amaca ulaşamamış aksine, her seferinde meşrulaşan kaçak yapılarla kentsel rantlara el atma telaşı arttırmıştır. Kamusal arazilerin özelleşmesinde yaşanan kolaylaşma ve kentsel rantlara ulaşmada tüm kesimlerin benzer şanslara sahip olduğunun görülmesi ile kaçak yapılaşmaya çare üretemeyen devletin çözümsüzlüğü sonucunda, gecekonduların sayısı sürekli bir artış göstermiştir. Her seferinde gecekonduların önlenmesi amacıyla çıkarıldığı ifade edilen istisnalardan faydalananlar ise, kentte rant arayışında olan her sınıfa mensup spekülâtörler olmuştur (Kahraman, 2013). Bir barınma aracı olan gecekondu böylece, istisnalar ile ortaya konan kentsel rantlar sonucunda bir spekülasyon aracı haline de gelmeye başlamıştır.

Kaçak yapılaşmaya çare bulunamaması karşısında devlet bu kez, işgal edilmeden önce kamusal arazilerin satışı yolu ile gecekondular sorununa çare bulma yoluna başvurmuştur. İstanbul’da süren yoğun yapılaşma faaliyeti esnasında 1956 yılı gazetelerinin manşetlerinde yer alan haber: “Maliye Bakanlığı, halen Hazine’nin elinde bulunan 10.000 küsur parça arsa ile 500’e yakın binanın süratle satışına karar verir ve bu husustaki gerekli emir İstanbul Defterdarlığına iletilmiştir.” (Yavuz, Keleş, Geray, 1978: 518) bu süreci doğrulamaktadır. Yine alıntılarımız kaynağa göre, o günlerde İstanbul’da satışı yapılacak arsaların listelerine gazeteler tarafından günlerce yer verilmiştir. İstanbul’da yoğunlaşan imar faaliyetlerinin yönlendiricisi devlet olmaksızın, özelleştirmeler sonucu gerçekleşen imar faaliyetlerinde yönlendirici rol, mülkiyetin özelleşmesi yoluyla piyasa aktörlerine ve spekülörlere bırakılmıştır.

Belediyeler de bu sürecin içinde yer almış; Yavuz vd. (1978: 518) eserlerinde yer verdiği gibi “... bindikleri dalı kesercesine arsa satmışlardır.” Fakat içinde bulunulan dönem, üretim kaynaklı sermaye kesimlerinin karşı karşıya oldukları krizi aşmak üzere, kentsel rant ve spekülasyona ihtiyaç duydukları bir dönemdir. Bu amaçla devlet tarafından İstanbul’da geniş taşıt yolları açılmakta ve planlı olmayan imar hareketleri yürütülmektedir. Bu dönemde gerçekleşen imar hareketlerinin bedelini ödemek için, İstanbul Belediyesi oldukça uzun bir zaman bekleyecektir. Belediye tarafından o dönem İstanbul’daki imar faaliyetleri için kullanılmak üzere çıkarılan tahvillerin kefilisi görünen Emlak ve Kredi Bankası, geçen on yıllık sürenin ardından alacağı otuz milyon TL için Belediye mülklerini haczedecek ve fiyatlarını belirlediği bu mülkleri satmaya başlayacaktır (Yavuz, Keleş, Geray, 1978: 584).

Bu dönemin şehircilik ve kent hukuku açısından en önemli gelişmelerinden biri ise ülkenin tam anlamıyla imar kanunu denebilecek ilk kanununun, 6785 sayılı “İmar Kanunu”nun 16 Temmuz 1956’da kabulü olmuştur. 1954 yılında toplanan Birinci İmar Kongresinde alınan karar uyarınca hazırlanan imar kanunu, her kentin kendi özgün koşullarında planlanmasını sağlarken, belediye sınırları dışında da imar kanununun uygulanmasını zorunlu kılıyordu (Tekeli, 2011: 146). Türkiye’de düzenli imar hareketi için zemin hazırlamaya çalışan 6785 sayılı Kanun ile imar planlarının yapımı detaylandırılmış ve planlamada kademelenmeler tanımlanarak; kaçak yapıların önüne geçilmesi için düzenleme yapılmıştır. Geray (1957: 82 – 83) yeni

imar kanununun hazırlık sürecini anlattığı eserinde, kanun hazırlanırken kanunun içerdiği spekülasyon faaliyetlerinin önüne geçme amacındaki hükümler karşısında bir direnç oluşmasını beklendiğini; böyle bir direncin ortaya çıkmadığını, spekülâtörlerin ekonomik olarak çok fazla birikim elde ettiklerini, böylece kendi işleri için bir yol bulabilme şansları çok yüksek olduğundan tepkilerinin de sınırlı kaldığını söylemektedir. Geray'ın bu sözleri artık istisnaların kural olması sonucu, spekülasyonun genelleştiğini aktarması açısından ilginç bir tespit barındırmaktadır.

Yeni İmar Kanunun hemen arkasından ise imar planlarının uygulanmasını sağlamak ve kentsel ihtiyaçların gerektirdiği kentsel hizmet alanlarını oluşturmak amacıyla iyi bir istimlak kanunu hazırlanması gündeme gelmiş ve 8 Eylül 1956 günü 6830 sayılı “İstimlak Kanunu” çıkarılmıştır. Kanunun kabulünden kısa bir süre sonra 23 Eylül 1956 günü Adnan Menderes, İstanbul’da büyük yıkımlara neden olacak imar operasyonlarına başlarken; Kanun ile istimlak edilen yerlerin sahiplerinin de haklarını aldıklarından, imar faaliyetlerine destek olacağını belirtmektedir (Tekeli, 2011: 147). Zamanlama açısından bakıldığında kanunun amacı, imar planı tatbikini kolaylaştırmak olarak ilan edilmişse de; aslında egemenin uygulamak istediği imar faaliyetlerinin gerçekleşmesini kolaylaştırmak üzere kabul edilmiştir.

1961 yılında askeri darbe sonrasında kabul edilen Anayasa’da Türkiye’nin sosyal devlet olduğu ilk kez Anayasal olarak tanımlanmış ve ekonomik anlamda yeni bir planlı gelişme dönemine girilmiştir. Ekonomik ve politik alanda yaşanan gelişmeler sonucunda, sırayla İstanbul, Ankara ve İzmir’de planlı gelişme döneminin sonucu olarak “Nazım İmar Büroları” kurulmuştur. Plan bürolarının kuruluşları ile amaçlanan; kentlerin planlama faaliyeti sonucu, sağlıklı bir gelişme göstermesini sağlamaktır. Ayrıca bu dönemde 1965 tarihinde yasalaşan “Kat Mülkiyeti Kanunu” ile apartmanlaşma teşvik edilerek, sayıca artışı sağlanmış ve yapılarda tanımlanan bağımsız birimlerle mülkiyetin paylaşılması sağlanarak, kent topraklarındaki arsaların çok fazla değer kazanmasına neden olunmuştur. 1969 tarihli “1164 sayılı Arsa Ofisi Kanunu” ise kent toprakları üzerinde spekülasyonu engellemek ve arsa arzını kolaylaştırmak isterken, bir başka istisna dönemini açacaktır. İmar ve İskan Bakanlığı’nda kent toprakları üzerindeki arsalar yoluyla gerçekleşen spekülasyonun önlenmesi amacıyla kuruluşu gerçekleşen Arsa Ofisi; “konut, sanayi ve turizm bölgeleri ile çeşitli kamu hizmet ve tesisleri için ihtiyaç duyulan arazi ve arsaları

sağlamaya, arsa stoku oluşturarak tanzim satışları yapmaya, sağlamış olduğu arsaları bakanlıkça saptanacak biçimde planlayarak olduğu gibi veya altyapı tesislerini kısmen veya tamamen tamamlayarak ihtiyaç sahiplerine satmaya, kiralamaya, değiştirmeye veya irtifak hakkı tesis etmeye kanunla yetkili kılınmıştır” (Özcan, 2000: 64). Arsa Ofisi’nin, kent topraklarında geniş yetkileri bulunsa da kurum yeterli etkinliği gösterememiş; kentsel rant baskıları ile mücadelede planlı gelişmeyi sağlamakla görevlendirilen kurum, bu süreçte başarı sağlayamamıştır.

Cumhuriyet’in kuruluşu sonrası sağlıklı kentler için planlı gelişme yaklaşımını takip eden plansız kentleşme bu yıllarda da kentleşmenin en büyük sorunu halini almıştır. Arsa Ofisi Kanunu, Kat Mülkiyeti Kanunu gibi araçlarla engellenmeye çalışılsa da; yine başıboş bir imar uygulaması göze çarpmakta ve yeniden planlı bir döneme geçilmişse de bu süreç engellenememektedir. Planlı gelişme söyleminin belgeleri olan kalkınma planlarında, engel olunamayan düzensiz kentleşmeye dair öne çıkan hükümler şunlardır: “Kamu mülklerinin ucuz arsa elde etmek üzere elden çıkarılmaması, kent planlama çalışmaları sonrasında kentsel arsa sunmak üzere kullanılması, rantın kamuya geri dönüşünün sağlanması, kentsel arsa spekülasyonunun önlenmesi, devlet mülkü toprakların korunması için arsa ofisinin kurulması, gecekonduların yıkılmasındansa iyileştirilmesi ve toplu konut uygulamalarına öncelikli krediler verilmesi gerektiğidir” (Keleş, 1968: 2 – 3, 19 – 20, 27). Ancak söz konusu tespitlerde belirtilen önlemler, devlet tarafından yeterince gerçekleştirilememiş ve bu dönemde de konut politikası, bir kendiliğindenliğe terk edilmiştir. Devlet tarafından sağlıklı sosyal konutların üretilmediği bir süreçte, orta gelir grubunca yeni yöntemler geliştirilerek kendileri tarafından çözüm üretilirken; kente yeni gelenler ile alt gelir grubuna mensup olanlar için gecekondu yapmaktan başka bir yol kalmamıştır. Devletin herhangi bir biçimde çözüm getiremediği konut sorunu karşısında, kaçak yapılar ve istisnalar olarak imar affi kanunları kentleşmenin yönünü belirlemiştir.

Fakat bu dönem farklı bir konut edinme ve kentleşme yaklaşımına daha şahit olmamızı sağlamıştır. Bu dönem konut politikasının, devletin mülkiyeti dağıtmak için desteklediği, düzensiz bir kendiliğinden gelişme ekseninde biçimlendiği görülmektedir. Kamu tarafından yeterince konut üretilemediğinden, alt gelir grupları zorunlu olarak gecekondulaşmayı tercih etmiş; orta gelir grubu ise kendi

geliştirdikleri yöntemlerle çözüm aramaya mecbur olmuştur. “Kat Mülkiyeti Kanunu”nun sağladığı olanaklar çerçevesinde oluşan yapsatçı konut üretim biçimine karşın, devlet tarafından sağlıklı konutların arz edilememesi; “meslek sahibi olan, resmi makamlarla ayrıcalıklı ilişki kurabilen kişilerce” (Keyder, 2000: 182) farklı bir yöntem geliştirilerek kooperatifleşme ile konut üretilmesi sürecinin başlamasına neden olmuştur. İlk olarak bir arsanın temini amacıyla ödemelerin yapıldığı kooperatifler, üyelerince sürdürülen ödemelerle yapıların tamamlanmasını sağlanmakta ve böylece bu kesimler konut sahibi olmaktadır. 1969 yılında kabul edilen 1163 sayılı “Kooperatifler Kanunu” ile başlayan bu yeni konut edinme modeli, 1980’li yıllara kadar konutların üretilmesi açısından önemli biçimde öne çıksa da, popülist ve himayeci ilişkiler sonucunda oluşan kooperatif modelleri; 1980’li yıllar ile birlikte yaygınlık kazanmıştır.

Bu süreç içerisinde devlet tarafından ortaya konan konut politikası sonucunda gerçekleşen toplu konut modelleri ise; alt gelir grubu tarafından karşılanabilecek bedellerin çok üstünde bedeller ile satılmıştır. “Bu nedenle gecekondulu, devlet tarafından üretilen konutlar için yapılacak olan ödemeleri karşılayacak maddi güce sahip olmadığından; toplu konut ediniminde bulunamamıştır” (Keleş, 1984: 93). Başka bir gelişme ise belediyeçilik alanında yaşanmış ve 1970’ler ile ortaya çıkan “Yeni Belediyeçilik” akımı, mevcut kamuya ait veya kamulaştırılması planlanan arsalarda konut üretimi yapmayı amaçlayarak; bu arsalarda yaptığı projelerle ucuz konutların üretimlerini gerçekleştirmiştir (Akkar, 1997: 28). Yerel yönetim yapılarında ortaya çıkan yenilikçi yaklaşımlar sonucunda, mülkiyeti kamuya ait araziler üzerinde kısmen de olsa rasyonel ve kamusal fayda sağlayan projelerin üretildiği görülse de; bu süreç ve yaklaşım 1980 yılında askeri darbe sonucunda ortadan kalkmıştır.

Orta sınıflar konut edinmek üzere yeni modeller keşfederken, toplu konut edinme şansı hiç olmayan alt sınıfların konut ihtiyacını karşılayan gecekondulara olgusal anlamda tekrar bakarsak; planlı gelişme dönemi sonucunda gecekonduya yönelen bakışlarda bir değişim olduğu ve olumsuz yaklaşımların ortadan kalktığı görülmektedir. Öncü kalkınma planlarında, kentlere zorunlu olarak göçenlerin barınma ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yapılan gecekonduların yıkılmaktansa, iyileştirilmesi söylemi hakim olmuştur. Kalkınma Planlarının getirdikleri yaklaşım

ile 1966'da imar afları ile benzer niteliklere sahip olan “775 sayılı Gecekondu Kanunu” yasalaşmış; gecekonduların iyileştirilmesi, kaldırılması ve önlenmesi kanunla tanımlanarak genişçe bir af düzenlemesi getirilmiştir. Fakat gecekondu sorunu karşısında ortaya çıkan ve hala meriyette olan 775 sayılı kanun ile de sorun çözüme kavuşmamış ve gecekonduların yapımını engelleyememiştir. İzleyen dönemde 775 sayılı kanun ardından yeni af kanunu düzenlenmiş ve 1976 tarihinde yasalaşan 1990 sayılı kanunla Belediyelerin sahip oldukları kentsel arsalar üzerinde bulunan gecekondulara yasal statü kazandırılmıştır.

Keleş (2002: 568) tarafından bu süreçte gerçekleşen gecekondulaşma üç ayrı dönemde değerlendirilmektedir: İlk olarak 1960'a gelinceye kadarki dönemde, gecekondu; yoksul ailelerin masum barınma gereksinimlerini, kendi olanakları ile karşılamak için gösterdikleri çabanın ürünüdür. 1960–70 döneminde gecekondu, genellikle sahibinin emeğinden yararlanılarak yapılmakta, ancak kiraya verilme oranları artmaktadır. Gecekonducusu, birden fazla gecekondu yaparak kendi gereksinmesinden artı kalanını kiraya vermektedir. Bu dönem ile gecekondu ticareti ve gecekondu rant elde etme arayışının başlangıcına tanıklık edilecektir. Son dönem olan 1970–80 yılları arasında ise gecekondu yapım süreci, tümüyle ticarileşerek; yoksul kitle için arsa sağlayıp, yapı gereçlerini bulan ve gecekondu yapısını yaparak, bunları satışa çıkaran gecekondu firmaları türemiştir.

Bu dönem içerisinde ve öncesinde imar afları ile Gecekonduların yerlerinin yasallaştırılması, gecekondu yapımını da ticarileştirmiştir. Kentsel toprakta kamusal mülkiyetin bulunduğu kesimleri tercih eden gecekonducular, toplum içinde alt sınıfların kentte oluşan rantlara el atma biçimi halini almıştır. Gecekondular masum barınaklar tanımından uzaklaşarak; kentsel rantlardan, alt sınıfların kamusal mülkler aracılığıyla pay alması yolunu açan ekonomik araçlar tanımını kazanmıştır. Alt sınıfların barınma sorunlarına çözüm üretmekte isteksiz davranan devlet de, mülkiyeti yeniden dağıtmak ve çelişkileri örtmek adına; bu süreçte sessizliğini bozarak aflarla beraber gecekonducuların yasallaşmasını sağlamıştır.

Egemen olarak devletin faaliyet gösteremediği bir alanda sürekli yeniden tanımlanan olağanüstü hal ile kural haline dönüşen istisna hükmündeki imar afları bu döneme damgasını vurmuştur. Uluslararası alanda da hakim olan refah devleti yaklaşımı ve kapitalizmin bu dönem ördüğü anlayışın Türkiye'deki yansımaları, kentsel

mekandaki hukuk düzenini de belirlemiş ve istisnalar çatışmaları mümkün olduğunca azaltmak üzere kurgulanmıştır. Bu anlamda kent hukukunda hukuk dışılığı ifade eden kaçak yapılar imar afları ile hukuk içine çekilmiştir. Birden fazla kez gerçekleştirilen istisna konumundaki imar afları ile istisna kural haline getirilmiş ve refah devleti olarak egemen karar alma tercihini, bu yapıları meşrulaştırmaktan yana kullanmıştır. Kent hukuku açısından istisna olanı tanımlayan bu karar; bir yanıla egemenin krize karşı karar alma yetkisini, diğler bir yanıla da mülkiyet ilişkileri üzerinden siyasal birliğini sağlama yeteneğini göstermektedir. Dönem içerisinde bahsedilen diğler hukuksal düzenlemelere de bakıldığında, bu dönem içerisinde devletin emeğin yeniden üretimi koşullarını sağlamak üzere düzenleyici bir işlev üstlendiğı ve ortaya koyduğı istisna hükümlerle tüm sınıflar açısından kentleşme pratiğini kolaylaştırıcı bir görev edindiğı tespit edilmektedir. Fakat izleyen bölümde egemenin bu yöndeki tasarrufu tamamen değışecek ve yaşanan ekonomik paradigma değışikliği sonucu, istisnalara yön veren yaklaşım ile egemen tercihler; kentsel mekanda emeğin yeniden üretiminden, sermayenin yeniden üretimine doğru evrilmeye başlayacaktır.

2.2.3. Özelleştirme Dönemi

Dünya’da yaşanan petrol krizi ve ardından Keynesyen ekonomik politikalar ile refah devletinin çözülmeye başlaması yeni bir dönemin tetikleyicisi olmuştur. Küreselleşme adı ile anılan bu dönemde, bütün dünya üzerinde sermayenin üretim kaynaklı birikimini farklılaşan sektörel yatırımlara yönlendirmesi sonucunda, yerelden merkeze tüm iktidar yapıları ile devlet yapıları ve egemenin ekonomik temelli yaklaşımı da değışim geçirmiştir. Keynesyen birikim süreci ve ithal ikameciliğın yerlerini, 1970’lerde sürüklendikleri kriz sonucunda neo liberal politikalar almıştır. Ekonomi politik açısından çok temel değışikliklere neden olan, sermaye birikim süreçlerini baştan belirleyen neo liberal politikalar ile sermayenin yeniden üretimi öne çıkarken, emek kesimleri üzerinde iyileştirici etkiye sahip refah devleti politikaları ise rafa kaldırılmıştır. Bahsedilen tüm toplumsal ve ekonomik gelişmelere sahne olan kent mekanı da bu süreçten kaçınılmaz biçimde etkilenmiştir.

Sermayenin birikim sorunu nedeniyle kendini içinde bulduğu kriz ortamından çıkmak için bulduğu formül; üretimden uzaklaşarak finans sektörü ve rant yaratma potansiyelleri ile kent toprağı gibi spekülâtif alanlara kaymak olmuştur. Lefebvre (2014)'nin tespitinde yer verdiğimiz gibi, kapitalizm kriz karşısında bir kez daha kentsel toprağı sığınmış ve krizi aşmak üzere geliştirdiğı politikalarını, kentsel mekan üzerinden tespit etmiştir.

Neo liberal politikalarla yeniden biçimlenen yeryüzü üzerinde, küreselleşmenin yıkıcı bir biçimde etkilemediğı alan kalmamış; gelişmiş ülkeler yanında az gelişmiş ülkelerde de dramatik etkiler yaratmıştır. Dünya kentlerinin yaşadığı süreç de çok farklı olmamış ve kentlerdeki etkileri de dramatik olmuştur. Devlet bu yeni dönemde hem merkezde, hem yerelde yönetme anlayışında değişim yaşamakta, kamusal fayda adına beraber tüketimin gerçekleştiğı alanlardan çekilerek; özelleştirmeler veya benzer yaklaşımlar ile sermayenin yeniden üretimini amaçlayan politikalarını merkezine almaktadır. Böylece yeni gelişmekte olan neo liberal sermaye birikiminin kentsel mekan üzerinde yerleşmeye başlaması sonucunda, kent politikasında iki ana değişiklik ortaya çıkmaktadır: “Birincisi, yerel yönetimlerin emeğın yeniden üretimi işlevini bırakarak sermayenin yeniden üretimini ön plana çıkarması ve ikincisi ise yerelin yarışmacı bir kent modeli ile ulus devletle ilişkilerinde ve uluslar arası alanda daha faydacı ilişkiler kurmasıdır” (Doğın, 2001: 110). Neo liberal politikalar ile devlet, hizmet alanından çekilerek özelleştirmeler ile bu alanı sermayeye devrederken sermaye merkezli politikalara yönelmektedir.

Türkiye örneğine baktığımızda ise özelleştirmeler artmakta, devlet üretim alanından tamamen çekilmekte ve yerel yönetimler yetki açısından genişlemektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde ülkede büyük kentlerde örgütlenme anlamında farklı bir tanım getirilmekte, büyükşehir belediyeleri kurularak, plan yapma yetkisi yerele desantralize edilmektedir. Ayrıca bu süreç ile birlikte “bireysel konut isteminin önem kazanması, belediyelerin istihdam ve mali yapılarında değişikliklerin gerçekleşmesi ve belediyelerin alternatif hizmet sunma yöntemlerinin çeşitlenmesi bu dönemin yerel yönetimlerinin yeniden şekillenmesini sağlamıştır” (Güler, 1998). Böylece bu dönem içerisinde yeniden yazılacak olan kent hukukuna yön verecek olan çerçeve; yerel ve merkezi yönetimlerin emeğın yeniden üretiminden sermayenin yeniden üretimine doğru evrilen işlevleri ve sermayenin spekülâtif bir alan olarak kent

toprağına olan ilgisi olacaktır. Bu dönem hukuk düzeni dışında tanımlanan istisnaların yönünü ve egemenin tercihlerini de değişen bu paradigmaya uygun olarak belirlenen politikalar şekillendirecektir.

Dünya kentlerinde olduğu gibi neo liberal politikalar, Türkiye kentlerinin gelişimine de etki etmekte ve yeniden belirlenen ekonomik politikalar ile sermaye, kapitalist kentleşme sürecinin sonucu olan değerden pay almak üzere kentsel mekana yönelmektedir. Sermayenin aşırı birikimi sonucu ortaya çıkan kriz ile birlikte üretici fonksiyonunu terk etmesi, yeni birikim alanları aramasına neden olmuş; bu nedenle öncelikle finansal piyasalara sonrasında ise yüksek değerlere el koyma şansı sağlayan kentsel rantların kaynağı, kentsel toprağa yönelmiştir. Bu sürecin hızlı bir biçimde tüm yeryüzüne yayılması ile Türkiye’de oluşan tabloda, Şengül tarafından bahsedildiği şekilde sermaye kentleşmektedir (2001: 171 - 174). Neo liberalizmin sonucu olarak yeni bir birikim süreci yaşanırken, sermaye uluslararası bir anlam kazanmakta ve tüm dünya kentlerine doğru ilgisini genişletmektedir. Sermayenin kentleşmesi dediğimiz bu süreç içerisinde Türkiye açısından da yeni bir dönemin kapısı aralanmakta ve kentleşme tarihi açısından yeni bir dönemin başlangıcının işaretleri oluşmaktadır. Yeni bir dönemin başlangıcı olan sermayenin kentleşmesi, 1970’lerdeki enerji krizinin arkasından sermaye tarafından birikim süreçlerinde yapılan değişikliklerle üretimin terk edilmesi ve finansal piyasalar ile kentsel rant üretmek amacıyla kentlere yönelinmesinin sonucudur. Sermayenin belirlediği bu süreç bir taraftan ikinci çevrimdeki birikim arayışırken, diğer bir taraftan sermayenin değişen ilgisi ile güç kazanan yeni bir kentsel gelişmedir. Kentsel gelişmede lokomotif sektör ise, sermayenin ilgi alanında yaşanan farklılaşmalarla birlikte kentsel rant üretimidir. Bu süreç esasında bugün de yaşandığı gibi, kentsel rantlara el atma temeline dayanan gelişme politikalarının sonucu olarak kent toprakları üzerinde rant baskısını arttırmaktadır. Üretim alanında Türkiye’de gelişen sermayenin kendi imkanları çerçevesinde ya da yabancı sermaye ile girdiği alanlar ise, öncelikle özelleşen kamu hizmeti olmuştur. Kentsel mekan üzerindeki rant kaynaklı sermaye baskısı kendisini daha sonra göstermiştir.

Bu anlamda 1980 askeri darbesi ile başlayan dönem, Türkiye için bir özelleştirme dönemidir ve egemen tercihler ile hukuk alanındaki istisnalara biçim verecek olan yaklaşım da, işte bu özelleştirme mantığı olacaktır. Özelleştirmeci bu mantık kendini

kentsel mekanda da bu anlayış ile sergileyecek ve düzenleyici devlet, bu dönem itibari ile çözülmeye başlayacaktır. 24 Ocak 1980 tarihinde ilan edilen ve 24 Ocak kararları şeklinde tanımlanan ekonomi kararları ile ilk kez özelleştirmeler gündeme gelmekte ve bu yöndeki politikaların başında kamunun faaliyette olduğu sektörler yer alırken, kamu arazilerinin özelleşmesine ilişkin programlar da geliştirilmektedir. “1980’li yılların makro ekonomik kararlarının, kent mekanına yansıyan yönünde; kamu mülkiyetindeki topraklar, özelleştirme politikaları ile kamu açıklarını kapatmak amacıyla devlet elinde pazarlanması en kolay mal olarak görülmektedir” (Akkar; 1997:27). 24 Ocak kararlarının hemen arkasından gelen darbeye yönetimi ele geçiren 12 Eylül askeri cuntasının kurduğu “Danışma Meclisi”nin ilk icraatı, yine özelleştirmelerin gerçekleşmesini sağlayacak hukuksal altyapıyı yasalaştırmak olmuştur.

Askeri darbe ile başa geçen Danışma Meclisi’nin kentsel mekandaki düzenlemelerine bakıldığında, Meclisin popülist kaygılar sonucu 1983’te kabul ettiği “2805 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Olarak Yapılan Yapılara Uygulanacak İşlemler ve 6785 sayılı İmar Kanununun bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” ile kaçak yapılara yönelik yeni bir af düzenlemesi yaptığı görülmektedir. Ancak bu torba yasa, imar affi şeklinde yansıtılsa da mevzuata aykırılıklar içeren yapılar ile hisseli olanları da kapsamakta ve bütün kaçak yapıların affını gündeme getiren bir düzenleme haline gelmektedir. Kanunda ayrıca gecekondu olarak tanımlanan yapılar istisna tutulmakta, “6785 sayılı İmar Kanunu”nun yayınlandığı 17 Ocak 1957 tarihi öncesinde yapılan tüm yapıların; geçici madde 3 ile yapılış tarihine bakılmaksızın, imar mevzuatına uygun inşa edilerek kullanma izni almış sayıldığı hükme bağlamaktadır. Kanunlaşan bu istisnaya göre, 1957 yılından önce kimin mülkiyetinde ve nasıl yapıldığı önemsenmeden; yapıldığı kanıtlanan her türlü yapı, hatta yapı dahi denemeyecek nitelikteki barınak ve kulübeler dahi, imar mevzuatına uygun biçimde yapıldığı kabul edilerek yasal bir çerçeveye alınmaktadır. 2805 sayılı Kanun ile bu biçimde, imar aflarının alanı genişletilmiştir. Fakat kanundan çok kısa bir süre sonra göreve başlayan sivil hükümetin ilk icraatlarından biri de, imar affi kanunu hazırlamak olacak ve 2805 yerini, “2981 sayılı İmar Affi Kanunu”na bırakacaktır.

“2981 sayılı İmar Affi Kanunu” kent hukukunda karşımıza çıkan son İmar Affi

Kanunudur ve bu kanun da istisnalar, yani hukuk dışında olanı hukuk içine taşıyan hükümler ile donatılmıştır. 1983 yılında gerçekleşen genel seçimlerde tek başına iktidar olma yetkisi alan ANAP hükümetinin, az önce söylediğimiz gibi; ilk olarak yerine getirdiği işlerden biri, İmar Affı Kanunu hazırlayarak yürürlüğe koymak olmuştur. 2981 sayılı İmar Affı, 2805 sayılı Kanun ile benzerlikler taşımasına karşın; kaçak yapılaşmış alanlarda yaşam koşullarını iyileştirerek mülkiyete ilişkin sorunları çözmek gayesinden başka, bu alanları kentsel arsa stoğu haline getirme gibi bir misyon üstlenmiştir. “2981 sayılı kanun ile, özel mülkiyet ile başkasına ait topraklarda yapılan gecekondu, arsa sahibine bedelini ödeyerek; hazine, belediye, il özel idare ve vakıflara ait yerlerde yapılmış gecekondu ise peşin veya en geç 4 yıl içinde ve 12 taksitle bedelini ödemek kaydıyla kanundan yararlanma hakkı kazanmıştır. Hisseli arsa ve araziler ile özel parselasyona dayalı araziler ise parselasyon planları aracılığıyla hisselilik hali giderilerek arsa tahsislerinin gerçekleştirilmesi şeklinde meşrulaştırılmıştır” (Özcan, 2000: 73). Bu şekilde yeni imar affı kanunu ile niteliği ne olursa olsun tüm mülkiyet sorunlarının çözülmesi ve kaçak yapılar ile işgal edilen kentsel toprağın, değer barındıran kentsel arsaya dönüştürülmesi amacı güdülmüştür.

Kentsel mekanda kaçak yapılar ile varlığını sürdüren sınıfların işgal ettikleri toprağı, kentsel arsaya dönüştürmek gayesi ile hareket eden egemenin tercihi; birçoğu kamunun mülkiyetindeki bu alanlarda mülkiyetin özelleştirilmesini sağlamak, yeni oluşan arsaların ıslah imar planları ile yapılaşmaya açılması sonucunda; inşaat temelli ekonomik faaliyet alanları oluşturmak ve kentsel rant değerlerini arttırarak kentlilere dağıtmaktır. Kanun uyarınca bu alanlarda oturanlar mülkiyet ve yapılarını hukukileştirme hakkını elde ederek, ıslah amacıyla yapılan planlar ile çevresinin üzerinde yapılaşma hakları elde etmiş ve çevre yapılanma koşullarının üzerindeki yapılanma koşullarına uygun yapı yapmak üzere müteahhitlerle kat karşılığı anlaşmaya varmıştır.

Böylece bir önceki dönemde kentte, devletin sağlayamadığı barınma hakkı olarak bakılarak istisnalar ile meşrulaştırılan gecekondu, bu dönemde kent hukukunda yer verilen istisna hükümler ile birer spekülasyon aracına çevrilmiştir. Kentte ortaya çıkan yeni mülkiyet ilişkileri sonucu, istisnalar ile kentte yapılaşma hızla yükselmiş ve eski gecekondular sahipleri kentsel arsaya dönen toprakları üzerinden elde ettikleri

değer ile yeni rant zenginleri olmuştur. Bu anlamda 1980 öncesi çıkarılan imar affi kanunları ile son çıkan 2981 sayılı Kanun arasındaki farka baktığımızda, 2981'in imar faaliyetlerinin artışı ve spekülasyon alanının oluşmasını sağlamak üzere kurgulanan bir istisna misyonu üstlendiği görülmektedir. 1980 dönemine kadar kaçak yapılaşan alanların meşrulaştırılması adına, hukuk dışı olan kent hukukuna taşıyan imar afları; bu dönem ile birlikte neo liberalizmin hakimiyeti sonucunda misyon değiştirmiştir. Yeni misyonu ile öncekilerden ayrılan 2981 sayılı imar affi, ekonomik faaliyetlerin artması ile kamunun açıklarının kapatılması amacıyla inşaat sektöründe hareket yaratmak ve kentsel toprakta özel mülkiyet artışını gerçekleştirmek üzere kurgulanmıştır. İstisnalar ile ortaya çıkan kentsel rant, böylece açık yapılaşmış kentliler tarafından bölüşülmüştür. Bir sonraki dönemde ise 2981 ile dönüşen bu alanlar, bu kez büyük inşaat firmalarına kentsel rant amaçlı gösterecekleri faaliyetleri gerçekleştirmek üzere arsalar haline getirilecek ve kentsel rant inşaat tekelleri elinde birikecektir.

Bu dönemde özellikle inşaat sektörünün imar afları ile oluşan arsalar üzerinde parsel bazında gerçekleştirdiği yapılar ve kat mülkiyeti kanunu ile kooperatifler kanununun sağladığı olanaklarla ortaya çıkan konut projeleri sonucunda, konut ihtiyacı Cumhuriyetin ilk yıllarına göre oldukça azalmıştır. Fakat bu dönemde toplu konut sektörü de hareketlenmeye başlayacaktır. “1981 tarihli ve 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu, kent çeperlerinde bulunan düşük değerli arazileri kentsel arsaya dönüştürmek ve halkın tasarruflarını değerlendirmesini sağlayarak; ekonomiyi canlandırmak, istihdam yaratmak ve böylece kamu açıklarının kapatılması sorununa çözüm getirmek amacıyla hazırlanmıştır” (Akkar, 1997: 28). “2487 sayılı Toplu Konut Kanunu” ardından 1984’te yürürlük kazanan “2985 sayılı Toplu Konut Kanunu” da sosyal konutların yapımı amacına hizmet etmektense; inşaat sektöründe hareketlilik yaratmak üzere hayata geçirilmiştir. Söz konusu iki hukuk düzenlemesinin ortaklaştığı nokta ise büyük kısmı kent çeperinde yer alan arazilerin arsalaştırılmasını sağlamak ve ülkenin lokomotif sektörü olan inşaat sektörünü canlandırmak olmuştur. Fakat iki kanun da, kanunda yer verilen amaçları olan alt sınıfların kullanımına hizmet edecek konutların üretilmesi hedefini yerine getirememiştir.

Diğer bir taraftan bu kanun ile 1984 yılında, bir sonraki dönemde istisna hükümler ile yetki ve görevleri genişletilerek, devletin kentsel toprak üzerindeki spekülasyon aracı olarak faaliyet gösterecek olan Toplu Konut İdaresi (TOKİ) kurulacaktır. Bugün amacı, sermaye kesimlerinin kentsel toprakta faaliyetlerini arttırmasını sağlamak ve bu anlamda ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesine yardımcı olarak kentsel rant vasıtasıyla sermayenin birikim sürecini kolaylaştırmak olan “Toplu Konut İdaresi” (TOKİ); özellikle 1990’larda imar afları ve destek verilen kooperatifler vb. faaliyetler sonucu, oluşan konut fazlası sebebiyle bugün sahip olduğu popülerliğinden bu dönemde oldukça uzak kalacaktır. Fakat sonraki bölümlerde aktaracağımız şekilde, 2000’ler TOKİ için farklı bir sürecin başlangıcı olacak; TOKİ istisnalar ile değişim göstererek yeni bir misyon edinecek ve yoğunlaşan konut üretimi ile spekülatif faaliyetlere yönelecektir.

Toplu Konut İdaresi’nin kurulması gibi kentleşmeye ilişkin önemli yapısal değişimlerin yaşandığı bu dönemde, 1985 yılında çıkarılan “3194 sayılı İmar Kanunu” ile 6785 sayılı İmar Kanunu rafa kaldırılmış ve dönemin mantığına uygun yeni bir düzenleme ortaya konmuştur. Piyasa öncelikli özelleştirmeci yaklaşım sonucu şekillenen dönemde çıkan “3194 sayılı İmar Kanunu”, yasallaştırıldığı koşullara uygun biçimde; piyasaya devletin müdahalede bulunmasını engelleyerek, neo liberalizmin isteklerini karşılama çabasına girişmektedir. Aynı zamanda demokratikleşme olarak ilan edilen bir hüküm ile kent planlama faaliyetini yerelleştirmektedir. Kanun’da yer alan 9. Maddede Bakanlık tarafından kısmen kesinti yapılırsa da Kanun ile kentlerde imar planlarının yapılması ve yaptırılması yetkisi, yerel yönetimlere devredilmektedir.

3194 sayılı Kanun’un 9. Maddesinde daha sonra yapılacak değişiklikler ile de dönemin özelleştirmeci mantığı açısından anlamlı hükümler yasalaşmıştır. 24.11.1994 günü yayınlanan “4046 sayılı Özelleştirme Kanunu”nun 4. maddesiyle gelen ek fıkra, kamu mülkiyetindeki arazilerin satışlarını gerçekleştiren Özelleştirme İdaresi’ne; istisna bir hüküm yani hukuk dışı bir yetki ile kendi sorumluluğunda olan alanlarda imar planlarını onama yetkisi verilmektedir. “Özelleştirme Yüksek Kurulu”na verilmekte olan imar planlarını onama göreviyle özelleştirilen kurumlar ile birlikte; kurumlar tarafından kullanılan kentsel rant üretme potansiyelleri bulunan alanlar, imar planlarının değiştirilmesi sonucu satışa

çıkarılmaktadır. Söz konusu kent hukukuna işlenen istisna hüküm² ile kamu mülkiyetinde olan ve kamusal fonksiyonlara sahip olduğu için değer oluşturmeyen kentsel toprağın değerinin mümkün olduğunca arttırılması ve satışının bu rant artışı ile yapılması istenmektedir. Özelleştirme İdaresi bünyesine geçen ve kamusal fonksiyonlara sahip olan bu alanların, idarenin yapacağı imar planları ile fonksiyon ve yapılaşma değerleri arttırılacak ve böylece kentsel rant maksimize edilecektir.

3194 sayılı Kanun ile getirilen yeni imar mevzuatında dönemin özelleştirmeci ve spekülative mantığı, açıkça kent hukukuna işlenirken; kamu arazilerinin özelleşmesi yerine kamusal amaçlarla kullanımı ya da kentsel planlama sonucunda özel mülklerde gerçekleştirilen rant değeri artışından, kamunun pay alması amacıyla bir düzenleme yapılması yönünde hükümlere ise yer verilmemiştir. Özellikle kentsel mekandaki çelişkilerin azaltılması yönünde beklenen bu müdahaleler yerine devlet, yeni hukuk düzeninde; özelleştirmeler yoluyla veya kentsel planlama sonucunda ortaya çıkan kentsel rantın, sermayeye devrini kolaylaştırmakta ve kamusal olarak yaratılan bu değeri sahiplenmemektedir. Son çıkan İmar Kanununda da planlama faaliyetleri yerelleşirken, kentsel toprakta yaratılan rantın kamuya geri dönüşünü sağlayacak mekanizmalar tanımlanmamaktadır. Tam tersine bu kanuna eklenen hükümler ile imar planlarıyla rant değeri arttırılan kentsel toprağın özelleştirilmesi sonucunda; devlet, kendisi kent toprağı üzerinde spekülasyon faaliyetine başlamaktadır. 3194 sayılı İmar Kanunu'nda olduğu gibi, bu dönem yasalaşan kanunların ve içerdikleri hukuk dışılığı işaret eden istisnaların temelinde hakim olan; egemenin sermayenin yeniden üretimi amacıyla tercih ettiği, spekülasyon ve kentsel ranta dayanan kentleşme politikalarıdır. Egemen, kent hukukunda yasalaştırdığı istisnalar sonucunda bu dönem ile birlikte; kentsel mekan üzerindeki kamusal fonksiyonlarını terk ettiğini ve müdahale araçlarını spekülasyon amaçlı kullanmak gayesinde olduğunu göstermektedir.

² 3194 sayılı İmar Kanunu 9. Maddesinde eklenmiş olan fıkra şu şekildedir: “Belediye hudutları ve mücavir alanlar içerisinde bulunan ve özelleştirme programına alınmış kuruluşlara ait arsa ve arazilerin, ilgili kuruluşlardan gerekli görüş, (Belediye) alınarak Çevre İmar bütünlüğünü bozmayacak (Ek ibare: 03/04/1997 - 4232/4 md.) imar tadilatları ve mevzi imar planlarının ve buna uygun imar durumlarının Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca hazırlanarak Özelleştirme Yüksek Kurulunca onaylanmak suretiyle yürürlüğe girer ve ilgili Belediyeler bu arsa ve arazilerin imar fonksiyonlarını 5 yıl değiştiremezler. (Ek ibare: 03/04/1997 - 4232/4 md.) ilgili belediyeler görüşlerini on beş gün içinde bildirir.”

Bu yıllarda kabul edilen ve devletin özelleştirmeci mantığı ile ortaya çıkan istisnaları içeren bir diğer kanun da 1983’de yasalaşan “2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu”dur. Yeni özelleştirmeci mantık ile tüm kamusal alanları turizm faaliyetine ve bu faaliyeti gerçekleştirecek olan sermaye kesimlerine açan kanun ile düzenlenen istisna hükümler sonucunda; mevcut hukuk düzeninde yapı kısıtlı olan tüm alanlarda, yapı kısıtları turizm amacıyla kaldırılmaktadır. Yapı kısıtları ayrı kanunlar ile tanımlı olan kıyı alanlarında, hatta orman alanlarında bulunan araziler, turizm yatırımı yapacak olan sermayeye açılmaktadır. “2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu”, turizmin teşvik edilmesi amacıyla yeni açılmakta olan sektöre kaynak yaratmak için; kamusal arazilerin kullanım koşullarını sağlamakta, kamu mülkü arazilerde yapılacak yatırımların sonucu olarak ortaya çıkacak ranta sermayenin sahip olmasını kolaylaştırmakta ve getirilen teşvikler ile neredeyse yatırımların başarısızlığını imkansız hale getirmektedir. Purkis’e (2008) göre üretici sermayenin yerini alan spekülatif sermaye birikimi ile post fordizme geçişin yarattığı istihdam koşulları karşısında; işçi sınıfların enformel koşullarda inşaat sektörü ile birlikte istihdam koşullarını oluşturan sektör, turizm sektörü olmaktadır. Bu anlamda da turizm faaliyetlerini teşvik etmek ve yaygınlaştırmak üzere oluşturulan Kanun, dönemin önemli bir sorunu olan istihdama çare olmayı amaçlamaktadır.

Kıyı alanlarının turizm yatırımlarına açılması yanında, kıyıya ilişkin bir diğer düzenleme; 04.04.1990 günü ilan edilen “3621 sayılı Kıyı Kanunu” ile ortaya çıkmıştır. Söz konusu kanun ile kıyı alanlarının Anayasa’da yer verildiği şekliyle herkesin kullanımına açılması ve kamusal işlevlerle kullanılması hüküm altına alınmaktadır. Ayrıca kanun ile getirilen yapı kısıtları sonucunda, kıyıların anayasa gereği kamuya açık kullanımı için en az 100 metre olan sahil şeridi içinde yapı yasağı getirilmiştir. Ayrıca kıyıların kamusal işlevlerle kullanımını gündeme getiren kanunda ilerleyen dönemlerde değişiklikler yapılacak, kanunda yer verilen yapı kısıtlarında delikler açmak üzere bir çok istisna hüküm getirilecektir.

Devletin üretimden tamamen çekildiği ve hizmetlerin özelleştiği bu dönemi ve istisnaları özetleyen ve egemenin bu dönemde konumlandığı noktayı gösteren kanun ise, “Özelleştirme Kanunu”dur. “1993 yılında, dönemin hükümetinin kamu arazilerinin satışını programına alarak, bu satış sonucunda elde edeceği 200 trilyon gelir ile kamu açıklarını kapatma politikaları yasal düzenleme olan 24.11.1994 tarihli

4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun olmuştur” (TMMOB, 1996). Kanunda 1. Maddede yer verilen amaç hükmü kanunun amacını şu şekilde aktarmaktadır: “Özelleştirme programına alınan tüm kamu iktisadi teşebbüslerinin ve işletmelerin varlıklarının satışı ile ekonomide verimlilik artışı ve kamu giderlerinde azalma sağlamak için yapılacak özelleştirilmelerine ilişkin esasları düzenlemektedir.” Özelleştirmenin ekonomik verimlilik amacıyla gerçekleştiği söylene de, satışlarda ilgi odağı olan kuruluşlardan çok kuruluşlara ait kentsel topraklardır.

Özelleştirilen kentsel toprağa karşı oluşan ilgi, Kanunda da açıkça görülmektedir. Özelleştirme programı kapsamına alınmış kamu arazilerinde özelleşme, kanunun 19. maddesinde belirtilen şekli ile iki biçimde olmaktadır. Satılan kamu iktisadi teşebbüsüne ait olan taşınmaz malların devredilmesi, mülkiyetleri ile birlikte gerçekleşecek ve taşınmazlar tapudaki kayıtlarda alıcıların lehine kaydedilecektir ya da belediyenin sınırları veya mücavir alanlar içinde yer alan ve özelleştirilecek olan kamu mülkü araziler, kurum görüşleri alınmak suretiyle "çevre imar bütünlüğünü" bozmayan mevzi imar planı çalışmaları gerçekleştirilerek satışa konu edilecektir. Kanunun amaç maddesinde söylendiği şekilde, kamuya ait kent topraklarının satılarak sermaye tarafından toprak rantına el atılmasının kolaylaştırılmasındaki amaç; kamunun zararlarını engellemek biçiminde açıklanmaktadır.

Görüldüğü gibi 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanunun getirdiği istisnalar ile kamu arazilerinin imar planı değişiklikleri ile satılması sağlanmakta ve kentsel toprak üzerindeki spekülasyon alanları oluşturulmaktadır. Kamuya en yüksek satış gelirini getirmek amacını yerine getirmenin yöntemi ise, yapılan planlar ile en fazla gelir getiren ve alacaklara en büyük rant değerini sağlayan kent kullanımlarının verilmesidir. Söz konusu özelleştirmeci yöntem, devlet tarafından kendisi için kaynak yaratmak amacıyla spekülasyon yapıldığını göstermekte; başka bir bakış ile de kent hukukunda istisnalara yön veren yaklaşımı deşifre etmektedir. 4046 sayılı kanun ile getirilen istisna hükümlerin, kamu yararını öne çıkaran ve devletin düzenleyici işlevlerini kamusal yararlar için düzenleyen mevcut kent hukuku ve kamu yararı ilkesi ile örtüşmediği açıktır. Bahsedilen istisna hükümler kamu yararındansa, rantları kollayan sermaye için hizmet vermekte ve kentsel mekan

üzerindeki çelişkiler ve ayrışma bu şekilde artmaktadır. Bu anlamda Kanun egemenin sermayeden yana tercihlerini ortaya koymakta ve sermaye birikim sürecini kolaylaştırma görevini açık etmektedir. 41. maddede bulunan “Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından onanan imar planları, yetkili belediyelerce 5 yıl süre ile değiştirilemez” hükmü de bu yöndeki bir istisnaya dikkat çekmektedir. Getirilen hukuk dışı hüküm ile satılan mülk üzerinde oluşabilecek pürüzler giderilmekte ve satılan mülkün kullanımının değişmeyeceği yönünde alıcıya garanti verilmektedir. Devletin değişen ekonomi politik çerçevesinde neo liberal politikaları örmeye başladığı ve özelleştirme mantığının yaygınlaştığı bu dönem, kentsel mekanda hakimiyeti süren tüm kent hukukunun da yeniden yazılması sürecini başlatmıştır. Neo liberal birikim ile temel ekonomik değişimler sonucu, üretim alanındaki faaliyetlerini sınırlayan sermaye, bu dönem ile birlikte kentsel rantlara el atmak amacı ile kent topraklarını hedef alanı haline getirmiştir. Devletin de kentsel alanları özelleştirmesi ya da kentsel alanda sermayenin ilgisini cezbedecek politikalar geliştirmesi sonucu, Türkiye’de yeni bir döneme geçilerek sermayenin kentleşmesi sağlanmıştır. Söz konusu neo liberal yeniden yapılanma süreci, sermayenin yeni birikim rejimi ve getirdiği hukuksal düzenlemelerle beraber değerlendirildiğinde; sermayenin kentleşmesi sürecinin Türkiye kentleşmesinde farklı bir dönemi işaret ettiği görülmektedir. Devletin yeni kentleşme döneminde, kent mekânı üzerinde kentsel rantlar aracılığıyla üretilen değeri oluşturan koşulları hazırlaması ve bu değerden pay alması sürecinde; hukuk da önemli bir enstrüman olarak kullanılmaktadır. İstisna olanın belirlediği yeni kent hukuku, egemen tercihler etrafında şekillenmekte ve bu tercihler iktidar tarafından belirlenmektedir. Yerleşme söylemlerine karşın, kanunlaştırdığı istisnalar ile yerel dinamiklerin yeniden şekillenmesini sağlayan ve kentsel mekana müdahale biçimlerini çeşitlendiren iktidar, kentsel mekanda artan faaliyet alanı ile bu döneme damgasını vurmuştur. Özelleştirme politikalarının biçimlendirdiği bu dönem sonrasında, küresel sisteme tam adapte olmayı amaçlayan ve neo liberal politikaları kentsel mekanda daha da derinleştiren yeni dönemde ise; egemen ve istisnanın anlamı da değişecektir.

2.3. Düzenleyici İşlemler Bir Kent Hukuku Oluşturdu Mu?

Başlıkta yer verdiğimiz soru aslında, ilk bölümde yer verdiğimiz kavramsal çerçeve ve üzerine bu bölüm ile getirilen Türkiye örneği sonucunda; kent hukukuna ait bugünü anlamamıza yardımcı olacak bir tanımlama/genelleme yapıp yapılamayacağı arayışının sonucudur.³ İlk bölümde egemen, olağanüstü hal ve istisna kavramlarının, kentsel mekana ait ekonomi kavramları ile harmanlanması ile ortaya çıkardığımız kent ve hukuk ilişkisi, kent hukukunda istisna olana ilişkin belirleyicileri de gözler önüne sermektedir. İstisna mekanın şekillenmesi dönemin ekonomi politiği çerçevesinde egemen tarafından belirlenen siyasal birliğe ve egemen tercihe bağlıdır. Kavramsal çerçevenin Türkiye’de nasıl bir karşılık bulduğu sorusunu sorduğumuz bu bölümde yer verdiğimiz gibi, egemen tercihleri istisnaya karar vermede ana belirleyici olandır ve bu tercihleri kapitalizmin hakim biçimi yönlendirmektedir. Türkiye’de kentsel mekan ve kentsel rant çerçevesinde belirlenen toplumsal ve ekonomik ilişkiler ile egemenin bu ilişkileri yönlendirmek üzere yaptığı tercihler sonucu ortaya koyduğu istisnalar, kent hukukunda istenen önceliklerin de işaretini vermektedir. Bu anlamda tarafların kentsel mekan ile kurduğu ilişki ve kapitalist sermaye birikim süreci ikiliğinde, kent hukukunda belirleyici olan egemenin karar alma yetkisidir.

Egemenin devlet mekanizması ve kurumlar aracılığıyla düzenleyici bir rol üstlendiği kentsel mekanda karar alma yetkisinin bir kent hukuku oluşturması sorunsalı ise o dönemin koşulları içerisinde okunmalıdır. Devlet ve kentsel mekan ilişkisini belirleyen hukukun anayasal anlamda tanımı, sağlıklı ve düzenli yaşam alanları yaratmak ve kentsel mekanda sosyal adaleti sağlamakken, pratikte yaşanan gerçekliğe bakıldığında anayasal bu görevin ve anayasaya uygun belirlenen kent hukukunun kentsel mekana yerleşik ekonomik ve siyasal ilişkilerle değiştiği

³ Kent Hukukuna ilişkin genel geçer kabul edilmiş bir tanım bulunmasa da Kasımoğlu’nun (2003) çalışmasında yer verdiği, İdare Hukukçusu akademisyenlerin görüşlerine göre; kent hukukunu disiplinler arası, bir yanıyla teknik bir yanıyla hukuk olan bir alanı tarif etmektedir. Görüşlerine yer verilen Prof. Dr. Aydın GÜLAN’ın ifadesi ile kent hukuku: “... kentteki yaşamı da düzenleyen ve sadece yapıların durumunu değil, hemşerilik haklarını, büyükşehirin kent yönetimine katılımını, kentlerde sunulacak hizmetin genel çerçevesini belirlemeye yönelik bir içerik verildiği takdirde; imar hukuku ve şehircilikten farklı, kentin hem kuruluşunu hem işleyişini içeren bir hukuk dalı olarak ortaya çıkmaktadır.”

görülmektedir. Devlet kentsel mekana ilişkin karar alma yetkisini kullanarak yürürlüğe koyacağı hukuksal düzenlemelerde ve yapacağı müdahalelerde öncelikle bu ilişkileri ve onlara yön veren koşulları gözetmektedir. Fakat egemenin aracısı olan devletin müdahalelerinin niteliğini belirlemekte olan kent hukuku, yalnızca istisnalardan oluşmamakta ve normal hukuk düzeninin belirlediği hükümler de kent hukukuna şekil vermektedir. Anayasal çerçevede sağlıklı kentler yaratmak üzere kurgulanan bu hükümler, devleti bir taraftan da kentsel mekanda sağlıklı yaşam koşullarını yaratmak üzere görevlendirmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi, Anayasal çerçevede devlet, kentlerin özgün koşullarını ve çevre şartlarını gözeterek, kent planlama aracılığı ile sağlıklı kentsel mekânlar sunmak ve vatandaşların konut ihtiyacını karşılamak, bunların gerçekleşmesi için tedbirler almak üzere görevlendirilmiştir. Bu görevleri yerine getirdiği sürece devlet, bir düzenleyici olarak kentsel mekanda varlık göstermekte ve kent hukuku bu varlığı doğrulamaktadır. Özetle düzenleyici işlemlerin bir kent hukuku oluşturup oluşturmadığı, devletin egemen tercihlerine bağlıdır.

Türkiye örneğinde istisnanın ve egemenin kentsel mekana müdahalesinin nasıl belirlendiğini dönemlerle aktaran bu bölümde, sıklıkla yer verildiği gibi; bu geçen zamanda ülkenin yaşadığı pratikler göstermektedir ki kent mekan üzerinde belirleyici her zaman, egemen ve kapitalizmin aldığı biçim olmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren geçen sürede, dönemler halinde yer verdiğimiz; özgün koşullar ve hakimiyet kurmuş olan ekonomik ideolojiler çerçevesinde görüldüğü üzere devlet, her zaman birikim rejimlerini öncelemektedir. Her dönem kendisine özgüllenen ekonomik ve siyasal biçimlenişi ile kentsel topraklara yönelik yaklaşımlarda da değişimlere sahne olmakta ve bu durum Türkiye’de kentleşme sürecinde yaşanan değişimlerle örtüşmektedir. Bu bölümde bahsedildiği gibi cumhuriyetin kuruluşu, üretimin yaygınlaşması, özelleşme yöntemleri şeklinde dönemsel ayrımlara ışık tutan gelişmeler; müdahaleleri ve hukuksal çerçeveyi de belirlemiştir. Böylece devlet kentsel mekandaki her biçimlenişe tam hakim olmak için kent hukukunu, tercihlere göre değişen istisnalar üzerine inşa etmiştir. Her dönemin kendi içinde oluşan kaotik ortamı, olağanüstü haller ile tanımlanmış ve kaos halleri istisnaların hukuk alanı içine yerleştirilmesi ile çözümlenmiştir.

Bu anlamda, dönemler biçiminde yapılan ayrımlar ile Cumhuriyet tarihi boyunca, kentsel mekanda oluşan kaotik durumlara ve yaklaşımlara bakılırsa; Türkiye’de devletin her dönemde az gelişmişlik koşulları içerisinde istisnaları belirlerken, dikkatini öncelikle sermayenin yeniden üretimine yoğunlaştırmakta olduğu tespit edilmektedir. İlk dönemde Cumhuriyetin kuruluş yılları ile beraber, kentsel mirasın devralındığı Osmanlı ile farklılaşan devlet, kentleşme açısından yeni bir kent yaratmak hayalini ön plan çıkarmıştır. Cumhuriyet dönemine damga vuran ve özellikle Ankara’daki imar faaliyetlerinin oluşturduğu çerçevede gerçekleşmiş olan kentleşme pratiği içinde; kentsel mekan üzerindeki kamucu politikaların karşısında, spekülasyon faaliyetleri de ortaya çıkmıştır. Ayrıca yaşanmış olan savaşın etkisiyle tarım üretiminde elde ettiği gelirler oldukça düşen devletin, tüm sistemi yeniden kurgulaması gerekirken; tarım üretiminde gerçekleşen reform çalışmaları sonucunda bu alanlar özelleşmiş, tarım topraklarında yaşanmakta olan özelleşmeler beraberinde tekelleşmeleri öne çıkarmıştır.

Sonrasında ise sanayileşme sürecinin başlaması ve siyasal alanda bir yeniliğin gerçekleştirilmesi ile tek parti döneminden çok partili döneme geçilmiştir. Devlette yaşanan değişim karşısında, tarım alanlarında tekelleşmenin nedeni olan reform çabalarının sürdürüldüğü bu süreçte, kentsel mekanda ise sanayileşmeyle önem kazanan toprak, bir spekülasyon alanı haline gelmiştir. Devletin sermayenin yeniden üretimi için yoğunlaştığı dönem içinde, tarım modernizasyonu ve kentsel mekandaki sanayileşme ile kente göç edenlerin konut ihtiyacına cevap verememesi; devlete yeni bir müdahale alanı belirlemiş ve kent hukukunda yeni bir istisna sürecini başlatmıştır. Göçlerle beraber kentte yoğunlaşmaya başlayan nüfus, konut ihtiyaçlarını kendi başına çözmek zorunda kalışı sonucunda gecekondulaşmaya başlamış; böylece döneme damgasını vuran gecekondulaşma süreci olmuştur. Hemen ardından ise kısa bir sürede, gecekondu olgusu kent hukukunda yerini almıştır. Birikim rejiminde büyük bir değişikliğe imza atan ülkenin kentleşme pratiğinde yaşanan hızlanma ile devletin müdahale edemediği için denetimsiz bıraktığı kentleşme sorunu karşısında; bu dönemki fonksiyonu, kaçak yapılaşmanın görmezden gelinmesi ile yapıların yer aldığı arazilerin arsalarla çevrilmesi ve yeni kentlilere devredilmesi olmuştur. Bu dönemle birlikte, bundan sonra da bir çok kez

karşılaşacağımız, gecekondulaşmanın önlenmesi amacıyla gerçekleştirilen imar aflarının ilk örnekleri görülmeye başlanmıştır. Gecekondulara meşruiyet kazandırılması ve yerleştikleri alanların çoğunlukla aflar ile imar parsellerine dönüştürülmesi; kentlerde sağlıklı gelişmeyi imkansız bir hale getirirken devletin egemen olarak karar alma yetkisi ile şekillendirdiği kent hukukunda, istisnalara yön veren tercihlerini de gözler önüne sermiştir.

Kentlerdeki denetimsizliği kent hukuku alanına çeken bu dönem arkasından, üretimde yer alan sermaye kentsel mekana ilgisini arttırmaya başlayarak yeni bir döneme geçildiğini gösterirken; kamusal mülk olan kentsel topraklar ve hizmetler üzerinden özelleştirmelerin ön plana çıkacağı yeni bir kent hukuku düzeni de tanımlanmıştır. Kapitalizm yaşadığı krizler sonucunda büyük bir değişime hazırlanırken küreselleşmenin yaşanmaya başlanacağı bu dönemde, devlet kent mekanındaki ilgisini tamamen değiştirmiş ve yeni bir yaklaşımı gündemine almıştır. Buna göre kent mekanı üzerinde sermaye, başka sektörlerle yönelerek varlığını sürdürürken; yerel yönetimlerden merkezi hükümetlere devlet, kentsel mekanda müdahale biçimlerine ve hakim ideolojisine yaşanan değişim ile yeniden biçim vermiştir. Sermayenin kendisini içinde bulduğu kriz ortamından çıkmak için üretimden ayrılarak, spekülasyon alanlarına kaymış; ilgisi finansal sektörler ve rant yaratma kapasiteleri ile kentlere yönelmiştir. Bu dönem devletin spekülatif alanlara kayan sermayeye yer açmak üzere özelleştirmelere başvurduğu ve üretimden çekilmeye başladığı bir dönemdir. Bu ilkeler doğrultusunda devlet yeniden kurumsallaşırken yerel yönetimlerin yetkileri genişletilmiş, büyük kentlerde örgütsel çeşitlilik yoluna gidilmiş, imar planlarını yapma ve onama yetkileri yerele desantralize edilmiş, yerel yönetimlerin yeniden biçimlenmesi sağlanmış ve devlet üretimden çekilirken, üretim araçlarının özelleştirilmesi gündeme gelmiştir.

Bu anlamda Türkiye kentleşmesinde kent hukukunun ortaya çıkmasından bugüne kadar, kentsel mekana ait hukuk kuralları çift karakterli olmuştur. Bunlardan biri dönemin hakim ekonomik birikim rejimi doğrultusunda krizler ile baş etmek üzere egemen tarafından çıkarılan istisna hükümler, bir diğeri kentsel mekana ait yaşamı ve sağlıklı bir kent çevresi oluşturma gereğini karşılayan hukuk normlarıdır. Görüldüğü üzere bu ikilik içerisinde istisnalar ile dönemin gereği hukuk dışılık hukuk alanına

taşınırken, her zaman varlığını koruyan normal hukuk düzeni içindeki kentsel mekana ait hukuk normları, istisnaların ilgisi dışındaki alanları düzenlemektedir. Böylece her dönemin kendi özgünlüğü içerisinde egemen karar alma yetkisini kullanarak istisnaları belirlemekte ve kentsel mekana tercihleri doğrultusunda yön vermektedir. Fakat bir diğer taraftan ise egemen devlet, düzenleyici kurumları ile kentsel mekanda anayasal görevi olan sağlıklı kentsel mekanlar yaratma görevini yerine getirmektedir. Egemenin kent hukuku içerisindeki bu çift yönlü karakteri, her dönem içinde bir tarafı ile istisna olan nomosu, bir tarafı ile de kural olan normu işaret etmektedir. Unutulmaması gereken egemenin varlık nedeni olan olağanüstü hale karar veren olarak ortaya koyduğu istisnanın normun üzerinde yer aldığıdır. Dolayısıyla egemenin kent hukukunda gösterdiği bu çift yüzlü karakter, bir tarafı ile hukuku, bir tarafı ile de hukuksuzluğu işaret etmekte ve çelişki olarak görülse de, bu çift karakterli egemen yapı, kentsel mekanda düzenleyici olan bir kent hukukunu inşa etmektedir.

Çalışmanın bugüne ait saptamalarını doğrulayacak olan son dönemde ise istisnanın biçimi, egemenin tercihleri ve değişen ekonomi politik ile yeniden belirlenmektedir. Bu dönemde Türkiye’de yaşanan 2001 yılındaki mali kriz ile 80’lerde başlayan yapısal değişimlerin ve küreselleşmenin tamamlanamaması sorununa odaklanılmış olduğu görülmektedir. Küreselleşme sürecine tam adaptasyon şeklinde adlandırılabilir bu dönemin ve yeniden kurulan sistemde devletin değişen rolünün beraberinde getirdiği süreç; kent mekanda istisnalar ile düzenlenen hukukun anlamını da değiştirmiştir. Kentsel rantların özelleşme dönemine göre farklı bir anlam ve önem kazandığı yeni yaklaşım sonucu, özelleşme eğilimi hızlanarak devam ederken; kamusal hizmetler anlamında, kent mekanı üzerinde devlet tarafından üstlenilen fonksiyonlar da yeniden kurgulanmıştır.

Bu dönemde büyük kentlerdeki kamu mülkü kent topraklarının ayrıcalıklı hale getirilen imar haklarıyla satılması, kentsel dönüşüm ile yeni kentsel arsaların yaratılması ve doğal alanlar ile yapı yasaklı alanların yapılaşmaya açılması gibi; kentsel rant yaratma temelli politikalar ile kent hukuku yeniden şekillenmektedir. Kentsel mekana müdahale biçimlerini, yerelde kalkınmanın ve kaynak yaratmanın sağlanması söylemi ile öne çıkarılan kentsel rantlar belirlerken; kentsel rantlar ve

spekölasyon ülkenin kaynak sıkıntısını gideren birer araç halini almaktadır. Ayrıcalıklı imar haklarına ulaşmak için kamu tarafından düzenleyici bir işlem olarak kullanılan kent planlarının öne çıkacağı bu döneme, istisnaların sınırlarını çizdiği “istisna mekanlar” damgasını vuracaktır. Kentsel rantın bölüşüm biçimlerinin de yeniden tasarlandığı dönemde, kentsel rant inşaat tekelleri elinde birikirken, kentliler bu maliyetin bedelini ödemekle yetinecek; kentsel topraklar üzerindeki toplumsal yaşamda ortaya çıkan eşitsizlikler daha da artacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE KENTLEŞMESİNDE İSTİSNANIN DEĞİŞEN ANLAMI

Türkiye Kentleşmesi bir yönüyle iktidarların belirleyici olduğu hukuk çerçevesinde şekillenen bir süreci anlatırken, diğer bir yönüyle kontrolsüz, kural dışı gelişen yapılaşma faaliyetlerinin biçimlendirdiği hegemonik (Çavuşoğlu, 2014) bir süreci işaret etmektedir. Türkiye’de istisnayı anlatırken vurguladığımız gibi, bu süreç kontrollü bir kentleşmeyi işaret ederken; bu, yanında sürekli bir biçimde gelişen kontrolsüzlüğün ve kural dışılığın meşrulaştırılmasını da içermektedir. Fakat neo liberal politikaların giderek keskinleştiği, özellikle son 15 yıllık süreçte Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin iktidara gelmesi ile birlikte, istisnaya yaklaşımın da değiştiği görülmektedir. Bu değişim sonucu, kamu kurumları olarak merkezi ve yerel yönetimlerin görev ve yetkilerinin yeniden tanımlanması tartışmaları ile başlayan süreç, kentsel mekana ait kural ve müdahale biçimlerinin de yeniden tanımlanması ile devam etmiştir. Kentsel mekanda olağanüstü halin tanımlanması ve istisna hükümleri ile birlikte kentsel mekana yaklaşımın da yeniden belirlendiği bu dönem; egemenin kentsel rantların paylaşımı ve kentte sosyal ve ekonomik ilişkilerin yeniden biçimlendirilmesi sürecinde değişen politikalarını da belirginleştirmiştir.

Kent algısında yaşanan dönüşüm ile son dönemde Türkiye’de gerçekleştirilen hukuki değişikliklerin altında yatan ekonomik, sosyal ve siyasal ilişki biçimlerini deşifre ederek, kentleşmeyi yönlendiren olağanüstü hal ilanlarını ve istisna hükümleri okumak; bu ilişkileri kentte konumlandıran istisna mekanların nasıl şekillendiğini de göstermektedir. Türkiye’de 2000’li yıllarda başlayan ve neo liberalleşme süreci olarak tanımladığımız siyasal yeniden yapılanmayı beraberinde getiren bu dönemde, kentsel mekân üzerinde yeniden şekillenen hukuk düzeninin temelleri atılmıştır. Temelleri atılan bu yeni yaklaşımın belirleyicisi ise kentsel rantların ortaya koyduğu değerın bölüşümü ve egemenin bu bölüşümde konumlandığı taraf olmuştur. Kurumların görev ve yetkilerinde yaşanan değişim ile egemen kentteki konumunu

belirlerken, başta imar mevzuatı olmak üzere kentsel yaşamı ve etkinlikleri düzenleyen kurallar ve istisna hukuk düzenlemeleri, kentsel rantlara el atma talebi çerçevesinde yeniden belirlenmiştir. Egemen gerek karar alma yetkisini, gerekse elindeki kamu mülklerini kullanmak suretiyle kentsel mekânın değer yaratacak bir araç olarak yeniden şekillenmesine ve araçsallaşmasına öncülük ederken; aslında politik tercihini öncelikleri çerçevesinde yeniden düzenlemiştir. Böylece kentsel mekana ilişkin karar alma (nomos) temelli bu yaklaşımın sonucu olarak Türkiye kentleri, istisnanın belirlediği yeni bir döneme adım atmıştır. Egemen tarafından krizler sonucunda ortaya konan olağanüstü hal koşulları ve siyasal bir birlik üzerinden meşrulaştırılan istisna hükümlerin konumlandığı istisna mekanlar; genelleşerek tüm kentlere yayılmaya başlamış, bu şekilde Türkiye kentleşmesinin yeni biçimini tanımlamıştır.

Dolayısıyla kentsel mekana ait hukuksal düzenlemeler ve kurumsal yapıda yaşanan değişimler ile istisna mekanlar, Türkiye kentleri için yeni bir dönemi işaret etmektedir. Bu nedenle bugün kentlerde kentsel dönüşüm projeleri, kamu mülklerinin devri, mülkiyetin el değiştirmesi ve korunan alanların işgali şeklinde kendini gösteren bu süreç ve onun altında yatan hukuksal ve siyasal tercihler ile biçimlenen kentsel mekanın yeniden tanımlanması gerekmektedir. Egemen tarafından yaratılan istisnalar ve ortadan kaldırılan kanunlar ile ayrıcalıklara dayanan yeni siyasal birlik, bu yeni dönemi tanımlamak ve gramerini çözümlemek için ip uçlarını vermektedir. Çünkü egemenin belirleyicisi olduğu hukuk dışını ifade eden karar alma (nomos) eylemi ve hukuk, her dönemde toplumların siyasal ve ekonomik rejimlerinin en temel aracı olagelmıştır. Bu halde, daha önceki bölümlerde aktardığımız istisna ve kentsel rant kavramları ile Türkiye kentleşmesinin dönüşümü üzerinden gelinecek noktada; bu dönemin getirdiği yeni hukuksal çerçeveyi, siyasal ve ekonomik değişimle birlikte ele almak, istisna mekanları ortaya çıkaran süreci de çözümlememizi sağlayacaktır. Ayrıca kentte konumlanan istisna mekanların uygulama örneklerini mercek altına alarak yapılacak incelemeler; bu yeni paradigmanın toplumsal ve siyasal rekabetin hangi taraflarına, ne şekilde hizmet ettiğini ortaya koyacak, kentsel mekanda yaşanan söz konusu değişimin temel dinamiklerini gözler önüne serecektir.

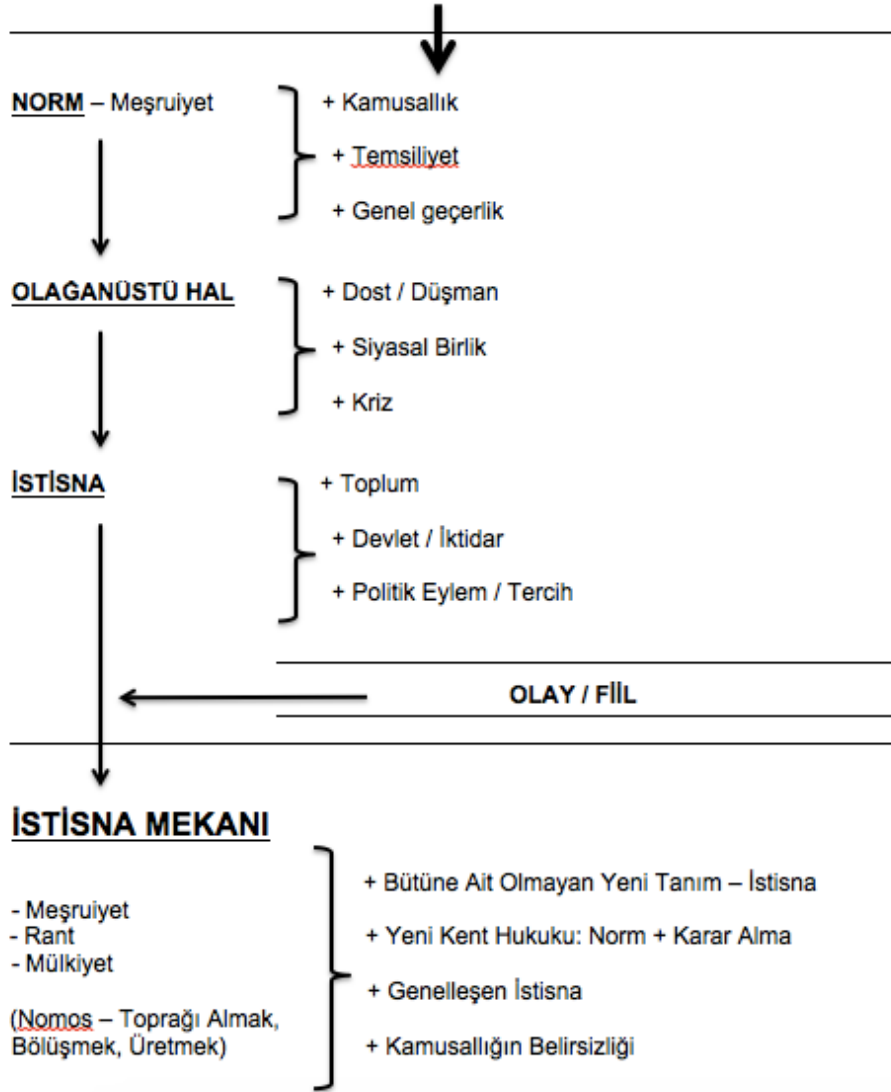
Bu nedenle tezin alan çalışmasını oluşturan bu bölümde amacımız kentlerin yeni hukuksal düzenlerine bakarak; “Kentlerde mekânsal karşılığını bu kadar kesin tanımladığımız ve kentsel mekânda belirleyici bir rol üstlendiğini söylediğimiz istisna hükümler ve istisna mekanların arka planında yatan nedir?” sorusunun cevabını aramaktır. Dolayısıyla tez çalışmasında öncelikle egemenin kentsel mekana müdahale biçimlerini belirleyen hukuk ve kentsel rant bağlantısı ortaya çıkarılmış ve böylece istisna mekan tanımı açıklanmış; sonrasında ise bugün değişeni ortaya koymak adına, Türkiye’de kent hukukunun yaşadığı evrim ve dönemsel olarak kentsel alana yapılan müdahaleler tartışılmıştır. Bugüne geldiğimizde ise 2000’li yıllar ile başlayan neo liberalleşme döneminde yapılan hukuksal düzenlemelerin kentsel rant, siyaset ve hukuk ilişkisi çerçevesinde nasıl bir karakter kazandığı üzerinde durulacaktır.

Bu bağlamda üçüncü bölüm, tez çalışmasında yer verilen kuramsal kısmın sınanacağı, kentte değişen hukuk çerçevesi ile uygulama örneklerine yer verilerek istisna mekanı kavramının olgunlaşacağı bir bölüm olarak tasarlanmıştır. 2004 yılında kabul edilen Kamu Reformu adı ile yönetim yapılarında köklü değişikliklere neden olan yasal düzenlemeler milat kabul edilerek, bir önceki bölümde kendi özgün çerçeveleri ile aktarılan dönemlerle bugün içinde olduğumuz ve istisnayı genelleştirdiğini aktardığımız dönem arasındaki farklar ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu amaçla yasal düzenlemeler ile bu yasal düzenlemelerde yer verilen istisnai hükümler açıklanmakta ve bu hükümler sonucu yapılan uygulama örnekleri ile kent mekanı, iktidar, hukuk ve istisna kavramları çerçevesinde kentte hakim olan istisna mekanı tartışmasının izleri aranmaktadır. Ayrıca bu döneme kadar Türkiye’de kent hukukuna hakim olan, karşılaşılan mecburi ya da önlenemeyen durumların meşrulaştırılması şeklindeki istisna halinin; nasıl bugün tercih edilen şey haline geldiği ve olağanüstü hal tanımları yapılarak, bu tanımlar üzerinden istisnanın yasa yaparak nasıl genelleştirildiği anlatılmaktadır. Bu nedenle bölüm içinde ilk olarak, kentte değişen kurumsal yapılar ve politik tercihler bağlamında egemenin yeni tanımı yapılmakta; izleyen bölümlerde egemenin değişen müdahale biçimleri ve yeni hukuk düzeni ile ortaya çıkan istisna mekanlar, kentsel dönüşüm, planlama ve mülkiyet kavramları üzerinden uygulama örnekleri ile kavramsallaştırılmaktadır.

İSTİSNA MEKANIN OLUŞUM ŞEMASI

EGEMEN – NOMOS

- + "Egemen Olağanüstü Hale Karar Verendir."
- + Kendini Yasa Dışına Koyarak Karar Alan
- + Mekansal Düzen (Almak, Bölüşmek, Üretmek)

Tablo 3. İstisna Mekanının Oluşum Sürecini Anlatan Kavramsal Matris

Ayrıca gerçekleştirilen çalışmanın alanı olarak kabul edilen kanun metnlerinin istisna kavramı üzerinden okunmasını kolaylaştırmak üzere, egemenin değişen yapısı ile istisnanın nasıl bir süreç içerisinde kanunlaştığını anlatmak ve bu süreci örnek olaylarla ilişkilendirerek istisna mekanının oluşumunu tanımlamak için Tablo 3’de

gösterilen kavramsal bir matris oluşturulmuştur. İstisna mekanları kentlerdeki örnekleri ile anlatmak amacıyla kurgulanan matris, bölüm içindeki tüm örnek olayların anlatımında temel kılavuz olmuştur.

3.1. Kentte Egemenin Yeni Tanımı

Kentlerde egemen olarak tanımlanabilecek yönetim yapıları, yerel ve merkezi iktidarlar, her zaman kent mekanında karar verici kurumlar olarak varlıklarını sürdürmüştür. Fakat bu çalışmada konu ettiğimiz üzere, neo liberal kentleşme döneminde egemen de yeni bir tanım ile karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de özellikle 2003 yılında tartışılmaya ve yasalaşmaya Kamu Reformu Yasa Tasarısı ile başlayan ve kurumsal dönüşümleri beraberinde getiren yeni yaklaşım, egemenin de yeni yüzünü göstermektedir. Egemeni ve iktidar biçimlerini tartışmaya açan ve bugüne kadar etkileri süren reform çalışmaları, geçen sürede egemen yapının daha da keskinleşmesine ve istisnaları belirginleştirmesine kadar uzanmıştır. İktidarın yeniden tanımlanmaya başlandığı bu süreç, kentteki iktidar yapılarının hem merkezi hem yerel düzeyde yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Yeniden şekillenen kurumsal yapı açısından yeni olan istisnaların genelleştiği bir yaklaşımın hakimiyet kurmasıdır. Bu anlamda egemen kentsel mekanda daha belirgin ve belirleyici bir rol üstlenmekte ve politik tercihini kentsel mekan üzerinde uygulamaya dönüştürmektedir. Bu uygulama sürecinde ise neo liberal kentleşme mantığının izinde, kentsel rantların ve sermayenin yeniden üretiminin ön plana çıktığı (Harvey, 1999) bir kentsel politika yaklaşımı izlenmektedir. Devletin pazar ve piyasa yönelimli olması düşüncesine dayanan yeni kamu işletmeciliği modelinin (Üstüner, 2012: 397) yaygınlaştığı bu dönem, Türkiye yönetim yapısı içinde ve kentsel mekandaki karar vericiler açısından kanunlar ile tanımlanan istisnaları ön plana çıkaran bir anlayışı gündeme getirmiştir.

Olağanüstü hal ve istisna kavramlarını temellendirdiğimiz Carl Schmitt’in bu alandaki tartışması, kent mekanı ve neo liberal kentleşme üzerine kendine bir alan tanımlamamış ve egemeni kentsel mekan üzerinden okumamış olsa da; onun güncel okumasını yapmak, neo liberal kentleşmenin hukuk metinleri üzerinden nasıl bir

portre ortaya koyduğunu anlamaya da yardımcı olmaktadır. Nawratek (2014)'in kentsel anti-liberal değişimi aradığı çalışmasında, kendisine beklenmedik bir kılavuz olduğunu söylediği Schmitt'in liberalizme karşı kullandığı Nomos kavramı ile ilişkilenen öznellik ve mekânsal/bölgesel otonomi problemini bugüne yorumlama çabası; benzer bir yeniden yorumlamanın kentsel mekandaki egemen açısından da mümkün olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu anlamda Schmitt'in olağan dışında olan ile olağan arasında çizdiği çizgiyi aşma yetisine sahip egemeni aktardığı "Egemen, olağanüstü hale karar verendir." (2010: 13) sözü, bugün egemenlik alanın tanımladığı hukuk ve siyasi düzen ilişkisi içerisinde mekansallaşan Nomos'u da açıklamaktadır. Hukuk ile ilahiyat arasında yapısal bir benzerlik ve ilişki tanımlayarak ortaya konan ilahi güç olan egemen, toplumsal politik düzeni sağlarken, rasyonel akıl temeline dayanan hukuku biçimlendirmektedir. Bu anlamda dünyevileştirilmiş ilahi söylemi benimseyen hukuk devleti düşüncesi hukuk içindeki olağanüstü hali, mucizenin ilahiyatta sahip olduğu anlama eş anlamlı kılmaktadır. Schmitt, bu şekilde kendi düşüncesi için uygun ortamı hazırlarken egemeni üstün bir varlık, kriz durumlarında düzeni sağlayacak olan ilahi bir güç olarak göstermekte ve bu sözü ile modern devletin eksiği dediği olağanüstü halde bir otoriter yapı ortaya konmasını meşrulaştırmaktadır. Egemenlik böylece toplumsal-politik alanda ortaya çıkacak krizler ve olağanüstü hal durumlarında düzenin sağlanması için teminat haline gelmektedir. Bu da egemenin sahip olduğu ilahi güç ile toplumsal alanda politik düzeni ve vereceği hüküm ile siyasal ve toplumsal birlikteliği sağlamasına yardımcı olmaktadır.

Siyasal birlik ise dost – düşman ayrımının sonucu olarak düşmana karar veren egemenin etrafında oluşturduğu egemen birliğe tekabül etmektedir. Kriz anında belirlenen düşman ile mücadele, bu birliğin temelini oluşturmakta ve mücadelenin en uç noktasında ortaya çıkan savaş durumu, krizin çözümlenmesini işaret etmektedir. Egemenliğini sürdürmek ve olağanüstü hali meşru kılmak için krizlere sürekli olarak ihtiyaç duyan egemenin düşmana karşı yürüttüğü mücadelenin sonucunda elde ettiği siyasal birlik, dost – düşman ayrımının da sürekliliğini ifade etmektedir. Düşmanı tanımlamanın belirlediği egemen siyasal birlik, düşman ile savaş sürdükçe varlığını gösterecektir, aksi halde siyasal birliğin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu

durum egemenin varlığı siyasal birliğe ulaşmak ile mümkün olduğundan, dost – düşman ayrımı ve kriz üzerinden yürüyen egemenliğin sürekli bir savaşa ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Siyasal birlik olan egemenin ilahi mucizesi ise kriz anlarını işaret eden olağanüstü hallerde karar almasıdır. Düşmana karar vermede olduğu gibi, olağanüstü hallerde karar almaya yetkin olmayan bir egemenin varlık koşulları da ortadan kalkmaktadır. Egemenin yaşayacağı bu varoluşsal problem, onun varlığına dayanan yasaların da yürürlükte kalmasını imkansız hale getirmektedir. Dolayısıyla Schmitt'in egemen yaklaşımı içinde, siyasal birliği ve egemenin varlığını sürdürebilmesi için hukuk alanı içinde, iki ayrı biçim ortaya konmaktadır: Karar alma (Nomos) ve yasa. Fakat bu iki biçim arasında bir eşitlik yoktur; egemenliğin temeli olan karar alma eylemi, hukukun diğer yüzü olan yasanın üstünde yer almaktadır ve yasanın belirleyicisi de olabilmektedir.

Schmitt'in hukuka ve egemene yaklaşımını temellendiren nomos kavramına bugünün koşulları içinde bakıldığında, siyasal birlik ve düşmanın belirleyicisi olan egemenliğin işareti olarak gösterdiği nomos'un, yani karar almanın, olağanüstü hallerde benzer biçimde belirginleştiği görülmektedir. İstisna hali, bugün de egemenin karar verdiği olağanüstü hali gerektiren her türlü ciddi ekonomik, toplumsal, siyasal ya da mekânsal krizi içermektedir. Kriz karşısında olağanüstü hal ile düzen ve istikrarı sürekli kılmak isteyen egemen, karşı karşıya olduğu durumu aşmak için anayasal bir düzene ihtiyaç duymakta; yani olağanüstü halin anayasallığında varlığını sürdürmektedir. Günümüz egemen yapıları için anayasal olarak tanımlı nomosun belirleyiciliğindeki hukuk, sadece hukuk alanı ile ilgili değildir; sınırları belirleyen normlar haricinde, sınır dışı bir alanı da kapsamaktadır. Böylece Schmitt'in olağanüstü hal ve istisnayı hukukun içinde ama aynı zamanda da dışında yer alan siyasal bir alan üzerinden tanımlama girişimi; siyasal alanı işgal eden egemene, askıya alabildiği hukuka dayanan bir karar alma yetkisi vermektedir. Bugün ortaya çıkan olağanüstü hal ve istisnalar, hukuk düzeninde karar alma (nomos) ve kanun arasındaki farkı açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Hukuk, sadece kanun yapmak ve yürürlüğe koymak değildir; özellikle ülkemizde olağanüstü hal ile ortaya çıkan istisnalara bakıldığında, kanun yani normun yanında egemenin karar alma eylemini de içeren bir anlama sahiptir.

Bugün egemeni ve kentsel mekanda istisnayı ararken, nomos'un antik kökeni de bize bu tanımlama için önemli ip uçları vermektedir. Schmitt (2006: 68)'in nomos kavramının antik kökenine ilişkin yaptığı çıkarsamaya göre, mekanı paylaşmak anlamına gelen nomos; zamanla bu anlamından dolayı düzen ve hukuksal düzen anlamları da kazanmıştır. Bu nedenle nomos, antik kökeninden kaynaklı olarak kanun ile eş anlamlı kullanılmamaktadır; çünkü nomos bir tarafı ile hukuk düzeni tanımını taşıırken, bir tarafı ile de mekânsal bir anlam içermektedir. Mekânsallık ve düzeni işaret eden anlamları ile birlikte nomos, belirli bir yerdeki egemenin ve dünya üzerindeki mekânsal sınırların belirlediği hukuksal düzeni anlatmaktadır. Bu düzen tanımına almak, bölüşmek ve üretmek anlamları da eklenince; nomos, sınırları belli bir mekan üzerinde politik, ekonomik ve sosyal düzeni de içeren bir boyut kazanmaktadır. Mekânsal olarak karşılık bulan almak, bölüşmek ve üretmek kavramları ile nomos, hukuksal düzen ile birlikte; mekan üzerinde inisiyatife sahip olmak anlamı ile almak, mekanı sahiplenmek anlamı ile bölüşmek, mekan üzerinde gerçekleşmesi anlamı ile üretmek eylemlerini içermesi nedeniyle ekonomik, sosyal ve politik düzenin de temeline yerleşmektedir.

Bu anlamda kentte egemeni tarif etmek üzere kullanacağımız nomos kavramı, kent hukuku açısından bir tanımlama yapıldığında; kentsel mekanın bölüşümünün sonucu olan mülkiyetin, mülkiyetin dolaylı bir sonucu olan ve toprağı almak, mülk edinmek eylemi ile ortaya çıkan rantın ve kentsel mekan üzerinde gerçekleşen üretim faaliyetlerinin gerektirdiği olağanüstü hal ve istisnaları da kapsamaktadır. Bu şekilde nomos, egemenin bugün kentlerde öncelik verdiği ve istisnaları üzerine belirlediği bu üç anlamı ile kentte olağanüstü hal ilanlarının nedenlerini de gözler önüne sermektedir. Nomos üzerinden böyle bir indirgemeci okuma yapıldığında, bugün Türkiye kentlerindeki mülkiyet, rant ve inşaat öncelikli olağanüstü hal ilanının belirlediği istisnalar daha tanımlı bir hal almaktadır. Mülkiyetin el değiştirmesi, mekanın yeniden üretimi ile kentsel rantın paylaşımı ekseninde biçimlenen yeni kent düzeni; kriz koşullarını, siyasal birliğin karşısında konumlandığı kentsel tehditleri ve egemenin kentteki tercihlerini de belirlemektedir. Yeni kent düzenini kurgulamak üzere, hukuk dışı karar alma yetkinliği olarak nomos'un öncelikli konusunu; kentsel mekandaki almak, bölüşmek ve üretmek temelli eylemler oluşturmaktadır. Bu

anlamda kentte egemenin belirlediği olağanüstü hal ve sonrasında kararını aldığı istisna hükümlerin hedefi, kentsel mekandaki bu yeni düzeni belirlemektir. Yeni kent düzenin temelinde ise istisnaya karar veren egemenin politik tercihi olarak, kentsel mekan paylaşımını yeniden belirleme ve kentsel rantların bölüşümünü kolaylaştırma çabası yatmaktadır.

3.1.1. Politik Tercih: Rantın Paylaşımı

Kentsel mekan üzerinde değişen toplumsal ve ekonomik ilişkileri çözümlemek ve kentte egemen yapıların konumlarını tayin etmek, bir yanıyla hakim ekonomi politik çerçevenin, bir yanıyla da ideolojik temellerinin çözümlenmesini gerektirmektedir. Kapitalizmin geçirdiği son dönüşüm ile keynesyen ve ithal ikameci birikim stratejilerinin yerlerini, neo liberal birikim stratejilerine bırakmalarını takip eden süreçte; iktidarlar da hem merkezi ve hem yerel yönetim düzeylerinde söz konusu değişimin dışında kalmamıştır. Bu adaptasyon sürecinin getirdiği dönüşüm içinde, yönetim stratejilerinin yerelleşme üzerinden olduğu, yerelin öne çıktığı bir sürecin yaşanacağı söylemi hakim olsa da; yerelleşme süreci, esasında egemenin yerele müdahalesinin artışı ve kolaylaşması şeklinde kendini göstermiştir. Dünyada 80 sonrası yaşanmaya başlanan neo liberal birikim süreci, Türkiye’de özellikle 2001’de yaşanan kriz sonrasında değişen iktidarla birlikte tam anlamıyla ülkenin ekonomi politik çerçevesi haline gelmiştir. 2001 krizinin ardından yapılan genel seçimlerde, yerelde kalkınma söyleminin parti programlarına girmesi ve yeni iktidarın yerelde uyguladığı politikaların çerçevesi; neoliberalizmin yerelleşme söyleminin de benimsendiğini göstermektedir.

Bu süreçte Türkiye, tam anlamı ile giremediği küreselleşme sürecine tam adaptasyonu gerçekleştirmek arayışında olduğu yeni bir döneme girmiş ve yeniden yapılanma sürecinde kamu yönetimi ve hukuksal düzenlemeler açısından bir kırılma yaşamıştır. Yeni dönem ile birlikte egemen yapı olarak iktidar, kent mekanında yerelleşme üzerine kurgulu kavramsal dönüşüm ile kent mekanına yaklaşımını da yeniden şekillendirmiştir. Bu yaklaşım ile neoliberalizmin kodlarına uygun biçimde kentte sermayenin yeniden üretimi ve kentsel rantın paylaşımı ön plana çıkarken; kentte eşitsizliklerin derinleştiği bir mekana dönüşmüştür. Temelde bu dönüşüm,

kentsel mekana yaklaşımda tercihlerin değişimini işaret ederken, sistem tarafından yeniden kurgulanma ihtiyacını gündeme getirmiştir. Böylece, Türkiye’de kent mekanı anlayışı önemli bir değişime girmiş, neo liberalizm ile ekonomik anlayışın dayatmakta olduğu yeni sermaye birikim sürecinde kentsel mekan; kentsel rantın paylaşımı ile kamuya kaynak arayışında çözümler yaratmakta olan, sermaye yönünde spekülative hareketlere zemin hazırlamakta olan aracı bir mekan haline gelmiştir.

Birinci bölümde aktarıldığı gibi kentsel toprak, üretimi ve üzerindeki ilişki biçimleri ile ulaşılabilirlik ve altyapı hizmetlerinde yoğunluk nedeniyle mal değeri anlamında tarım topraklarından farklılık göstermektedir. Kıt bir kaynak olarak kentsel toprak sermayenin birikim mantığı içerisinde talep ettiği bir birikim aracı olarak tanımlanırken, üzerinde gerçekleşen faaliyetler ve konumu ile de sermaye birikim sürecini etkilemektedir. Bu anlamda, sermaye birikim sürecinin sağlıklı ve düzenli bir biçimde işlemesi için, öncelikle kentsel toprağın üretilmesi gerekmektedir. Sonrasında sermayeye rant olarak dönecek kentsel toprağın değerinin, üzerinde sermaye yatırımı yapıldıkça, kamu tarafından verilen hizmetler ile ulaşılabilirliği ve altyapısı iyileştirildikçe ve yine kamu tarafından kullanım biçimleri ve yapılaşma hakkı artışı ile verimliliği arttırıldıkça yükselmesi sağlanmaktadır. Böylece kentsel toprak, dönüşüm gibi enstrümanlarla yeniden üretimi ve üzerinde kurulan özel mülkiyet ilişkileri ile mutlak rant; altyapı yatırımları ve yapılaşma haklarının artışı sonucu yükselen verimlilik ile farklılık rantı oluşturma potansiyeli nedeniyle sermayenin ihtiyaç duyduğu kıt bir kaynak olarak oldukça rağbet gören bir yatırım aracı halini almaktadır.

Sermayenin çaba harcamadan, toprakta yer alan artık değere el koyması biçiminde tanımlanabilecek sürecin gerçekleşebilmesi için, öncelikle kentsel toprağın üretilmesi gerekmektedir. Bu nedenle sermaye kesimlerinin iktidar üzerinde kurduğu baskılar artmakta, kentsel ranta el koymak gayesinde olan bu iki taraf için de rantın maksimizasyonu kaçınılmaz bir hale dönüşmektedir. Kentsel rant baskısının sonucunda egemenin gerçekleştirdiği eylem ise, hukuk alanı içinde tanımlı bir biçimde gerçekleşmesi mümkün olmayan müdahaleleri mümkün kılacak olan hukuksal düzenlemeleri hayata geçirmek olmaktadır. Diğer bir anlatımla egemen, kentsel mekandaki krizleri fırsata çevirerek olağanüstü hal koşullarını tanımlamakta

ve bu zemin üzerine istisna hükümleri yasalaştırarak; sermayenin kentsel rantı el koyma temelli taleplerini karşılamaktadır. Ayrıca hukuk alanında genelleştirilen istisna hükümler ile müdahale edilen kentsel toprak, mevcutta işgalli olsun ya da olmasın belirlenen sınırları ile artık hukuk alanı ve kentsel bütün dışında yeni bir mekan, istisna mekanı tanımlamaktadır.

İstisna mekanı yaratan bu yaklaşımın kaynağı, kentsel toprağa sahip olarak mutlak rantı ele geçirme arayışında olan sermayenin metalaşan kentsel mekan üzerinden yeni sermaye birikim alanları yaratma istemi ve bu istemi karşılamak üzere, sermayeden yana açık bir biçimde taraf olduğunu ilan eden egemenin istisnalar ile düzenlediği yeni mekânsal kurgusudur. Başka bir anlatımla, egemen kent mekanında sermayeden yana tercihini kullanarak önündeki engelleri kaldırmakta; ancak hukuk dışılığın tarifleyeceği bir süreçle üretilebilecek kentsel toprağı erişilebilir hale getirmektedir. Egemenin yarattığı istisna mekanın kente olan etkisi ise yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Kentsel mekana yapılan bu müdahale ilk olarak toplumsal anlamda, ikinci olarak mekânsal ve ekonomik anlamda kentte mevcutta yaşanan krizi derinleştirmektedir. İstisna mekanların genelleşmesi sonucunda kentsel mekan üzerinde ekonomik, sosyal ve mekânsal eşitsizlikler de eş zamanlı olarak artmaktadır.

Bu anlamda kapitalist birikim rejiminin rant baskısı sonucu ortaya çıkan bu alanlar, egemenin politik tercihlerini yansıtırken, ortaya çıkardıkları kentsel problemler ile de ona başka bir sorun alanı tarif etmektedirler. Egemenliğin sürdürülmesi için kaçınılmaz olan siyasal birliği tehdit eden bu politik tercihin yarattığı kentsel problemler ve artan eşitsizlik karşısında; egemen açısından sorunların en aza indirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Türkiye örneğinde bu sorunlar karşısında çıkış yolu, rantın kısmen de olsa kentlilere pay edilmesi ya da kamuya kaynak yaratıldığı söyleminin yaygınlaştırılması ile aranırken, kesin bir çözüm yaratılamamaktadır. Harvey bu konuda bir kuramsal açılım yapmasa da, “devletin müdahalesi ile gelişen piyasa süreçlerini aktararak; kentsel toprak üzerinde yaratılan piyasada; hem sermaye birikiminin çıkarını, hem de toplumsal yeniden dağıtımı gözetken devletin ulusal ve uluslar arası müdahalelerinden bahsetmektedir” (Harvey, 2003: 247 - 249). Özellikle bu durumda refah devleti misyonunu kentsel mekanda sürdürmek üzere, özelsilik

yanında kamucu kentsel hizmetleri de sunan Britanya ve İskandinavya örneklerini vererek; kentte özel ve kamusal olarak yaratılan ikilik ile kamunun sunduğu sosyal iyileştirici politikalardan söz etmektedir.

Fakat Türkiye örneğine bakıldığında, bugün sermaye birikim süreçleri kentsel toprak gibi spekülâtif alanlara yönelirken ve bu süreç kentsel problemleri derinleştirirken; egemen merkezi yapılanmanın içinde bulunduğu dönemin gereklilikleri çerçevesinde örgütlenmeyi ve istisna temelli hukuk politikasını sürdürdüğü görülmektedir. Egemenin genel ideolojisinin neo liberal piyasa merkezli olduğu, kentsel alandaki uygulamaları ve kentleşme eğilimlerinin de bu perspektif içinde belirlendiği bu dönemde; iktidar kentsel mekana rant elde edilecek bir araç ve rant ile kamu yatırımlarına kaynak yaratacak bir mal olarak bakmaktadır. Örneğin, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Zincirlikuyu Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü Arazisi'nin satışından birkaç gün sonra, satış hakkında yaptığı 12.03.2007 tarihinde Yeni Şafak Gazetesi'nde yer alan açıklaması¹; bu konuda dikkat çekicidir: “Bize, 'Burası fazla etmez, 200-300 milyon dolar ederse eder' dediler. 800 milyon dolara gitti. Şimdi ne diyorlar, 'İstanbul'un taşı toprağı altınmış meğer' diyorlar. 'Çevrede rakamlar 1'e 3 katladı' diyorlar. İş bilen, kılıç kuşananın. Bu parayı duble yollara, Karayolları'nın attığı adımlara ayırıyoruz. Arazide bulunan garajı farklı yerlere kaydıracağız. Böyle kıymetli yeri bu şekilde tutamazdık. Böyle birçok yerler var. Onları zaman içinde aynı şekilde halledeceğiz.” Örnek göstermektedir ki, kentsel mekanda merkezi yönetim için satılamayacak şey yoktur ve satış işleminin kendisi, bir yandan sermayenin yeniden üretimi sürecine katkı sağlarken, diğer yandan ranttan pay alan kamunun kaynak sıkıntısını aşmasına yardımcı olmaktadır.

Zincirlikuyu Karayolları Arazisi gibi kentsel toprak parçalarına kamu kaynağı olarak bakan bu yaklaşım aynı tavrı, kentsel rantların üretilmesi konusunda da göstermekte ve bu açıklamayı izleyen süreçte, kurumların kente müdahale araçlarını istisna hükümler ile sınırsız bir şekilde getiren hukuki düzenlemeler kanunlaşmaktadır. Bu süreçte kent hukukunda yapılan değişiklik ve düzenlemeler hukuk düzeninin dışına yerleştirilmiş birer gerçeklik halini almıştır. Kentsel alanda özellikle merkezi

¹ “Biz Kefenimizle Bu Yola Çıktık”, Yeni Şafak Gazetesi, 12.03.2007, (çevrimiçi), <http://www.yenisafak.com/politika/biz-kefenimizle-bu-yola-ciktik-34431> , 08.02.2017.

yönetime bağlı kurumlar tarafından yapılan müdahalelere öncülük eden, kentsel rantları kent gündeminin başına oturtan da bu yönlü politik tercihlerdir. Kentsel rantlar üzerine kurgulanan siyasal birlik, mevcut hukuk düzeni dışına yerleştirilen düzenlemelerin özellikle merkezi iktidarın kullanımına sunulması ile egemenin sınırsız yetki kazandığı yeni bir kentsel düzeni ortaya çıkmaktadır. Kent hukukunda yapılan değişiklikler ile düzeninin kökten yenilendiği, askıya alındığı ya da bir kısmının değiştirildiği istisna durumu ile “egemen istisna” (Agamben, 2013) yani iktidar; siyasal birliğin ortaya koyduğu hukuk düzeni ve onun dışsalladığı istisna arasında kurduğu ilişkiye göre, kendini var etmekte ve kentsel mekanda rant üretme işlevini sürdürmektedir. Bu şekilde kriz karşısında mevcut normlar ile düzenlenen hukukun yetmediği söylemi sonucunda sınır dışına konan istisna, iktidarın düşmanı tarif ederek oluşturduğu siyasal birlik ile kent mekanında kendini yeniden üretmesine olanak tanımaktadır.

Sonuç olarak küreselleşme pratiği içinde neo liberal kentleşme sürecinin kentsel mekan üzerindeki tasarrufu, bu anlamda piyasa merkezli bir gelişme göstermekte ve merkezi yönetim yapılarının politikaları, egemenin politik tercihi ile bu yapıya ayak uydurmaktadır. Bahsettiğimiz çerçeve içerisinde, neo liberal kentleşmenin belirlediği merkezi yönetim politikalarında, belirleyici kurumlar ise kentsel toprak üzerinde politika üretici olan ve müdahale yetkisini elinde bulunduran bakanlıklar ve bağlı teşkilatlarıdır. Yerelleşme söyleminin küreselleşme politikaları ile sürekli vurgulanmasına karşın, egemenin kentsel mekana müdahale için öne çıkardığı kurumların yine merkezi kurumlar olduğu göze çarpmaktadır. Yerel yönetimlerin yetkileri üzerine gereğinde kısıtlar getiren ve merkezi kurumları bu alanlarda yetkinleştiren istisnaların gösterdiği gibi; egemenin tercihi, istisnalaşan mekana müdahaleyi kendi hakim olduğu kurumlar ile gerçekleştirmektedir.

Bu nedenle çalışmada yerel yönetim yapılarındansa, hakim politikaları belirleyen iktidarı temsil eden merkezi yönetim mercek altına alınmaktadır. Son dönemde yerel yönetimlere istisna olarak tanımlanabilecek yetkiler verilmiş olsa da, merkezi yönetimin yeni hukuk düzeninde; yerel yönetimlerin her an yetkisini gasp etmeye ve özellikle istisna mekanların belirlenmesine yetkili olduğu gerçeği, bizi bu tercihe yönlendirmektedir. Merkezi yönetim yapısı içinde ise çalışma konusuna dahil edilen

ve istisna yetkiler ile öne çıkan kurumlar; doğrudan iktidarın dağılım noktası Başbakanlığa bağlı olan Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) olarak belirlenmiştir. Bu amaçla, izleyen başlıkta inceleme için tercih edilen kurumların merkezi bir karaktere sahip olmakla birlikte, istisna yetkileri sonucu; yerel düzeyde geliştirdikleri politikalar ve aldıkları kararlar ile egemeni nasıl temsil ettikleri aktarılmaktadır.

3.1.2. Kurumlar: Düzenlemeden İşletmeciliğe

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne gerçekleşen hukuki değişikliklerin altında yatan ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler ve bu ilişkilerin konumlandıkları mekan anlamı çabası, bugünkü değişimi de anlatmaktadır. Cumhuriyet döneminde modern kentler kurmaya çabalayan devlet, sonrasında emeğin yeniden üretimi için mekan algısını değiştirmiş; ardından özelleştirmeler ve imar afları ile birlikte inşaat sektörüne sarılan devlet, son dönemde kentlerde spekülasyonu yönlendiren bir yönetsel çerçeve örmüştür. Bugün ortaya çıkan spekülasyon yaratma ve kentsel rantı önceleme isteği üzerine kurgulanan yeni kent hukuku, kentsel mekan üzerinde tanımladığı yeni bölüşüm ve paylaşım ilişkileri ile mekanda nasıl bir yeniden yapılanma süreci tanımladığını göstermektedir. Bugüne ait hukuksal düzenlemelerin altlığını oluşturan egemen, kurguladığı yeni kurumsal yapının mekandaki yansımaları ile yaklaşımını ortaya koymaktadır. Yeni kanun düzenlemeleri ile vücut bulan bu yaklaşım, kentte mevcut işgal edilen toprağı, rant değerini oluşturacak kentsel arsa olarak yeniden biçimlendirmeyi kolaylaştıracak hukuki prosedürleri düzenlemektedir. Bunu gerçekleştirirken de kentsel topraktaki mülkiyet haritasını yeniden çizmekte ve toprağın rant değerini yükseltecek yeni yapılanma koşullarına olanak sağlamaktadır.

Özellikle son bir kaç yılda yapılan düzenlemelerle ülkenin umudunun bağlandığı inşaat sektörü tarafından yapılacak yapıların müşterileri hazırlanmakta, toprak üzerinde mülkiyet hakları yeniden düzenlenerek kentlinin borçlandırılması ile oluşan yapı stokunun satışı gerçekleştirilmektedir. Önümüzdeki tablo, 80'li yıllar ile başlayan süreçte özelleştirmeler ile devletin boşalttığı toprak üzerinden soğurulan rant baskısının genişlediğini ve kentsel mekanda değer yaratamayan alt gelir

grubunun işgal ettiği mekanlar üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu anlamda hukuksal olarak tekrar kurgulanan kent toprağına müdahale araçları, devletin kentteki düzenleyici ve uzlaştırıcı rolünden uzaklaşarak, kent mekanını seçkinleştiren ve mülkiyeti yeniden dağıtan bir rol üstlendiğini gözler önüne sermektedir. Böylece kentsel adaletin terazisinde, kent merkezinde değer yaratan sınıfların kesesi ağırlaşırken, değer yaratmaktan uzak alt sınıfların kesesi boşalmaktadır.

Bulunulan dönemin hakim ekonomik algısı ile kent mekanında yapılan tercihleri bu yönde şekillendiren egemen, neo liberal dönem içinde yeni bir tercih yapmış ve tercihi doğrultusunda hukuksal altyapıyı revize etme sürecini başlatmıştır. Tercihlerin yöneldiğı çizgiye bakılırsa yeni mekânsal düzen kurgusu, özellikle kent merkezinde değer yaratma potansiyeli yüksek alanlara ilişkin müdahalelerin artacağı sonucuna götürmektedir. Yapılan yasal düzenlemeler ile birlikte egemenin kentsel mekandaki ilgisinin değişimi açıkça görülmektedir. Devlet mekan üzerinde düzenleyici ve toplumsal alanda uzlaştırıcı rolünden uzaklaşmakta ve ekonomik anlamda değer oluşturan projelerin hazırlanması için gerekli koşulları yaratmaktadır. Son yıllarda yerel yönetim yapılarından merkezi hükümetlere devletin yapılanması ve ideolojisi değişikliğe uğrarken; sermaye tarafı ise bu süreçte, farklı bir sektör olarak kentsel mekana yönelmiştir. Sermaye içine girdiğı krizden çıkmak üzere üretici alandan çıkarak, spekülâtif alanlara kaymış; ilgisini finans sektörü ve rant yaratma potansiyelleri ile kentlere yönlendirmiştir. Bu dönem devletin üretimden çekilmesi ile kamu mülkü kentsel toprakta özelleştirmelerin ve yerele baskının genişlemesi yanında; büyük şehirlerde örgütsel çeşitliliğe gidilirken planlama yetkisi desantralize edilmiştir.

80'li yıllar ile birlikte azalan bir seyir ile sürdürülen refah devleti politikalarının, kentsel mekan üzerindeki sonucu olarak; devletin hem sermaye çıkarını, hem de toplumun çıkarını gözeterek gerçekleştirdiğı müdahaleleri bu dönem ile tamamen sona ermektedir. Refah Devleti politikalarını idame eden ve yeni yaklaşımlara uygun olarak sermaye yatırımlarını önceleyen anlayış, hukuksal zeminde de hakim olmaktadır. Bu anlamda kentte mevcutta kullanımda olan alanları yeniden değerlendirerek rant yaratmak üzere yatırımcı tarafa ayrıcalıklar tanımlayan ve bu görevi yerine getirecek kurumları istisnai bir yere koyan yeni bir anlayış ortaya

çıkılmaktadır. Bu süreçte planlamanın rolü de radikal bir değişim geçirmekte, egemen kanunlar ile kendisine verilen yetki sonucu tekel olduğu düzenleyici bir işlev olan planlamayı, kentsel mekândaki çok aktörlü yapıya genişletmektedir. Bu çok aktörlü yapı ise kentsel mekândaki özelleştirmeleri arttırırken, kentsel planlamanın bütünsel yaklaşımını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Özellikle plan değişikliklerinin ön plana çıktığı ve kamu kurumları arasında planlama yetkisinin giderek ayrıştığı bu dönemde; planlama, yüklenen yeni misyonu ile kentsel rant değerlerini yükseltmektedir. Egemen, toprağın özelleşmesi ya da mülkiyet ilişkilerinin yeniden tanımlanması ile ortaya çıkan mutlak ranta ek olarak; planlama faaliyeti ile toprağın kârlılığını arttırarak farklılık rantı yaratmakta ve bu değeri sermayeye devretmektedir. Bu şekilde mülkiyet aktarımı ile mutlak rantın, planlama işlemi ile farklılık rantının birlikte sermayeye aktarılması; toplumsal ve ekonomik anlamda oluşan etkiyi de ikiye katlamaktadır. Bu konuda yetkili olan kurumlar düzenleyici işlevlerini kentsel mekân üzerinde mümkün olan en yüksek değeri yaratmak üzere kullanmakta ve sonucunda kent mekânının kullanıcıları arasında, bu bedeli ödeyebilenleri öncelemektedir.

1980'li yıllar ile birlikte azalan bir seyirle sürdürülen refah devleti politikalarının kentsel mekân üzerindeki sonucu olarak; hem sermaye çıkarını, hem de toplumun çıkarını gözeterek gerçekleştirilen müdahaleler artık sona ermiştir. Öncelikle özelleştirmeler ile kentte rekabet halinde olan sermaye ve toplum kesimlerinin çatışma alanı olan kamu mülkiyetinin sunduğu sosyal iyileştirici politikalardan; bu alanların satışı ile vazgeçilmiştir. Sermayenin ve devletin kentsel mekân üzerinde değer yaratmak üzere faaliyet alanlarını genişlettiği süreçte, elde kalan proje alanları ise değer ihtiva etmeyen fakat bu anlamda potansiyel barındıran mevcut iskân edilmiş kent toprakları olmuştur. Son dönem kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri üzerine geliştirilen ve çalışmada konu edilen yasal düzenlemelerin amacı da bu potansiyelden yararlanmaktır. Potansiyel değerın ortaya çıkması için, bir tercih yapılmakta ve yaşam alanları değer üreten mekânlar haline getirilirken, önceki yerleşimciler ise kentte başka alanlara doğru bir göç yaşamaktadır.

6306 sayılı Kanun gibi risk ve devletin kentsel risklerle mücadelesi olarak yansıyan, riskli alanların yeniden iskânını getiren düzenlemelerin, örtük gerekçeleri de sürekli

bu nedenler etrafında dolanmaktadır. Ortaya konan olağanüstü hal ile egemenin kurumlar aracılığıyla risklerin bertaraf edilmesi üzerine gerçekleştirdiği kentsel dönüşüm örneklerinin sonuçları, bu tespiti kanıtlamaktadır. Başka bir örneği ise 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile birlikte yasalaşan Orman Kanunu'nun 2. Maddesi (b) fıkrasında tanımlanan orman vasfını kaybetmiş alanların satışı oluşturmaktır. Bir kanun ile riskli alanların gereğinde kamulaştırılıp dönüşümlerinin gerçekleştirileceği ifade edilirken, diğer bir kanun ile tamamı kaçak olarak yapılaşmış ve mühendislik hizmeti almadığı için riskli bulunan yapıların bulunduğu alanların satışı gerçekleştirilmektedir. Riskin ortadan kaldırılması için satışları öncesinde dönüşümün sağlanması gereken bu alanlar satışa konu edilirken, özel mülkiyete konu olan alanların dönüşüme tabi olması ancak kurumların işletmeci mantığı ile açıklanabilmektedir. Kentsel mekana ait düzenlemelerin içerdiği istisnaların gerçek varlığını gösteren bu mantık, egemenin tercihleri doğrultusunda her alan için farklı bir süreç tanımlaması ile üstlendiği yeni rolü işaret etmektedir.

Özellikle ülke ekonomisinde sahip olduğu merkezi önemle İstanbul, her anlamda bu yeni pratiklerin hayata geçirildiği bir model olarak işlev görmektedir. Dönüşüm ve projecilik üzerine kurgulanan politikaların ilk maddesi olan "küresel kent İstanbul"da yapılmaya çalışılan, sermayenin ilgisini çekebilecek yeni inşaat projeleri ve bu yöndeki yatırım taleplerini karşılayabilecek bir kent yaratmaktır. Bu hedef için birçok kentsel dönüşüm ve yenileme projesi hazırlanmaya başlanmış ve öne çıkan faaliyetlerin arsa taleplerinin karşılanması için; sanayisizleşen kentte, öncelikle kamu iktisadi teşekküllerinin yer aldığı araziler satışa çıkarılmıştır. Bunu kamu mülkiyetindeki diğer kentsel topraklar ve hatta okul alanlarının satışı izleyecektir. İstanbul için sanayisizleşme söylemi ile birçok yeni sektörün adı anılmakta ve bu ihtisas alanlarında uzmanlaşması beklenirken; esas kaynak yaratacak ve sermayeye bu yatırımları ilginç kılacak enstrüman, kentsel rant yaratma araçları olacaktır.

Sanayisizleşme politikası içerisinde ilk göze çarpan gelişmelerden biri, kentsel bağlamda emeğin yeniden üretimine dayanan tüm politikaların ortadan kaldırılmasıdır. Bu anlamda ilk bakışta önceki dönemlerde uygulanan politikalardan kopuş gibi görünen pek çok uygulama, aslında mantıksal bir devamlılık arz

etmektedir. Örneğin, kentte bulunan kaçak yapılaşmış alanlar bir önceki dönemde, inşaat sektörünün desteklenmesi ve ekonominin canlandırılması için bir araç olarak görülerek özelleştirilmişken, değişen paradigimada daha önce özelleşen bu alanlar kentsel dönüşüm projeleriyle yeniden şekillendirilmek suretiyle rant değerleri artırılarak adeta ikinci kez özelleştirilir. Devlet daha önce imar afları aracılığıyla özelleştirdiği ve müdahale etmekten geri durduğu alanlarda yarattığı rantı, sıkı bir projecilik anlayışıyla şekillendirdiği ikinci müdahale aracılığıyla arttırmakta ve konsolide etmektedir.

Neo liberal birikim stratejilerinin hakim olduğu bu dönemde görüldüğü üzere, hiç bir sosyal ya da siyasal yapı değişimin dışında kalmamış; egemenin biçimlendirdiği devlet ve yerel yönetimler de bundan nasibi almıştır. Hatta kurumlar ve her düzeyde yönetim kademesi, değişen görev ve yetkileri sonucu; ülkenin kendi özgün koşulları çerçevesinde söz konusu dönüşümün taşıyıcıları olmuşlardır. Bu dönüşümün en belirgin stratejilerinden biri ise egemen olarak iktidarın sermayeyi yerelleştirme çabalarıdır. Yerelleşme sürecinin egemen tarafından bu kadar önemsenmesinin idari karşılığı, merkezi hükümetin yerele müdahalesinin azalması değil, aksine artmasıdır. Bir başka deyişle sermayenin yerelleşmesi, ancak merkezi hükümetlerin yerel dinamiklere yasalar aracılığıyla müdahale etmesi, ona hareket edebileceği alanlar kazandırmasıyla mümkün olmuştur. Bu süreçte egemen ile temsil edilen merkezi hükümetin, yerelde uyguladığı politikalarda daha derinlikli müdahale yöntemleri geliştirdiği gözlemlenmektedir. Yerele yapılan müdahalelerin egemen açısından bu denli çekici görünmesinin sebebi, kuşkusuz kentsel dönüşüm, büyük projeler ve kamu mülklerinin satışı üzerinden yaratılan rantların ülkenin kaynak sıkıntısını giderebilecek araçlar olarak görülmesidir.

Bu dönemin dikkat çekici özelliklerinden biri de, merkezin idari vesayeti yerel yönetimlere aktardığı söylemi üzerine şekillenen adem-i merkeziyetçi tavrıdır. Fakat bu süreç, çelişkili bir biçimde ve giderek artan ölçüde yerel politikaların merkezden belirlendiği yeni idari mekânizmaların geliştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Örneğin yerel yönetimlere ilişkin yeni yasal çerçeve ile merkezi hükümetin yetki devrini, çeşitli nedenlerle tehlikeli gördüğü belediyeler yerine, merkeze bağlı İl Özel İdarelerine, Kalkınma Ajanslarına ya da Yatırım İzleme ve Koordinasyon Merkezlerine

devretme isteği bu eğilimin bir kanıtı olarak görülebilir. Bu girişimin daha uç noktası 2016 yılında Halkların Demokratik Partisi (HDP)'ne ait belediyelerin bir çoğunun, kayyuma devredilmesi şeklinde olacaktır. Diğer bir girişim ile de 6360 sayılı torba kanunda² büyükşehir belediyelerinin mevcut yetki ve güç dağıtımını ile sınırları genişletilmiş ve tüm kırsal karakterli alanlar kentsel karakter kazanacakmış gibi; büyükşehirlerin yönetimi tek bir merkeze toplanırken, yereldeki sorunlar da genelleşmiştir. Bu durum belediye hizmetleri açısından hizmetin genişlemesi ve yaygınlaşması anlamına ne yazık ki gelmeyecek; aksine genişletilen sınırlar, belediyelerin yerelden kopması anlamına gelecektir (ŞPO, 2012). Öte yandan, yerelde sivil toplum ve sermaye gibi ilgi/çıkar gruplarının katılımını sağlayacak kent konseyleri kurulması için çalışmalar yapılmakta, ancak hizmetin en yetkin şekilde götürülebileceği ölçeğe sahip alt bölgeler bazında oluşturduğu kalkınma kurumlarının yapısını ve kaynaklarını da yine merkez belirlemektedir.

Özetle, kamu mülkiyetindeki toprağın özel mülkiyete geçişı ve kentte özel mülkiyetin el değiştirmesi ile yaratılan rantı yeniden pay eden egemen, yasal çerçevedeki değişim ile devletin düzenleyici işlevini de yeniden tanımlamıştır. Böylece kentsel mekânda devletin düzenleyici rolü zayıflamakta ve devletin kurumlar eli ile sergilediği rantı gözeten işletmeci yaklaşımı, seçkinleştirici bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Bugün egemenin şekillendirdiği devlet artık sosyal olduğu kadar değil, zenginlik yarattığı kadar meşrudur. Kent mekânına ait kanunların hazırlanma biçimi, yöntemi, içeriği ve rant yaratma yollarının gösterdiği gibi; devletin meşruiyeti, değer yaratma potansiyeli ile ölçülürken, kentte devletin tanımı da değişmektedir. Esas olan değer yaratmaktır ve kentte hukuksal düzenlemelerin gelmek istediği sonda, alt gelir grupları değer yaratamadıkları kent merkezinden kentin çeperine doğru çekilmelidir. Devletin düzenleyici rolünü terk etmesi, hukukun adaleti ve sosyal adalet kavramlarının giderek silikleştiği kentte, herkese ürettiği değer kadar değer verildiği ve öncelik tanındığı bir noktaya geldiğini göstermektedir. Vergi vermeyenin oy da veremediği Roma Hukuku'na benzer şekilde, herkese kentte ürettiği değer kadar değer vermek; kentlerin geleceklerine

² “5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu” başta olmak üzere, bazı kanun ve kararnamelerde değişiklik yapan “6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”.

ilişkin egemenlerin hazırladığı senaryonun ipuçlarını göstermesi açısından ilginç bir tespittir.

Sonuç olarak orman alanları, kıyı alanları, kamu arazileri özelleşirken kentsel alanda yer alan her tür toprak parçasını kentsel dönüşümle sermayenin inisiyatifine geçiren son kanun değişiklikleri, özel sektörün kentsel toprakları kar amaçlı kullanımının olanaklarını arttırmıştır. Kentsel toprağın sermaye birikimine katkı yapacak bir kaynak olarak kullanıldığı bu süreçte, kurumlar ise düzenleyici işlevlerini kullanarak uygulamada yardımcı olmuştur. Böylece egemenin üstlendiği misyon gereği, karar alma yetkisi ile yeniden tasarladığı kentsel hukuk düzeni; devleti ve kurumları adeta kar amaçlı bir işletme haline getirirken, kentsel mekandaki uygulamaları da bu işletmecici mantığı gözler önüne sermektedir.

3.1.3. İstisna Yetkiler: TOKİ ve Özelleştirme İdaresi

İstisnaların genelleştiği ve kural halini aldığı kurumsal bir çerçeve sunan yeni yönetim paradigmasının çıkışı ile bu paradigmaya uygun olarak mevzuat da yeniden düzenlenmiştir. Kentsel hukuk düzeni içinde istisna hükümlerle donatılan kurumlar, az önce bahsedildiği gibi, adeta kar amaçlı bir işletme haline getirilirken; özellikle Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ve Başbakanlık Özelleştirme İdaresi bu dönemde elde ettikleri sınırsız yetkilerle ve kentsel toprağa müdahale etme imkanları ile ön plana çıkmaktadır. Egemenin yasalaştırdığı istisna hükümlerle donanmış kurumlar olarak iki kurum; kentsel mekanda devletin düzenleyici rolünün zayıfladığını ve devletin seçkinleştirici bir işlev üstlendiğini gösteren önemli iki örnektir. Aynı zamanda görüleceği üzere, söz konusu kurumlar devletin sosyal politika araçlarını değil, kentsel rantları dolayısıyla kamu ve özel kesimin zenginleşmesini sağlamak üzere faaliyet göstermektedir.

İlk olarak Toplu Konut İdaresi (TOKİ)'ye bakıldığında kurum, 80'li yılların hemen başında kamunun sorunlu olduğu bir alan olan toplu konut üretiminde bulunmak üzere kurulmuştur. 1981 tarihli ve 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu ve 1984 yılında yürürlüğe giren 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nu kent çeperlerinde bulunan düşük değerli arazileri kentsel arsaya dönüştürmek amacıyla hazırlanmıştır (Akkar,

1997: 28). 1984 yılında kabul edilen kanun ile kentsel toprağı değerlendirmek üzere Toplu Konut İdaresi de kurulmuştur. Fakat 1984 yılında kurulan Toplu Konut İdaresi (TOKİ), imar afları ve yat-satçı konut üretim süreci ile konut fazlasının oluşması nedeniyle işlevini yerine getirememiştir. 2000 yıllara gelindiğinde ise TOKİ, yasal değişiklikler sonucu elde ettiği ayrıcalıklı haklarla yoğun konut üretimine başlamıştır.

Türkiye’yi küresel ekonomiye adapte etmek üzere 2001 krizi ile başlayan süreçte, yeni işletmeci yaklaşıma uygun olarak mevzuat belli kurumları yetkilendirmekte ve özellikle TOKİ istisna yetkilerle donatılarak, kentsel toprağı müdahalede sınırsız bir müdahale imkanı elde etmektedir. 2004 yılında kabul edilen kanun değişikliği ile Arsa Ofisi’nin kaldırılarak yetkileri Toplu Konut İdaresi Başkanlığına devredilmiş ve TOKİ’ye Kanun’da tanımlı alanlarda her ölçekteki imar planını yapma ve yaptıрма yetkisi verilmiştir. Bu yasanın yürürlüğe girmesi ile devletin kar amacı gütmeyen bir kuruluşu olan TOKİ, inşaat şirketleri ile birliktelikler kurarak, gelir paylaşım modeli³ adı altında, kar amaçlı konut üretimine başlayacaktır. Bu uygulama ile yerel yönetimlere devredildiğı söylenen planlama gibi düzenleyici işlemleri yapma hakkını elde eden TOKİ’nin durumu, yerleşme söylemine aykırı görünse de; dönemin özelleştirme yaklaşımına ve sermayenin yeniden üretiminin merkezi uygulamalar ile hızlandırılması istemine aykırı değildir.

2008 yılında kabul edilen 5793 sayılı torba kanunda ise TOKİ ve Özelleştirme İdaresi’ne kendi tasarruflarındaki kamu mülkleri üzerindeki plan yapma hakkı genişletilerek, yerel yönetimlere ait olan plan onama ve askıya çıkarma yetkileri de bu kurumlara devredilecektir. Yapılan bu müdahale ile muhalif partilerin iktidarda olduğu yerel yönetimlerin, bu kurumların icraatlarını engellemelerinin önüne geçilmektedir. Kanun ile TOKİ’nin yalnızca toplu konut alanlarında geçerli olan plan yapma yetkisi kendi mülkiyetinde olan alanlara da genişletilmekte, TOKİ’nin konut dışında finans merkezi, otel, alışveriş merkezi gibi diğer fonksiyonlara ait projelere ilişkin düzenlemeleri gerçekleştirmesinin önü açılmaktadır.

³ Gelir paylaşım modeli ile TOKİ, rant getirisi yüksek olan kamu arazileri üzerindeki yapılaşma haklarını kendi imar planı yapma yetkisi ile arttırmakta ve bu alanlarda özel sektör tarafından yapılan konut projelerinden elde edilen geliri alt ve orta sınıfa yönelik konut yapmak söylemi altında kullanmaktadır.

Ayrıca, bu dönem içinde sıkça gündeme gelen Dönüşüm Alanları Yasa Tasarısı ise TOKİ üzerinden kent merkezlerinde daha fazla değer yaratmanın yolunu kolaylaştırmak arayışındadır. Kanun tasarısı uzun süredir rafa kaldırılmış görünse de, 2009 yılında 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesinde yapılan değişiklik ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun; bu istemi karşılamaktadır. Sürekli çıkarılmak istenen ve son olarak Van Depremi ile birlikte meşruiyet zemini yaratılarak gündeme getirilen kentsel dönüşüm amaçlı kanunlar ile aynı mantık zemininde, tüm kentsel ve kırsal toprakların dönüşümünün yolu açılmaktadır. Bu kanunlar ile bugün işgalli olan ve yatırım için kentsel arsa olarak kullanımı oldukça zor olan tüm topraklar, pürüzlerinden arındırılarak rant elde etme istemindeki sermayeye sunulmakta ve bu konudaki hukuki prosedürler TOKİ üzerinden düzenlenmektedir. Afet Yasası riskli alanlarda mülkiyet sahipleri ile anlaşmaya varılamaması durumunda, Bakanlık ve TOKİ'ye kamulaştırma hakkı vermekte ve kentsel topraktaki mülkiyetin zorla el değiştirmesi sağlanmaktadır. Sonraki aşamada ise özel sektör tarafından yapılacak uygulamanın müşterileri de hazırlanmakta, depreme karşı güvenli inşaat projelerinin; mekanın bugünkü kullanıcılarını borçlandırmak suretiyle kendilerine satılması planlanmaktadır. Bu düzenlemelerde aracılık eden ve yetkileri üzerinde toplayan kurum ise yine TOKİ olarak tanımlanmaktadır.

TOKİ'nin son dönem istisna düzenlemeler ile görev aldığı, devletin kentsel risklerle mücadelesi olarak yansıyan ve riskli alanların yeniden iskanını getiren düzenlemelere bakıldığında, daha öncede değinildiği gibi, kentsel rant üretim amacının ön planda olduğu görülmektedir. TOKİ'nin kentsel mekanın içerdiği risklerin bertaraf edilmesi üzerine gerçekleşen kentsel dönüşüm örneklerinin sonuçları, bu tespiti kanıtlamaktadır. Kurum sınırsız yetkilerle kente müdahale hakkı sağlarken bu alanlarda bir özel hukuk kişisi gibi davranmakta, hatta çoğu zaman proje alanlarında hukuki zemin sağlandıktan sonra alanı, iştiraki olan Emlak Konut GYO A.Ş.'ne bırakmaktadır. Bu şekilde piyasa koşullarında varlık gösteremeyen kurum, iştiraki aracılığıyla bu faaliyetler içerisine girmekte ve özel şirketlerle ortaklıklar kurmaktadır.

Planlama faaliyeti ise TOKİ örneğinde olduğu gibi, bu dönem ile birlikte önemli bir

değişikliğe uğramıştır. Kendisine kanunun tanımladığı bir görev ve düzenleyici bir işlem olarak kentsel mekanda belirleyici olan planlama işlevini, kamu mülklerini özel mülkiyete konu fonksiyonlara dönüştürerek kentsel mekandaki özelleştirmeleri arttırmak; bu işlemi gerçekleştirirken yaptığı plan değişiklikleri ile çevre yapılanma koşullarının üzerinde yapılanma koşulları vererek kentsel planlamanın bütünsel yaklaşımını tamamen ortadan kaldırmak üzere kullanmıştır. Özellikle plan değişikliklerinin planlamaya yüklendiği misyon ile bütüncül planlamayı imkansız hale getirirken, kentsel rant değerlerini yükseltmiştir. Toprağın özelleşmesi ya da mülkiyet ilişkilerinin yeniden tanımlanması ile ortaya çıkan mutlak rant ek olarak; TOKİ yürüttüğü planlama faaliyeti ile toprağın verimliliğini arttırarak farklılık rantı yaratmakta ve bu değeri sermayeye devretmektedir. Bu şekilde devlet tarafından mülkiyet aktarımı ile mutlak rantın, planlama işlemi ile farklılık rantının birlikte sermayeye aktarılması; toplumsal ve ekonomik anlamda oluşan etkiyi de ikiye katlamaktadır. Devlet düzenleyici işlevlerini kentsel mekan üzerinde mümkün olan en yüksek değeri yaratmak üzere kullanmakta ve sonucunda kent mekanının kullanıcıları arasında, bu bedeli ödeyebilenleri öncelemektedir.

Kentsel toprak üzerinde TOKİ ile benzer biçimde faaliyet gösteren Özelleştirme İdaresi'nin kuruluş zamanı da TOKİ ile benzeşmekte, kentsel mekanda faaliyet göstermesi sağlayan yetkileri ise kuruluşundan kısa bir süre sonra genişletilmiştir. 1985 yılında çıkarılan 3194 sayılı İmar Kanun'un 9. Maddesi'ne 24.11.1994 tarihinde 4046 sayılı Özelleştirme Kanunun 4. maddesi ile getirilen ek fıkra ile kamu arazilerinin satışını yapan Özelleştirme İdaresi'ne plan yapma yetkisi verilmiştir. Özelleştirme Yüksek Kurulu'na verilen imar planı onama yetkisi ile, özelleşen kamu kurumlarının yanında; bu kurumların sahip oldukları kentsel rant potansiyeli yüksek alanların da imar planı değiştirilerek satışı yapılmaktadır. Bu hüküm son dönemlerde kamu mülklerinin değerini mümkün oldukça arttırarak satışın yapılması istemini aktarmak adına, son derece anlamlıdır. 3194 sayılı Kanunun 9. Maddesine eklenen hüküm şöyledir:

“Belediye hudutları ve mücavir alanlar içerisinde bulunan ve özelleştirme programına alınmış kuruluşlara ait arsa ve arazilerin, ilgili kuruluşlardan gerekli görüş, (Belediye) alınarak Çevre İmar bütünlüğünü bozmayacak (Ek ibare:

03/04/1997 - 4232/4 md.) imar tadilatları ve mevzi imar planlarının ve buna uygun imar durumlarının Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca hazırlanarak Özelleştirme Yüksek Kurulunca onaylanmak suretiyle yürürlüğe girer ve ilgili Belediyeler bu arsa ve arazilerin imar fonksiyonlarını 5 yıl değiştiremezler. (Ek ibare: 03/04/1997 - 4232/4 md.) ilgili belediyeler görüşlerini onbeş gün içinde bildirir.”

Ayrıca yine aynı maddede Özelleştirme Kanununda değişiklik yapan 5398 sayılı kanun ile bir fıkra eki daha yapılmıştır. Bu ek ile de kamu arazilerini özelleştirmenin başka bir yolu olarak keşfedilen gelir paylaşım modeli gereği, yapılacak olan imar planı değişikliklerine ilişkin bir hüküm getirilmektedir. Eklenen hüküm ise şöyledir: “4046 sayılı Kanun kapsamında gelir ortaklığı modeli ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar yöntemine göre özelleştirme işlemleri yapılan hizmet özelleştirilmesi niteliğindeki yatırımların yapılacağı yerlerde hazırlanan veya hazırlattırılan plânları, Özelleştirme İdaresince değerlendirilmek ve sözleşmeye uygunluğu konusundaki görüşü de alınmak kaydı ile ...⁴ re'sen onaylamaya Bayındırlık ve İskan Bakanlığı yetkili olup, her türlü ruhsatı ilgili belediye en geç iki ay içinde verir.”

24.11.1994 tarihli 4046 sayılı "Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 1. Maddesinde yer alan amaç hükmüne göre; kanun, özelleştirme programına alınan tüm kamu iktisadi teşebbüslerinin ve işletmelerin varlıklarının satışı ile ekonomide verimlilik artışı ve kamu giderlerinde azalma sağlamak için yapılacak özelleştirilmelerine ilişkin esasları düzenlemektedir. Fakat bu özelleştirme uygulamasında, kuruluşlardan çok kuruluşlara ait kentsel arazilerin önem kazandığı görülmektedir. Zarar eden kamu iktisadi teşekküllerini satmak ne kadar zor ise; kentsel rant getirisi çok yüksek olan ve neredeyse hepsi kent merkezinde bulunan kamu mülkü kentsel toprağı satmak, bir o kadar kolay olmaktadır.

Kanuna göre özelleştirme programına alınan kamu arazilerinin özelleşmesi 19. maddede belirtildiği üzere iki şekilde gerçekleşecektir. İlk olarak, bir kamu iktisadi

⁴Fıkra da yer alan “imar mevzuatındaki kısıtlamalara tâbi olmaksızın” ibaresi Anayasa Mahkemesi’nin 18/09/2008 tarihli ve E. 2005/98, K. 2006/3 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir.

teşebbüsünün satışı ile kuruluşu ait taşınmazların devri, tüm mülkiyet hakları ile birlikte olacak ve taşınmazların tapu kayıtları alıcılar adına işlenecektir. İkinci olarak, yukarıda 3194 sayılı Kanunun 9. Maddesinde bahsettiğimiz şekilde, belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde bulunan ve özelleştirme kapsamına alınan arazilerin ilgili kurumlardan gerekli görüş alınarak, "çevre imar bütünlüğünü" bozmayacak mevzi imar planları yapılarak satılması şeklinde olmaktadır. Kanunun amacında da belirtildiği gibi, kamu mülkü kentsel toprağı satarak, sermayeye bu toprakların rantının devredilmesindeki amaç; kamu açıklarını gidermek ve kamu zararlarını engellemektir.

4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanunun amacı; en verimli şekilde kaynak yaratmak üzere kamu arazilerinin satışını, imar planı değişiklikleri ile yapmak, kamuya en yüksek satış gelirini getirmektir. Kamu arazilerine bu şekilde bakıldığında bu amacı gerçekleştirmenin tek yolu, yapılacak planlama çalışması ile en yüksek gelir getirici ve alacak olanlara en çok rantı sağlayıcı kentsel kullanımların verilmesi olacaktır. Bu anlayış bir taraftan devletin kendi eliyle kaynak yaratmak amaçlı bir spekülör olarak çalıştığını göstermekte, diğer taraftan ise kent içinde sosyal donatı dengesizliğini daha da arttırmakta ve kamusal alanların varlığını ortadan kaldırmaktadır. 4046 sayılı yasa ile getirilen bu hükümlerin, kamu yararı ile örtüşmediği açıktır. Bu hükümler rant arayışındaki sermayeye hizmet ederken kentsel mekanda çelişkileri arttırmakta ve sosyal ayrışmayı getirmektedir. Ayrıca yasanın 41. maddesinde yer alan Özelleştirme Yüksek Kurulu'nca onaylanan planların, ilgili belediyeler tarafından 5 yıl süre ile değiştirilemeyeceği hükmü, satılan mülk üzerindeki pürüzleri de gidermekte ve satılan mülkün kullanımının değişmeyeceği yönünde alıcıya garanti vermektedir. Özelleştirme İdaresince yapılan planlar içerisinde kamu arazileri mevcut ise, bu fonksiyonları İdarenin değiştirme yetkisi vardır. Böylece sosyal donatıların ve kamusal kullanımların kaldırılması yetkisi de Özelleştirme İdaresi'ne verilmektedir.

2008 yılında kabul edilen 5793 sayılı torba kanunda ise TOKİ'de olduğu gibi, Özelleştirme İdaresi'nin yetkileri de benzer şekilde genişletilmiştir. 3194 sayılı İmar Kanunun ek 3. maddesi ile özelleştirme programına alınan arsa ve arazilerin, İdare Başkanlığınca her tür ve ölçekte imar planlarının ilan ve askıya dair hükümlerden

muaf olarak, beş yıl süreyle değiştirilemez hükmü ile onanması sağlanmıştır. Yeni kanun maddesinde görüldüğü gibi, Özelleştirme İdaresi kendi tasarrufundaki toprakların kullanım haklarından öte her türlü plan işlemini yapmaya, yapılan planların değiştirilmesini engelleyerek tüm pürüzleri ortadan kaldırmaya yetkili kılınmıştır.

Keskinok'un Kenti Tüketmek dediği bu özelleştirmeci yaklaşım; "kent in mekanlarının, kentin kamusalılıklarının değişim değeri olarak tanımlanmasını ve değişim değerine dönüştürülmesini tanımlamaktadır" (Keskinok, 2009: 75). Bugün kamusalılığı değişim değerine çeviren özelleştirmeci yaklaşımların yanına, dönüşüm projelerinin sağladığı yeniden yapılanma süreci de eklenmiştir. Daha iyi hizmet üretmek için kaynak yaratma gerekçesi ile yapılan özelleştirmeler yanında, riskli alanların daha sağlıklı bir çevreye kavuşturulması için yapılan dönüşüm projelerinin; çoğunlukla kent merkezlerinde görülmeleri de kamusal bu girişimlerin amacını yansıtmaktadır. Bu girişimlerin amaçları kamusal olarak görülse de; kamusal yararların özel yararlarla, kullanım değerlerinin değişim değerlerine, kamusalığın özel olana dönüştürülmesine yol açmaktadır. Kentsel mekan üretimden, tüketim; kentsel işlevler üretici fonksiyonlardan, rant sağlayan değişim değerine odaklanırken, kentsel mekan yalnızca kentsel rantlarla var olan bir yaşam alanı haline gelmektedir. Egemenin karar alma (nomos) temelli hukuk düzenlemeleri, yarattığı istisnalar ile bu yeni düzeni kurgularken; kentte yaşam alanları ise kentsel değişim değerini paylaşanlar ve değişim değerini ödeyebilenlere terk edilmektedir. Egemenin kentsel mekanda yaptığı tercihler sonucu sosyal yapıda yaşanması beklenen eşitsizlikleri engellemesi, değer yaratamayan sınıfları koruması beklenirken; düzenleyici fonksiyonunu taraflı kullanan egemen cephesinde, yaratılan rantın kamusal maliyetinin geri kazanılması yollarının sağlanması yönünde ise hiçbir girişim bulunmamaktadır.

İstisna üzerine kurgulanan kent hukuku, çatışma halinde olan sermaye ve toplumun kesişme noktasında egemenin sosyal iyileştirici politikaları terk etmesi nedeniyle sermayeden taraf olmaktadır. Sermayenin kentsel mekan üzerinde genişlemek istediği süreçte yeni proje alanları ise değer yaratma potansiyeli barındıran bu kesimlerin işgal ettiği kent topraklarıdır. Bu nedenle kentsel dönüşüm ve yenileme

projeleri üzerine geliştirilen sermayeyi ayrıcalıklı kılan yasal düzenlemelerin amacı, bu potansiyelden yararlanmaktır. Bir sonraki başlıkta ise aynı kuramsal çerçeveden bakılarak, bu konu detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

3.2. Riskten İstisnaya Dönüşen Mekan

Kentsel dönüşüm ve konut sorunu geçtiğimiz on yılda kent üzerine yapılan çalışmaların birçoğunun konusu haline gelirken, son dönemde hukuk alanında yapılan yasal düzenlemelerin de başlıca ilgi alanlarından biri oldu. Hukuksal zeminde bir karşılığı olmayan, kurumsal anlamda nasıl yönetileceği ve gerçekleştirileceği bilinmeyen, hak ve kuralların belirlenmediği kentsel dönüşüm alanında; idarelerin dönüşüm uygulamalarını hayata geçirme ısrarları, hukuksal çerçevenin bu alandaki yetersizliği tartışmasını ortaya çıkardı. Kentsel dönüşüm hukuksal altyapısı oluşmadan yeni konut üretme yöntemlerinin başında kendine yer edinin, şehircilik alanında başlıca tartışma alanlarından biri haline gelirken; kavramın hukuksal zeminde tanımlanmamış olması ve mevcut imar mevzuatının uygulamada istenen serbestliğe engel olarak görülmesi, ilk örnekleri hayata geçirmek isteyen idarelerin ısrarını beraberinde getirmekteydi. İdarelerin bu deneyimlerinde karşılaşılan anlaşmazlıklar, çözülemeyen sorunlar ve mevcut mevzuat kısıtları sonucunda, kentsel dönüşüm alanında hazırlanan ilk yasal düzenlemeler, belirli konu ve projeler için kolaylaştırıcı hükümler içeren istisnalar halini aldı. Şehircilik alanında yapılan tartışmalara karşın hukuk alanında yakın zamana kadar ilgi çekici olmayan bu konu, ortaya çıkan yasal düzenlemeler ve uygulama örnekleri ile birlikte kentsel dönüşümün bir istisna olarak hukuk alanında kendine yer bulmasının yolunu açtı. Belirli bir konu ve uygulama üzerine ya da karşılaşılan sorunları gidermek amacıyla öznel durumlar çerçevesinde belirlenen olağanüstü hal karşısında, idarelerin işlerini kolaylaştırmak için hazırlanan hukuksal düzenlemeler, kaçınılmaz bir şekilde istisna olan bir biçim aldı. Böylece hukukçuların “imar hukuku açısından olağanüstü dönem” (Yasin, 2015: 2-5) olarak tanımladığı kentsel dönüşüm dönemi, imar hukukunda yeni istisna hükümlerin kapısını aralamış oldu. İmar hukukunda yeni bir istisna alanı yaratılması ile ilk olarak, belirli bir alan hakkında ya da kanun maddesi değişikliği olarak ortaya çıkan hükümleri, tüm kentsel dönüşüm

uygulamalarını düzenleyen kapsayıcı kanunlar izleyecekti.

Kentsel dönüşüm, kentlerin içinde olduğu çıkmazdan kentlerimizi kurtaracak yegane ilaç olarak sunulurken, olağanüstü bu koşullarda idarelerin belirlediği ayrıcalık ve istisnalar da doğal karşılanmalıydı. Yapılmak istenen uygulamalarda karşılaşılan hukuksal tanım eksikliği ve mevcut yasal düzenlemelerin getirdiği kısıtlar yanında projelendirme süreçlerinde idarelerin arzuladıkları keyfiyet, olağanüstü hal tanımı ile birlikte karşılanabilir bir talep haline gelmekteydi. Uygulayıcıların talep ettikleri ayrıcalıklar, hukuksal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi sırasında istisna hükümlerin yasallaşmasının da yolunu açmaktaydı.

Merkezi ve yerel yönetimler tarafından desteklenen, kent planlamanın artık kronikleşen kentsel sorunlar ve deprem gibi afetler karşısında çözüm üretmekte yetersiz kaldığı ve yeni bir formüle ihtiyaç olduğu söylemi ile ortaya çıkan kentsel dönüşüm kavramı; mevcut imar mevzuatı içerisinde tanımlanan kurum ve yöntemlerle başarıya ulaşamayacak ve kentte yeniden yapılanmayı sağlayamayacaktı. Bir seferberlik hali olarak görülen bu yeni formülün hayata geçirilmesi, eski ve artık çare üretmeyen yöntemler yerine istisnai kurum ve yöntemlerin tanımlanması gerektiği sonucunu ortaya koymaktaydı. Bu şekilde kentsel dönüşümün olağanüstü koşullar karşısındaki gerekliliğinin altı çizilerek, kentleri içinde bulunduğu açmazdan kurtarmak üzere tek çarenin kentsel dönüşüm olduğu vurgulanmaktaydı. Kentsel dönüşüme ait yasal çerçevenin de söz konusu olağanüstü hal koşulları içerisinde değerlendirilmesi ve yasalaştırılması gerekmektedir. O halde kent planlama ve mevcut imar mevzuatı gibi, bugüne kadar çare olmayan olağan koşullar yerine; yaşanan olağanüstü halde mevcut yapı stoğu ve kentlerin yenilenmesinin kaçınılmaz yolu olan kentsel dönüşüm seferberliği için üretilen hukuk normları, istisna hükümler olarak tasarlanmalıydı.

3.2.1. Kentsel Dönüşümün Hukuki Düzenlemesi

Yasa koyucunun, merkezi ve yerel yönetimlerin bu yöndeki eğilimleri sonucu, kentsel dönüşümü tüm araç ve kurumları ile tanımlayan, görevi yerine getirecek kurumları düzenleyerek kavramı genele uyarlayan hukuki düzenlemeler çoğunlukla

son bir kaç yılda şekillenmiştir. Bu süreçte kentsel dönüşüm kavramı, hukuk alanında tanımlanırken, devletin konut politikasına da hakim olmuştur. Kentsel dönüşüm eksenli yeni konut politikasında; özellikle yatırımcı ve projeyi düzenleyen kamu kurumlarının işbirliğinde, mevcut yerleşimler üzerinde şekillenen yeni konut üretim biçimini düzenleyen hukuk metinleri de bu süreci takip etmiştir. Öncelikle projelerle başlayan kentsel dönüşüm eksenli konut politikası, bir süre sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve belirsizlikler sonucunda kendi hukukunu da yaratmaya başlamıştır. Bu nedenle, kentsel dönüşüm alanında ilk ortaya çıkan hukuk metinlerinin proje eksenli olmaları tesadüf değildir.

Genel düzenlemeler öncesi hayata geçirilen projelere izin veren, bazı kamu kurumlarını bu konuda sınırsız yetkilendiren hukuki düzenlemeler; kavramın işaret ettiği ve bugün genel hukuki düzenlemelere de yön veren kentsel dönüşüm sürecinin temellerini oluşturmuştur. Böylece son dönem ortaya çıkan genel hukuki düzenlemeler ile sosyal ve ekonomik anlamda mekân üzerinde yarattığı eşitsizlik ve olumsuzlukları sıkça vurgulanan kentsel dönüşüm projelerine meşru bir zemin hazırlanırken, kavramın kent hukukunda kendine yer edinmesi de sağlanmıştır. Söz konusu düzenlemelerin yasalaşması, devletin ilgisini yönelttiği kentsel mekânda kurumsal olarak kendisine biçtiği yeni toplumsal, siyasal ve ekonomik rolünü de göstermektedir. Özellikle kent merkezlerinde ve değer oluşturma potansiyeli bulunan kentsel mekanlar üzerinde çok baskın olan kullanım değişikliği talebini karşılamak üzere kurgulanan olağanüstü halin çözümü olarak işaret edilen kentsel dönüşüm seferberliği ve bu kavramın hukuki althığını oluşturan istisna niteliğindeki düzenlemeler, devletin kentte yaşayanlar ve mekan üzerindeki yeni egemenlik biçimlerini işaret etmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, bu yeni algı üzerine yasalaşan hukuk metinlerine baktığımızda, Tablo 4’de gösterilen şekli ile ilk ortaya çıkan düzenlemelerin belirli konu ve uygulamalar odaklı gerçekleştirildiği görülmektedir. Tablonun kanunların kabul sırasına göre düzenlenmesi nedeniyle ilk sırasında yer alan 775 sayılı Gecekondu Kanunu, kaçak yapılara yaklaşımda farklı bir yöntem izlese de bugün meriyette olması nedeniyle tabloda kendine yer bulmaktadır. Geçtiğimiz bölümde

aktarıldığı gibi, kaçak yapılaşmanın ve gecekonduunun imar afları ile meşru ilan edildiği ve kentte sosyal konut üretemeyen devletin bu sorunu çözmek üzere bir

Kentsel Dönüşüm Hakkında Yasal Düzenlemeler
- 775 sayılı Gecekondu Kanunu: 20.07.1966 tarihinde kabul edildi; 30.07.1966 tarihli, 12362 sayılı resmi gazetede yayınlandı.
- 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu: 04.03.2004 tarihinde kabul edildi; 12.03.2004 tarihli, 25400 sayılı resmi gazetede yayınlandı.
- 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu: 02.03.1984 tarihinde kabul edildi; 17.03.1984 tarihli, 18344 sayılı resmi gazetede yayınlandı. <u>İlgili</u> : 4. Madde (Değişiklik: 5/5/2004 – 5162/2 md. ve Değişen birinci fıkra: 24/7/2008-5793/7 md.) ve ek 7. Madde (Ek: 5/5/2004 – 5162/4 md.)
- 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu: 10.07.2004 tarihinde kabul edildi; 23.07.2004 tarihli, 25531 sayılı resmi gazetede yayınlandı. <u>İlgili</u> : 7 Madde e) fıkrası.
- 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun: 16.06.2005 tarihinde kabul edildi; 05.07.2005 tarihli, 25866 sayılı resmi gazetede yayınlandı.
- 5393 sayılı Belediye Kanunu: 03.07.2005 tarihinde kabul edildi; 13.07.2005 tarihli, 25874 sayılı resmi gazetede yayınlandı. <u>İlgili</u> : 73. Madde (Değişiklik: 5998 sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun - 17.06.2010 tarihinde kabul edildi; 24.06.2010 tarihli, 27621 sayılı resmi gazetede yayınlandı.)
- 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname: 29.06.2011 tarihinde kabul edildi; 04.07.2011 tarihli, 27984 sayılı resmi gazetede yayınlandı.
- 6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmasının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Kanunu (2B Kanunu): 19.04.2012 tarihinde kabul edildi; 26.04.2012 tarihli, 28275 sayılı resmi gazetede yayınlandı.
- 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun: 16.05.2012 tarihinde kabul edildi; 31.05.2012 tarihli, 28309 sayılı resmi gazetede yayınlandı.
- 3194 sayılı İmar Kanunu: 03.05.1985 tarihinde kabul edildi; 09.05.1985 tarihli, 18749 sayılı resmi gazetede yayınlandı. <u>İlgili</u> : Geçici Madde 15 – (Ek: 14/4/2016-6704/10 md.)

Tablo 4. Kentsel Dönüşüm Hakkında Meriyette Olan Hukuksal Düzenlemeler

formül olarak kullandığı bu yaklaşımının ürünü olan Gecekondu Kanunu, bugün aynı yapılara olan yaklaşımdan çok daha farklı bir yöntem önermektedir. Bugün bu yöntemin reddi ile sonuçlanan ve Gecekondu Kanunu'nun hükümlerini güncel isteklere göre revize eden bir yaklaşım hakim olmaktadır. Gecekondu Kanunu yayınlandığı zaman bugünkü anlamı ile bir kentsel dönüşümden bahsetmese de, sonrasında kentsel dönüşüm ile ilgili yeni hukuk metinlerinin oluşması için, bu Kanunun yürürlüğe girmesinin üzerinden yaklaşık 40 yıl kadar uzun bir süre geçmiştir. O dönemde baş gösteren özel ya da kamu mülkiyetindeki araziler üzerinde inşa edilmiş yapılar olarak gecekonduyu tanımlayan ve bu yapıların ıslahını, tasfiyesini, yeniden yapılmalarının önlenmesini amaçlayan Kanun; önce İmar ve İskan Bakanlığı sonrasında Toplu Konut İdaresi'nin kurulması ile birlikte idare tarafından bu alanların ıslahı sorununu gündeme getirmektedir. Fakat kentsel dönüşümün konut sorununa yaklaşımdaki hakimiyeti ile birlikte, Kanun'un hükümleri hala geçerli olsa da, yeni oluşturulan yasal çerçeve ve kurumsal yapı bu konudaki esas düzenleyici olma görevini üstlenmiştir. Bu aşamada 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile Kanun maddeleri revize edilerek, Kanunun bugünkü yaklaşıma uyarlandığı görülmektedir.⁵

Uzun bir aradan sonra özellikle afetler karşısında kentlerimizin kırılgan olduğu, çağdaş bir kentsel mekan için ıslahın gerektiği vurgusu ile tanımlanan olağanüstü hal ve seferberlik çağrıları, bu kez başka bir çerçeveyi gündeme getirmiştir. Bu dönemin yeni ıslah aracı olan kentsel dönüşüm projeleri, bir taraftan ıslah faaliyetini yerine getirirken, diğer taraftan kentin ve kentte rekabet halinde bulunan farklı kesimlerin rollerini yeniden dağıtmaktadır. Kentsel mekan üzerinde farklı noktalarda ama özellikle kent merkezinde konumlanan kentsel dönüşüm projeleri, ilk olarak kentsel toprağa yönelen sermaye kesimlerinin kentsel arsa taleplerini karşılarken, ikincil olarak kentsel mekanda yaşanan ayrışmayı da derinleştirmektedir (Kurtuluş, 2005; Turan, 2009; Çavuşoğlu, 2014; Özden, 2016. vd.). Kentsel dönüşüm döneminde alt gelir gruplarının işgal ettiği kentsel toprak, merkezi ve yerel yönetimlerin tasarrufunda bulunan kentsel planlama işlevi ya da yasa zoruyla; daha değerli

⁵ 02.03.1984 tarih ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 22.03.2007 tarih ve 5609 sayılı Gecekondu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 16.05.2012 tarih ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun.

araziler haline getirilmekte ve kamu eliyle bu faaliyet alanlarında oluşan kentsel rant, sermaye kesimlerine aktarılmaktadır (Kahraman, 2010; 75-78). Bu faaliyetleri mevcut kullanıcılar için zorunlu kılmak ve kentsel rantı yükseltmek üzere ayrıcalıkları tanımlamak görevi ise yapılan yasal değişikliklere düşmektedir. Bu yaklaşıma uygun olarak projeler biçiminde başlayan kentsel dönüşüm faaliyeti, gelinen noktada yasa zorunu kullanmak ve faaliyeti kolaylaştırmak üzere mevzuat içine de alınmıştır.

Proje yaklaşımının ürünü olan 04.03.2004 tarihli “5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu”, bu mantık ile projelerin oluşturamadığı katılım zorunluluğunu oluşturmak ve projenin öngörülen engelleri aşmasını sağlamak üzere, mevcut hukuk düzeni dışına çıkarak istisnaları tanımlayan ilk yasal düzenleme olmuştur. Kent hukukunda ilk kez kentsel dönüşüm kavramına yer verilen kanun olan Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu; adından anlaşıldığı üzere kent hukuku dışına çıkan bir projeyi hedef alarak, onun özelinde uygulama hükümleri içermesi ile kentsel dönüşüm kavramının da istisna halini gözler önüne sermektedir. Kentsel planlama marifetiyle ya da mevcut 3194 sayılı İmar Kanunu hükümleri ile düzenlenmesi beklenen bir kentsel imar faaliyeti, söz konusu Kanun ile özelleştirilmekte ve kendini hukuk dışındaki bir alana taşımaktadır. Yalnızca proje alanı sınırları içerisinde diğer kamu kurumları ve ilçe belediyelerinin planlama ile ilgili tüm faaliyetlerini Ankara Büyükşehir Belediyesi lehine sınırlayan, kamuya ait tüm arazilerin Belediyeye devrini öngören, projeye katılmayan özel kişilerin mülklerini kamulaştırma yetkisi veren, özel hukuk hükümlerine göre Belediyenin şirket kurması ve hesap açmasını sağlayan Kanun; planlama, kamulaştırma, kamu bütçesi ve projelendirme hakkındaki tüm meri mevzuattan kendini ayrı tutmaktadır. Bu şekilde Kanun ile ayrıcalıklı bir kurum olarak tanımlanan Ankara Büyükşehir Belediyesi ve ayrıcalıklı bir alan olarak tanımlanan proje alan sınırları içerisinde kalan bölge; mevzuat dışına çıkarak kendilerini istisna olarak göstermektedir. İstisnanın mekansallaştığı projenin uygulanmasını sağlamak için hazırlanan Kanun, belirli bir alanda norm dışında karar almanın (nomos) öncellendiği yeni bir durum ortaya koymakta ve yaratılan olağanüstü hal karşısında istisnayı meşrulaştırma çabasına girişmektedir.

Benzer bir yaklaşım ile 05.05.2004 tarihinde 5162 sayılı Kanun ile değiştirilerek 24.07.2008 tarihinde 5793 sayılı Kanunla yeniden şekillendirilen 02.03.1984 tarihli 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nun 4. Maddesi⁶ ve aynı Kanunun Ek 7. Maddesi⁷, yeni kentsel dönüşüm perspektifinin ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu iki madde değişikliği ile Toplu Konut Kanununda gecekondlu alanlarında ıslah çalışmalarını yürütmekle görevlendirilen Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)'na, kanun maddeleri içerisinde kentsel dönüşüm kavramı yer almasa da, gecekondlu dönüşüm projeleri başlığı altında dönüşüm hizmetlerini yerine getirme yetkisi tanınmıştır. Buna göre, kentsel dönüşüm alanı ilan edilen gecekondlu bölgelerinde TOKİ, 3194 sayılı İmar Kanunu'nda yer alan Belediyeler, Valilikler ya da ilgili kamu kurumları tarafından gerçekleştirilmesi gereken her türlü imar planı

⁶ İskan sahalarının tespiti, kamulaştırma, kadastro başlıklı Madde 4 (Değişiklik: 05.05.2004 – 5162 sayılı Kanun 2. Maddesi):

“(Değişik birinci fıkra: 24.07.2008 – 5793 sayılı Kanun 7. Maddesi) Başkanlık, gecekondlu dönüşüm projesi uygulayacağı alanlarda veya mülkiyeti kendisine ait arsa ve arazilerde veya valiliklerce toplu konut iskan sahası olarak belirlenen alanlarda çevre ve imar bütünlüğünü bozmayacak şekilde her tür ve ölçekteki planlar ile imar planlarını yapmaya, yaptırmaya ve tadil etmeye yetkilidir. Bu planlar; büyükşehir belediye sınırları içerisinde kalan alanlar için büyükşehir belediye meclisi tarafından, il ve ilçe belediye sınırları ile mücavir alanları içerisinde kalan alanlar için ilgili belediye meclisleri tarafından, beldelerde ve diğer yerlerde ilgili valilik tarafından, planların belediyelere veya valiliğe intikal ettiği tarihten itibaren üç ay içerisinde aynen veya değiştirilerek onaylanır. Belediyeler ve valilik tarafından üç ay içerisinde onaylanmayan planlar Başkanlık tarafından re'sen onaylanır. Belediyeler, valilik veya Başkanlık tarafından onaylanan bu planlar; askı, ilan ve itiraza dair kararlar da dahil olmak üzere 3194 sayılı İmar Kanunu hükümlerine göre belediyeler ve ilgili kamu kurumları tarafından yapılacak tüm işlemler Başkanlık tarafından re'sen yapılmak suretiyle yürürlüğe konur.

Başkanlık kanundaki görevleri çerçevesinde gerçek ve tüzel kişilere ait arazi ve arsaları ve bunların içerisinde veya üzerinde bulunan her türlü eklenti ve yapıları kamulaştırmaya yetkilidir. Başkanlık tarafından yapılacak kamulaştırmalar, 04.11.1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasındaki iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlı kamulaştırma sayılır.”

⁷ Ek Madde 7- (Ek: 05.05.2004 – 5162 sayılı Kanun 4. Maddesi):

“Başkanlık gecekondlu bölgelerinin tasfiyesine veya iyileştirilerek yeniden kazanımına yönelik olarak gecekondlu dönüşüm projeleri geliştirebilir, inşaat uygulamaları ve finansman düzenlemeleri yapabilir. Bu amaçla gecekondlu bölgelerinde, gerçek kişilerin ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan gayrimenkuller ile 24.02.1984 tarihli ve 2981 sayılı İmar ve Gecekondlu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanuna göre hak sahibi olan kişilerin haklarına konu gayrimenkullerin değeri Başkanlık tarafından tespit edilir ve Başkanlık bu kişilerle proje çerçevesinde anlaşmalar yapabilir. Bu anlaşmaların usul ve esaslarını belirlemeye Başkanlık yetkilidir.

Gecekondlu Dönüşüm Projesi çerçevesinde idare tarafından yapımı gerçekleştirilen konutların bedelleri proje uygulamalarının yapıldığı illerdeki mevcut ekonomik durum, doğal afetler, konut rayiç bedelleri ve gecekondlu bölgedeki kişilerin gelir durumu göz önünde bulundurularak gerekli görüldüğünde kamuoyuna ilân edilerek yapım maliyetlerinin altında tespit edilebilir. Bu madde uyarınca konut bedellerini, ödeme şeklini ve süresini belirlemeye Toplu Konut İdaresi Başkanının önerisi üzerine Başkanlığın bağlı bulunduğu Bakan yetkilidir.”

“(Ek fıkra: 24.07.2008 – 5793 sayılı Kanun 10. Maddesi) Başkanlık, yukarıda belirtilen hükümler kıyas yoluyla uygulanmak suretiyle depremle ilgili dönüşüm projeleri de geliştirebilir. Bu projelere dair işlemlerin usul ve esaslarını belirlemeye Başkanlık yetkilidir.”

yapma, onama, askıya çıkarma, planlara yapılan itirazları yanıtlama, yapı ruhsatı düzenleme, yapı kullanma izin belgesi verme vb. tüm işlemleri yapmaya yetkili kılınmıştır. Bu yetki ile TOKİ gecekondü önleme bölgesi ilan edilen her alanda yetkiyi eline alarak, bu alanlarda Kanun ile kendisine tanınan bu istisna görevi kullanmaya ve dönüşümleri gerçekleştirmeye soyunmuştur. Kendisine verilen çevre ve imar bütünlüğünü bozmayacak biçimde imar planları yapma ve onama yetkisi karşısında, TOKİ Kanunun kendisine verdiği ayrıcalıklı yetkileri, yeni gayrimenkul geliştirme projeleri yaratmak üzere kullanmıştır.⁸ Son olarak 2008 yılında son şekli verilen yasal düzenlemeler ile TOKİ'nin kentsel dönüşümde aldığı rol yeniden tanımlanmış ve oluşturulan olağanüstü hal koşulları içerisinde elde ettiği istisna yetkiler ile düzenleyici bir işlem olan planlama yetkisini, kentsel rantın maksimizasyonu amacıyla kullanma yolunu benimsemiştir.

Ayrıca 24.07.2008 tarihinde kabul edilen 5793 sayılı Kanunda yapılan değişiklikler ile TOKİ, gecekondü dönüşüm sahaları ve toplu konut alanları yanında “mülkiyeti kendisine ait arsa ve arazilerde” her tür ve ölçekteki imar planlarını yapma yetkisini elde etmiştir. Daha önce sadece toplu konut sahalarında ya da gecekondü bölgelerinde toplu konut ihtiyacını karşılamak üzere görevlendirilen idare, Kanunda yer verilen yeni yetkisi ile bu alanlar dışında da yetki sahibi olmuştur. Söz konusu yetkinin ne anlama geleceği ise Kanun yürürlüğe girdikten çok kısa bir süre içerisinde kendini göstermiştir. Kent merkezinde yer alan bir çok kamu arazisi TOKİ'ye devredilmiş ve İdare kendisine tanımlanan ayrıcalıkları kullanarak bu alanlarda her türlü imar faaliyetini gerçekleştirmiştir.⁹ Bu anlamda TOKİ istisnai

⁸ Bu girişime örnek olarak kamuoyunda Maslak 1453 projesi olarak bilinen gayrimenkul geliştirme projesi gösterilebilir. Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından hazırlanarak, 29.11.2011-29.12.2012 tarihleri arasında askıya çıkarılan Şişli İlçesi, Ayazağa Gecekondü Önleme Bölgesi'ne ait (Maslak Mahallesi, 2 pafta, 1 ada, 20, 49 ve 50 sayılı parseller) 1/5000 Ölçekli Revizyon Nazım İmar Planı ve 1/1000 Ölçekli Revizyon Uygulama İmar Planı ile çevre yapılanma koşullarının çok üzerinde tanımlanan ayrıcalıklı imar hakları ile ıslah amaçlı bir gecekondü dönüşüm projesinden çok bir gayrimenkul geliştirme projesi ortaya konmuştur.

⁹ Söz konusu istisna hükmüne Kanunda yer verilmeden önce, İdare 2008 yılı başında gerçekleştirdiği plan değişikliği ile yetki alanı dışında faaliyet göstermiş ve kamuoyunda Mecidiyeköy Likör Fabrikası olarak bilinen kamuya ait araziye ait imar planlarını onaylamış ve imar planları sonrasında gelir paylaşım yöntemi ile TOKİ'nin iştiraki olan Emlak Konut GYO A.Ş. tarafından gerçekleştirilen ihale sonucunda arazi üzerinde Quasar adlı gayrimenkul projesi yükselmeye başlamıştır. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)'nce 09.01.2008 tarihinde yasa değişikliği ile kendisine verilen yetkiden altı ay önce onaylanan, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından 13.02.2008 tarih ve 388 nolu karar ile uygun bulunan Şişli Dikilitaş Mah. 58 pafta, 1199 ada, 230 parsel 1/5000 ölçekli Nazım İmar

düzenlemeler ile elde ettiği geniş yetkiyi kullanırken, bir taraftan neo liberal kentleşmenin örneklerinin kentte kendine yer bulmasının önünü açmış; diğer bir taraftan da devletin kentteki yeni rolünü gözler önüne sermiştir.

Kendini mevcut kent ve imar hukuku dışında bir alanda tanımlayarak karar almayı öncelikli kılan ve bu şekilde istisna hükümler üzerinden tasarlanan kentsel dönüşüm mevzuatı yaklaşımı içerisinde, kent merkezinde yer alan sit alanları da bu süreçten kendisine düşen payı almaktadır. “16.06.2005 tarih ve 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” ile birlikte, “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” uyarınca; Kentsel, Doğal, Arkeolojik ve Tarihi olarak sınıflandırılan, korunması gerekli tüm sit alanları üzerinde “yenileme” adı altında gerçekleştirilecek olan kentsel dönüşüm faaliyetleri tanımlanmaktadır. Kent bütününde başlayan kentsel dönüşüm seferberliği ile bu kez, köhneleşmeleri meşruiyet nedeni olarak kullanılacak bu alanlarda yeni bir hukuki düzenlemeyi gündeme getirmiştir. 2005 yılında çıkarılan “Yıpranan Kent Dokularının Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun”, kent merkezinde köhneleşmiş ve bu anlamda ekonomik bir değer yaratamayan, kentsel rant üretme amacıyla özel sektörün girmekte çekindiği tarihi dokunun yoğun olduğu sit alanlarının; devlet eliyle sermayeye rant üretme amaçlı kullandırılmasının yolunu açmıştır. Sit alanlarında parçalar halinde ilan edilen yenileme alanları ve bu alanlarda onaylanan yenileme avan projeleri sonucunda; kent merkezinde yer alan tarihi doku ve yapılar, birer arsa olarak görülerek yeniden inşa edilmiştir. Evrensel koruma yaklaşımları ile bağdaşmayan girişimler sonucunda, köhneleştiği için alt gelir grupları tarafından kullanılan bu alanlar, steril bir hale getirilerek yeni kullanıcılarına terk edilmiştir. Böylece, yenileme alanlarında yer alan ve bir çoğu yeniden inşa edilen yapılar, çıkarılan yüksek faturalar ya da kamulaştırmalar ile sahiplerinden alınarak üst sınıfa mensup yeni sahiplerine devredilmiştir.

Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı Değişikliği İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı’na 28.03.2008 tarihinde askıya çıkarılmıştır. Bu faaliyetin dava konusu olmasını takip eden süreçte, söz konusu imar planının askıya çıkmasından dört ay sonra TOKİ bu alanlarda faaliyet göstermeye yetkili kılınmıştır.

Söz konusu Kanun uyarınca belediyelerce belirlenen ve Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilen “Yenilenme Alanları”nın belirlenmesine ilişkin esaslar net bir biçimde açıklığa kavuşturulmazken, esas amacın her türlü spekülasyona açık mekânlar üretmek olduğu görülmektedir. Kanuna göre kentsel sit bütününden ayrı olarak ve ayrı koruma kurulları tarafından değerlendirilerek projelendirilen bu alanlarda, meri imar planı hükümleri gözetilmeyen yenileme avan projeleri ile plan bütünlüğü kaybedilmekte ve sit alanı içindeki parçacı uygulamalar sonucunda, kentsel rantların sermayeye aktarımı önündeki tüm engeller kaldırılmaktadır. Bir çok kentte ortaya çıkan uygulamalar ile benzer sonuçları sergileyen 5366 sayılı Kanun, hukuk alanı dışına çıkarak istisna hükümler ile yasa yapımına verilecek en önemli örneklerden birini ortaya koymaktadır. Sulukule, Tarlabası, Ulus Tarihi Kent Merkezi gibi kamuoyunda tartışılan bir çok projenin altyapısını hazırlayan Kanun, olağanüstü bir dönemi işaret eden kentsel dönüşüm sürecinde; olay, kişi ve kurumlara göre istisna hükümlerinin nasıl oluşturulduğunu göstermesi açısından da ilgi çekici sonuçlar doğurmaktadır.

Kent merkezinde yer alan sit alanlarında dönüşümü, yetki ve uygulama açısından kolaylaştıran 5366 sayılı Kanun ardından, benzer bir süreci tüm kentsel topraklara taşımak amaçlı başka bir kanun düzenlemesi gündeme gelmiştir. Mevcut mevzuatımızda kentsel dönüşüm kavramına ilk kez yer verilen “03.07.2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu”nun Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı başlıklı 73. Maddesi, “17.06.2010 tarihli 5998 sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” ile yapılan değişiklik sonucunda yeniden düzenlenmiştir.¹⁰ Bu düzenleme ile Kanun maddesinin ilk hali karşılaştırıldığında, karşımıza önemli bir paradigma değişikliği çıkmaktadır.¹¹ Buna göre 2005 yılında

¹⁰ 10.07.2004 tarihinde kabul edilen 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda yeniden düzenlenen, Büyükşehir Belediyelerinin görev, yetki ve sorumluluklarını açıklayan 7. Maddesi e) fıkrasında 5393 sayılı Belediye Kanunu 73. Maddesine yapılan atıf ile Büyükşehir Belediyeleri de söz konusu kentsel dönüşüm yetkisini üstlenmiştir.

¹¹ 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 03.07.2005 tarihli 73. Maddesi ilk paragrafı: “Belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihî ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir.”

5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 17.06.2010 tarihli 73. Maddesi ilk paragrafı: “Belediye, belediye meclisi kararıyla; konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını

kaleme alınan maddeye bakıldığında, amaç olarak ilk önce eskiyen kent dokularının yenilenmesine vurgu yapıldığı; sonrasında bu köhnemeye karşı yeni kentsel fonksiyon ve donatılar oluşturmak, depreme karşı tedbir almak ve tarihi ve kültürel dokuyu korumak amacıyla belediyelere kentsel dönüşüm projesi yapma yetkisi verildiği görülmektedir. Fakat 2010 tarihli Kanun değişikliği sonucunda, belediyelere verilen kentsel dönüşüm projesi yapma yetkisinde öncelikler değişmektedir. Yeni düzenlenen maddeye göre kentsel dönüşüm projelerinin amaçlarının en başında, kentlerde fonksiyonel değişiklikler yaratmak yer almakta ve eskiyen kent dokularının yenilenmesi amacı bir sonraya bırakılmaktadır. 73. Maddenin 2005 ve 2010 yılında içerdiği amaç cümlelerindeki bu farklılıklar bir yazım tercihi olarak okunabileceği gibi, maddede yer alan değişikliklerle birlikte incelendiğinde, kentsel dönüşümde bakışta yaşanan değişimin izlerini de ortaya koymaktadır. Kanun köhneyen kentsel bölgeleri ihya etme önceliğinden, kentlerde yeni inşaat alanları ve yeni sosyal donatı bölgeleri yaratma önceliğine geçmektedir. Kanunda yapılan geniş değişikliklerin içerikleri de bizi bu sonuca götürmektedir.

Yeniden hazırlanan 73. Madde ikinci paragrafında yer alan; üzerinde yapı olan veya olmayan, imarlı veya imarsız, alan büyüklüğü en az 5 en çok 500 hektar arasında olan alanlar ile toplamı 5 hektardan az olmamak kaydı ile proje alanı ile ilişkili birden fazla yerin tek bir dönüşüm alanı olarak belirlenmesi hükümleri de bu tespiti güçlendirmektedir. Bu hükümlere göre belediyeler, mücavir alanı içerisinde her türlü yapılaşmış ya da yapılaşmamış alanda, keyfi biçimde kentsel dönüşüm alanı ilan etme yetkisini üstlenmektedir. Getirilen bu istisna hüküm ile üst ve alt ölçekli planlama çalışmalarında, yapı yasaklı alan, riskli alan ya da tarımsal karakteri korunması gerekli alan vb. gibi analiz çalışmaları sonucu yapılaşma dışı bırakılan alanların da bu hükümler ile yapılaşmaya açılması sağlanmıştır. Bu bir yanı ile planlama faaliyetinin işlevlerini tamamen dışarıda bırakırken, diğer yanı ile risk faktörünü minimize etmek amacıyla hazırlanması beklenen kentsel dönüşüm projeleri ile yeni riskleri ortaya koymaktadır.

yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir.”

Kanunda yer alan proje alanlarında bulunan kamu mülklerinin belediyelere devri, kamulaştırılmayan ya da projeye katılmayan özel mülkiyetlerin proje alanında her hangi bir yerde mülk sahibi yapılabileceği, proje alanında yer alan gecekondular sahiplerine alan dışında konut satışı yapılabileceği, yürürlükte yer alan imar planlarını gözetmeksizin yapı yüksekliği ve yoğunluğunun verilebileceği, ruhsatlı ve devam eden inşaatların beş yıl süreyle durdurulabileceği ve kentsel dönüşüm alanlarının belediye talebi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı teklifi ile Bakanlar Kurulunca ilan edileceği hükümleri; 73. Madde ile ortaya konan, mevcut yasal düzen dışında yeni bir alan tanımlayan istisnaları örneklemektedir. Böylece 5393 sayılı Kanun'un düzenlenen 73. Maddesi ile getirilen kentsel dönüşümüne ait yeni istisnai hükümler; tanımlanan olağanüstü hal üzerine, mevcut yasal çerçeve dışında yeni bir düzen tanımlayarak, karar alma sürecini terk ettiği yerel ve merkezi iktidarların keyfi uygulamalarını meşrulaştırmaktadır. Bu anlamda 5393 sayılı Kanun'un 73. Maddesindeki değişiklik, kent hukukunda yaratılan istisnalar anlamında önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Ayrıca, bu dönem içinde sıkça gündeme gelen ve 2005 ve 2006 yıllarında iki kez Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulan Kentsel Dönüşüm başlıklı kanun tasarıları¹² ise; kent merkezlerinde yeni kentsel arsalar ve kentsel rantlar yaratma arayışlarındaki ısrarı göstermektedir. Bu yöndeki ısrarlar ve kamuoyundaki baskılar sonucu ortaya çıkan tartışmalar ile yasa tasarıları yasalaşmasa da, takip eden süreçte yeni formüller devreye girmiştir. Az önce yer verdiğimiz 5393 sayılı Belediye Kanunu 73. Madde değişikliği ile ilerleyen bölümde bu başlığın derinlemesine sorgu alanı olarak yer vereceğimiz 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, kanun tasarıları tartışmalar ile rafa kaldırılmış gibi görünse de, iktidarın bu yöndeki kanun yapma isteğinin ürünleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Benzer bir biçimde 29.06.2011 tarihli 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile diğer kanunlarda

¹² 1) 01 Mart 2005 tarihinde Başbakanlık tarafından Bakanlar Kurulunda görüşülerek TBMM'ye sunulan "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu Tasarısı".

2) 22 Haziran 2006 tarihinde Başbakanlık tarafından Bakanlar Kurulunda görüşülerek TBMM'ye sunulan "Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarısı".

yer alan kentsel dönüşüm görevleri Bakanlığa bırakılmıştır. Bakanlık görev ve yetkilerindeki genişlik ve istisnalar daha önce tartışıldığı için burada yer verilmemektedir. Fakat Bakanlık kapsamında kurulan Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Genel Müdürlüğü tüm bu alanda yapılan işlemleri düzenleyen kurum olarak görevlendirilmiş ve kentsel dönüşüm alanındaki başlıca söz sahiplerinden biri haline gelmiştir. Bunun yanında, 19.04.2012 tarihli basın tarafından 2B Kanunu olarak adlandırılan 6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmasının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Kanununa da bir sonraki başlıkta aktarılacağından burada geniş biçimde yer verilmeyecektir. Fakat 6292 sayılı Kanun'un 2. Maddesi f) bendinde tanımlanan proje alanları tanımı ile satışı gerçekleşecek ve mevcutta işgalli olan orman alanlarında belirlenecek proje alanlarında, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na kentsel dönüşüm çalışmaları yapma yetkisi verilmektedir.

Kentsel dönüşümle ilişkin mevzuatta yer alan ve mevzuata dahil edilen son hüküm olan; 14.04.2016 tarihli 6704 sayılı torba kanunun 10. maddesi ile 3194 sayılı İmar Kanunu'na eklenen Geçici Madde 15¹³ ise dönüşümle çok farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Söz konusu İmar Kanunu'na eklenen madde ile yukarıda bahsettiğimiz kentsel dönüşümü düzenleyen kanunlar uyarınca kentsel dönüşüm ve gelişim alanı, riskli alan veya yenileme alanı ilan edilen bölgelerde; 01.11.2015 tarihinden önce yapılmış olan kaçak yapılara elektrik, su, doğalgaz bağlantıları ve aboneliklerinin projelere muvaffakiyet vermeleri koşuluyla en fazla beş yıl süreyle geçici olarak verilebileceği düzenlenmektedir. Tamamı ile istisna olan bu geçici

¹³ 3194 sayılı İmar Kanunu Geçici Madde 15: "(Ek: 14/4/2016-6704/10 md.) 16/5/2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun uyarınca riskli alan, 5393 sayılı Kanunun 73 üncü maddesi uyarınca kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ve 16/6/2005 tarihli ve 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun uyarınca yenileme alanı olarak belirlenen alanlarda bulunan yapılardan yapı ruhsatiyesi veya yapı kullanma izni bulunmayan yapılara, dönüşüm ve yenileme uygulamalarına muvafakat verilmesi koşuluyla, geçici olarak elektrik, su ve doğal gaz bağlantısı ve aboneliği yapılır. Bu yapılara geçici olarak elektrik, su ve doğal gaz bağlantısı ve aboneliği yapılması herhangi bir kazanılmış hak teşkil etmez.

Birinci fıkra uyarınca yapılan geçici abonelik süresi beş yılı geçemez. Ancak dönüşüm ve yenileme uygulamalarının uzaması hâlinde, beş yılı geçmemek üzere uygulama süresince geçici abonelik uygulaması devam eder.

Bu madde hükümleri 1/11/2015 tarihinden önce yapılmış yapılara ilişkin olarak uygulanır."

madde ile Türk Ceza Kanunu'nun 184. Maddesinde düzenlenen İmar Kirliliği Yaratma suçunu işleyenlerin inşa ettikleri kaçak yapıları meşrulaştırılmakta ve bu işlem projeye katılımı teşvik edici bir unsur olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda, söz konusu hüküm ile mevcut yasal düzen dışında tanımlanan bir olay, meşru zemine taşınmakta ve teşvik amaçlı bir istisna hükmü yaratılarak projelerin gerçekleştirilme şansının yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

Görüldüğü gibi, 2000'li yıllar ile birlikte yürürlüğe konmaya başlanan ve son olarak Van Depremi ile birlikte oluşan olağanüstü halde, meşruiyet zemini genişletilen kanunlar ile yapılaşmış ya da yapılaşmamış tüm kentsel ve kırsal toprakların dönüşümünün yolu açılmak istenmektedir. Bahsettiğimiz yasal çerçeve ile kent merkezlerinde bugün işgalli olan tüm topraklar, yatırım için elverişli kentsel arsalarla dönüştürülmek istenmekte, kentsel rant üretiminde bir araç olarak kurgulanan kentsel dönüşüm uygulamalarına ait hukuki prosedürler düzenlenmektedir. Kanunlar ile katılım söylemi ön plana çıksa da, katılım tüm hukuk düzenlemelerinde zora bağlanmakta; bu alanlarda mülkiyet sahipleri ile anlaşmaya varılamaması durumunda, idareye kamulaştırma hakkı verilmekte ve kentsel topraktaki mülkiyetin zorla el değiştirmesi sağlanmaktadır. Riskleri bertaraf edilmiş, güvenli ve sağlıklı kentsel çevre yaratma amaçlı kentsel dönüşüm projelerinin inşaat projelerine döndüğü noktada ise; kentsel mekân mevcut kullanıcılarına, borçlanmak ya da ek imar haklarını devretmek yöntemi ile yeniden satılmaktadır. Kentsel dönüşüm projelerinin hayata geçirilmesini kurumsal, mali ve teknik anlamda kolaylaştırmak adına yasalaşan istisna hükümler; tanımlanan istisna mekanlarda sermayenin kentsel rantı ulaşmasını kolaylaştırmakta, kurumlara yetki genişliği çerçevesinde serbestlik tanımakta, mecbur bırakılan kentlilere ise maliyetini ödetmekte ya da ödeyemeyenleri bu alanları terk etmek zorunda bırakmaktadır.

3.2.2. Olağanüstü Halin Doğurduğu Afet Yasası

Çalışmanın ortaya koyduğu sorular üzerinden kentsel dönüşüme ait tüm yasal çerçeveye yönelik, yukarıda yapılan eleştiride görüldüğü gibi; konut alanında son yıllarda gündeme gelen kentsel dönüşüm kavramına ait yasa ve yasa değişikliklerinin

önemli bir bölümü, istisnaları ortaya koymaktadır. Meri mevzuat üzerinden gerçekleştirilebilecek olan kentsel dönüşüm alanlarına ilişkin planlama, finans, mülkiyet ve diğer teknik yönlerle ilişkin çalışmalar, yeni bir yasal çerçeve yaratılarak bu çerçeve içerisinde değerlendirilmiştir. Mevcut yasal düzenlemelerin ihtiyaca cevap vermesine ya da küçük düzenlemeler ile ihtiyaca cevap verebilecek hale getirilmesi şansına karşın, iktidarın yeni ve istisnai bir çerçeve yaratması bir tercih göstergesidir. Buna göre, süreci hızlandırmak, kentsel rantı maksimize etmek, kurumları uygulamada serbest kılmak vb. nedenlerle iktidar, bu yönde bir tercih kullanmaktadır. Bu tercihler aynı zamanda istisnalar ile öncellenen iktidar taleplerini de işaret etmektedir. Böylece kurumların uygulama esnasında karşılaştıkları ve sorun olarak tanımladıkları anlaşmazlıklar ile uygulama projelerinin yönlendirdiği yeni yasal çerçeve, iktidar tercihleri doğrultusunda mevcut mevzuatın dışında yaratılan istisnalar ile şekillenmiştir.

Kentsel dönüşüm alanında yer alan ve yukarıda özetlenen tartışmaların ardından, çalışma sorularını detaylandırdığımız ve istisnanın kuramsal temellerini aradığımız bu bölümde; 16.05.2012 tarihli 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun örneği üzerinden kent hukukunda belirleyici olmaya başlayan istisnai hükümlerin ekonomi politliğini ortaya koymak üzere; Afet Kanunu mevcut normlar, kriz karşısında yaratılan olağanüstü hal - dost ve düşman kavramları, yasa dışında tanımlanan ve olağanüstü hale karar vererek mekânsal düzeni yeniden kuran egemen ve egemen tarafından kanunlaştırılan istisna açısından incelenerek, sonrasında örnek olay üzerinden istisnanın mekansallaşması sonucu oluşan istisna mekanlarının genelleşmesi sorularının cevapları aranmaktadır.

NORM: 6306 sayılı Afet Kanununu içerdiği hükümler ve sonuçları açısından incelemeye başlamadan önce, üzerine geldiği mevcut yasal çerçevenin yeterliliğini; üzerinde sağlanmış toplumsal uzlaşma, içerdiği kamusal yarar ve temsiliyet düzeyi açısından değerlendirdiğimizde istisnanın okunabilirliği de ortaya çıkacaktır. Şahin'in 6306 sayılı Kanunu incelediği çalışmasının başında çizdiği çerçevede tanımladığı gibi, afet risklerini kentsel dönüşüm ile önlemeyi hedef alan bir kanunun; kamu yararı ile bireysel yararlar arasında denge kurması, temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan hususlarda idareye tanınan yetkilerin keyfi olmaması için sınırlarının

tanımlanması, yalnızca fiziki çevrenin değil sosyo ekonomik bir değişimin de hedeflenmesi, kentsel rant elde etmek amacındaki çevrelere kentsel arsa yaratma gayesinden uzak durulması, planlama disiplini ve diğer yasal çerçevenin sunduğu bütüncül yaklaşım ve koruma kullanma dengesinin sağlanması ilkelerine sağdık kalınması beklenmektedir (Şahin, 2015: 65-66). Bu göz ile meri mevzuata bakıldığında; planlama faaliyetlerini, mülkiyet haklarını ve idarelere kamu yararı ve kamusal işlevler adına düzenleme yetkisini veren mevcut yasal çerçevenin, afet riski karşısında gerekli dönüşümün gerçekleştirilmesini sağlayacak olanakları tanıdığı görülmektedir.

Buna göre 3194 sayılı İmar Kanunu'nun belirlediği imar planı yapma ve sağlıklı kentsel çevreler yaratma yönündeki meri mevzuat, hem merkezi yönetim, hem de yerel yönetimler açısından planlama hiyerarşisi içinde tanımlanan ölçeklerde kurumlara kentsel çevreyi yeniden düzenleme yetkisi vermektedir. İdareler kanunda tanımlı planlama ve imara ilişkin hükümler uyarınca, kentsel çevrede tüm imar faaliyetlerini düzenleme yetkisine sahip olduklarından, bu yetkilerini afet riski gibi olağan dışı durumlarda da kullanmaya yetkilidir. 6306 sayılı Kanun ile uygulamayı kolaylaştırmak adına yeniden düzenlendiği ifade edilen; taşınmazlara ilişkin devir ve tescil işlemleri, yapıların tahliye ve yıkımları, riskli alanların tespiti ve yeniden planlanması, toplu konut projelerinin düzenlenmesi faaliyetlerinin tümü mevcut yasal çerçeve içerisinde tanımlı ve düzenlenebilir işlemlerdir. Buna göre meriyette yer alan, 3194 sayılı İmar Kanunu, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu, 775 sayılı Gecekondu Kanunu, 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu; 6306 sayılı Kanun ile düzenlenerek istisnalaştırılan afet riskinin bertaraf edilmesine ilişkin hükümleri içermekte ve bu istemi karşılamaktadır.

Bugüne kadar kamu yararı ile bireysel fayda arasındaki hakların korunması anlamında üzerinde uzlaşa sağlanmış, anayasal temel hak ve özgürlükler çerçevesinde yıllar içerisinde şekillenmiş, mülkiyet hakkını önceleyerek toplum düzeninin gerektirdiği demokratik ilkeler çerçevesinde belirlenen yasal mevzuat hükümleri tamamen kaldırılarak yeni bir çerçeve yaratılması; mevcut hukuk düzeni

dışında yeni bir hukuk yaratma isteğinin bir ürünüdür. Mevcut mevzuatın izin verdiği, gereğinde zor gücünü kullandığı bir alanda hukuk dışında tanımlanan bu yeni alan, istisnaların belirlediği alandır. Mevzuatta 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile ortaya çıkan ve bizi istisnalara götüren süreçte ise afet riski ve afetler karşısındaki kentsel riskleri ön plana çıkaran bir olağanüstü hal durumu tanımlanmaktadır. Afetler karşısında yaratılan dost/düşman ayrımı ile tanımlanan yeni kentsel kriz, bir tarafı ile siyasal anlamda bir birliği işaret ederken, diğer bir tarafı ile de 6306 sayılı Afet Kanununa uzanan yeni istisnaları tanımlamayı mümkün kılacak koşul ve olanakları yaratmaktadır.

OLAĞANÜSTÜ HAL: Bu koşul ve olanakların mümkün kılınmasının önünü açan süreç, 23 Ekim 2011 günü gerçekleşen ve büyük bir yıkıma neden olan Van Depremidir. Bugüne kadar gerçekleşen büyük afetler sonrasında genellikle afetlerin yaralarını sarmak üzere oluşan seferberlik yanında, bu kez kentsel dönüşüm kavramının da ön plana çıktığı bir süreç izlenmiştir. Özellikle 1999 Marmara Depremi sonrasında yaşanan büyük yıkım ve can kayıpları sonucunda 2011 yılına gelene kadar, kentlerin sahip oldukları kırılgan kent dokusunun yenilenmesi için genel bir politika ortaya konmazken geliştirilen afet politikaları sınırlı kalmıştır. Yapı denetim sistemi ve yeni yapılacak yapılara ilişkin düzenlemeler ile depremden hasar gören yapılara ilişkin düzenlemeler getirilirken, kırılgan kent dokusunun tespiti ve yenilenmesi konusunda geniş kapsamlı bir düzenleme yapılmamıştır. 1999 Marmara Depremi üzerinden geçen süre içerisinde, başta İstanbul olmak üzere bir çok kentte yerel yönetimler tarafından tespit ve dönüşüm çalışmaları yapılmış ama bu çalışmalar da beklenen etki ve genişliğe sahip olmamıştır. Bir anlamda, idareler tarafından deprem gerçeği ve bu gerçek karşısında yapıların güçlendirilmesi ya da yenilenmesi gerektiği kabul edilmekle birlikte; geçen uzun süre içerisinde etkin bir mücadele yürütülmemiştir.

Fakat Van Depremi sonrasında yeniden yüzleşilen deprem gerçeği, bu kez bir düşman tanımını da beraberinde getirmiştir. Bugüne kadar kabul edilen ama mücadele için üzerinde etkin bir politika kurgulanmayan deprem ve afetler düşman edilmiştir. Böylece ortaya çıkan kriz ile birlikte düşman karşısında bir seferberlik başlatılacak ve deprem ile mücadelenin bir olağanüstü hal olarak kurgulanmasının

yolu açılacaktır. Ortaya çıkan deprem krizinin karşısında iktidarın izlediği yol, olağanüstü hal koşullarını tanımlamak ve bu koşulları yasa zoruna bağlamak olacaktır. Karşı karşıya olunan krizin getirdiği olağanüstü hal durumundan tek çıkış yolu; düşman ile etkin bir savaşın başlatılmasıdır. Bu savaşta risk içeren tüm yapıların seferberlik içinde yıkılıp yeniden inşa edilmeleri ve kentlerimizin deprem adlı düşmandan temizlenmesi gerekmektedir. İktidarın geliştirdiği bu söylem, sonrasında izlenecek olan genel politikanın ve yasal düzenlemelerin de dilini oluşturacaktır. Ancak olağanüstü hal koşullarında tanımlanabilecek olan yasal düzenlemeler, ortaya çıkan kriz karşısında düşmanı tanımlayarak ilan edilebilecek olağanüstü hal ile uygulamaya konabileceğinden; iktidarın ilk gerçekleştirdiği eylem olağanüstü hal ve krizi tanımlamak olmuştur. Tanımlanan düşman ile mücadelede oluşan olağanüstü hal koşulları beraberinde mevcut yasal düzen dışında ve ona aykırı olarak hazırlanan yeni yasal bir çerçeveyi, diğer bir anlatımla istisnayı getirecektir.

Deprem karşısında seferberlik ve top yekün mücadele söylemi, beraberinde siyasal birliğin temellerinin atılması sürecini de başlatmıştır. Siyasal birliğin oluşumu için gerekli toplumsal mutabakatın yaratılması için, öncelikle düşman vurgusu güçlendirilmiş ve basın aracılığıyla o güne kadar gündemde yeterli yer bulmayan deprem gerçeği sıklıkla yer verilen bir konu haline gelmiştir. Yer yer kentsel dönüşüm projelerine karşı çıkanların vatan haini ilan edilmesine kadar giden, az sonra yer vereceğimiz örneklerle benzer basın haberlerinde tüm kentlilerin kazanacağı ve oluşan ranttan pay alacağı vurgusu öne çıkmaktadır. Kentsel rantın paylaşımı üzerinden kurgulanan siyasal birlik, depremin yaratacağı olumsuzlukların da önüne geçmekte kentsel dönüşümün temel dinamiği halini almaktadır. Örnek olay olarak ele alacağımız Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Alanında yaşayanların yaptıkları açıklamalar, kentsel dönüşümde kentsel rantın paylaşımının nasıl bir dinamik olduğunu göstermektedir. “Uzun yıllardır yaşadıkları depreme dayanıksız evlerinin değeri, epey yükselmiş görünen Fikirtepe’li “Başımıza talih kuşu kondu” diyor. Fikirtepeliler, dönüşüm için öylesine hevesli ki, kentsel dönüşüm önündeki engelleri kaldıran yasanın bir an önce çıkmasını istiyor.” denen haberde¹⁴ demeçlerine yer

¹⁴ “Deprem Nasıra Bastı Artık Ruhsat Değil Denetim Olacak”, Milliyet Gazetesi, 03.11.2011, (çevrimiçi), <http://m.milliyet.com.tr/deprem-nasira-basti-artik-ruhsat-degil-denetim-olacak-ekonomi-1458625/>, 23.01.2017.

verilen bölge sakini Nakliyecisi Mehmet Ali Akpınar'ın "Deprem riskini de göz önüne alarak, projeyi desteklemek için ilk imzayı attım. Ablamın bir tane, bizim kardeşler olarak 2'şer tane dairemiz var. Dairelerimizi muhafaza ediyoruz. İmar artımı nedeniyle bu bize bir piyango oldu. 120 metre dairem 120 metre kaldı. Benim dairem 5 kat değerlendiriliyor. 200 liradan 1 milyon liraya çıkıyor. Bu, Allah'ın bir lütfü." ve Balıkcı Metin Dursun'un "Bir anda devlet kuşu kondu başımıza,..., her daireyi 800-900 bin liraya satacağım." açıklamaları kentsel dönüşümün kentlilerde yarattığı algıyı gözler önüne sermektedir. Aynı haberde yer alan diğer açıklamalarda inşaat sektörü adına konuşan Tahir Tellioğlu'nun (TİM – FED Başkanı) "Yıllık 28 Milyar Liralık katkı doğar", Nazmi Durbakayım'ın (İNDER Başkanı) "Dönüşüm, Türkiye'yi G7 sınıfına çıkarabilir", Ayhan Güleriyüz'ün (THBB Başkanı) "İmarlarda %20 Artış, sorunu çözer" açıklamaları ise sektörün iştahının bu konuda ne kadar kabarık olduğunu anlatmaktadır.

İktidar tarafına baktığımızda ise dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın Afet Yasası Meclis gündeminde görüşülürken yaptığı açıklama yaratılan olağanüstü hal koşulları, dost / düşman ayrımı ve birlik çağrısını göstermek anlamında manidardır.¹⁵ Türkiye Deprem Vakfı'nın düzenlediği "İstanbul Depreme Hazırlanıyor mu?" başlıklı toplantıda Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar, muhalefetin "rant yasası" suçlamasına karşı "Takoz koymayın, tekere çomak sokmayın" diye karşılık vermekte; muhalefet edenleri de "Rant kelimesini yakıştırmak, sokuşturmak, bize yapılacak en büyük ahlaksızlıktır. Bu işin içine koyulacak en büyük takozdur. İşin tekerine sokulacak en büyük çomaktır" diye eleştirmektedir. Devamında ise "Gecekondulara yasal yaptırım uygulayamadık. İnsanlarımız yöresinde iş, aş, eğitim imkanı bulamadığımız için şehirlere göç etti. İstanbul başta olmak üzere şehirlerimiz alabildiğine bozuldu. Başta masum olan yapı giderek ranta dönüştü. Gecekondular çok katlı kaçak yapılara dönüştü. Tasarı kanunlaşır, 3'te 2 çoğunluk halinde, olası bir depremde ayakta kalamaz denilen binalar yıkılacak. Bu işe 4 elle, 8 elle sarılmak zorundayız." demektedir. Yolunda giden ve sonunda menfaat beklentisi olan işlere engel olmak anlamında kullanılan bir

¹⁵ "Afet Yasasına Takoz Koymayın", Hürriyet Gazetesi, 03.03.2012, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/afet-yasasi-na-takoz-koymayin-20045550>, 23.01.2017.

deyim olan “çomak sokmak” deyimini kullanan Bakanın bu tercihi, zihnindeki düşünceyi de ifşa etmektedir.

Düşman olarak konumlanan depremin doğurduğu kriz halinin olağanüstü hal koşullarını tanımlandığı ve dost olan kentsel dönüşümün tek çare olarak sunulduğu bu süreç; beraberinde hukuk alanı dışında yeni bir yasal çerçeve sunan, 6306 sayılı Afet Yasasını getirmiştir. İktidarın kentlerde kentsel arsa üretmekte zorluk çektiği bir dönemde, kentsel dönüşümün önündeki engellerin tümünü kaldırmak üzere sihirli ve kaçınılmaz bir formül olarak hazırladığı Afet Yasası, siyasal birliği ise kentsel rantların paylaşımı üzerinden sağlamıştır. İnşaat firmaları ve sermayenin ülkenin geleceğini bağladığı yasa, kentlilerin gözünde başlarına konan talih kuşu olurken; iktidar içinse istisnanın genelleştirilmesi için bulunmaz fırsatlar sunmaktadır.

İSTİSNA: Kentsel dönüşümle ilişkin yeni yasa yapma dili, ortaya çıkan olağanüstü hal tanımı sonrasında mevcut yasal düzenin ötesinde hukuk dışında bir alanı tarif etmektedir. “6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” ile kentsel dönüşüm alanında istisnanın hakim olduğu yeni dönemin son örneği ortaya konmaktadır. Böylece mevcut yasal düzen içerisinde düzenlenemediği ifade edilen kentsel dönüşüm seferberliği, tanımlanan olağanüstü hal ve sonucu olan istisna hükümler ile hukuk dışı yeni bir alan tanımını da beraberinde getirmektedir. Hukukçular tarafından “Afet riskinin önlenmesindeki kamu yararı ile bireylerin haklarının korunması arasında gözetilmesi gereken “adil denge”nin bozulmasına yol açabilecek müdahale ve yaptırımlara yer verilmemesi, Anayasa ile teminat altına alınan temel hak ve özgürlüklerin demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı bir şekilde sınırlandırılmaması ve mülkiyet hakkının kullanımının belirsizliğe itilmemesi ...” (Şahin, 2015: 65-66) şeklinde hukuk alanı içinde hukuki olanı tanımladıkları alıntıda yer alan ilkelerin tümü ile ters düşen hükümler, 6306 sayılı Kanunda yürürlüğe konmaktadır.

Buna göre, yeni yasal düzenleme ile birlikte getirilen riskli alan ve riskli yapı tanımları, yasal çerçeve dışında kendini tanımlayan hukuk yani egemenin karar alma işlevi sonucu ortaya çıkan yasal çerçeveyi belirlemektedir. Riskli alan ve yapıların tespit ve tescillerini tanımlayan Kanunda, uygulama bütünlüğü tanımı ile riskli ya da değil tüm yapıların ve bağımsız birimlerin projelendirilmesinin önü açılmakta; bu

alanlarda imar uygulamaları, satış ve devirler ile elektrik, su, doğalgaz gibi altyapı hizmetleri durdurulmaktadır. Böylece bu alanlarda kentsel dönüşüm faaliyetine katılım zorunlu hale getirilirken, idarenin mülkiyetin dolaylı sonucu olan hakları ortadan kaldırmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca, Kanun'un 3. Maddesi 7. Fıkrasında yer alan "Bu Kanunun uygulanması için belirlenen alanların sınırları içinde olup riskli yapılar dışında kalan diğer yapılardan uygulama bütünlüğü bakımından Bakanlıkça gerekli görülenler de bu Kanun hükümlerine tabi olur." hükmü kanun amacını açık etmektedir. Bu hükme göre, riskli olmayan yapıların da uygulama bütünlüğü gerekçe gösterilerek kanuna tabi tutulması, riskli yapıların yanı sıra risk taşımayan yapıların da Bakanlığın belirleyeceği Riskli Alan sınırları içinde kalmaları durumunda yıkılabileceği anlamına gelmektedir. Hukuki bir meşruiyet taşımaktan uzak bu hüküm uyarınca idare belirlediği sınırlar içinde sınırsız bir takdir yetkisine sahip olmaktadır. Kamu yararı adına risklerin bertaraf edilmesi için yapıldığı söylenen bu ve benzeri uygulamalar ile kanun zoru ile bireysel hakların ihlali yönünde sonuçlar ortaya çıkması kaçınılmazdır. Aynı biçimde Kanun'un Tasarrufların Kısıtlanması başlıklı 4. Maddesinde yer alan; Riskli Alanlarda her türlü proje ve imar faaliyetinin durdurulması ve hak sahiplerinin aldıkları elektrik, su ve doğalgaz hizmetlerinin sona erdirilmesi hükümleri ile Tahliye ve Yıkıtırma başlıklı 5. Maddesinde yer alan zorunlu tahliye ve anlaşma yoluna gitmeyenlerin kira yardımıyla yararlanmayacağı hükümleri bireysel hakların gaspı sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca bu hükümler ile gönüllülük esası, bir zorunluluğa dönüştürülmekte ve hak sahipleri açısından sürece dahil olmak dışında başka bir seçenek bırakılmamaktadır.

Kanunda sıklıkla "Gönüllülük Esası" vurgusu yapılmakta iken, uygulama hükümlerinde yer alan mülkiyet hakkı üzerinde tedbir getiren iki madde ise çok dikkat çekicidir. Kanunun Uygulama İşlemleri başlıklı 6. Maddesinin 1. fıkrasında, "üzerindeki bina yıkılarak arsa hâline gelen parsellerin tevhit edilmesine, münferit veya birleştirilerek veya imar adası bazında uygulama yeniden değerlendirilmesine sahip oldukları hisseleri oranında paydaşların en az üçte iki çoğunluğu ile karar verileceği" hükmü getirildikten sonra, karara katılmayanların bağımsız bölümlerine ilişkin arsa paylarının diğer paydaşlara açık artırma usulü ile satılabileceği; 6.

Maddesinin 2. fıkrası uyarınca “üzerindeki bina yıkılmış olan arsanın maliklerine yapılan tebligatı takip eden otuz gün içinde en az üçte iki çoğunluk ile anlaşma sağlanamaması hâlinde, özel mülkiyetteki taşınmazların İdare tarafından acele kamulaştırma yöntemi ile kamulaştırılabileceği” hükmü ile İdarenin kamulaştırma yoluna gidip gitmemesi takdirine bırakılarak bir belirsizlik oluşturulmaktadır. Anayasanın 46. Maddesine göre kamulaştırma işlemi ancak kamu yararının gerektirdiği hallerde yapılabilir bir işlem olarak tanımlanırken ve idarelere seferberlik gibi olağanüstü durumlar ve istisnai hallerde acele kamulaştırma yetkisi verilirken; yıkılan yapının yerinde ortaya çıkan, risk oluşturma ihtimali ve dolayısıyla olağanüstü bir hal oluşturma durumu kalmayan boş arsalar üzerinde “acele kamulaştırma” işlemi yapılmasının hiç bir hukuki açıklaması bulunmamaktadır. Ayrıca “634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu”na göre, bir yapıda gerçekleştirilecek yapısal işlemlerin uygulanması için dahi oybirliği şartı aranırken, yapıları yıkılan bağımsız birim sahiplerinin üçte iki çoğunluğa uymamaları durumunda mülkiyetlerini üçte iki çoğunluğa ya da idareye terk edecek olmaları ve mülkiyet haklarına kanun zoru ile müdahale edilmesi; 6306 sayılı Kanun ile nasıl hukuk dışı bir alan tanımlandığı ve istisnalar yaratıldığı sorusuna açık bir cevap gibidir.

Benzer bir biçimde bireysel hakların gaspı yönünde yorumlanabilecek başka bir hüküm ise; Kanunun 6. Maddesi 9. Fıkrasında yer alan bu Kanun uyarınca tesis edilen idari işlemlere dava açılabilmesi, dava konusu edilmesi durumunda Yürütmenin Durdurulmasına karar verilemeyeceği hükmüdür. Anayasa’nın 125. Maddesinde Yürütmeyi Durdurma kararlarının ortadan kaldırılması değil ancak sınırlandırılabileceği hüküm altına alınırken, 6306 sayılı Kanun ile getirilen bu hüküm tamamen Anayasa’ya aykırı bir istisna ortaya koymaktadır. Bu nedenle, söz konusu hüküm daha sonra Anayasa Mahkemesinin 01/3/2014 tarihli ve 27/2/2014 tarihli E.: 2012/87 ve K.:2014/41 sayılı Kararı ile iptal edilse de; idari işlemlere karşı yürütmenin durdurulmasını talep etmek gibi Anayasal bir hakkı ortadan kaldırma girişimi, Kanunun içerdiği hukuk dışılığı gözler önüne sermektedir.

Bunun yanında Kanun ile donatı standartlarını belirleme yetkisi, alanın özelliklerine bırakılarak sosyal ve teknik altyapı standartlarının düşürülürken; sağlıklı kentsel

mekanlar yaratmak amacıyla yapılan kentsel dönüşüm projeleri ile daha az yeşil alan ile sosyal ve teknik altyapı tesisine sahip kentsel dönüşüm ve rezerv alanlarının gelişmesinin önü açılmaktadır. Donatı dengesinin keyfiyete bırakılmasını öngören bu hüküm yanında, Anayasa Mahkemesi'nin 01/3/2014 tarihli ve 27/2/2014 tarihli E.: 2012/87 ve K.:2014/41 sayılı Kararı ile iptal edilen Kanun'un 9. Maddesi 1. Fıkrasında yer alan "Bu Kanun uyarınca yapılacak olan planlar, 3/5/1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanununda ve imara ilişkin hükümler ihtiva eden özel kanunlar da dâhil olmak üzere diğer mevzuatta belirtilen kısıtlamalara tabi değildir." hükmü ile riskli alanlarda planlama disiplininin tamamen uzaklaşmak ve mevcut mevzuatı yok sayan bir planlama anlayışının bu alanlarda uygulanmak istendiğini göstermektedir. Aynı şekilde Anayasa Mahkemesi'nin 01/3/2014 tarihli ve 27/2/2014 tarihli E.: 2012/87 ve K.:2014/41 sayılı Kararı ile iptal edilecek olan Uygulanmayacak Mevzuat başlıklı 9. Maddenin 2. Fıkrasında yer alan hükümler sonucunda; korunması gerekli alanlara ilişkin tüm mevzuat sıralanarak bu mevzuat açısından istisnalar getirilmektedir. Bu şekilde, halihazırda yapı yasaklı ya da kısıtlı yapılaşma izni olan korunması gerekli doğal ve kültürel değerlerin, kıyıların, tarım alanlarının, zeytinlik alanların, meraların, orman alanlarının ve sit alanlarının mevcut yasal düzen dışına çıkılarak yapılaşmaları Kanun ile meşrulaştırılmaktadır. Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmese, kanunlar ile korunan ve dokunulamayan tüm alanlara dokunmayı kolaylaştıracak olan söz konusu fıkra, kamu yararı adına riskleri engellemek amacıyla yasalaşan Kanun ile esas amacın keyfiyet yaratmak ve istisnaları genelleştirmek olduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak kentlerdeki afet risklerini ortadan kaldırmak amacı ile ortaya konan ve toplumsal mutabakatı riskler üzerinden sağlayan 6306 sayılı Kanun, Carl Schmitt'in veciz sözünü doğrulamaktadır. "Egemen Olağanüstü Hale Karar Verendir." (Schmitt, 2010: 13) alıntısı ile aktarılan olağanüstü hale karar veren ve bu kara alma süreci ile istisnalar sonucu kendini kanun dışına koyan egemen yaklaşımı tüm detayları ile Kanun'da kendini göstermektedir. Bir politik eylem ve tercih olarak kendini kentsel rantlardan ve sermayeden yana konumlandıran egemen, risk kavramı ile oluşturduğu olağanüstü halde getirdiği yeni hukuk düzeni içerisinde; yasa zoru ile bireysel hakları tamamen göz ardı edebilirken kentsel arsaların üretilmesinin önündeki engelleri

ortadan kaldırmaktadır. Egemenin normlar dışında karar almayı öncelleyen kanun ile tanımladığı Nomos, yeni bir mekânsal düzen oluşturmakta ve içerdiği almak, bölüşmek ve üretmek anlamlarını bu yeni mekânsal düzenin kurgulanmasında ön plana çıkarmaktadır. Kentsel dönüşüme katılma zoru; almak, mülkiyetin yeniden dağıtılması; bölüşmek ve yeni kentsel arsalar yaratılması; üretmek anlamlarını karşılayarak egemen tarafından kurgulanan Nomos'un üç ayağı, kentsel mekanın istisnalar üzerinden yeniden düzenlenmesinin de temellerini atmaktadır.

3.2.3. İstisna Mekan: Fikirtepe Örneği

Fikirtepe, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda Kadıköy ilçesi sınırları içinde, 1950'lerin sonlarından itibaren Anadolu'dan göç edenlerin yerleşerek kurdukları Anadolu Yakası'nın ilk gecekondu alanıdır. Bu yıllarda tarla vasıflı büyük arazilerin sahipleri tarafından hisseler ayrılıp yeni göçerlere satılması ile ortaya çıkan yerleşim; 1965'te muhtarlık olmuş, 1975'te ise Fikirtepe, Dumlupınar ve Eğitim olmak üzere üç mahalleye ayrılmıştır. Bu üç mahallenin tümü Fikirtepe olarak anılan bölgede yaşayan sakinlerin gecekonduları, 1984 yılında 2981 sayılı İmar Affı Kanunu kapsamında yasallaştırılmış, gecekondu sahipleri hisseli tapu sahibi olmuş ve 1991 yılında yapılan İslah İmar Planı ile hak sahiplerine tapuları dağıtılmıştır. 22.02.2011 tasdik tarihli 1/1000 ölçekli Fikirtepe ve Çevresi Uygulama İmar Planı Raporunda (İBB, 2011) yer verilen verilere göre alan bilgilerini aktarırsak; Bölgede, projelendirme safhası öncesinde yaklaşık 50.000 kişi ve 16.000'e yakın hane yaşamakta, 420 adet ticaret ve 530 adet sanayi birimi bulunmakta, Ortalama hane büyüklüğü 3,25 olarak tespit edilmektedir. Bölgenin kentsel hizmet altyapısına bakıldığında sosyal donatı alanları olarak; 10.116 m² ilköğretim tesisi, 7750 m² dini tesis alanı, 18.400 m² spor alanı, 542 m² sosyo-kültürel tesis bulunmaktadır. Resmi kurumlar, yeşil alanlar ve sağlık tesisleri yer almayan bölge sosyal ve teknik altyapı açısından oldukça yetersizdir.

Aynı rapora göre (İBB, 2011) Fikirtepe Bölgesi ve Çevresinde kaçak yapılaşmış alanlarda bina kalitesi çok düşüktür. Binaların sadece % 6,5'unun iyi durumda, % 67,6'sının orta, % 25,5'nin kötü durumda olduğu saptanmıştır. Alandaki mülkiyet

durumu ise İstanbul'da yer alan bu tür alanların tipik özelliğini yansıtmaktadır; % 72 oranında özel mülkiyet, % 25 oranında kamu mülkiyeti (% 14 Hazine, % 8 Devlet, % 2 İBB, % 1 Kadıköy Belediyesi), % 3 oranında vakıf mülkiyeti bulunmaktadır. Raporda yer verilen bu veriler, bölgenin sağlıklı bir kentsel yaşama alanı sunması ve taşıdığı risklerin bertaraf edilmesi için bir müdahaleye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Bu amaçla İstanbul Büyükşehir Belediyesi kapsamında bir çalışma başlatılmış; 09.03.2005 onanlı "1/5000 ölçekli Kadıköy Merkez İle E-5 (D-100) Otoyolu Ara Bölgesi Nazım İmar Planı"nda "Özel Proje Alanı" lejantına alınan, 22.03.2007 onanlı Kadıköy Merkez İle E-5 (D-100) Otoyolu Ara Bölgesi Nazım İmar Planı değişikliği ile de "Özel Proje Alanı" lejantına "Kentsel Dönüşüm Alanı" ifadesi eklenen Fikirtepe için uygulama imar planları hazırlanarak İBB Meclisine sunulmuştur. Müdürlüğün hazırlamış olduğu imar planları, Meclis tarafından revize edilerek verilen imar hakları iki kat arttırılmış ve Uygulama İmar Planı bölge için ayrıcalıklı imar hakları döneminin kapısını aralamıştır.¹⁶ Böylece, 22.02.2011 tasdik tarihli 1/1000 ölçekli Fikirtepe ve Çevresi Uygulama İmar Planı Belediye Meclisi Kararı ile tadilen kabul edilmiş ve uygulama imar planı 08.03.2011 – 08.04.2011 tarihleri arasında askıda ilan edilmiştir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen uygulama imar planı ile parsellerin tevhidine imar artışı teşvik edilerek E= 4,14'e kadar yoğunluk verildiği gibi, uygulama alanının %10 veya %20'si "park, yeşil, kreş, dini tesis vb. olarak kamuya terk edilecek alanların emsali uygulama yapılacak alanlarda kullanılacaktır." hükmü ile imar artışı sağlanmaktadır. Emsal değeri 2,07 olan Kadıköy'ün yapılanma koşullarının iki katı yapı yoğunluğu getirilen konut alanları ile bölge nüfusu da iki katına çıkarılmaktadır. Ek nüfus artışı sonucu, bölge bütününe yeşil alan, eğitim, spor alanı, sağlık vb. donatı alanlarının dengesi bozulmakta ve çevre yapılanma koşullarının çok üzerinde bir yoğunluğa sahip konut alanları önerilmesiyle, meri nazım plan bütününe tüm çevreye hizmet eden donatı alanları yetersiz hale getirilmektedir. Bölge çevresine göre ayrıcalıklı uygulama yapılmasını olanaklı kılan

¹⁶ İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 14.01.2011 tarih ve 119 sayılı Kararı. www.ibb.gov.tr

uygulama imar planı ile Fikirtepe’de parseller büyüdükçe imar hakkı arttırılması şeklinde bir dönüşüm modeli uygulanmak istenmektedir.

Yoğun bir yerleşim yeri olan ve ciddi donatı alanı eksik olan bölgede, bu tür bir model uygulamada sorun yaratmakta, parsel malikleri kendi aralarında anlaşamamakta, parsel malikleri ile müteahhitler karşı karşıya bırakılmaktadır. Fikirtepe gibi yoğun yerleşim alanlarında uygulama yapılması büyük sıkıntılar doğurmakta, mevcut uygulanmak istenen dönüşüm modelinde ise zorlayıcı güç olmaması nedeniyle sonuç alınamamaktadır. Bu şekilde deprem karşısında oldukça kırılgan olan ve sağlıklı bir kentsel altyapı sunmayan bir alanda dönüşüm, imkansız hale gelmekte ve bölge için sağlıklı bir kentsel dönüşüm şansını ortadan kaldırmaktadır.

İzleyen iki yıllık süre içerisinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen imar planı çalışmaları istenen Fikirtepe dönüşümünün gerçekleşmesini sağlayamamış, bu süreçte yasalaşan 6306 sayılı Kanun ile bölge Riskli Alan ilan edilmiştir. Ayrıca 22.02.2011 tasdik tarihli İstanbul, Kadıköy İlçesi, Fikirtepe ve Çevresi 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı, Meslek Odaları tarafından dava konusu edilmiş ve İstanbul 4. İdare Mahkemesi’nde görülen 2011/1171 Esas Nolu davada alınan 2013/426 sayılı Karar ile şehircilik ilkeleri ve planlama esasları ile kamu yararına aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir¹⁷.

Aradan geçen iki yıllık sürede projelendirme aşamasında yaşanan sorunlar ve mülk sahipleri ile müteahhitler arasında yaşanan anlaşmazlıklar çözülmemiş ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı sürece dahil olarak; İstanbul, Kadıköy İlçesi, Fikirtepe ve Dumlupınar Mahalleri ile Eğitim ve Merdivenköy Mahallelerinin bir kısmını kapsayan yaklaşık 134 ha’lık alanı 6306 sayılı 09.05.2013 tarihli 2013/4749 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile “Riskli Alan” ilan etmiştir. Riskli Alan kararı sonrasında, aynı tarihte onaylanan ve farklı zamanlarda askıya çıkarılan; Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 02.08.2013 tarih ve 12984 sayılı oluru ile onaylanan ve 04.09.2013 ile 03.10.2013 tarihleri arasında askıya çıkarılan İstanbul Kadıköy İlçesi Fikirtepe ve Çevresi 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının

¹⁷ Söz konusu karara, TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi dava arşiv dosyalarından ulaşılmıştır.

02.08.2013 tarih ve 12984 sayılı oluru ile onaylanan ve 27.08.2013 ile 25.09.2013 tarihleri arasında askıya çıkarılan İstanbul Kadıköy İlçesi Fikirtepe ve Çevresi 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı ile bölge imar planları da yeniden düzenlenmiştir.

Bakanlıkça onaylanan Fikirtepe ve çevresine ilişkin 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planında getirilen Yüksek Yoğunlukta Konut Alanı (K) 500-1100 kişi/ha olan yoğunluk değeri ve Uygulama İmar Planı ile getirilen emsal değerleri de İstanbul Büyükşehir Belediyesince (İBB) yapılan imar planlarına benzer yüksek yapılaşma hakları tanımlamaktadır. Daha önce İBB tarafından yapılan ve çevre yapılanma koşullarını iki katına çıkaran imar planlarının üzerine Bakanlıkça yapılan imar planları da benzer bir karakter göstermektedir. Buna göre, plan onama sınırı içinde yapılaşma haklarını belirleyen Uygulama İmar Planının Özel Hükümler başlıklı 27. Maddesinde emsal değerleri “Planda Konut, Ticaret ve Konut + Ticaret olarak belirlenen alanlarda en parsel büyüklüğü 600 m²’dir. Bu alanlarda E=1,80’dir. Büyüklüğü 601-1200 m² arasında olan parseller; E= 2,00, % 15 ilave Emsal; Büyüklüğü 1201-2500 m² arasında olan parseller; E= 2,00, % 20 ilave Emsal; Büyüklüğü 2501-4000 m² arasında olan parseller; E= 2,00, % 30 ilave Emsal; Büyüklüğü 4001 m² ve daha büyük parseller; E= 2,00, % 50 ilave Emsal; Yapı adası içerisinde ve bu planda yapılaşmaya konu olan yolların bölerek oluşturduğu alanlarda; E= 2,00, % 80 ilave Emsal; Yapı adası oluşturan parseller; E= 2,00 ve % 100 ilave Emsal uygulanır.” Şeklinde belirlenmektedir.

Riskli Alan kararı ve sonrasında gerçekleştirilen planlama çalışmaları da önceki girişimlerle aynı süreci işaret etmektedir. TMMOB Şehir Plancıları Odası’nın plana karşı açtığı davanın metninde yer verildiği gibi; “Bakanlık tarafından gerçekleştirilen imar planlarının bir parçası olan plan notlarının geneli ve özellikle yukarıda yer verilen hükümler, planları İmar Kanunu’nda yer alan tanımdan uzaklaştıracak, belirsizlik yaratacak, sosyal donatı dengesinin yitirilmesine, yapılaşma yoğunluğunun artmasına, bölgenin sağlıklı konut alanı yaşam koşullarından uzaklaşmasına neden olacak düzenlemeler içermektedir” (ŞPO, 2013). Böylece imar planı ve riskli alan kararı ile yeniden yapılacağı söylenen Fikirtepe’de mevcutta yer alan konut dokusunun iyileştirilmesi söylemi sonucu, fonksiyon değişiklikleri ve

yapı yoğunluğu artışları ile halihazırda büyük eksiklikleri bulunan donatı alanları daha da azaltılarak, bölge donatı dengesi bozulmaktadır. Mevcutta bölgeye benzer bir yapı yoğunluğuna sahip olan çevre yapılanma koşullarının çok üzerinde bir yapılanma hakkı getiren, riskli alan kararını temel alan kentsel dönüşüm süreci ve imar planları ile ayrıcalıklı bir kentsel mekan tanımı yapılmaktadır.

Yukarıda yer verdiğimiz gibi, Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Alanında yaşayanların yaptıkları “Başımıza talih kuşu kondu” açıklamalarından, ayrıcalıklı imar haklarının yolunu açan Riskli Alan’ın ve onun ortaya koyduğu istisna mekanın meşruiyet zeminin, kentsel rantlardan pay almak olduğu kolaylıkla tespit edilmektedir. İlan edilen riskli alan istisna mekanın sınırlarını çizirken, egemeni ve politik tercihi olarak sermayeyi mekana yerleştirirken, bir tarafı ile de orada yaşayanları sürece razı etmektedir.

Öncelikli olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından mevcut imar mevzuatı kullanılarak yapılmaya çalışılan dönüşümün gerçekleşmediği ve ayrıcalıklara ihtiyaç duyulduğu söylemi, mekanın hukuk dışı bir alana çekilmesi ve istisna mekanın tanımlanmasının başlangıcı olmuştur. Buna göre, mevcut normların çizdiği çerçevede uygulama yapan İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından işletilemediği söylenen süreç, hemen ardından Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca istisna hükümlere diğer bir anlatımla 6306 sayılı Kanun’a bırakılırken; çevresinden soyutlanmış yeni bir mekanın da tarifini yapmaktadır. İstisna olarak tanımladığımız “6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”, uygulama aşamasında tanımladığı riskli alan ile mekanı farklılaştırmakta ve çevrede yer alan kentsel yerleşimlerin dışında yeni bir mekan tanımlamaktadır.

İstisna Mekan, kentsel toprakta Agamben’in (2005: 31) tanımladığı mutlak istisna mekanı kamp imgesine benzer şekilde, tanımlanan sınırlar içerisinde mevcut normların ve hukukun kısmen geçerliliğini yitirdiği bir mekanı anlatmaktadır. Mutlak olmasa da, egemenin belirlediği hukuk dışı bir çerçeveye sahip olan; meşruiyet zemini toplumsal uzlaşısı ve kamu yararındansa, bireysel faydalar toplamında oluşan bir alan tarif edilmektedir. Bu tarife göre, kent mekanı içerisinde kent bütününden ayrı konumlanan istisna mekanlar; egemenin hukuk dışına çıkardığı ve kamu yararına ulaşma amacını bırakıp, kentsel rantlara ulaşmak üzere

farklılaştırdığı mekanlar halini almaktadır. İstisna mekanda kamu yararı ile bireysel fayda arasındaki çizgi yumuşatılmak, anayasal temel hak ve özgürlükler kısıtlanmak, yasal düzen demokratik ilkeler yerine mülkiyeti gözetten bir çerçeveye oturtulmak istenmektedir.

Bir sonraki aşama ise, istisnanın genelleşerek kaide haline geldiği ve istisna mekanların tüm kentsel topraklara genişlediği bir süreci işaret etmektedir. Fikirtepe örneğinde görüldüğü gibi, egemenin karar alma yetisinin sonucu olan Nomos, yeni bir mekânsal düzen oluşturmakta ve içerdiği almak, bölüşmek, üretmek anlamlarını istisna mekanda gün yüzüne çıkarmaktadır. Böyle bir süreç devamında tüm kentsel topraklara yayılarak, istisnanın kentsel mekanda genelleştiği bir süreci tarif etmektedir.

Risk kavramı üzerinden egemenin izlediği yol, olağanüstü hal koşullarını tanımlayarak, bu koşulları hukuk dışı istisna hükümlere bağlamak olmuş ve düşman ilan edilen deprem karşısında bir savaş başlatılmıştır. Fakat Fikirtepe örneğinde de görüldüğü gibi, karşı karşıya kalınan krizin doğurduğu olağanüstü hal durumu ve savaş ilanında ilk yapılan hukuk dışı bir alan, istisna mekanlar yaratmaktır. Düşman ile savaşta risk içeren ya da içermeyen tüm yapıların seferberlik içinde yıkılıp yeniden inşa edilmeleri sonucu, bütüne ait olmayan yeni bir kentsel çevre ortaya çıkacaktır. Ekonomik saiklerle kentsel rant üretmek amacıyla kurgulanan, istisna temelli yeni mekânsal düzen; alan, bölüşen ve üreten ilişkilerinde yaşanan değişimi de beraberinde getirecektir. Kent mekanını üzerindeki yaşam alanından soyutlayarak, yeniden biçimlendirme aşamasında sosyal ve üzerinde uzlaşmış bir temel tarif etmeyen istisna hükümlerin sınırlandırdığı istisna mekanlar, sosyal ayrışmanın da mekanları olacaktır. Kentsel mekanda rant baskısının genişlediğini ve rant baskısının özellikle değer yaratamayan alt gelir grubu üzerinde yoğunlaştığını gösteren, riskli alan etiketi taşıyan istisna mekanlar; bu yeni sürecin kentsel mekândaki yansımalarının yıkıcı olacağını göstermektedir. Egemenin politik tercihi ile kentsel rant elde etmek amacıyla istisna mekan olarak teslim edilen kentsel toprak, eşitsizliklerin ekonomik ve toplumsal anlamda derinleştiği yeni bir biçim almakta ve üzerindeki yaşam, yaratılacak ekonomik değer ile yeniden tanımlanmaktadır.

3.3. İstisnalarla Araçsallaşan Planlama ve Mülkiyet

Çalışmamızın bu bölümünde istisna mekan kavramsallaştırmamızı pratiğe dökmek, mekânsal örnekler ile somut çerçevesini oluşturmak üzere; son dönemde bütünsel yaklaşımların imkânsız hale geldiği kent mekanında, kent hukukundaki istisnalar ile kent bütününden ayrılan istisna mekanların sınırları çizilmektedir. Kentsel mekan üzerindeki aktörler olarak yöneticilerin, sermayenin ve toplumun bu süreçte, kent hukukundaki istisna karşısında planlamadan beklentilerinin farklılaşmakta olduğu noktalar açığa kavuşturulmaktadır. İşte bu noktaları açığa çıkarmak üzere, doğal alanların ve yapı kısıtlarının istisna hükümler ile nasıl aşıldığı aktarılmaktadır. Bu anlamda doğal ve yapı kısıtlı alanlar olarak, sırasıyla kıyı alanları, orman alanları ve kamu mülkü kentsel toprak konu edilmekte ve örnek uygulamalar üzerinden bu mekanlarda yaratılan istisnalar ele alınmaktadır.

Türkiye’de kentleşmenin yönünü belirleyen hukuk alanında, imar haklarının ve kentsel rantların dağıtılması açısından farklılaşan egemen iktisadi yaklaşımların nasıl değiştiği ve bu süreçte yasal araçların nasıl bir rol oynadığı, önceki bölümde ele alınmaktadır. Bahsettiğimiz tablonun bize gösterdiği üzere, özellikle son dönem içerisinde istisna hükümlerin kent hukuku içerisindeki ağırlığı artmakta, kentsel rantların paylaşılması sürecinde istisnalar öne çıkmakta ve kent hukuku yeniden şekillenmektedir. Bu süreçte istisnanın belirlediği yeni hukuk düzeninde öne çıkmakta olan bir başka kavram ise kent planlamadır. Planlama kent hukukunun yeniden biçim kazandığı bir ortamda, kentte sermaye birikimini kollayan egemenin tercihleri ile çehresini değiştirmekte ve düzenleyici bir işlem olarak planlamanın ilgi alanı, kent bütününden kent parçalarına doğru daraltılmaktadır. Kent hukukunda yaşanan değişim ile birlikte bu süreçten kendini ayırması imkansız hale gelen kent planlama, yeni bir işlev kazanmakta ve kent mekanında istisnalar ile birlikte ortaya koyduğu ayrıcalıklı imar hakları üzerinden, kentsel rantların bölüşüm biçimlerini şekillendirmektedir. Normal hukuk düzeni dışına çıkarılarak istisna mekan haline getirilen kentsel toprak parçaları üzerinde, planlama faaliyeti olarak yapılan imar planı değişiklikleri sonucunda; yapılaşma hakları, çevresinin çok üzerine

çıkarılmakta ve bu toprakların yapılaşma açısından verimliliğini arttıran planlama faaliyeti, kentsel ranta el koymak adına bir araç haline gelmektedir.

Böylece kentsel planlama faaliyeti değişen tercihler doğrultusunda kent mekanında yeniden tanımlanmakta ve bu yeni tanımı ile Türkiye kentleri için bütünsel bir yaklaşım geliştirmekten uzaklaşarak, düzenleyici işlevini terk etmekte ve kentteki belli noktalara yoğunlaşarak, istisna mekanların yaratılmasında belirleyici bir görev üstlenmektedir. Kent planlamanın yaşadığı bu dönüşüm aynı zamanda, kentsel toprak üzerinde varlığı artan doğal alan işgalleri ve kamu mülkü topraktaki özelleştirmeler de hesaba katılınca; egemen tercihte yaşanan değişim ile kent mekanında kamunun işlevinin farklılaştığını göstermektedir. Bu şekilde bir idari teşkilat olarak kamu, kamusal düzenleyici görevlerini bir kenara bırakmakta ve bu dönemin önemli problemlerinden biri haline gelecek olan özelleştirmeci mantığa teslim olmaktadır.

Geldiğimiz yeni dönemde kentsel mekan üzerindeki ekonomik, sosyal ve siyasal tüm ilişki biçimleri yeniden belirlenmekte ve neo liberal kentte hukuk istisnalar ile yazılırken, egemen de tercihlerini değiştirmektedir. Bir tarafta planlama ve bir tarafta mülkiyet ilişkileri üzerinden, kentsel rantın paylaşım biçimlerinin ve istisnanın belirlediği yeni neo liberal kent; farklı nitelikteki istisna mekanları da ortaya çıkarmaktadır. İşte bu bölümde, ortaya çıkarmaya çalıştığımız istisna mekanlar ile neo liberal kenti anlamak üzere yeni bir çerçeve kullanılmaktadır. Böylece yeni bir yöntem olarak kullandığımız istisna mekan kavramının, kentsel mekan üzerindeki sınırları belirlenerek, istisnaların nasıl mekansallaştığı sorusunun cevabı da verilmeye çalışılmaktadır.

Bu anlamda farklı kentsel mekan örnekleri ve müdahale biçimleri ile aktaracağımız istisna mekanları örneklemek için ilk olarak, kıyı alanlarına bakılacak ve kruvaziyer liman tanımı ile ortaya çıkan yeni istisna mekanları anlatılacaktır. Kıyı alanlarının ardından, egemen iktidar tarafından kamuya kaynak yaratmak söylemi ile ortaya atılan; orman niteliğini kaybetmiş alanların satışını sağlayan istisna hukuk düzenlemeleri ve kentsel mekanda orman alanlarının satışı konu edilecektir. Son olarak da devlet tarafından kentsel mekanda yer alan kamu mülklerinin, ayrıcalıklı imar hakları verilerek satışını kolaylaştırmak üzere kanunlaşan istisna örnekleri ele

alınacak ve bu örnekler ile devletin kentsel mekanda kendi mülklerini elden çıkararak sınırlarını çizdiği istisna mekanlar tanımlanacaktır.

3.3.1. Kıyıda İstisna Mekanlar: Kruvaziyer Limanlar

Kullanım tasarrufu kamuya ait olan kıyı bölgelerinde, istisna hükümlerin kıyı mevzuatına yerleşmesi sonucu gerçekleştirilen plan çalışmaları ile arazi özelleştirmeleri, istisna mekanların kıyı alanlarında da belirmesine neden olmaktadır. Kıyı kentlerinin bu bölgelerinde gelişmiş olan sanayi üretim alanları veya limanların bulunduğu sahil şeritleri, bu fonksiyonlarını kaybettikleri gerekçeleri ile kentsel rant yaratma amacıyla özelleştirilmekte ve kıyıya ilişkin fonksiyonlar çerçevesinde yeniden işlev kazandırılmaktadır. Kıyı mevzuatına getirilen istisnalar sonucu, kıyıya yaklaşım değişerek, planlama marifetiyle kıyı alanlarında; faaliyeti gereği burada olması zorunlu olmayan ama boş ve büyük arazilere ihtiyaç duyan faaliyetlerin yer seçmesi mümkün hale gelmektedir. Özellikle kruvaziyer limanların ilanları ile burada kabul edilen istisna mekanlar, kruvaziyer turizminden çok, kentlilere hitap edecek olan yoğun turizm ve ticaret alanlarına dönüştürülmektedir. 3261 sayılı Kıyı Kanunu'nda 2005 yılında yapılan değişiklikler ile kanunlaşan kruvaziyer limanlar; kıyı alanlarında, konut haricinde her faaliyete müsaade eden karma fonksiyonları ve ayrıcalıklı imar hakları ile istisna mekanları ortaya koymaktadır.

Kıyı Kanununa yerleşen tanımın getirdiği ayrıcalıklar ile kıyı alanlarında kamu arazilerinin özelleşmesi hızlanırken, kruvaziyer liman fonksiyonuna çevrilen kıyı alanlarında kentsel rantlar; planlama aracılığıyla yeniden üretimini sağlamak için, sermaye kesimlerine aktarılmaktadır. Kent planlamanın kentsel rant üretimi için işbirliği halinde olduğu bu dönemin kıyı alanlarındaki etkisi sonucunda, kente bütünsel yaklaşım şansı ortadan kalkmaktadır. Devletin düzenleyici bir işlemi olan planlama, bu şekilde sürecin baş aktörlerden biri olarak işlev kazanırken; kentsel rantların yaratılmasında üstlendiği görev, planlama faaliyetinin düzenleyici rolünü giderek imkansız hale getirmektedir. Kent mekanında rantın etkilerini azaltmak ve toplumsal eşitsizlikleri dengelemek için rantı, eşit biçimde dağıtmak gibi bir işlevi olan disiplinin ve kentsel ranta spekülasyonu önlemek için engel olması gereken

devletin; kentsel rantın paydaşlarından biri olması, tablonun ne kadar vahim bir hal aldığını göstermektedir. Bu anlamda istisnaların yol açtığı rant mücadelesine kıyı alanlarından bakıldığında da, kruvaziyer liman tanımı ile ortaya çıkan istisna mekanların ne anlama geldiği açık biçimde görülmektedir.

Kruvaziyerler ile yaratılan istisna mekanlara verilebilecek en iyi örneklerden bir tanesi; İstanbul'un merkezinde bu büyüklükte bir arsa bulmanın imkansız olduğu, Beyoğlu ilçesinde yer alan ve mercek altına aldığımız Salı Pazarı Limanıdır. Bu bölgede gerçekleştirilmek istenen proje ile kent içindeki prestijli bir kıyı alanında sınırları belirlenen istisna mekan, kanunun sağladığı ayrıcalıklar sonucunda ranta doygun hale getirilmektedir. 3621 sayılı Kıyı Kanunu'nun 6. Maddesine eklenen hükümle getirilen "Kruvaziyer Liman" tanımı kullanılarak, normal hukuk koşullarında kıyıda bulunması zorunlu yapılar dışında yapı yasaklı olan kamu mülkü bu alan; ayrıcalıklı yapılaşma haklarını düzenleyen plan değişikliği ile Turizm ve Ticaret bölgesine dönüştürülmektedir. Böylece yapı yapılması imkansız bir alanda, çok yoğun yapılaşma hakları düzenlenebilmekte; liman bölgesinin alışveriş merkezleri, oteller, eğlence alanları, restoranlar gibi ticari ve turistik fonksiyonlara hizmet etmesi sağlanmaktadır. İstanbul'da benzer kruvaziyer liman kararları Haydarpaşa Limanı, Kazlıçeşme Kruvaziyer Limanı ve Ataköy Marina Kruvaziyer Limanında da yer almaktadır. Her kentte bir tane bulunan kruvaziyer liman alanının, İstanbul'da birden fazla alanda bulunması; bu istisna mekanların, normal hukuk koşullarında burada yer alamayacak olan yapı ve fonksiyonların önünü açmak üzere sınırlandırıldığını açık bir biçimde göstermektedir.

NORM: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 43. Maddesi'ne göre kıyılar, devletin hüküm ve tasarrufundadır ve bu alanlardan yararlanmada öncelikli olan kamu yararıdır¹⁸. Anayasa'da yer alan bu hükme göre düzenlenen 04.04.1990 tarihli ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu'nda yer verilen kanun hükümlerinin genel mantığına bakıldığında da, kanunda kıyı alanlarında devletin tasarrufunun ve kamu yararı öncelikli kullanımın öne çıkarıldığı görülmektedir. Kanun ile kıyı alanlarının herkes

¹⁸ Anayasa Madde 43 – "Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.

Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir."

tarafından eşit ve serbest biçimde kullanılabilmesi için, kıyılarda yapı yasağı getirilmekte ve kıyı alanlarının kullanımını önleyici her türlü engelin yapımı yasaklanmaktadır.

Bu anlamda Kıyı Kanunu 6. Maddesinde¹⁹ faaliyetleri gereği kıyı alanlarında olması zorunlu yapılar ile kamu yararına kullanılmak ve kıyıları korumak üzere yapılan yapılar haricinde, kıyıda gerçekleştirilecek olan yapılaşmalar kısıtlanmaktadır. 04.04.1990 tarih ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu'nun "Kıyının Korunması, Yapı Yasağı ve Kıyıda Yapılacak Yapılar" başlıklı 6. Maddesinde, kanun yayınlandığı tarihten bu yana değişmeyen; "Kıyı, herkesin eşitlik ve serbestlikle yararlanmasına açık olup, buralarda hiçbir yapı yapılamaz; duvar, çit, parmaklık, telörgü, hendek, kazık ve benzeri engeller oluşturulamaz." ve "Kıyıda, uygulama imar planı kararı ile; a) İskele, liman, barınak, yaşama yeri, rıhtım, dalgakıran, köprü, menfez, istinat

¹⁹ 04.04.1990 tarih ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu'nun "Kıyının Korunması, Yapı Yasağı ve Kıyıda Yapılacak Yapılar" başlıklı 6. Maddesi yapılaşma hükümlerini düzenlemektedir:

"**Madde 6** – Kıyı, herkesin eşitlik ve serbestlikle yararlanmasına açık olup, buralarda hiçbir yapı yapılamaz; duvar, çit, parmaklık, telörgü, hendek, kazık ve benzeri engeller oluşturulamaz.

Kıyılarda, kıyıyı değiştirecek boyutta kazı yapılamaz; kum, çakıl vesaire alınamaz veya çekilemez.

Kıyılara moloz, toprak, curuf, çöp gibi kirlenici etkisi olan atık ve artıklar dökülemez.

Kıyıda, uygulama imar planı kararı ile;

a) İskele, liman, barınak, yaşama yeri, rıhtım, dalgakıran, köprü, menfez, istinat duvarı, fener, çekek yeri, kayıkhanesi, tuzla, dalyan, tasfiye ve pompaj istasyonları gibi, kıyının kamu yararına kullanımı ve kıyıyı korumak amacıyla yönelik alt yapı ve tesisler,

b) Faaliyetlerinin özellikleri gereği kıyıda başka yerde yapılmaları mümkün olmayan tersane, gemi söküm yeri ve su ürünlerini üretim ve yetiştirme tesisleri gibi, özelliği olan yapı ve tesisler,

c) (**Ek: 3/7/2005 - 5398/13 md.**)Organize turlar ile seyahat eden kişilerin taşındığı yolcu gemilerinin (krvaziyer gemilerin) bağlandığı, günün teknolojisine uygun yolcu gemisine hizmet vermek amacıyla liman hizmetlerinin (elektrik, jeneratör, su, telefon, internet ve benzeri teknik bağlantı noktaları ve hatlarının) sağlandığı, yolcularla ilgili gümrüklü alan hizmetlerinin görüldüğü, ülke tanıtımı ve imajını üst seviyeye çıkaracak turizm amaçlı (yeme-içme tesisleri, alışveriş merkezleri, haberleşme ve ulaştırmaya yönelik üniteler, danışma, enformasyon ve banka hizmetleri, konaklama üniteleri, ofis binaları) fonksiyonlara sahip olup, krvaziyer gemilerin yaşamasına ve yolcuları indirmeye müsait deniz yapıları ve yan tesislerinin yer aldığı krvaziyer ve yat limanları,

d) (**Ek: 31/7/2008 - 5801/3 md.**) Uluslararası spor otoritelerinin, Türkiye'de spor faaliyetlerinin düzenleneceğine dair kararı gereğince Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün bağlı olduğu spordan sorumlu Bakanlığın izni doğrultusunda, 10/12/2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun (I) sayılı Cetvelinde düzenlenen genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri, aynı Kanunun (II) sayılı Cetvelinde düzenlenen özel bütçeli idareler, belediyeler ile il özel idareleri tarafından her türlü spor aktiviteleri ve organizasyonların yapılmasına/yaptırılmasına yönelik spor tesisleri ve zorunluluk arz eden durumlarda bunların tamamlayıcı konaklama tesisleri, Yapılabilir.

(**Ek fıkra: 3/7/2005 - 5398/13 md.**) Özelleştirme kapsam ve programına alınan ve sahil şeridi belirlenen veya belirlenecek olan alanlar ile kıyı ve dolgu alanlarında yapılacak yat ve krvaziyer limanlarının ihtiyacı olan yönetim birimleri, destek birimleri, bakım ve onarım birimleri, teknik ve sosyal altyapı ve konaklama birimleri ile ilgili kullanım kararları ve yapılanma şartları imar plânı ile belirlenir.

Bu yapı ve tesisler yapım amaçları dışında kullanılamazlar."

duvarı, fener, çekek yeri, kayıkthane, tuzla, dalyan, tasfiye ve pompaj istasyonları gibi, kıyının kamu yararına kullanımı ve kıyıyı korumak amacına yönelik alt yapı ve tesisler, b) Faaliyetlerinin özellikleri gereği kıyıdan başka yerde yapılmaları mümkün olmayan tersane, gemi söküm yeri ve su ürünlerini üretim ve yetiştirme tesisleri gibi, özelliği olan yapı ve tesisler, ... yapılabilir.” hükümleri ile kıyıda yer alabilecek yapılar tanımlanmakta iken, istisna bölümünde bahsedilecek değişikliklerle bu tespit dışına çıkmış ve kanunun mantığına aykırı hükümler düzenlenmiştir.

OLAĞANÜSTÜ HAL: Kıyı mevzuatına eklenen kruvaziyer tanımı ile ortaya çıkan istisna hükümler, bir gereklilik ya da bir kriz halinin değil; olduğu gibi sermayenin taleplerinin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, 3621 sayılı Kıyı Kanunu ve Anayasa gereği herkesin eşit ve özgürce kullanımının gözetilmesi beklenen kıyı alanlarında yapılaşma koşullarının tanımlanmasının yolu, kıyı alanında yapımı zorunlu gösterilebilecek yeni fonksiyonların tanımlarına bağlı kalmaktadır. Bu tanım gereği de kıyı alanlarında yapılaşma yasağının atlatılması ve yapılaşmanın önünün açılması amacıyla kruvaziyer liman kavramı, turizmin gelişmesi söylemi üzerinden gündeme getirilmiştir. İlk olarak kruvaziyer liman tanımına, giderek büyüyen kruvaziyer turizmin ihtiyacını karşılamak söylemi ile yönetmelik hükümleri arasında yer verilmek istenmiş²⁰; fakat yönetmelik değişikliği Danıştay tarafından iptal edilmiştir.

“Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik”te Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen değişiklik 30 Mart 2004 tarih ve 25418 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu değişiklik sonucunda Yönetmelikte yer alan tanımlar başlıklı 4. Maddeye “Liman tanımından sonra gelmek üzere Kruvaziyer Liman” tanımı eklenmiştir. Dava konusu edilen yönetmelik

²⁰ “Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik” 1. maddesi ile mevcut yönetmelikteki tanımlar bölümüne, “liman” tanımından sonra gelmek üzere, “Kruvaziyer Liman” tanımı eklenmektedir. Getirilen tanıma göre: “Kruvaziyer liman: Organize turlar ile seyahat eden kişilerin taşındığı yolcu gemilerinin (kruvaziyer gemilerin) bağlandığı, günün teknolojisine uygun yolcu gemisine hizmet vermek amacıyla liman hizmetlerinin (elektrik, jeneratör, su, telefon, internet ve benzeri teknik bağlantı noktaları ve hatlarının) sağlandığı yolcularla ilgili gümrüklü alan hizmetlerinin görüldüğü, ülke tanıtımı ve imajını üst seviyeye çıkaracak turizm amaçlı (yeme içme tesisleri, alışveriş merkezleri, haberleşme ve ulaştırmaya yönelik üniteler, danışma, enformasyon ve banka hizmetleri, konaklama üniteleri, ofis binalar) fonksiyonlara sahip olup, kruvaziyer gemilerin yanaşmasına ve yolcuları indirmeye müsait deniz yapıları ve yan tesislerinin yer aldığı limandır.”

değişiklikleri, Danıştay 6. Dairesinde görülen Esas No: 2004/ 3060 nolu davada alınan “Anayasa ve Kıyı Yasasına aykırı olan uyumsuzluğa konu yönetmelik değişikliğinde hukuka uyarlık bulunmamaktadır.” şeklindeki karar ile iptal edilmiştir. Fakat yönetmelik değişikliği ile getirilemeyen tanım bu kez Kıyı Kanununa işlenmek üzere bir torba yasa ile birlikte TBMM’ye sunulmuştur. Böylece yapı yasaklı kıyı alanlarında yapılaşmanın önünü açmak ve kentlerde kalan son büyük ve boş kamu arazilerinin satışını gerçekleştirmek üzere getirilen kruvaziyer liman tanımı, Kıyı Kanununa eklenen istisna hükümler ile hukuksal bir altlığa kavuşturulmuştur.

İSTİSNA: Normal hukuk koşullarında gerçekleşmesi imkansız yapılaşma koşullarını oluşturmak adına oluşturulan hukuk düzenlemeleri, kaçınılmaz şekilde istisna olanı tarif etmektedir. Bu kabul ile hareket edersek 3621 sayılı Kanun’un 6. Maddesi’ne eklenen Kruvaziyer Liman tanımının, Anayasa ile de güvence altına alınan ve herkesin eşit ve özgür kullanımına ait olan kıyıların yapılaşmaya uygun hale getirilmesi için yapıldığı şüphe götürmemektedir.

Kıyıların özelleşmesi ve sermaye tarafından yatırım yapılabilir alanlar haline gelmesi amacıyla kanunlaşan kruvaziyer liman tanımı, mevcut hukuk düzeni dışında getirilen hükümler ile egemenin karar alma işlevi sonucu ortaya çıkan kıyı alanındaki istisnaları belirlemektedir. Kıyı Kanunu 6 Maddesine, 03.07.2005 tarih ve 5398 sayılı torba yasanın 13. Maddesi ile eklenen c) fıkrasında yer verilen geniş tanım, tespit edilen istisnaların boyutunu gözler önüne sermektedir: “c) (Ek: 3/7/2005 - 5398/13 md.) Organize turlar ile seyahat eden kişilerin taşındığı yolcu gemilerinin (kruvaziyer gemilerin) bağlandığı, günün teknolojisine uygun yolcu gemisine hizmet vermek amacıyla liman hizmetlerinin (elektrik, jeneratör, su, telefon, internet ve benzeri teknik bağlantı noktaları ve hatlarının) sağlandığı, yolcularla ilgili gümrüklü alan hizmetlerinin görüldüğü, ülke tanıtımı ve imajını üst seviyeye çıkaracak turizm amaçlı (yeme-içme tesisleri, alışveriş merkezleri, haberleşme ve ulaştırmaya yönelik üniteler, danışma, enformasyon ve banka hizmetleri, konaklama üniteleri, ofis binalar) fonksiyonlara sahip olup, kruvaziyer gemilerin yanaşmasına ve yolcuları indirmeye müsait deniz yapıları ve yan tesislerinin yer aldığı kruvaziyer ve yat limanları yapılabilir.”

Ayrıca aynı maddeye getirilen ek fıkra ile “Özelleştirme kapsam ve programına alınan ve sahil şeridi belirlenen veya belirlenecek olan alanlar ile kıyı ve dolgu alanlarında yapılacak yat ve kruvaziyer limanlarının ihtiyacı olan yönetim birimleri, destek birimleri, bakım ve onarım birimleri, teknik ve sosyal altyapı ve konaklama birimleri ile ilgili kullanım kararları ve yapılanma şartları imar plânı ile belirlenir.” hükmü getirilerek, Kıyı Kanununda yapılan hukuksal değişikliklerin kıyıların özelleştirilmesi anlamına geldiği, açık bir biçimde itiraf edilmektedir. Anayasaya açık biçimde aykırı olduğu halde, kıyı alanlarının kullanımını kısıtlayan ve kamuya terk edilmesi gereken kıyı alanlarını yapılaşmaya açan istisna hükümler, dava konusu edilmiş ve Anayasa Mahkemesi tarafından iptal isteği reddedilmiştir.²¹

İSTİSNA MEKAN: İstisnaların biçimlendirdiği kent hukuku sonucunda gelinen noktada, kentsel mekanda bütünsel yaklaşım imkansız bir hal almakta ve kent mekanı istisna mekanların toplamına indirgenmektedir. Kıyıların da kendini soyutlayamadığı bu süreç içerisinde Kıyı Kanununa eklenen istisnalar beraberinde uygulama örneklerini de getirmektedir. Özellikle İstanbul örneği ile daha önce de bahsettiğimiz gibi, kentte yer alan birden çok kruvaziyer liman alanı ilanı; gerçek amacın liman ihtiyacını gidermektense, kıyı alanlarındaki yapı yasağını aşmak olduğunu göstermektedir. Kıyı alanlarında kruvaziyer liman olarak ilan edilen kamuya ait alanlar, bu tercih ile özelleşmekte ve sermayenin talebi doğrultusunda yapılan imar planları ile ranta doygun alanlar haline gelmektedir. Bu anlamda bugünlerde uygulaması devam eden tek kruvaziyer liman projesi alanı olan Salı Pazarı Limanı, kıyı alanında sınırları belirlenen istisna mekanların en iyi örneklerden birini oluşturmaktadır.

İstanbul tarihinde her dönem bir çıkış kapısı niteliği taşıyan bu alan, Galata Bölgesinde Cenevizlilerin hakimiyetinden bugüne, kesintisiz biçimde liman alanı olarak kullanılmıştır. “Yapımına 1892 yılında başlanan Karaköy (Galata) rıhtımı 1895’te tamamlanmıştır. 1910 yılında iki antrepo ve 1928 yılında 3 antrepo inşa edilerek 1986 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür. 1988 yılında liman alanı yük

²¹ Kruvaziyer Liman tanımının ve kıyı alanlarının özelleşmesine ilişkin hükmün iptali istemiyle Kıyı Kanunu’nda yapılan değişiklikler, ana muhalefet partisi grubu tarafından Anayasa Mahkemesi’nde dava konusu edilmiş; fakat bu istek Anayasa Mahkemesi’nin 5 Ocak 2006, E. 2005/98 nolu kararı ile reddedilmiştir.

gemilerine kapatılarak sadece yolcu ve kruvaziyer gemilerin giriş çıkışına izin verilmiştir” (ŞPO, 2013). Yüzyıllar boyunca liman olarak kullanılan Salı Pazarı Limanı, İstanbul I Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 7 Temmuz 1993 tarihli kararı ile ilan edilen Beyoğlu Kentsel Sit Alanı içinde yer almış ve ardından, Bakanlar Kurulunun 15 Aralık 1994 tarihli kararı ile 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu uyarınca turizm merkezi ilan edilmiştir. Bu nedenle uzun bir süredir turizm faaliyeti için kullanılması beklenen mekan, Kıyı Kanununun sağladığı istisna hükümler sonucunda; yapılaşmayı gündeme getirecek bir imar planına konu edilebilmiştir. Kıyı Kanununda yapılan değişiklik öncesinde, 2004 yılında Galataport Projesi adı ile satışa konu edilen 1200 metre uzunluğunda rıhtıma sahip olan liman alanı; Kültür ve Turizm Bakanlığınca yapılan koruma amaçlı imar planları ile yaklaşık 100.000 m² inşaat alanı ortaya çıkacak biçimde turizm ve ticaret fonksiyonlarına ayrılmıştır. Beyoğlu-Tophane-Salı Pazarı Turizm Merkezi kapsamında olan, Beyoğlu Kemankuş Mahallesi, 112 Pafta, 78 Ada, 2,3,4,5,6,7,8 parseller ile 2498 Ada, 45 parseli içeren alanda; 14.02.2005 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığınca askıya çıkarılan “Tophane-Salıpazarı Turizm Merkezi 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı” ile 14.02.2005 tarihinde Beyoğlu Belediye Başkanlığınca askıya çıkarılan “İstanbul-Beyoğlu-Tophane-Salıpazarı Turizm Merkezi 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı” ile Kültür ve Turizm Bakanlığınca 2634 Sayılı Turizm Teşvik Kanunu kapsamında hazırlanan imar planları onaylanmış ve bu planlarla liman bölgesinde E:2; Hmax: 30.50 m. yapılaşma değerleri getirilmiştir.

Bu süreçte imar planları, ilgili Koruma Bölge Kurulu’nun 20 Eylül 2004 tarih ve 118 sayılı kararı ile uygun bulunmadığı halde askıya çıkarılmış ve TMMOB Şehir Plancıları Odası tarafından açılan davada; Danıştay 6. Dairesi tarafından bölgeye ait imar planları, yetki açısından iptal edilmiştir.²² Bu süreçte dava kararları alınmadan liman bölgesinin Galataport adı ile özelleştirilmesi prosedürü başlatılmış ve 2005 yılı Eylül ayında yapılan ihale ile satış işlemi gerçekleştirilmiştir. 16 Eylül 2005 günü gerçekleştirilen ihalede Ofer – Global – Çeçen Ortaklığından oluşan Royal

²² Danıştay 6. Daire’sinin E. 2005/3313 no ile görülen davada almış olduğu 7 Aralık 2005 tarihli kararı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Türkiye Denizcilik İşletmelerine bağlı Salı Pazarı Limanı bölgesinde, bölge turizm merkezi olsa da TDİ’nin özelleştirme kapsamında bulunması nedeniyle, plan yapma yetkisine sahip olmadığını belirtmiştir.

Caribbean Cruises Şirketi, yap – işlet – devret modeli ile 49 yıl işletmek üzere teklif ettiği yıllık 3.5 milyar Euro'luk bedelle ihaleyi kazanmıştır. Ardından Danıştay 6. Dairesi, imar planlarının iptali amacıyla açılan davaları birleştirmiş ve 28 Ocak 2006

tarihli kararıyla yürütmelerini durdurmuştur. Danıştay'ın kararı üzerine özelleştirme işlemine ilişkin onay vermesi gereken Yüksek Planlama Kurulu tarafından 1 Şubat 2006 günü yapılan açıklamada, limanın satış ihalesinin onaylanmayacağı açıklanmış ve Galataport olarak anılan projenin ilk satış hikayesi böylece sonuçlanmıştır.

İmar Planlarının iptal edilmesinden sonra, Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca Salı Pazarı Limanı için iki kez imar planı önerisi hazırlanarak; yetkili İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na sunulmuş fakat Kurul tarafından sunulan imar planı çalışmaları uygun bulunmamıştır. Ardından 2010 yılında Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından Salı Pazarı Limanı bölgesinde yapılacak projeye ilişkin danışmanlık hizmeti alınması amacıyla bir ihale gerçekleştirilmiş ve İdare tarafından tüm riskler böylece bertaraf edilmeye çalışılmıştır. İzleyen süreçte ise liman alanına ilişkin imar planları hazırlanmış ve Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından 22.10.2012 tarihinde 2012/160 sayılı karar ile onaylanan; İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Salıpazarı Kuvaziyer Liman Alanına İlişkin 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı askıda ilan edilmiştir. Böylece Özelleştirme İdaresi, elinde bulunan sınırsız imar planı yapma ve onama yetkisini kullanarak Salı Pazarı Limanını kruvaziyer liman olarak yeniden ayrıcalıklı imar haklarıyla donatmış; kentsel rant elde etme ve kamu mülkü kentsel toprağı satarak rant değerini yükseltme isteğinin ne kadar güçlü olduğunu göstermiştir. Askıya çıkan imar planlarına göre, Salı Pazarı Liman Bölgesinde plan onama sınırı içindeki alanının %75'inde E=1.50 yapılanma koşulları ile “Kuvaziyer Liman Alanı” fonksiyonu getirilmiş; kalan %25'lik kısımda ise “Rekreasyon Alanı” ve “Kültürel Tesis Alanı” fonksiyonları verilmiştir. Bu şekilde Kuvaziyer Liman olarak yeniden işlev kazanan alan; alışveriş merkezleri, konaklama birimleri, yeme içme üniteleri ve ofis yapıları gibi fonksiyonlarla limandansa kent bütününe hitap eden bir mekan haline getirilmiştir. 16 Mayıs 2013 günü yapılan ihalede ise Salı Pazarı Limanı, kruvaziyer liman olarak yap işlet devret modeli ile 30 yıllığına Doğuş Grubuna 702 milyon Dolar bedelle ihale edilmiştir (www.hurriyet.com.tr).

Salı Pazarı Limanı sürecinde görüldüğü üzere, kıyı alanları da Anayasa’da yer alan kıyıların kamu yararı öncelikli kullanılması hükmüne karşın; son dönem istisnaların belirlediği kent hukukunun etki alanından kendini kurtaramamıştır. 3621 sayılı Kanun’un 6. Maddesi’ne 2005 yılında eklenen Kruvaziyer Liman tanımı ile Anayasal güvence yok sayılarak kamu yararına aykırı biçimde, kıyıların yapılaşmaya açılması sağlanmış ve kıyı alanlarında ayrıcalıkları işaret eden istisna mekanların sınırları çizilmiştir. Kentlerde kıyı alanlarının özelleşmesi ve sermaye kullanımına sunularak kentsel rant amaçlı spekülasyonlara açık hale getirilmesi; kanunlaşan kruvaziyer liman tanımının içerdiği hukuk dışılığı ve istisnayı açık biçimde ortaya koymaktadır. Mevcut normal hukuk düzeni içinde gerçekleşmesi mümkün olmayan yapılaşma koşulları, hukuk dışı bir alanda tanımlanan istisnalar ile hukuk alanı için çekilmekte ve böylece egemen tarafından kentsel mekanda kıyı alanlarına ait istisna mekanlar tespit edilmektedir.

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi tarafından 15 Kasım 2006 tarihinde düzenlenen “Eğrisiyle Doğrusuyla Galataport” etkinliğinde, kruvaziyer turizm faaliyetini yöneten girişimcilerin meslek örgütü olan Deniz Ticaret Odası temsilcisi Recep Düzgit’in açıklamaları ise bir başka tespiti güçlendirmektedir. Düzgit açıklamasında Galataport projesinin, İstanbul’un mutlaka gerçekleştirmesi gereken kruvaziyer liman ihtiyacını karşılamadığını; teknik olarak kruvaziyer liman biçiminde kullanılamayacak olan bu alanın, halkın kullanımına açılması gerektiğini belirtmektedir (ŞPO, 2008, 101). Kendisinin söyleminden de anlaşıldığı üzere, kıyı alanlarında istisna hükümlerin belirleyiciliğinde ortaya çıkan kruvaziyer liman alanlarının amacı; bir liman faaliyeti yürütmektense kente hitap eden fonksiyonlar için, kıyı alanları gibi prestijli bölgelerde üst sınıf kullanımların yer alabileceği kentsel arsalar yaratmaktır. İstanbul’da Salı Pazarı ile birlikte ilan edilen Haydarpaşa, Kazlıçeşme, Ataköy Kruvaziyer Limanlarında da görüldüğü gibi, 3621 sayılı Kıyı Kanunu’nda yer alan istisna hükümlerle kıyıda oluşan bu istisna mekanlarda; liman alanları yapmak yerine, gerçekleştirilen imar planı değişiklikleri ile turizm ve ticaret faaliyetlerine dönük tesisler yapılabilmektedir. Böylece istisna mekanların tanımlanması ile kıyıda bulunan ve elde edilmesi güç olan kamu mülkü prestijli toprak, rant değeri yükseltilerek ayrıcalıkları ile sermayeye devredilmektedir.

3.3.2. Orman Satışının Yasalaşması: 2/B Arazileri

Halihazırda yapı yasaklı ya da kısıtlı yapılaşma izni olan korunması gerekli doğal ve kültürel değerlerin, kıyıların, tarım alanlarının, zeytinlik alanların, meraların, orman alanlarının ve sit alanlarının mevcut yasal düzen dışına çıkılarak yapılaşmaları; istisna mekanın sınırlarını çizen kanunlar ile sağlanmaktadır. Korunan ve mevcut hukuk düzeni sayesinde dokunulamayan tüm alanlara dokunmayı kolaylaştıracak olan istisna kanun ve düzenlemelerin esas amacı, kamu yararı adına riskleri engellemek ve sağlıklı yaşam alanları yaratmak için hükümler ortaya koymaktansa; kentsel ranta el atmak, mülkiyetin el değiştirmesini kolaylaştırmak ve istisnaları genelleştirmek halini almaktadır. Kent hukukunda ortaya çıkan istisnaların büyük oranda korunmakta olan bu alanlara yönelik düzenlemeleri içerdiği ve böylece normal hukuk düzeninde ulaşılamayan amaçlara, tarif edilen hukuk dışılık ile ulaşıldığı görülmektedir.

Doğal alanların geri dönüşü imkansız biçimde tahrip edilmesini meşrulaştıran ve bu alanları kentsel rant aracına dönüştüren örneklerinden biri de, 19.04.2012 tarihli basın tarafından 2B Kanunu olarak adlandırılan 6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmasının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Kanunudur. 6292 sayılı Kanun ile kentsel toprak üzerinde hukuka aykırı olarak elde edilen yapıların işgal ettiği orman alanları, işgalcilere satılmakta ve doğal alanların gelecekteki işgallerine emsal teşkil edecek bir uygulamaya imza atılmaktadır.

Orman Kanunu'nun 2. Maddesi B) fıkrasında tanımlanan orman vasfını kaybetmiş alanların satışı, bir taraftan emsal teşkil etmesi ile doğal alanlar üzerindeki baskıyı arttırmakta; bir taraftan da yaratılan bu istisna mekanlar, yeni sahipleri için kentsel rantlardan pay alma aracı haline gelmektedir. Ayrıca riskin ortadan kaldırılması için yasal düzenlemeler yapan, riskli ya da değil tüm yapıları aynı potada eriten egemenin risk taşıyan bu yapılara da benzer şekilde yaklaşması beklenirken; böyle bir yaklaşım gözlemlenmemektedir. Bu şekliyle kentsel mekana ait hukuksal düzenlemelere katılarak, hukuk dışılığın ifadesi haline gelen istisnaların altında yatan gerçekleri

işaret eden bu örnek; egemenin tercihleri doğrultusunda ortaya çıkan her istisna mekana, farklı anlamlar yüklediğini de göstermektedir.

NORM: Mevcut hukuk sistemi içerisinde 31.08.1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanunu ile orman alanlarının tespiti, korunması ve devlet tasarrufuna geçirilmesi hakkındaki hükümler düzenlenmektedir. Orman Kanunu 2. Maddesinde orman dışına çıkarılacak olan alanlar tarif edilmekte ve bu alanlar A ve B olmak üzere iki ayrı başlıkta sınıflandırılmaktadır. 2A Maddesi ile orman vasfı bulunmayan, yarar görülmeyen yerler ile tarım arazisine çevrilmesinde yarar olan alanlar tanımlanmaktadır: “Madde 2 (Değişik : 5/6/1986 - 3302/1 md.) - Orman sayılan yerlerden: A) Öncelikle orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen yerleştirilmesi maksadıyla, orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde yarar olduğu tespit edilen yerler ile halen orman rejimi içinde bulunan funda ve makilerle örtülü yerlerden tarım alanlarına dönüştürülmesinde yarar olduğu tespit edilen yerler”.

2B arazisi olarak adlandırılan Orman Kanunu 2. Maddesi B) fıkrası kapsamında bulunan orman alanları ise orman vasfını kaybetmiş olan alanlar olarak tanımlanmaktadır. Buna göre: “B) 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş yerlerden; tarla, bağ, bahçe, meyvelik, zeytinlik, fındıklık, fıstıklık (antep fıstığı, çam fıstığı) gibi çeşitli tarım alanları veya otlak, kışlak, yaylak gibi hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler ile şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerleşim alanları Orman sınırları dışına çıkartılır.” Orman alanı dışına çıkarılan bu alanlar, Orman Kanunu’na göre; orman alanı vasfını kaybettikten sonra yalnızca Hazine, kamu kuruluşları veya özel mülkiyete ait orman alanları ise bu kişi ya da kuruluşlar adına tapuya kaydedilebilmektedir. Bu durumu düzenleyen üçüncü fıkra da yer alan hükme göre: “Orman sınırları dışına çıkartılan bu yerler Devlete ait ise Hazine adına, hükmi şahsiyeti haiz amme müesseselerine ait ise bu müesseseler adına, hususi orman ise sahipleri adına orman sınırları dışına çıkartılır. Uygulama kesinleştikten sonra tapuda kesin tashih ve tescil işlemi yapılır.”

Orman Kanunu’na göre bu yerler haricinde hiç bir biçimde orman alanlarında daraltma yapılamamakta ve araziler orman alanı dışına çıkarılamamaktadır. Ayrıca yine Orman

Kanunu 2. Maddesinde yer alan hükümler ile hiçbir biçimde orman alanı dışına çıkarılamayacak olan alanlar tanımlanmaktadır.²³ Orman Kanunu ile orman alanlarının yalnızca Hazine mülkiyetine kaydedilebileceği ve özel orman alanları dışında özel mülkiyete devredilemeyeceği hüküm altına alınmaktadır. Bu şekilde orman alanlarının vasıflarını kaybetmelerinin önüne geçilmeye çalışılmakta ve işgalleri engellenmektedir.

OLAĞANÜSTÜ HAL: Ormanlara yaklaşımda yaşanan değişim ve Orman Kanunda yapılan değişimlerle 80'li yıllar ile birlikte başlayan süreçte, orman vasfını yitirmiş olan orman arazilerinin satışları sıkça gündeme gelse de; bu düzenlemeler uzun bir süre, niyetin ötesine geçmemiştir. 2003 yılında da benzer bir düzenleme gündeme gelmiş, orman vasfını kaybetmiş arazilerin satışı için anayasa değişikliği yapılması görüşülmüş ama yasa haline getirilememiştir. Fakat 2012 yılında 6292 Sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi İle Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun ile birlikte çok uzun zamandır gündemde olan konu, tartışmadan çıkarak hukuk zeminine de çekilmiştir.

Orman Kanunu ile düzenlendiği şekliyle orman niteliğini yitirerek, tarım arazisi ya da yerleşim yerine dönüşmüş alanların, Hazine adına orman dışına çıkarılarak düzenlenmesini sağlayan kanun değişikliği; orman köylüsünün arazi sahibi olması söylemini öne çıkarsa da, esas göz dikilen kentsel bölgedeki araziler olmuştur. Anayasa'nın 170. Maddesi ve Orman Kanunu 2/B Maddesi ile halihazırda orman vasfını kaybeden alanlar, orman alanı dışına çıkarılabilmekte ve orman köylüsü adına tescil edilebilmekteyken; bu hükümlerle tescili yapılamayan kentsel bölgelerdeki kaçak yapılaşmış alanların, orman alanından çıkarılması amacı güdülmektedir. "Orman niteliğini kaybetmiş olan yerlerin orman sınırları dışına çıkarılması uygulaması yeni değil, bu uygulama 1974 yılından beri devam ediyor ve bu güne kadar yaklaşık 450 bin hektar yani 4 milyon 500 bin dönüm alan orman sınırları dışına çıkartılmış" (Kara, 2016) bulunmaktadır. Kara'nın belirttiği örnekten

²³ 6381 sayılı Orman Kanunu 2. Madde 4. Fıkra: "(Değişik dördüncü fıkra: 5/11/2003-4999/2 md.) Bu madde hükümleri; muhafaza ormanı, millî park alanları, tabiat parkları, tabiatı koruma alanları, izin ve irtifak hakkı tesis edilen ormanlık alanlar ve 3 üncü madde ile orman rejimi içine alınan yerlerde bu niteliklerinin devamı süresince; yanan orman sahalarında ise hiçbir şekilde uygulanmaz."

de anlaşıldığı üzere, geline süreçte yapılması planlanan bu alanların doğrudan satışlarının gerçekleştirilmesidir.

Hazineye kaynak aktarılması ve mevcutta işgal edilmiş olan orman arazilerinin ekonomiye kazandırılması söylemi ile gerçekleştirilen yasal değişiklikler sonucunda, kentsel mekanda yeni kentsel arsalar üretilmek istenmektedir. Özellikle İstanbul’da yer alan ve rant değeri açısından önemli potansiyeller barındıran arazilerin satışları ile birlikte inşaat sektörünün ihtiyaç duyduğu arsaların üretimi gerçekleştirilecektir. Böylece iktidar tarafından kaynak yaratılması adına üretilen bu söylem sonrasında, orman alanlarının satışına ilişkin genel politikalar belirlenmeye başlanacaktır. Tanımlanan kriz ile yeni bir mücadele alanı oluşacak ve yaratılan olağanüstü hal kurgusu, sonunda yasal bir düzenlemeye bağlanacaktır. Ayrıca egemen algıya göre, tanımlanan yeni savaşta orman alanında kaçak yapılaşan ve risk barındıran yapılar, seferberlik hali içerisinde yeniden inşa edilecek ve olağanüstü hal durumu faydaya çevrilerek kamuya kaynak yaratılacaktır.

İSTİSNA: 19.04.2012 tarihli 2B Kanunu olarak adlandırılan 6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmasının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Kanunu ile birlikte, yukarıda bahsettiğimiz iktidar tarafından ortaya atılan olağanüstü hal tanımı, somut bir hale getirilmiştir. Orman köylülerinin kalkınması amacıyla düzenlendiği söylenen Kanun ile birlikte 1 Milyon hektara yakın arazi satışa çıkarılırken, içinde bulunulan ekonomik krizden çıkmak üzere bir şans yaratılmıştır. “6831 sayılı Orman Kanununun 2 nci maddesi gereğince, Hazine adına orman sınırları dışına çıkarılan yerlerin değerlendirilmesi, yeni orman alanlarının oluşturulması, nakline karar verilen Devlet ormanları içinde veya bitişiğinde bulunan köyler halkının yerleştirilmesi ve orman köylülerinin kalkındırılmasının desteklenmesi ile Hazineye ait tarım arazilerinin satışına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi” amacıyla TBMM’de kabul edilen Kanun uyarınca; 2/B alanları Kanun kapsamında değerlendirilmek, yani satış işlemlerini gerçekleştirmek üzere Maliye Bakanlığı’nın tasarrufuna verilmektedir.

Maliye Bakanlığı adına tescil edilen orman alanlarında yeniden düzenlemenin zorunlu hale gelmesi ile bu alanlarda nakil, ıslah ve imar çalışmalarının nasıl gerçekleştirileceği Kanunda tanımlanmakta ve kentlerde yer alan 2/B alanlarında

bulunan kaçak yapılaşmış yapı stoğunun yenilenmesi amacıyla kentsel dönüşüm projeleri ile bu alanların yeniden düzenlenmesi Kanun zoruna bağlanmaktadır. Bu düzenleme ile kentsel dönüşüm proje alanlarının sınırlarının ve kapsamının belirlenmesi yetkisi; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve belediyelere devredilmekte, böylece tüm 2/B alanlarının proje alanı ilan edilerek kentsel arsalar haline getirilmesi amacı yerine getirilmektedir. Kentsel dönüşüm faaliyetini gerçekleştirilmesi amacıyla belirlenen proje alanına ait teknik veriler ve sınır bilgileri onaylanmak üzere belediyeler tarafından valilikler aracılığıyla, TOKİ tarafından doğrudan Çevre ve Şehircilik Bakanlığına gönderilirken; Kanun'a göre proje alanı ilanı için öncelik sıralaması TOKİ, büyükşehir belediyeleri ve belediyeler şeklinde yapılmaktadır. Böylece kentsel rantın aktarımı ve kent toprağının el değiştirmesinin kolaylaşması amacıyla ayrıcalıklı ve istisna bir kurum haline gelen TOKİ, bu süreçte de ön plana çıkarılmaktadır.

Ayrıca 6292 sayılı Kanun ile 2/B alanlarının satışına ilişkin düzenlemelere de yer verilmekte, hak sahiplerine doğrudan satışı gerçekleştirilecek alanların satış bedellerinin %70'inin alınacağı belirtilirken; kentsel mekanda kalan orman vasfını yitirmiş alanların satışında iki bin TL, diğer alanlarda bin TL başvuru bedeli ödenmesi şart koşulmaktadır. İdareler tarafından tespit edilecek olan satış bedellerini itiraz etmeden kabul edenlerin hak sahibi sayıldığı düzenlemede, başvuru bedellerindeki farkın da ortaya koyduğu gibi esas amaç; kentsel toprak üzerinden yaratılan ranta devlet tarafından el konulması ve inşaat sektörü için alan yaratılmasıdır. Bu sonuç Kanun içinde yer verilen ve 3194 sayılı İmar Kanunu ile eki mevzuat hükümlerine aykırı biçimde, ıslah amacıyla imar faaliyetlerine yön verilmesini öngören hükümlerle de ortaya konmaktadır.

Orman köylüsünün ihya edilmesi söylemi ile kentlerdeki orman işgallerini meşru kılan ve işgali gerçekleştirenlerin kentsel ranta el atmasını sağlayan Kanun, karşı karşıya olunan ekonomik krizin çözümü adına olağanüstü hale karar veren ve bu karar alma sürecini istisnaya çeviren egemenin tercihini yansıtmaktadır. Kent hukukuna ait diğer düzenlemelerde olduğu gibi, bir politik eylem olarak olağanüstü hale karar veren ve tercihleri doğrultusunda, kriz karşısında istisnayı ortaya koyan egemen; orman alanlarının satışında da kentsel arsa üretimini desteklemekte ve engelleri ortadan kaldırmaktadır. Kentsel mekanda bu kez orman alanları üzerinde

tanımlanan nomos ile mekânsal düzen yeniden kurgulanırken, nomosun almak, bölüşmek ve üretmek anlamları bir kez daha mekana içselleşmektedir.

İSTİSNA MEKAN: Kentsel mekanda yeniden tanımlanan nomosun ortaya koyduğu örneklere bakıldığında, yine İstanbul'da yapılan uygulamalar ön plana çıkmaktadır. Yoğun orman alanlarına sahip olan Beykoz İlçesinde son dönemde yapılan imar planları ve plan değişiklikleri, 6292 sayılı Kanun ile getirilen 2/B alanlarının satışına ilişkin düzenlemeyi çözümlememize yardımcı olmaktadır. Beykoz İlçesi bütününde hazırlanan Nazım ve Uygulama İmar Planları ile 2/B alanlarına ilişkin yapılan plan değişiklikleri incelendiğinde ortaya çıkan sonuç; istisna hükümler ile belirlenen mekanın, kentsel rant ve egemen tercihler doğrultusunda nasıl dönüştüğünü göstermektedir.

Bu anlamda Kanun'un kabulü ve 2/B arazilerinin satışlarının gerçekleşmesinin hemen ardından yapılan plan çalışmalarına bakıldığında; İstanbul İli, Beykoz İlçesi, Beykoz I. Bölge, 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Revizyon Nazım ve Uygulama İmar Planları, 2/B'lerin akıbetini de gözler önüne sermektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 30.12.2014 tarihin onayladığı ve 19.01.2015 – 17.02.2015 tarihleri arasında askıya çıkarılan imar planları 2/B alanlarını, dönüşüm alanı ilan etmekte ve bu alanlara mevcut yapı nizamının üzerinde bir yapılaşma hakkı vermektedir. 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'na tabi alanlar dışında, Beykoz İlçesindeki doğal sit alanlarını içeren planlama alanı sınırları içinde; mevcutta açık ve yeşil alan olarak nitelendirilen alanların toplamı 54,9 ha olarak hesaplanmakta ve 319 ha alan ise orman alanı içinde kalmaktadır. Plan yapılan alan sınırları içinde yer alan arazilerin büyük kısmı Maliye Hazinesine aittir ve 455 ha'lık Hazine adına kayıtlı alanın 233 ha'lık bölümü, satışı gerçekleştirilen orman vasfını yitirmiş 2/B arazileridir. Bu anlamda doğal sit alanı olarak değerlendirilerek Koruma Amaçlı Revizyon Nazım ve Uygulama İmar Planları yapılan alanın yarısından fazlası, mevcutta işgal edilmiş olan 2/B arazisidir. Yapılan plan çalışması ile de bu alanlar meşrulaştırılarak, büyük kısmı konut alanlarına dönüştürülmekte ve kentsel arsalar haline getirilmektedir.

Planı yapılan alan içerisinde kalan mevcut kaçak yapılaşmış konutların büyük bölümü tek katlı ya da iki katlı yapılardan oluşmakta ve daha yüksek katlı yapıların oranı çok düşük bir seviyede kalmaktadır. Fakat özel proje alanı olarak tanımlanan 2/B alanlarında, imar planı ile mevcut yapılaşma koşullarının iki katına çıkan imar

hakları düzenlenmekte; parsellerin tevhidî, birleşmesi halinde bu imar hakları daha da arttırılmaktadır. Buna karşın plan ile getirilen sosyal ve teknik donatı alanlarına bakıldığında, mevcutta donatı anlamında yetersiz olan bölgede; imar planları ile yeşil alan haricinde, hiç bir donatı alanının standartlara uygun hale gelmediği görülmektedir. Yeniden yapılanması ve imar planları ile sağlıklı bir kentsel çevre oluşturması beklenen 2/B alanlarında; imar planları ile yaşanabilir bir çevre yaratılmaktansa, yapı yoğunluğu arttırılmaktadır.

Böylece 6292 sayılı Kanun ile tanımlanan orman vasfını yitirmiş arazilerin satışını öngören uygulamalar ile egemen tercih doğrultusunda, bu alanlarda yapı yoğunlukları verilerek rantın maksimizasyonu amaçlanmakta ve imar planları ile istisna mekanlar ayrıcalıklı hale getirilmektedir. 2/B düzenlemeleri ile devlet tarafından satışı gerçekleştirilerek sınırları çizilen istisna mekan, bir yanıyla ormanlar gibi doğal alanların kaybedilmesi sonucunu ortaya çıkarırken; diğer yanıyla da yeni doğal alan işgallerini teşvik etmektedir. Beykoz İlçesi örneğinde görüldüğü gibi, imar aflarına benzer bir istisna düzenlenerek, kanun haline getirilmekte ve bu alanlarda yapılmış olan kaçak yapıların meşruiyet kazanması sağlanmaktadır. Bu anlamda 2/B alanları ile ortaya çıkan istisna mekanda, yalnızca konut alanları değil; diğer fonksiyonlara ait kullanımlar da meşrulaşmakta, devletin tasarrufundaki orman alanlarının kentsel arsa niteliği kazanması sağlanmaktadır.

3.3.3. Planlama Yetkisinde İstisna: Kamu Mülkü Arsalar

Son dönem yasal düzenlemelerin mantığına uygun olarak, üzerinde inşaat faaliyetleri yürütülerek değer oluşturulabilecek araziler olan kamu mülkü araziler de istisna mekan haline getirilmektedir. Özellikle özelleştirmelerin kolaylaştırılması ve özelleştirmeler öncesi kent planlama faaliyeti ile arazi verimliliğinin arttırılması, yani yapılaşma hakkının yükseltilmesi için ortaya çıkan istisna hükümler, bu gerçekliğin altını çizmektedir. Planlama sistematığında istisnalar ile yaşanan dönüşüm sonucunda devlet, sahibi olduğu kentsel toprakta gerçekleştirdiği imar planları ile bu alanlarda fonksiyon değişikliği yaparak kentsel arsalar yaratmakta ve toprağın verimliliğini arttırmaktadır. Böylece devlet elindeki kentsel toprağı, ayrıcalıklı bir

biçime sokmakta ve istisna hükümler ile özelleştirdiği alanı, kentsel rant değerini arttırdıktan sonra çizdiği sınır ile istisna mekan haline getirmektedir.

Egemen tercihler doğrultusunda ortaya konan istisnalar ile devlet, kendi tasarrufunda olan özellikle mutlak rant değeri yüksek kent merkezindeki arazileri, imar planı değişikliği ile kullanım biçimlerini farklılaştırarak satışa çıkarmakta ve satış bedelini yükseltmek üzere ayrıcalıklı imar hakları ile donatmaktadır. Böylece kent planlama faaliyeti devletin kentsel mekandaki düzenleyici işlevlerinden biri olarak, yeni bir misyon edinmekte; kentsel mekanda tanımladığı yüksek yapılaşma koşulları ile rant değerini yükseltmek üzere ayrıcalıkları belirlemektedir. Fakat imar planları ile gerçekleştirilen bu işlem, devlet tasarrufundaki kentsel mekanın özelleşmesi ile birlikte gerçekleştiğinde; özelleşme ile rant değeri ortaya çıkarken ayrıcalıklı imar hakları ile bu değer yükselmekte ve anlamı değişmektedir. Bu yeni anlamı ile devletin kamu mülkü toprağın satışını gündeme getiren istisnalarla belirlediği istisna mekanlar ortaya çıkmaktadır.

Böylece kentsel mekanda geliştirdiği bütünsel yaklaşım ile mekana biçin veren kent planlama, belli sınırlar içindeki uygulama örnekleri ile kendi varlık koşullarını zedelerken; kamu mülkü kentsel toprağın özelleşmesi sürecinde gerçekleştirdiği işbirliği ile de kamu adına düzenleyici olma şansını ortadan kaldırmaktadır. Özelleştirme uygulamalarının sınırlandırdığı istisna mekanlara şekil veren planlamanın, Türkiye kentlerinde değişen işlevi ve kentsel rantların dağıtılması sürecindeki belirleyiciliği, planlamanın uzlaştırmacı misyonunu da yok etmektedir. Örnek aldığımız özelleştirme uygulamalarında görüleceği üzere, kamu kurumlarınca yapılan plan değişiklikleri ile satışa konu edilen devletin tasarrufundaki kentsel toprak, istisnalar ile belirlenen yeni bir mekan tanımı ortaya koymaktadır. Kent planlamanın değişen işlevi ile istisna mekanların ortaya koyduğu rant değeri de bu süreçte farklılaşmakta ve yeni bir anlam kazanmaktadır.

Çifte rant karakteri gösteren özelleştirmeler ile yapılan kentsel toprak satışı, kentteki herhangi bir alanda gerçekleşen toprak satışından niteliksel olarak oldukça farklı bir anlam barındırmaktadır. “Bu alanlarda yapılan satış ve planlama marifetiyle kent toprağına verilen imar haklarıyla; özel mülkiyetin yarattığı mutlak rantın ve toprağın konumundan kaynaklanan farklılık rantının miktarları toplamı, özel mülkiyete

geçerek mülk sahibine aktarılmaktadır. Kamu mülkü kentsel toprağın yeni sahibi, plan değişikliği ile satışın yarattığı rant değeri üzerinden çifte rant karakteri gösteren bir rant elde etmektedir” (Kahraman, 2010: 78). Dolayısıyla planlama yetkisinde istisnalar ile yeni bir karakter kazanan kamu kurum ve kuruluşlarının bu faaliyetlerini kamu mülkü arsalar üzerinde gerçekleştirmesi, yeni bir süreci tanımlamaktadır. İstisna mekanı kamu mülkiyeti üzerinden tanımlayan bu yaklaşım ile egemen, kamu kurumlarının görev ve yetkilerini istisnalar ile yeniden düzenlerken devletin kurumsal kapasitesini rant yaratmak üzere genişletmektedir.

Bahsedilen görev ve yetkileri yeniden düzenlenen kurumlara ait yasal çerçeveye, “Kentte Egemenin Yeni Tanımı” başlığında genişçe yer verildiğinden bu bölümde yeniden yer verilmeyecektir. Matrise göre izlediğimiz anlatım sırası burada gözetilmeyerek; kurumların normal hukuk düzeni içindeki görev ve yetkilerinin aktarılması gereken Norm başlığı ile istisnalar ve kriz sürecini aktaracağımız, İstisna ve Olağanüstü Hal başlıkları tekrara düşmemek üzere atlanacak ve bu nedenle, yalnızca İstisna Mekan başlığı ile örneklerle yer verilecektir. Bu anlamda kamu mülkü arazilerin, istisna yetkiler ile donatılmış kurumlar tarafından plan değişikliği yapılarak satışa çıkarıldığı istisna mekanlara örnek olarak; Zincirlikuyu Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü arazisi ele alınacaktır. Böylece özelleşme adına istisna bir kurum haline gelen Özelleştirme İdaresi’nce gerçekleştirilen işlemler ile hukuk alanında oluşturulan istisnaların, kamu mülklerini nasıl istisna mekanlar haline getirdiği gösterilmeye çalışılacaktır.

İSTİSNA MEKAN: İstisnaların belirlediği Türkiye’nin kentleşme pratiğinde istisna mekan örneklerine bakıldığında İstanbul’un, egemen tercih doğrultusunda kamu mülklerinde yaratılan istisna mekanlar ile kentte meta üretimi anlamında da öne çıktığı görülmektedir. Kamu mülkü kentsel toprağın plan değişikliği ve satışı ile metalaştığı bu dönemde, bu alanlara ihtiyaç bulunmadığı ve kaynak gerekliliği söylemi ile ortaya konan istisna mekanlar; kent mekanındaki ayrıcalıklı alanları da tanımlamaktadır. Daha önce yer verdiğimiz gibi, karayolu yapımında kullanılacak kaynağın yaratılması için; Özelleştirme İdaresi tarafından satışa çıkarıldığı ifade edilen Zincirlikuyu Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü Arazisi, kurumların planlama

yetkisi ile kamu mülkü toprakta rant artışı sağlayarak sattığı istisna mekanlara iyi bir örnek teşkil etmektedir.

İstanbul'un en değerli konumunda yer alan arazinin satış işlemleri, ilk olarak 2002 yılında bu alanda yer alan Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü'nün Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılması ile başlamakta; ardından hükümet tarafından hazırlanarak, 2004 yılında kabul edilen "5018 Sayılı Kamu Yönetimi Mali Kontrol Kanunu" ile Karayollarının mülkiyeti olan taşınmaz ve arsaların tümü satışlarının gerçekleştirilmesi amacıyla Hazineye devredilmektedir. Böylece Hazineye satışının gerçekleştirilmesi amacıyla devredilen Zincirlikuyu arazisi de satışa çıkarılmakta ve İstanbul Defterdarlığı tarafından hazırlanan ihale ilanında "Eşsiz Boğaz Manzaralı" şeklinde tanımlanan arazinin, atıl olduğu gerekçesi ile ihale süreci başlatılmaktadır. İhale ilanı ile Milli Emlak Genel Müdürlüğü tarafından 1 Mart 2004 tarihinde kapalı zarf usulü ile satılacağı duyurulmuş, toplam 96 bin 555 metrekare arazi ve üzerindeki yapıları ile Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü için 320 milyon YTL tahmini bedel konulmuş; fakat arazi için yapılan ilk satış girişimi, teklif veren bir alıcı olmadığından iptal edilmiştir.

ÖNCEKİ İMAR PLANI

A technical urban planning map showing a green-outlined irregular polygon representing a specific land parcel within a larger urban context. The map includes various lines, labels, and a grid system.

PLAN ADI: 10.12.1993 T.T. BEŞİKTAŞ GERİ GÖRÜNÜM VE ETKİLENME BÖLGESİ U.I.P.

MEVCUT DURUM

Two photographs showing the current state of the project. The top photo shows a modern high-rise building complex (Zorlu Center) under construction or recently completed, with a large, curved, multi-level structure in the foreground. The bottom photo is an aerial view of the same complex, showing its unique curved design and surrounding urban environment.

ZORLU CENTER

MERİ İMAR PLANI

A detailed technical urban planning map showing a specific land parcel outlined in green. The map includes various lines, labels, and a grid system, representing the current zoning and planning for the area.

PLAN ADI: 27.12.2006 T.T. 30 ADA 157 PARSEL KARAYOLLARI TURİZM KONGRE MERKEZİ NAZİM VE UYGULAMA İ.P.T.D.

BRÜT ARSA (m ²)	BİLİNEBİR BRÜT (m ²)	BRÜT KATSAYI	BİLİNEBİR YASAL EMSAL	KULLANILAN FAZLA EMSAL	FİRMA	ÖNCEKİ PLAN DURUMU	MERİ PLAN DURUMU
96.500	750.000	7.77	2.80	5.18	Zorlu	10.12.1993 T.T. BEŞİKTAŞ GERİ GÖRÜNÜM VE ETKİLENME BÖLGESİ U.I.P. PARSEL ALANI KARAYOLLARI TESİSİ ALANINDA KALMAKTADIR.	27.12.2006 T.T. 1/1000 ÖLÇEKLİ 30 ADA 157 PARSEL NAZİM VE UYGULAMA İMAR PLANI DEĞİŞİKLİĞİ İLE PARSEL ALANI, E:2.80 YAPILAŞMA ŞARTLARINDA TURİZM -KONGRE MERKEZİ- TİCARET- KÜLTÜREL TESİS ALANI LEJANTINDA KALMAKTADIR.

Tablo 5. Zincirlikuyu Arazisinde Yapılan İmar Planı Çalışmaları

Bu gelişme üzerine Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca 06 Ocak 2006 tarihinde onaylanan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı değişikliği ve 1/1000 Uygulama İmar Planı değişiklikleri ile arazide fonksiyon değişikliğine gidilerek idari tesis alanı, Turizm-Kongre Merkezi-Kültürel Tesis Alanı'na çevrilmiştir. Bu şekli ile arazi, 2006 yılında yeniden ihale edilmiş ve ihalenin gerçekleştirilmesine üç gün kala açıklanmayan nedenlerle ihale iptal edilmiştir. Fakat daha sonra yapılan işlemler ile ihalenin fiyat yükseltmek üzere iptal edildiği anlaşılabilecek ve arazi, kapalı zarf usulü alınan teklifler sonrasında açık arttırma yapma yetkisine sahip olan Özelleştirme İdaresi'ne devredilecektir. Ayrıca plan yapma yetkisi de verilmiş olan Özelleştirme İdaresi, bu yetkisi ile satışa çıkaracağı arazinin değerinin maksimize edilmesi adına, imar planı değişikliklerini de gerçekleştirebilecektir. Bu iddiayı güçlendirecek biçimde, Özelleştirme Yüksek Kurulu daha sonra aldığı Resmi Gazete'de ilan edilen 11 Ağustos 2006 tarih ve 2006/70 sayılı kararı ile Hazineye ait olan araziye, Özelleştirme İdaresi yetkisine ve özelleştirme programına almıştır.

Bu gelişme üzerine Özelleştirme İdaresi'nde yeni bir imar planı hazırlanması için çalışmalara başlanmış ve idarenin hazırladığı Beşiktaş – Ortaköy, 30 Ada, 157 Parsel 1 / 5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Değişikliği ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Değişikliği, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 27.12.2006 tarih ve 2006/104 sayılı kararı ile onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanan 6 Ocak 2006 tarihli imar planı değişikliklerinde “Turizm-Kongre Merkezi-Kültürel Tesis Alanı” olarak belirlenen arazi, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan planlarda “Turizm-Kongre Merkezi, Ticaret ve Kültürel Tesis Alanı” ile kısmen “yeşil alan” olarak planlanmış ve arazinin yapılaşma koşulları daha da arttırılırken, talep üzerine ticaret ve konut fonksiyonları da eklenmiştir. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.12.1974 tarih ve 8172 sayılı kararı ile ilan edilerek, 24.06.1983 gün ve 15175 sayılı kararı ile sınırları belirlenen Boğaziçi Doğal ve Tarihi Sit Alanı'nın Etkilenme Bölgesi'nde kalan arazide bu şekilde, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'na aykırı konut alanları organize edilmiş ve getirilen ayrıcalıklı yapılaşma hakları ile Boğaziçi silüetinin tahribinin önü açılmıştır.

Özelleştirme İdaresi tarafından yapılan imar planı değişiklikleri ile plan onama sınırı içinde kalan alan Turizm – Kongre Merkezi – Ticaret ve Kültürel Tesis Alanı olarak tanımlanırken, yapılaşma hakkı Emsal = 2,80 olarak belirlenmektedir. 1/5000 ölçekli koruma amaçlı nazım imar planı değişikliği ve 1/1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planı değişikliği plan raporlarına göre, 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Plan Notları'nda getirilen fonksiyon ve yapılaşma koşulları: "Turizm – Kongre Merkezi – Ticaret ve Kültürel Tesis Alanı olarak belirlenen alanda Ticaret Alanı (İş ve Alışveriş Merkezleri, Ticari Büro Kullanımları, Sergi ve Satış Tesisleri, Toptan ve Parekende Ticaret) Tesisleri, Yönetim Merkezleri (Ofis – Büro) Sosyo – kültürel Tesisler, her tür Turizm Tesisleri, Kongre Merkezi ve Rezidans yapılabilir. Planlama alanında emsal hesabı net parsel üzerinden yapılacaktır. Emsal = 2,80 olarak belirlenmiştir." biçiminde tarif edilmektedir. Böylece imar planında yer alan plan notu ile belirtildiği gibi, plan çalışması yapılan alanda rezidans biçiminde konutlar yapılmakta ve Etkilenme Bölgesinde konutlar için maksimum 15.50 m. yapı yükseklik sınırı getiren 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'na aykırı yapılaşmalara izin verilmektedir.

İMAR PLANLARININ HAZIRLANMASI SÜRECİ	İHALE İŞLEMLERİNİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ SÜRECİ
Fonksiyonu	Sahibi
İdari Tesis Alanı	Hazine / Tekel
Kurum	Kurum
Özelleştirme İdaresi Başkanlığı	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
Onama / Askı Tarihi	İhale Tarihi
27.12.2006 / 09.03.2007	11.03.2007
Getirilen Fonksiyon	İhale Bedeli – Kazanan
Turizm + Ticaret + Rezidans	800.000 Dolar – Zorlu Grubu
Mevcut Durum	İhale Dava Durumu
Plan Değişikliği Davası Danıştay 6. Dairesi'nde temyiz aşamasındadır.	İhale Bedeli ödenerek mülkiyet devri yapılmıştır.

Tablo 6. Zincirlikuyu Arazisi Planlama ve İhale Süreci

Planlama alanına ilişkin düzenlenen plan notlarına bakıldığında, 96.555 metrekare büyüklüğündeki arazi üzerinde yeşil alanlar terk edildikten sonra kalan 81.000 metrekare net arsada, 226.000 metrekare inşaat alanı ortaya çıkmakta ve imar planı

değişikliğinde yapılan düzenleme ile emsal harici olarak belirlenen bodrum katlardaki yapılaşma hakkı, arazinin sahip olduğu eğim ile birlikte düşünüldüğünde yaklaşık 400.000 metrekare satılabilir inşaat alanına izin verilmektedir. Bu hesap ile arazi koşulları ve ortaya çıkan yapı düşünülerek 28 katlı yapıda 400.000 metrekare inşaat alanı hesabı yapılırken, mevcut durumda brüt olarak yaklaşık 750.000 metrekare inşaat alanı elde edilmektedir. Getirilen imar planı şartları ile Turizm, Ticaret ve Rezidans fonksiyonu verilen arazinin bu şekilde, satışı gerçekleştirilmeden alıcıları adına ayrıcalıklı yapılaşma hakları ile donatıldığı ve kentsel rant değerinin olabilecek en yüksek seviyeye çekildiği görülmektedir. Böylece arazi özelleştirilirken ortaya çıkacak bedel ile rant değeri yükselmekteyken, ortaya çıkacak olan altyapı sorunları ve değer yükselişleri ile kamu zarara uğrayacaktır. Özelleştirme İdaresi yaptığı imar planı değişikliği sonucunda parsel için olabilecek en yüksek yapılaşma haklarını düzenlerken, halihazırda içinden çıkılamayan altyapı ve yoğunluk problemlerine sahip bölgedeki bu sorunları daha da arttırmaktadır. Bu nedenle oluşacak olan problemlerin çözüm maliyetleri ve bölgede oluşan değer artışları ile arazi fiyatlarında yaşanan yükseliş sonucunda; satış bedeli üzerinden kamu bugün kaynak elde etmiş görünse de, yakın bir zamanda daha büyük bir bedel karşılığında, bu maliyetleri de ödemek zorunda kalacaktır. TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi tarafından bu nedenlerle imar planları dava konusu edilmiş ve Danıştay 6. Dairesi tarafından verilen yürütmenin durdurulması kararı, Danıştay Dava Daireleri Genel Kurulu'nca bozulmuştur.²⁴

Plan aşaması sonrasında, Özelleştirme İdaresi tarafından gerçekleştirilen satış işleminde ise imar planların hemen ardından süreç başlatılmış ve arazi, 11.03.2007 tarihinde ihaleye çıkarılmıştır. Böylece plana ilişkin itirazlar görüşülmeden, yani planların onama süreci tamamlanmadan arazinin satışı süreci başlatılmıştır. Aynı zamanda ihalenin gerçekleşmesine üç gün kala hala Hazine adına kayıtlı olan arazi, bu şekilde hukuken özelleştirme programına alınamayacağından; arazi ihaleye ilişkin ilana gazetede yer verilmesinin ardından, hülle yoluyla Özelleştirme İdaresi Başkanlığı yetkisindeki TEKEL'e devredilmiştir. Devir ardından arazi üzerinde tam yetkili olan Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nca 4046 sayılı Özelleştirme

²⁴ TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi tarafından açılan dava Danıştay 6. Dairesi'nde E: 2007 / 4056 esas no ile temyiz aşamasında görülmeye devam etmektedir.

Kanunu'nun 1. ve 17. Maddeleri ile düzenlenen hükümler uyarınca vergiden muaf, kapalı zarf ve zarfların açılmasının ardından açık artırma usulü ile yapılan ihale televizyonlarda canlı yayınlanmıştır. Tüm ülkenin televizyon başında izlediği ihalede, İstanbul'da daha önce satışı yapılan kamu arazilerine de talip olduğu bilinen yerli ve yabancı sermaye grupları arasında bir yarış yaşanmış ve Zorlu Grubu, açık arttırmada verdiği 800 milyon Dolar değerindeki teklifi ile ihalede ipi göğüsleyen taraf olmuştur.

Sonuç olarak adeta bir yılan hikayesine dönen Zincirlikuyu Arazisinin satışı süreci, 2002 yılında başlamış ve ancak beş yıl sonra tamamlanabilmiştir. Neo liberal kentleşmenin bir sonucu olarak toprakta oluşan değere daha fazla ihtiyaç duyan sermayenin bu ihtiyacını karşılayan devlet, yürürlüğe koyduğu istisnalar ve istisna yetkilere sahip kurumlar eliyle kamu mülklerinin ayrıcalıklı imar hakları ile satışını sağlamış ve böylece istisna mekanı hazırlamıştır. Çevresinden hem imar hakları, hem içerdiği rant değeri, hem de ayrıcalıkları ile ayrılan mekanda istisna olanın sınırları çizilirken, egemenin tercihleri ile normal hukuk alanı içerisinde gerçekleşmesi mümkün olmayan işlemler, kent hukukunda yer alan istisnalar ile birlikte gerçekleştirilmiştir. Başka bir anlatımla egemen, kaynak sıkıntısı vb. söylemlerle kentsel mekanda yarattığı krizi fırsata çevirmiş, böylece olağanüstü hal koşullarını tanımlayarak; hukuk dışılığı ifade eden istisna hükümlerin kent hukukuna yerleşmesi ve kentsel mekanda uygulanması için gerekli koşulları hazırlamıştır. Kent hukukunda tanımladığı istisnalar ile hem kurumsal, hem de düzenleyici görevlerine ilişkin değişiklikler yaparak, kamu mülkü kentsel topraktaki müdahalelerle sermaye kesimlerinin ihtiyacı olan koşulları barındıran istisna mekanları yaratmıştır.

SONUÇ

Çalışmada Schmitt'in hukuk ve egemen üzerine gerçekleştirdiği tartışma kullanılarak, mekân üzerindeki ilişkiler ve bu ilişkilerin yön verdiği kent hukuku; olağanüstü hal, istisna, nomos ve istisna mekan kavramları ile birlikte okunmaya çalışıldı. Bir anlamda Schmitt'in metafizik olandan kaynaklı düşüncesinin ürünü olan kavramlar, anayasal ve uluslararası zeminden alınarak; kentsel mekandaki somut öneri ve biçimler haline getirildi. Böylece Schmitt'in ve onun liberalizm eleştirisinin şekil verdiği hukuk ve siyaset ilişkisi ile Agamben'in Marksist çerçeveden yaptığı Schmitt yorumu; kentsel mekan ve üzerindeki ilişkileri tanımlamak, kent hukukunu anlamak üzere geliştirdiğimiz yöntemin temeli olarak kullanıldı. Kenti istisnalar üzerinden anlamaya çalışmak ve istisna mekanı kavramsallaştırarak kentsel mekan üzerinde koordinatlarını belirlemek, kent çalışmalarında kullanılabilecek yeni bir kavram şemasını keşfetmemizi sağladı.

Schmitt'in Dünya'nın Nomos'unu aramak üzere kullandığı kavram şemasının bize verdiği cesaret, kentsel mekanda konumlanan nomosu, istisna mekan olarak kavramsallaştırmamızın olanaklarını yarattı. Diğer bir taraftan ise modern toplumda dağıldığı söylenen egemenin, siyasal alanda ve kentsel mekan üzerinde varlığının sürdüğünü ve karar verici olarak egemenin kentsel mekanda görünür olduğunu tespit etmemize yardımcı oldu. Devletin belirleyici olduğu bir dönemde eserlerini kaleme alan Schmitt'in karşılaşmadığı neo liberalizmin bir sonucu olarak, piyasa belirleyiciliği öne çıkarken; egemen devletin kent mekanında düzenleyici olarak varlığını sürdürmekte olduğu görüldü. Bu anlamda Schmitt'in liberalizme ilişkin tespitleri derinleştirilerek neo liberal koşullarda egemenin bileşenleri yeniden tanımlanırken, mülkiyet ve piyasa ilişkileri ile belirlenen bugünün kentlerinde düzenleyici olarak devletin üstlendiği görevler yeniden belirlendi.

Bu şekilde, kentte istisna olanı aramak ve istisna mekan kavramını tanımlamak üzere gerçekleştirdiğimiz çalışmada, elbette bu sonuca ulaşmak için belli kabuller üzerinden hareket edilmektedir. Kent mekanında mutlak karar verici olarak bir egemenin varlığı kabul edilerek, çalışma bu kabul üzerine inşa edilmektedir. Neo liberalizm her zaman özgürlük alanından ve normların belirleyiciliğinden bahsetse

de, Schmitt'in liberalizm eleştirisi ile getirdiği karar almanın belirleyici ve kurucu misyonu, siyasal olanı ve beraberinde mekânsal ve toplumsal ilişkileri belirlemektedir. Kurucu olan ve karar alma yetkisine sahip olan iktidar, bu dönem egemen kavramının silikleştiği ve iktidarların daraldığı söyleminin hakimiyet kazanmasına karşın, ulusal düzeyde hegemonyasını devam ettirmektedir. Bizim kent mekanı üzerinden okuduğumuz şekilde, uluslararası alanda da egemen, olağanüstü hale karar veren olarak varlığını sürdürmektedir. Bugün ortaya çıkan bir kamp ögesi olarak Guantanamo, uluslararası hukukta özellikle terörle savaş söylemi ile aşırılıkların geldiği noktayı ve egemenin uluslararası alanda kurduğu hegemonik ilişkileri işaret etmektedir.

Egemenin varlığının bir diğer işareti, uluslararası alanda ve özellikle ülkemizde genelleşen olağanüstü halin ortaya koyduğu istisnalardır. Egemen neo liberal çağda varlığını daha da belirsiz hale getirip, sahne arkasına çekilirken piyasa belirleyiciliğinde egemenin düzenleyici bir kurum olarak toplumdaki etkisi de azalmaktadır. Fakat piyasa belirleyiciliğinde toplumsal çelişki artarken ve aktörlerin bir kısmı müzakere masasından uzaklaştırılırken oluşan hoşnutsuzluklar, başka sorunları beraberinde getirmektedir. İslamoğlu (2002)'nin dediği gibi, piyasa belirleyiciliğinde toplumdaki paylaştırıcı misyonu ortadan kalkan devlet ve müzakere ortamından dışlanan aktörler sonucunda; siyaset alanı daralmakta ve bu daralma terörizm gibi meşru siyaset dışında siyaset alanlarının oluşması şeklinde ciddi sonuçlara neden olmaktadır.

Bugün İslamoğlu'nun bu tespiti gerçekleşmiş ve siyaset alanının daraldığı sonucuna varılamasa da, siyaset alanında yaşanan krizler; egemenlerin kendilerini yeniden tanımlayacağı zemini yaratan terör gibi, meşru olmayan siyaset unsurlarının ortaya çıkardığı düşmanları doğurmuştur. Hem uluslararası arenada ABD, hem de ülkemizde iktidar, egemenliğinin temel dayanağı siyasal birliği yeniden sağlamak üzere, terörün ortaya çıkardığı zeminde düşmanı tanımlamaya girişmiş ve başarılı olmuştur. Bu anlamda piyasa belirleyiciliği söylemi ile ortaya çıkan yeni siyaset biçiminin tıkanıldığı noktada Schmittyen bir okuma ile egemen, dost/düşman ayrımı üzerinden siyasal birliğini oluşturmuş ve yeryüzüne ilişkin yeni bir nomos yaratılmıştır.

Benzer biçimde egemen ve kent mekanı arasındaki ilişki ile bugünkü siyaset alanı arasında bir analogi kurulmakta ve kent mekanında yeni bir nomos oluşmaktadır. Benzerliklerini ortaya çıkardığımız Dünya'nın Nomos'u ile kent mekanının nomosu temelinde, egemenin kendini içinde tanımladığı ve normal hukuk düzeni dışından referansların ortaya koyduğu istisna durumu bulunmaktadır. Böylece egemen kentsel mekanda, toprağa sahip olmadan onun üzerindeki ilişkileri belirleyen hukuk düzenine ve istisnaya karar veren olarak hakimiyetini kurmaktadır. Egemen kentsel mekana düşmanın topraklarını işgal ederek değil, olay karşısında karar verdiği düşman sonucu; toprağın verimliliği ve mülkiyeti hakkında karar alma yetkisi ile hakim olmaktadır. Normal hukuk düzeni dışındaki istisnayı belirlemek üzere olağanüstü halin ortaya çıkardığı krizi kent hukuku ile yeniden tanımlayan egemen, kentsel mekanda varlığını genişletmektedir.

Böylece kent hukukunda normal hukuk düzeni içinde çıkan kriz, sermaye kuşatması altındaki kentte sıkı yönetim yasalarının ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır. Bu anlamda egemen, sermayenin kent mekanında krizlerini çözmek üzere karar almakta ve istisna hali tanımlamaktadır. Karar almanın temelinde ise sermaye kesimlerinin birikim sürecinde yaşadığı kriz bulunmakta ve krizi aşmak üzere, ilk başvurulacak kaynak kentsel rant olmaktadır. Kent hukukunu yeniden belirleyen olağanüstü hal sonucu tanımlanan kriz, sermayenin el atmak istediği kentsel ranta ulaşmasını kolaylaştıran istisna hüküm ile genelleşmekte ve kent mekanının normal hukuk düzeni askıya alınmaktadır. Kent hukukunun askıya alındığı ortamda egemen, toprağın verimliliğini yükseltmek, kentsel arsalar yaratmak ve mülkiyet yapısını yeniden belirlemek üzere; kentsel mekanda istisnaların kurduğu nomos ile istisna mekanın sınırlarını çizmektedir. Kente ait hukuksal düzenin dışında, normal hukuk düzenine referansları ile de içinde olanı temsil eden istisna mekan, kent hukukunun eşiğinde yeni bir hukuk düzeni ile sınırlanan mekanı tanımlamaktadır.

Genel kurgusu ile özetlersek, kentsel mekanı anlamak üzere yeni bir kavramsal yaklaşım ortaya koyduğumuz çalışma; genel olarak hukuk dışılığı ifade eden istisna kavramının egemen tercihler ile kente nasıl hakim olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Carl Schmitt'in ilahiyat kaynaklı egemenlik anlayışı ve onun sınırlarını belirlediği hukuk alanının yarattığı istisna kavramını temel alan çalışmada,

bugünün kentsel mekan anlayışına yön veren tercihler ve bu ortamda filizlenerek hukuksal bir eksen kayması yaratan kentsel mekandaki yeni egemenlik biçimi ele alınmaktadır. Bu anlamda geline noktaıy belırgın hale getırmek için kentsel mekan üzerinde oluşan siyasal alanda egemeni ve istisnanın yön verdiği hukuksal eksen kaymasını anlamak üzere bir arayışa girilmektedir.

Schmitt'in bir modernite eleştirisi olarak kuramsallaştırdığı, siyasal alan ile teolojiyi ortaklaştıran siyasal ilahi güç dediği egemen anlayışı ile kentsel mekana bakıldığında egemenin izleri de okunmaya başlanmaktadır. İlahi egemen metafizik ve ekonomi ekseninde mekanda yarattığı cepheleri ile belirsizleşirken, kriz ve olağanüstü hale karar veren olarak varlığını sürdürmektedir. Üstün bir varlığı işaret eden egemen, kriz halinde düzeni sağlayacak ilahi bir güç olarak olağanüstü hal durumunda gerekli olan otoriter yapı ihtiyaını karşılamakta; böylece toplumsal, ekonomik ve politik alanda ortaya çıkacak krizler ve olağanüstü hal durumlarında düzenin sağlanması için teminat haline gelmektedir. Egemen kriz anında hukuku askıya alma girişimini ise kurduğu siyasal birlik ile birlikte sağlamaktadır. "Egemen olağanüstü hale karar verendir" (Schmitt, 2010: 13) veciz sözü ile biçimlenen olağanüstü hal ve istisna kavramının ortaya çıkış koşulları ise, siyasal birlikle tanımlanan düşman ayrımından kaynaklanmaktadır. Siyasal olanın varlığı, düşmanın varlığına dayanmakta; dost/düşman ayrımının yokluğuunda ise devlet alanını temsil eden egemen tarafsızlığı ile tanımsız kalmaktadır. Kentsel toprak üzerinde örgütlenmiş toplumun siyasal statüsünü tayin eden ve düşman karşısında onun birliğinin temsilcisi olan devletin, kent hukukunun temel niteliklerini belirleyen karar alma gücü de siyasal birliğine dayanmaktadır.

Hukuku kentsel mekanda eşitlik ve özgürlükler temeline oturtan modern anlayış karşısında, Schmittyen bir bakışla hukuk, olağanüstü hale karar veren egemenin belirlediği bir alan olarak tanımlanmaktadır. Bireysel ve toplumsal ilişkileri düzenleyen, uyulması devlet zoruna bağlanmış ve siyasal alanın belirlediği kurallar bütünü olarak kent hukuku; Schmitt'te egemenin belirlediği bir alanken; piyasa belirleyiciliğini savunan liberal algıda, eşit bireylerin davranışları ile ortak yararın sonucudur. Liberal düşüncenin amacı, kentsel mekanda iktidarı sınırlandırarak bireysel hak ve özgürlükleri her şeyden önde tutmak ve iktidar karşısında mülkiyet

haklarını korumaktır. Fakat çalışmada sıkça altını çizdiğimiz gibi neo liberal çerçevede, sermaye kesimleri ile ortaklığında egemenin belirlediği kent hukuku, istisnalar ile bireysel hak ve özgürlükleri sınırlamaktadır. Egemen olarak devlet ve hukuku eş anlamlı gören liberal yaklaşım, egemenin karar alma keyfiyetini yok saysa da, kent hukukunu düzenleyen egemenin kendisidir. Egemen ve meşruiyeti yasalara dayandıran modern pozitivist söylem karşısında, meşruiyet zeminini olağanüstü hale bağlayan ve kent hukukunu istisnalarla şekillendiren egemen; neo liberalizm sürecinde, kentte bireysel hak ve özgürlükler çerçevesinde kanun ile adil olan arasındaki eş anlamlılığı da askıya almaktadır. Bu anlamda hukuku pozitivist bir çerçeveye oturtan liberal devlet anlayışının mülkiyete yaklaşımı ile neo liberal egemenin istisnanın belirleyiciliğine terk ettiği mülkiyet yaklaşımı, birbirinden oldukça farklı birer çerçeve sunmaktadır.

Burada her yerdeliğin karşısında mekanda sınırları belirleyen nomos, egemenin ve mekânsal bölüşüm ilişkilerinin belirlediği kentteki yeni hukuksal düzeni anlatmaktadır. Kanun ya da norm ile eş anlamlı olmayan nomos, mekânsal anlamda almak, bölüşmek ve üretmek anlamları ile siyasal ve sosyal düzeni yeniden kuran form halini almaktadır. Kentsel mekânda karşılığı olan almak, bölüşmek ve üretmek anlamları ile nomos, hukuksal düzeni yeniden kurgulamaktadır. Böylece toprağa bağlı almak, bölüşmek ve üretmek gibi ekonomik temelli sosyal ve siyasal eylemler, hukuksal düzenin temeline yerleşmektedir. Kent hukuku için toprak temelli bir bölüşümün sonucu olan mülkiyet kavramı ve toprağın mülk edinilmesi ile ortaya çıkan alma ve üretme eylemleri, nomosun kentteki görünür araçlarını belirtmektedir.

Bu anlamda nomosun temelini oluşturan kent hukuku, sadece hukuk alanı ile ilgili değildir. Kendi sınırları dışında olan alanı da kapsamına almakta ve kendini belirleyen normlar haricinde, egemenin karar verdiği olağanüstü hal ve istisnayı da hukukun içine çekmektedir. Hukuki olan ama aynı zamanda da dışında yer alan istisnayı, siyasal bir alan üzerinden tanımlamaktadır. Siyasal alanı işgal eden egemen; karar alma yetkisi ile hukuka dayandığı gibi, olağanüstü hal tanımı ile onu askıya da alabilir. Hukukun askıya alınma sürecini tanımlayan olağan üstü hal, hukuk dışı bir alan tarifi yapıyor görünse de; hukukun içende yer alan egemenin karar alma yetkisi ile oluşturduğu istisnalara hukukilik katmaktadır. Kent hukukunda

kanun, onu norma indirgeyen Liberal yaklaşımda olduğu gibi kurallar ile eş anlamlı değildir, norm yanında karar alma eylemini de kendi bünyesinde barındıran yeni bir anlam kazanmaktadır. Böylece istisnayı içselleştiren egemen, istisnayı olağanüstü hal sonucu sınırlandırılmış bir zaman-mekân algısı içinde hukuku askıda tutan olmaktan çıkarp; onu kentte süreklilik kazanan bir idare biçimi şekline sokmakta ve istisnanın toplumsal yaşama girmesini sağlamaktadır.

Egemenin kentte düşmanı tanımlayarak karar verdiği olağanüstü hal karşısında hukuku askıya alan istisna, egemenin kentteki varlığını ele verirken; onun üstlendiği misyon ile kentsel mekandaki politik tercihlerini de bize sunmaktadır. Çalışmada sıkça yer verdiğimiz gibi, hakim ekonomik ideolojinin değişimi sonucunda farklılık gösteren egemen tercih, her zaman istisna olan üzerine kurgulanmıştır. Egemenin tercihleri ile ne zaman, hangi araç ve dayanakla kentsel mekana müdahale ettiğinin yanında, meşruiyet zeminini nerede inşa ettiği sorusunun cevabını da vermektedir. Son dönem devletin kente müdahale biçimlerine bakıldığında ise egemen tercihin, neo liberal kentleşme pratiğinde kentsel mekanda emeğin yeniden üretiminden, sermayenin yeniden üretimine doğru bir kayış yaşadığı görülmektedir. Egemen tercihteki bu köklü değişim, kentte kanun ve istisnaların anlamını da köklü bir şekilde değiştirecek ve istisnanın ilgi alanı, kentsel rant üretimi ve paylaşım biçimlerine yönelecektir. Kent mekanı ve egemen ilişkisi sermayenin yeniden üretimi merkezli olarak yeniden kurgulanmakta ve bu kurguda kentsel rantların bölüşümü ön plana çıkmaktadır.

Dolayısıyla istisna olanı belirleyen kent mekanındaki egemen; sermaye ve devlet ilişkisinin belirleyiciliğinde kentsel rantlar ve mülkiyet ilişkileri üzerinden konumunu tayin etmektedir. Bu şekilde mevzilendiği konum ve kent hukukunda olağanüstü hal tanımı ile egemen, önceliklerini tespit ederken istisnalara karar vermekte ve istisnalar üzerinden farklılaşan kentsel mekanların sınırlarını çizmektedir. Kent hukukundaki istisna hükümlere göre çizilen ve yasa zoruna bağlanan sınırların biçimlendirdiği kentsel mekan parçaları, kent hukukunun geçerli olduğu kent toprakları üzerindeki yerleşik düzenden ayrı, yeni bir hukuka tabi tutulmaktadır. Bu şekilde kentsel mekanda sınırları çizilen istisna, kente yerleşmekte ve istisnanın hükümdarlığına giren bu alanlar istisna mekanları oluşturmaktadır.

Kentsel mekanda egemen ve istisna, çizdikleri sınırlar ile toprak üzerinde beliren istisna mekanı gözler önüne sermektedir. Agamben'in istisna mekan olarak aktardığı "Kamp" mekânsal bir tarif yapan mutlak bir istisna durumu, anayasal ve yasal tüm hukukun geçerliliğini yitirdiği çıplak hayatı temsil eden bir yerken; kentte istisna mekan özerkliğin ve belli bir yasal düzenin askıya alınmasıdır. Kentte ve kamptaki istisna mekan ayrımında, biri yaşamın değersizliği, diğeri ise yaşamın değeri üzerinden inşa edilmektedir. Kentte istisna mekan, belli sınırlar içerisinde istisna hükümlerle farklılaşan, hukukun göz ardı edildiği bir mekanı anlatırken; kamp yaşamın askıya alındığı, tüm hukuk düzeninin dışladığı bir alanı ve bu alanda hegemonyasını kuran mutlak bir egemeni anlatmaktadır. Bu nedenle hukuksal hayatın imkansızlaşmadığı, tersine yeni bir tanım ile normal hukuk koşullarının kısmen askıya alındığı kentte istisna mekanları; kamptan farklı bir biçimde istisnalarla toprağı sınırlandırmaktadır. Kentte istisna mekanı belirleyen neo liberal piyasa koşulları ve devletin önceliğinin değer yaratmak ve ona el koymak olduğu hatırlanırsa; neo liberal hukuk devletinde istisna mekanın anlamı, üzerindeki mülkiyet ve piyasa ilişkilerinin egemen tarafından sermaye tarafları için garanti altına alınmasıdır. Egemenin tanımladığı piyasa eksenli siyasal tercih ve istisnaların kentte sınırlarını çizdiği istisna mekan, değişen ekonomik ilişkilerle kurulan nomosun sonucudur. İstisna mekanlar kentin toplumsal, siyasal, ekonomik ve mekânsal çeşitlilik ve zenginliklerini kendi içinde benzeştirmekte; farklılıkları ortadan kaldırılan kent mekanında, hakim ekonomi politik çerçevesinde belirlenen siyasal düzen egemen kılınmaktadır.

Bahsettiğimiz bu kavramsal okumanın Türkiye'de nasıl bir karşılığı olduğuna bakıldığında ise kentsel mekan, hakim hegemonik tercihler ve kentsel rant çerçevesinde kurulan siyasal ilişkiler ile egemenin kent hukukunda istisnayı içselleştirdiği görülmektedir. İstisnalar ve tercihler dönemsel olarak değişse de, kavramsal çerçeve varlığını korumakta, dönemlerin istisna hükümler ve istisna mekan açısından karakteristiklerini belirlemektedir. Türkiye coğrafyasında Osmanlı'da batılılaşma hareketinin başlamasından bugüne, her zaman kent hukukuna ait düzenlemelerde olağanüstü hal tanımları ve istisnalar yerini almıştır. Her dönemin kendi özgün koşulları içerisinde istisnaya karşı yaklaşım, hakim ekonomik sistem

üzerinden değişim göstermiş ve egemenin siyasal tercihlerini belirlemiştir. Dönemsel olarak ortaya konan farklar, egemenin her seferinde yeniden yazdığı istisnaları biçimlendirme koşullarını tespit etmemize yardımcı olurken; Türkiye’de kent hukukunda istisnaların genelleştiği sonucuna da varmamızı sağlamaktadır. İstisna halinin sürekli bir biçim alması sonucu devletin artık parlamento değil, yürütmeyi oluşturan iktidara dayalı olduğunu söyleyen Agamben’in tespiti; dönemsel olarak kent hukukunda yapılan tespitler üzerinden söylenirse, son dönem Türk kent hukuku açısından geçerlilik kazanmaktadır.

Kent hukukunda istisna çerçevesinde, Türkiye kentleri ve taraflar üzerinden kentsel mekanda meşruiyet ve adalet ilkelerine bakıldığında da, dönemsel olarak farklılıkların çok belirgin olduğu ortaya çıkmaktadır. İktidarın kentlilere ve taraflara yönelik değişen yaklaşımının biçim verdiği kent hukuku, cumhuriyetin kuruluşu, sanayileşme, özelleştirme ve küreye adapte olma olarak kısaca tanımlayabileceğimiz dört ayrı dönemin kendi özgünlükleri çerçevesinde belirlenmektedir. Dört ayrı dönemde kent hukukunda istisna kavramının değişen anlamları, farklılaşan uygulama örnekleri üzerinden de görülmektedir.

Buna göre Osmanlı ve onun mirasını devralan Cumhuriyetin kente dair hukuksal düzenlemelerinde kurucu istisnalar hakimiyet kurmuştur. Osmanlı’da batılılaşmanın, Cumhuriyette ise yeniden yapılanmanın istisnaya temel olduğu ve kent hukukunun bu kurucu öncelikler etrafında şekillendiği tespit edilmektedir. Cumhuriyet döneminde olağanüstü hali ortaya koyan kriz durumu, başkentin inşası problemi ve kentlerin imarı çabası ile ortaya çıkan kentleşme sorunu olmuş; devletin olağanüstü hal karşısında düzenlediği kent hukukunda istisnaları bu pratik belirlemiştir. Cumhuriyetin kuruluşunun ardından tek parti döneminden, çok partili sisteme geçiş ile rejimin değişikliği sonucu, önemli bir değişim yaşayan ülkenin sanayileşme ve kentleşmesi ile yaşanan hızlanma; istisnanın yeni anlamını da ortaya çıkarmıştır. İmar afları gibi hukuk alanı dışında olanı hukukileştiren ve hukuk alanını yeniden biçimlendiren istisnaların hakim olduğu bu dönem, devletin kent hukuku aracılığıyla kentsel rant ve mülkiyet ilişkilerini adil bir bölüşüm eksenine yerleştirme çabasına sahne olmaktadır. Devletin emeğin yeniden üretimi üzerinden belirlediği tercihleri ve

denetimsiz kentleşme sonucu, bu dönem kent hukukunda istisna; bir meşrulaştırma ve hukuk alanını genişletme aracı olmuştur.

Kentlerde denetim eksikliği döneminin ardından, üretimden çekilen sermaye kent mekanına ilgi göstermeye başlamış ve yeni bir döneme geçilmiştir. Kentsel toprakta yaşanan değişim ise istisnaların özelleştirme kaynaklı alanlarda tanımlanacağı yeni bir dönemi işaret etmektedir. Kapitalizmin kendi yaşadığı dönüşüm ve küreselleşme sürecinin Türkiye’de kentsel mekanda ortaya koyduğu paradigma değişimi sonucunda, kentsel rant ve mülkiyet ilişkileri ile devletin müdahale biçimleri değişirken; kent hukukunda istisnalar da başka bir tanıma kavuşmuştur. Bu anlamda kent hukukunda istisnayı belirleyen tercih, sermayenin yeniden üretimi olurken özelleştirmeci mantık kent hukukuna içselleştirilmiştir. Neo liberal birikim ile temel ekonomik değişimler sonucu, üretim alanından çekilen sermayenin bu dönemde yöneldiği adres; yüksek değerlenme oranıyla kentsel rant ve devletin terk ettiği hizmet alanları olmuştur. Devletin bu alanları özelleştirmesi ya da sermayenin ilgisini cezbedecek biçimde geliştirmesi ile Türkiye kentleşme tarihinde sermayenin kentleşmesi dönemi başlamış ve neo liberal yeniden yapılanma sürecinde istisna olanı, egemen tercih doğrultusunda sermayenin yeni birikim rejimi belirlemiştir.

Özelleştirme politikalarının biçimlendirdiği bu dönem sonrasında, küresel sisteme tam adapte olmayı amaçlayan ve neo liberal politikaları kentsel mekana aktaran yeni dönemde ise egemen ve istisnanın anlamı tamamen değişmekte ve yeniden yazılmaktadır. Bu anlamda Türkiye kentleşmesinde kent hukukunun ortaya çıkmasından bugüne kadar var olan kentsel mekana ait hukuk düzenlemeleri ve istisnalar dışında yeni bir tanım ortaya çıkmıştır. Bugüne kadar kent hukuku, bir taraftan dönemin hakim ekonomik birikim rejimi doğrultusunda krizler ile baş etmek üzere egemen tarafından çıkarılan istisna hükümler, bir diğer taraftan kentsel mekana ait yaşamı ve sağlıklı bir kent çevresi oluşturma gereğini karşılayan hukuk normları ile oluşmuştur. Söz konusu kent hukukundaki ikilik içerisinde, istisnalar ile dönemin gereği olan hukuk dışılık hukuk alanına taşınırken; her zaman varlığını koruyan normal hukuk düzeni içindeki kentsel mekana ait hukuk normları, istisnaların ilgisi dışındaki alanları düzenlemektedir. Böylece her dönem egemen, karar alma yetkisi ile istisnaları belirlemekte ve tercihleri doğrultusunda kentsel mekana yön vermektedir. Aynı zamanda da, devletin düzenleyici kurumları ile kentsel mekanda

anayasal görevi olan sağlıklı kentsel mekanlar yaratma görevini yerine getirmektedir. Egemen her dönem içinde bir tarafı ile istisna olan nomosu, bir tarafı ile de kural olan normu kent hukuku içinde korumaktadır. Böylece egemenin kent hukukunda düzenleyici olan norm ve seçkinleştiren istisnayı birlikte uygulaması, kentsel mekanda düzenleyici işlevini sürdürmesini sağlamakta ve kentsel çelişkileri hafifletmektedir.

Bugünü belirleyen son dönemde ise istisnanın biçimi ve egemenin tercihleri, neo liberalizme tam adapte olmaya çalışılan yeni bir dönemi ifade etmektedir. Devletin rolünün yeniden belirlendiği bu dönem, kent hukukunda istisnaların da anlamını değiştirmiştir. Kentsel rantların belirleyici bir özellik kazandığı yeni yaklaşım sonucu özelleşme eğilimi hızlanarak devam ederken, devletin kent mekanı üzerinde üstlendiği fonksiyonlar yenilenerek tekrar kurgulanmıştır. Büyük kentlerde kamuya ait olan mülklerin ayrıcalıklı imar haklarıyla satışları, kentsel dönüşüm ile yeni kentsel arsaların yaratılması ve doğal alanlar ile yapı yasaklı alanların yapılaşmaya açılması gibi; kentsel rant yaratma temelli politikalar ile kent hukuku yeniden şekillenmektedir. Kent planlamanın bir ayrıcalık belirtme aracı olarak ön plana çıktığı bu döneme, kent hukukundaki istisna kanunların sınırlarını çizdiği istisna mekanlar damga vurmaktadır. Ayrıcalıkların belirleyici olduğu bu dönemde kentsel rantların bölüşüm biçimleri de ayrıcalıklarla belirlenmekte, kentsel rant tekeller elinde birikirken; kentsel toprak üzerinde toplumsal eşitsizlikleri arttıran istisna mekan daha da genişlemektedir. Dolayısıyla kentsel mekana ait hukuksal düzenlemeler ve kurumsal yapıda yaşanan değişimler ile istisna mekanlar, Türkiye kentleri için yeni bir dönemi işaret etmektedir.

Bu nedenle bugün kentlerde kentsel dönüşüm projeleri, kamu mülklerinin devri, mülkiyetin el değiştirmesi ve korunan alanların işgali şeklinde kendini gösteren bu süreç ve onun altında yatan hukuksal ve siyasal tercihler kentsel mekanı yeniden tanımlanmaktadır. Egemen tarafından yaratılan istisna mekanlar ile Türkiye’de kent hukukuna hakim olan, karşılaşılan mecburi ya da önlenemeyen durumların meşrulaştırılması şeklindeki istisna hali tanımı; değişim göstermiş, mülkiyet ve bölüşüm ilişkileri temeline taşınmıştır. Böylece egemen tarafından hukuk dışılığı ifade eden istisna hükümler ile hukukiliğini koruyan meri düzenlemelerin geçerli olduğu, hukukun eşinde kalan melez bir mekanı; “istisna mekanı” ortaya koymuştur.

Kentte hukuk düzenini egemen istisna olarak kendi belirleyiciliğinde yeniden yazan iktidar, hukuk alanı içinde olan ile onun dışladığı istisna arasında yeni bir ilişki kurmuş, bu şekilde hukukun eşiğinde konumlanan kentte kendi varlığını sürdürmüştür. Kentsel mekana müdahaleleri ile biçim veren, kentteki bölüşüm ilişkilerini düzenleyen ve bu tercihleri ile müdahale eden egemen, kentsel mekanın nomosunu yeniden şekillendirirken; bu doğrultuda çizdiği sınırlar ile kent toprağı üzerinde hukukun eşiğindeki istisnayı yerleştirmiştir. Kent mekanı hukuk zemininde iç ve dış arasında bir eşiğe yerleşirken, yeni konumu ile egemen tercihlerin belirleyiciliğinde siyasal bir alan haline gelmiş ve böylece kentteki yeni müdahale biçimleri ve kurumların yeni görevleri ile iktidar, kendine yeni bir egemenlik alanı açmıştır.

Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve Özelleştirme İdaresi örneklerinde gördüğümüz gibi, kendisi hukuk düzenine bağlı olmayan, ayrıcalıklı bir konum alan kurumlar; egemenin istisnayı kent hukukuna içselleştirmesini sağlamakta ve istisnanın kentsel mekanda uygulayıcısı olmaktadır. Bu şekilde kurumlar aracılığıyla egemenin tercihleri kentsel mekanda uygulamaya konmakta ve kentsel politika yeniden şekillenmektedir. Egemenin yeniden şekil verdiği ve uygulama alanında yetkilerini istisnalar ile genişlettiği kurumların işlevleri, istisnayı mekansallaştıran ve sınırlarını çizen uygulamaları gerçekleştirmek ve kentsel rantın paylaşımını şekillendirmektir. Kriz sonucu ortaya atılan olağanüstü hal durumu ve onun uzantısı istisna hükümler sonrası, uygulama ve meşrulaştırma konusunda görev alan bu kurumlar, kentsel dönüşüm ve kamu mülklerinin satışı örneklerinde görüldüğü üzere, kentsel mekanda istisnaların da sınırlarını çizmektedir.

Görüldüğü üzere egemen tercihler doğrultusunda müdahale biçimlerini belirleyen ve uygulayan kurumlar, kamu adına üstlendikleri düzenleyici işlevleri ile sermayenin el koyacağı rantı ortaya çıkarma görevini üstlenmektedir. Kent hukuku içinde görev ve yetkileri istisna hükümlerle donatılan kurumlar, kar amaçlı bir işletme şeklinde yönetilirken; özellikle Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve Özelleştirme İdaresi bu dönemde elde ettikleri sınırsız yetkilerle kentsel topraktaki bölüşüm ilişkilerine de egemen adına yön vermektedir. Devletin kamusal fonksiyonlarını yerine getirmek üzere üstlendikleri düzenleyici rolleri ile sermaye birikimini garanti altına

almaktadırlar. Söz konusu kurumlar aracılığıyla devlet tarafından kent merkezinde mevcut olan konut alanları ve kamu mülkiyetindeki topraklar kentsel arsalarla dönüştürülerek, kentsel rantta el koymanın koşulları yaratılırken; istisna mekanın sınırlarını çizen müdahalelerin hukuksal zemini de hazırlanmaktadır. Böylece egemen istisnalar ile görev ve yetkileri ayrıcalıklı hale gelen kurumlar aracılığıyla kent planlama işlevini kullanarak, kamu mülkü kentsel toprağın özelleşmesi ve mevcut işgalli alanların boşaltılması yolu ile oluşan mutlak rantta ek olarak; topraktaki yapılaşma hakkını arttırıp, farklılık rantı yaratmakta ve çift karakterli bu rantı sermayeye aktarmaktadır.

Egemenin izlerini kentsel mekana istisnalar ile yerleştirmesinin yolunu açan istisna mekanın haritalanması, egemen tercihlerin kenti biçimlendirmesinin de yolunu döşemektedir. Bir yöntem olarak kentsel mekanda maddileşen istisna mekanı algılama isteği, bu şeklide egemenin deşifre edilmesini sağlamaktadır. Çalışmada ele aldığımız örneklerde ortaya koyduğumuz gibi, kentsel mekanda egemen tarafından istisna mekanın sınırları çizildikçe, istisna hükümlerle müdahale biçimleri de gözler önüne serilmektedir. Kentsel mekanda egemeni istisna olanla deşifre etmek ve egemenin kurduğu nomos ile istisnayı mekansallaştırmasını anlamak üzere yapılan tartışmada; bu amaçla kent hukukundaki istisna hükümler ve istisna mekana dönüşen kent, örneklerle ele alınmaktadır. Ayrıca anayasal ve yasal tüm hukukun geçersiz olduğu, tamamen istisnalaşan bir mekan olan kamp ile kentteki istisna mekan arasındaki fark kavramsallaştırılmaktadır. Böylece istisna temelinde siyasi bir eylem olarak oluşan ve bu şekliyle egemenin yerleşmesini işaret eden nomosun mekanı ve kurucu gücün oluşturduğu düzenin yeniden üretim biçimi anlaşılabilir kılınmaktadır. Kentte kurucu güç olarak egemenin istisna kurumlar aracılığıyla düzenlediği mekânsal ilişkiler ve faaliyetler sonucunda kentsel mekan, istisnanın belirleyeceğinde biçimlenirken; neo liberal devlet, öncelikli tercihleri gereği değer yaratmak ve ona el koymak üzere yaratılan düşman karşısında şiddet tekeline kullanarak mülkiyet ve piyasa ilişkilerinin varlığını korumaktadır. Devletin meşru şiddet tekeline dayanarak koruduğu ekonomik ilişkiler, piyasa ekseninde belirlenen siyasal tercihle onun ürünü istisna sonucunda belirlenirken; kentteki dost/düşman ikiliğinde şiddet, kendini istisna mekandaki hukuk dışılık ile göstermektedir. Böylece istisna mekanın haritalanması, yeni bir nomosu ortaya koyarken; hukukun eşiğinde

yeni bir kent hukukunu da tanımlamaktadır. Egemenin ekonomik ilişkiler sonucu kurduğu yeni nomos, kentte kendini bir çok benzer istisna hükmün uygulamaları içinden örnekleyerek yer verdiğimiz; riskli alanlarda, kruvaziyer limanlarda, orman alanlarında ve kamu mülkü kentsel toprakta açık biçimde göstermektedir.

İstisna mekanları olağanüstü hal ilanından istisnanın düzenlenmesine ve uygulanmasına bir süreç halinde izlediğimiz örneklerde görüldüğü gibi, kentsel mekanda her kriz bir istisna fırsatına dönüşmektedir. Deprem tehdidi karşısında kentsel dönüşüm uygulamalarını kolaylaştırmak söylemi ile riskli alanlar ortaya çıkarken, kamu mülkleri ise kaynak yaratmak ve mevcut problemleri çözmek söylemi ile planlama faaliyeti sonucunda satışa çıkarılmaktadır. Çalışmada yer verdiğimiz biçimi ile planlama, kent hukukunun istisnalarla yenilendiği bu süreçte kentte sermaye birikimini kolaylaştırırken; ilgi alanı, kent bütününden parçalara doğru daraltılmaktadır. Diğer taraftan kent planlama yanında, risk ve kriz tanımları da yeni bir işlev kazanmakta ve kent hukukunun eşiğindeki istisna mekanlarda, istisna hükümlerin belirlediği ayrıcalıklar üzerinden, kentsel rantların bölüşümünü şekillendirmektedir.

Egemen bu amaçla mevcut hukuk düzeninde müdahalenin hukuk sınırları dışına çıkarılamadığı ve gerçekleştirilemediği alanlarda, riskli alan vb. tanımlar ile müdahaleyi olanaklı hale getirmiştir. Öncelikle tüm örnek olaylarda görüldüğü üzere, ister mevcutta meskun olan yerleşim alanlarında ilan edilen riskli alanlar (6306 Sayılı Kanun ile), ister yapı yasaklı kıyı alanları (3621 Sayılı Kanun 6. Maddesi ile), ister korunması gerekli orman alanları (6292 sayılı 2/B Kanunu ile) ya da kamu mülkü araziler (5793 sayılı torba kanun ve benzerleri ile) olsun; tümünde olağanüstü hal koşulları tanımlanmakta ve bu koşullar istisnalarla yasa zoruna bağlanmaktadır. Olağanüstü halin tanımı ile egemen bu alanlarda karşılaşılan krizden çıkış yolu olarak, belirginleştirilen düşman ile etkin bir savaşa başlamanın yolunun istisnalardan geçtiği söylemini kullanmakta ve normal koşullarda kabul edilemeyecek hukuk düzenlemeleri için meşru bir zemin yaratmaktadır. Bu söylem ile kentte başlatılan savaşta, risk içeren ya da tehdit olarak görülen kentsel mekanlar; yeni nomosun izinde, seferberlik hali içinde istisna mekanların sınırlarını çizmektedir.

Ancak olağanüstü hal koşullarında ortaya konabilecek nomosun gerektirdiği düzenlemeler, kriz halinde tanımlanan düşman ile uygulanabileceğinden; egemen görüldüğü üzere, ilk olarak krizi tanımlamış, ardından düşman ile savaşta kullanılacak mevcut yasal düzen dışındakini anlatan istisnaları kurgulamış ve kentsel mekanda istisnalarla çizdiği sınırlarla istisna mekanı haritalamıştır. Bu çerçeveden örnek olaylara baktığımızda egemen, kentlerde deprem adlı düşmanı temizlemek üzere riskli alanları belirlemiş; kıyı alanlarında, ormanlarda ve kamu mülkü kentsel toprakta kamuya kaynak yaratmak ve kentsel mekanı yeniden düzenlemek söylemi ile planlama işlevini kullanarak bu alanları kent bütünden ayırmıştır. Sonuç olarak egemen devlet tarafından kentsel mekan bütününden farklılaştırılan bu alanların yeni anlamaları, istisnalaşan mekanı sınırlarken; istisnalarla yaratılan kentsel mekana ait yeni nomosu da gözler önüne sermiştir.

Bu anlamda egemenin değişen müdahale biçimleri ve yeni hukuk düzeni ile ortaya çıkan istisna mekanlar, kentsel dönüşüm, planlama ve mülkiyet kavramları üzerinden uygulamada da kendini açık etmiştir. Böylece Türkiye kentlerindeki mülkiyet ve rant öncelikli olağanüstü hal ilanının belirlediği istisnalar, örnekler üzerinden tanımlı bir hal almıştır. Mülkiyetin el değiştirmesiyle mekanın yeniden üretimi ve kentsel rantın paylaşımı, kriz koşullarını ve egemenin kentteki tercihlerini de belirleyerek yeni kent hukukunu şekillendirmiş ve egemenin kentte belirlediği olağanüstü hal ve istisna hükümler ile hedeflendiği şekilde, kentsel mekandaki yeni nomos yaratılmıştır. Yeni kent düzenin temelinde yer alan nomosta, istisnaya karar veren egemenin tercihi olarak, kentsel mekanın mülkiyet yapısı yeniden belirlenmekte ve böylece sermayenin kentsel ranta el atmasını ve bölüşümünü kolaylaştırma çabası öne çıkmaktadır. İstisna mekanlar bu şekilde yeniden bölüşümün tanımlandığı ve hukukun seçkinleştirici bir misyon üstlendiği kentte ayrıcalıklı olanı, bir kez daha tanımlamaktadır.

Devletin kentsel mekanda kamusalılığı değişim değerine çeviren özelleştirmeci yaklaşımı; kamusal yararın özel yarara, kullanım değerinin değişim değerine dönüştürülmesine yol açmaktadır. Kentsel mekan sermayenin kentleşmesi ile üretimden tüketime yönelirken, kentsel faaliyetler rant sağlayan değişim değerine odaklanmakta ve kentsel mekan kentsel rantlarla ifade bulan bir yaşam alanı haline

gelmektedir. Egemenin karar alma temelli istisna hukuk düzenlemeleri, kentte yaşam alanlarını mülkiyeti paylaşanlar ve değişim değerini ödeyebilenlere terk edilmektedir. Kentsel mekanda yaşanması beklenen eşitsizlikleri engellemesi, değer yaratamayan sınıfları koruması beklenirken; egemen düzenleyici fonksiyonu ile sermaye kesiminden yana taraf olmaktadır. İstisnalar üzerine kurgulanan kent hukuku, sermaye ve toplumun kesişme noktasında düzenleyici olması beklenen egemen olarak devletin, sosyal iyileştirici politikaları terk etmesi nedeniyle ayrıştırıcı bir nesneye dönmektedir. Bu süreçte kentte kamu mülkü toprağı gasp eden sermayenin yeni hedefi, mevcutta işgal edilmiş olan kent topraklarıdır. Egemenin bu hedef için üstlendiğı misyon ise bu toprakların kentsel arsa haline gelmesini ve mülkiyet değişiminin gerçekleşme koşullarının yaratılmasını sağlamak olmuştur. Böyle bakıldığında kamu mülkünün devri, ayrıcalıklı imar hakları, kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri üzerine geliştirilen, sermayeyi ayrıcalıklı kılan istisna temelli yasal düzenlemelerin amacı, yalnızca kentsel rantların sunduğı potansiyelden yararlanmaktır.

Sonuç olarak mevcut hukuk tartışmalarının ötesinde kent hukuku sadece hukuk metinlerini ifade etmemekte, hükmün geçerli olduğı ve uygulandığı zaman ve mekan belirleyiciliğinde toplumsal ve siyasal ilişkilerin kentsel mekandaki yansımalarını da ortaya koymaktadır. Bu anlamda mevcut kent hukuku içerisinde egemen tercih ile belirlenen istisnalar karşısında; neo liberal kentleşme ve ürünü yeni kent hukukunu anlayarak eleştirisini geliştirmek ve kamunun düzenleyici işlevini yeniden üstlenmesini sağlamak, yeni bir kentsel mekan kurgusu yaratabilmenin de koşullarını oluşturmaktadır. Son dönemde devletin düzenleyici politikalarının çözünmesi ve sermayeden yana açık tavır alması, kentlerde ayrışmanın daha da derinleşmesini sağlarken; devletin kentsel mekanda yeniden uzlaştırıcı bir rol üstlenmesi gerektiğini göstermektedir. Devletin kent hukuku ve adaletle olan sorunlu ilişkisi, hukuksal düzene uygun gerçekleşen uygulamaları sorunlu hale getirirken kentsel mekanda toplumsal anlamda adaletsizlikleri de arttırmaktadır.

Hukuksal düzen içinde istisna olanın belirlediğı uygulamaların adil ve toplumsal meşruiyete sahip olduğunu söylemek neredeyse imkansız hale gelirken; uygulamaların şekil verdiği kent mekanı da bir çıkmaza girmektedir. İstisnalar ile

ortaya konan hukuk düzeni, normal hukuk düzeninde sağlanan meşruiyet zeminini yaratmaktan oldukça uzaktır. Kent hukukuna ait düzenlemelerin ve uygulama örneklerinin, meşruiyet zemininde adil olanı hiç bir zaman işaret etmeyeceği gerçeği, açık biçimde karşımızda durmaktadır. Kamu yararını gözetmesi beklenen devletin istisnadan yana taraf olduğu noktada, kamusalılık kaybedilmekte ve kentsel adaleti sağlama şansı, ortaya konan istisnalar ve normlar ile yitirilmektedir. Kentsel düzenin yeni yüzü kentsel rantlar ve mülkiyet ilişkileri ile belirginleşirken, istisnalaşan kentsel toprak üzerinde yaşanan toplumsal eşitsizlikler derinleşmekte ve sınıfların mekânsal ayrışması artmaktadır. Kentsel mekanda toplumsalı şekillendiren hukukun, her zaman adil ve meşru olacağı varsayılamayacağı gibi; onu meşruiyet zemininde toplumsalı yeniden inşa etmek üzere konumlandırmak ve istisna mekanı dönüştürmek gerektiği, bugün daha açık biçimde tespit edilmektedir. Bu nedenle, kentlerde birlikte yaşamı gün geçtikçe daha da zorlaştıran egemen ve yeni politik tercihinin karşı, istisna mekanda yeni bir toplumsal kent mücadelesinin de verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Agamben, Giorgio: **Potentialities, Collected Essays in Philosophy**, trans.by Daniel Heller- Roazen, Stanford, Stanford University Press, 1999.
- Agamben, Giorgio: **The Open, Man and Animal**, Stanford, Stanford University Press., 2003.
- Agamben, Giorgio: **İstisna Hali**, çev. Kemal Atabay, İstanbul, Otonom Yayınları, 2006.
- Agamben, Giorgio: **Olağanüstü Hal**, çev. Kemal Atakay, İstanbul, Varlık Yayınları, 2008.
- Agamben, Giorgio: **Kutsal İnsan; Egemen İktidar ve Çıplak Hayat**, çev. İsmail Türkmen, 2. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Akın, Emel: **Kentsel Gelişme ve Kentsel Rantlar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007.
- Akkanat, Salih: “Güvenlik Siyasetini Aşmak: İstisna ve Hukuk İlişkisi Üzerine Bir Tartışma”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 69 No 2, 2014, s. 279 – 307.
- Akkar, Müge: Kent Planlamasında Kamu Arazileri, **Özelleştirme ve Kamu Arazileri** içinde, der. S. Karaduman; G. Kubin, 27 – 32, ŞPO, Ankara. 1997.
- Arslan, Rıfkı: **Sosyo-Ekonomik Açından Kent**, İDMMA, İstanbul, 1980.

- Bezci, Bünyamin: **Carl Schmitt'in Politik Felsefesi, Modern Devletin Müdafası**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2006.
- Castells, Manuel: **Kent, Sınıf, İktidar**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1997.
- Çavuşoğlu, Erbatur: **Hegemonik Bir Süreç Olarak Türkiye Kentleşmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004.
- Çavuşoğlu, Erbatur: **Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Çelebi, Aykut: “Kural Dışı Durumlarda Karar Vermek; Carl Schmitt ve Walter Benjamin Üzerine Bir İnceleme”, **Defter Dergisi**, Sayı: 42, 2001, sf: 109 – 146.
- Demirağ, Dilaver: “İstisna Sürüyor” **Birikim Dergisi**, (çevrimiçi), 02.08.2008, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/244/istisna-suruyor#.WKCeobHBLq0>
- Demiray, Mehmet R.: “Schmitt’s Realist Approach To Law And The Pivotal Significance Of The Notion Of Legitimacy For An Order Of Law”, **Ankara Law Review**, Vol. 7 No. 2, 2010, pp. 109-126.
- Diken, Bülent: From Refugee Camps To Gated Communities: Biopolitics And The End Of The City, **Citizenship Studies**, 8:1, 2004, p. 83-106.
- Doğan, A. Ekber: Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu, **Praksis** içinde, 2, 2001, s. 97 - 124.
- Engels, Friedrich: **Konut Sorunu**, çev. Güneş Özduval, Sol Yayınları, Ankara, 1992.

- Erdost, M. İlhan: **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Mülkiyet İlişkileri**, Onur Yayınları, Ankara, 2005.
- G. Kaya, Funda: **Carl Schmitt ve Leo Strauss'ta "Politik Olan" Kavramı**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009.
- Geray, Cevat: İmar Kanunu'nun Hazırlık Safhaları, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 12 – 3, 1957, s. 73 - 89.
- Güler, Birgül Ayman: Küreselleşme Döneminde Yerel Yönetimler, **Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri** içinde, 133 – 164, İstanbul, WALD, 1998.
- Harvey, David: **Postmodernliğin Durumu**, İstanbul, Metis, 1997.
- Harvey, David: **The Limits Of Capital**, London, Verso, 1999.
- Harvey, David: **Sosyal Adalet ve Şehir**, İstanbul, Metis, 2003.
- Hegel, G.W. Friedrich: **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1991.
- İBB: 22.02.2011 tasdik tarihli 1/1000 ölçekli Fikirtepe ve Çevresi Uygulama İmar Planı Raporu, yayınlanmamış plan raporu, 2011.
- İslamoğlu, H.; Keyder, Ç.: Osmanlı Tarihi Nasıl yazılmalı? Bir Öneri, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 1, Bahar 1977, sf. 49-80.
- İslamoğlu, Huricihan: "Yeni Düzenlemeler ve Ekonomi Politik: IMF Kaynaklı Kurumsal Reformlar ve Tütün Yasası" **Birikim Dergisi**, Haziran 2002.

- Jakobson, A., J.; Schlink, B.: **Weimer A Jurisprudence Of Crisis**, trans. Belinda Cooper, Berkeley CA, USA, University of California Press, 2002.
- Kahraman, Tayfun: İstanbul Kentinde Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Planlama Süreçleri, **Planlama Dergisi**, 06/2, 2006, 93 – 103.
- Kahraman, Tayfun: “İmar Uygulamalarında Gizli Yolsuzluk: Ayrıcalıklı Özelleştirmeler ve Kentsel Rant”, **İş Ahlakı Dergisi**, sayı: 6, Kasım 2010, Sf: 61-80.
- Kahraman, Tayfun: “Kent Hukukunun Yeni Yüzü: Düzenleyici Devletten Seçkinleştirici Devlete”, **İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali** içinde, Ed: Ayşe Çavdar, Pelin Tan, İstanbul, Sel Yayınları, 2013, Sf: 17-50.
- Kara, Engin: **Türkiye’de 2B Arazileri Gerçeği**, www.enginkara.av.tr, (çevrimiçi), 2016.
- Kardeş, M. Ertan: **Schmitt’le Birlikte Schmitt’e Karşı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Kasımoğlu, İlhan: **Kent Hukukunun Akademik Alan İçerisindeki Yeri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD, Kent Hukuku Dersi Ödev Çalışması, Yayınlanmamış Eser, İstanbul, 2003.
- Kaya, Funda Gürsoy: **Carl Schmitt ve Leo Strauss'ta 'Politik Olan' Kavramı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009.
- Keleş, Ruşen: Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Konut Politikası, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** içinde, 23 - 3, 1968, s. 1 - 28.

- Keleş, Ruşen: **Kentbilim İlkeleri**, Ankara, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1976.
- Keleş, Ruşen: Dar Gelirli Kentliler İçin Bir Konut Edindirme Yöntemi – Evini Yapana Yardım **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** içinde, 43 - 1, 1984, s. 81 - 112.
- Keleş, Ruşen: **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge, 2002.
- Keskinok, H. Çağatay: **Kentleşme Siyasaları**, Kaynak Yayınları, Ankara, 2006..
- Keskinok, H. Çağatay: Kenti Tüketmek Üzerine, **Mimarist** içinde, Güz 2009, 33, 2009, 74 – 77.
- Keyder, Çağlar: “İstanbul’u Nasıl Satmalı?”, **İstanbul Dergisi**, 3, 1992, s. 80 – 85.
- Keyder, Çağlar: “Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına”, **İstanbul: Küresel İle Yerel Arasında** içinde, der. Çağlar Keyder, Metis, İstanbul. 2000, s. 171 – 191.
- Keyder, Çağlar: **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, 17. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Kishik, David: “Paragraphs on Modern Cities”, in **Giorgio Agamben Legal, Political and Philosophical Perspectives**, ed. Tom Frost, Routledge , New York, USA, 2013, 8. Section, p.162-172.
- Koçak, Hakan: “Türkiye’de işçi Sınıfı oluşumunun Sessiz Yılları: 1950’ler”, **Toplum ve Bilim**, 113, İstanbul, 2008, s. 90 – 126.

- Kurtuluş, Hatice: İstanbul'da Kapalı Yerleşmeler: Beykoz Konakları Örneği, **İstanbul'da Kentsel Ayırışma** içinde, edt. Hatice Kurtuluş, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005.
- Lefebvre, Henri: **Survival of Capitalism**, Londra, Alison and Busby, 1976.
- Lefebvre, Henri: **The Production of Space**, trans. Donald Nicholson, Oxford, Blackwell, 1991.
- Lefebvre, Henri: **Mekanın Üretimi**, İstanbul, Sel Yayıncılık, çev. Işık Ergüden, 2014.
- Lipietz, Alain: A Marxist Approach to Urban Ground Rent, in **Land Rent, Housing and Urban Planning A European Perspective**, edt. Michael Ball, London, Croom Helm, 1985.
- Marx, Karl: **1844 El Yazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe**, çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları, 1976.
- Marx, Karl: **Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi**, Ankara, Sol Yayınları, 1997.
- Marx, Karl: **Ücret, Fiyat ve Kar**, çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, 1999.
- Marx, Karl: **Kapital I**, çev. Alattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 2003a.
- Marx, Karl: **Kapital II**, çev. Alattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 2003b.
- Marx, Karl: **Kapital III**, çev. Alattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 2003c.

- MacLeod, G.; Jones, M.: “Renewing Urban Politics”, **Urban Studies**, 48 (12), 2443 – 2472, <http://usj.sagepub.com>, 2011.
- McCormick, John P.: **Carl Schmitt’s Critique Of Liberalism**, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1997.
- Moore Jr., Barrington: **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, çev. Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel, 3. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2012.
- Nawratek, Krzysztof: An Urban Partisan: Carl Schmitt's and Jacob Taubes’ Guide For Urban Revolution, **Journal of Architecture and Urbanism**, 38:1, 2014, 3-10.
- Negri, A.; Hardt, M.: **Ortak Zenginlik**, çev. Efla – Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Neocleous, Mark: **Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Teorisinin Eleştirel Teorisi**, çev. A. Bekmen, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Purkis, Sema: Turizm ile Kalkınmada Enformel Emek Kullanımı: Marmaris Örneği, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Ankara, Sayı: 19 (69), 2008, s. 107 – 126.
- Ricardo, David: **Ekonomi Politüğün ve Vergilendirmenin İlkeleri**, çev. Tayfun Ertan, İstanbul, Belge Yayınları, 1997.
- Ortaylı, İlber: **Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)**, Ankara, TODAİE, 1974.
- Ortaylı, İlber: **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, 4. Basım, Ankara, 2012.
- Özcan, Ümit: **İmar Mevzuatının ve Kentsel Toprak Mülkiyetinin İrdelenmesi**, Ankara, TODAİE, 2000.

- Özden, Pelin Pınar: **Kentsel Yenileme**, Ankara, İmge Kitabevi, 2. Bs., 2016.
- Özenç, Berke: **Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Rowan, Rory: “A new nomos of post-nomos? Multipolarity, space and constituent power”, in **Spatiality, Sovereignty And Carl Schmitt: Geographies Of The Nomos**, ed. Stephen Legg, Routledge, London, UK, 2011.
- Sancar, Mithat: “Yasallık ve Meşruluk Geriliminde Hukuk Devleti”, **Birikim Dergisi**, sayı: 116, Aralık 1998, sf: 36 – 44.
- Sassen, Saskia: **Cities in a World Economy**, Los Angeles, USA, 4. bs., SAGE Publications, 2012.
- Schmitt, Carl: “The Plight of European Jurisprudence” trans. G.L. Ulmen, **Telos** 83, 1990, sf 35-70.
- Schmitt, Carl: “Somut ve Çağa Bağlı Bir Kavram Olarak Devlet”, Cemal Bali Akal (der.) **Devlet Kuramı** içinde, Dost Yayınları, Ankara, 2000, 245-254.
- Schmitt, Carl: **On The Three Types Of Juristic Thought**, trans. Joseph W. Bendersky, Westport, Connecticut, USA, Praeger Publishers, 2004.
- Schmitt, Carl: **The Nomos Of The Earth, In The International Law Of The Jus Publicum Europaeum**, trans. G.L. Ulmen, New York, USA, Telos Press Publishing, 2006.
- Schmitt, Carl: **Legality And Legitimacy**, trans. Jeffrey Seitzer, Durham, NC, USA, Duke University Press, 2007.

- Schmitt, Carl: “Liberal Hukuk Devletinin İlkeleri ve Hukuk Devletinde Kanun Kavramı”, Çev. Bilal Canatan, **Hukuk Devleti, Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal** içinde, Editörler: Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük, Adres Yayınları, 2008, sf. 119-148.
- Schmitt, Carl: **Siyasi İlahiyat**, çev. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2010.
- Schmitt, Carl: **Parlamentar Demokrasinin Krizi**, çev. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2010b.
- Schmitt, Carl: **Siyasal Kavramı**, çev. Ece Göztepe, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2014.
- Schmitt, Carl: **Dictatorship**, çev. Michael Hielzl, Graham Ward, Cambridge, UK, Polity Press, 2014b.
- Selik, Mehmet: **Marksist Değer Teorisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet: **Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2010.
- Smith, Adam: **Ulusların Zenginliği**, çev. Ayşe Yunus – Mehmet Bakırcı, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2001.
- Şahin, Cenk Yaşar: “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’a Yönelik Bazı Eleştiriler” **“Kentsel Dönüşüm Hukuku** içinde, Editörler: Melikşah Yasin, Cenk Şahin, 2. bs., İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2015, 63-118.
- Şengül, H. Tarık: Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı, **Praksis** içinde, 2, Ankara, sf. 9-31, 2001.

- Şengül, H. Tarık: **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, İstanbul, WALD, 2003.
- Şenyapılı, Tansı: **Ankara Kentinde Gecekondü Gelişimi**, Ankara, Kent Koop, 1985.
- ŞPO: 27.12.2006 tt'li Beşiktaş – Ortaköy, 30 Ada, 157 Parsel 1 / 5000 ölçekli Koruma amaçlı Nazım İmar Planı Değişikliği'nin iptali istemli dava metni, www.spoist.org, 2007.
- ŞPO: **Eğrisiyle Doğrusuyla Galataport**, TMMOB Şehir Plancıları Odası, İstanbul, 2008.
- ŞPO: **Büyükşehir Belediyesi Kanunu Değişikliği Değerlendirme Raporu**, (çevrimiçi), http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=4451#.WL4Xr7HBJ-U, 2012.
- ŞPO: 22.10.2012 tt'li İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Salıpazarı Kurvaziyer Liman Alanına İlişkin 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı dava metni, www.spoist.org, 2013.
- ŞPO: 02.08.2013 tt'li İstanbul Kadıköy İlçesi Fikirtepe ve Çevresi 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve İstanbul Kadıköy İlçesi Fikirtepe ve Çevresi 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı dava metni, www.spoist.org, 2013.
- Tekeli, İlhan: **Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Tekeli, İlhan: **Türkiyenin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,

2011.

- Tezel, Yahya S.: **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2015.
- TMMOB: Üretim Ekonomisinden Rant Ekonomisine Kamu Arazilerinin Özelleştirilmesi, 1996, www.tmmob.gov.tr.
- TMMOB Mimarlar Odası: **Kent Toprakları Sorunu**, Gün Matbaası, İstanbul, 1973.
- Turan, Menaf: **Türkiye’de Kentsel Rant**, Ankara, Tan Kitabevi, 2009.
- T.C.Başbakanlık: Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Mevzuat Bilgi Sistemi (çevrimiçi), www.mevzuat.org.tr, 05.03.2017.
- Üstüner, Yılmaz: “Kamu Yönetimi Kuramı ve Kamu İşletmeciliği Okulu” **Türkiye’de Kamu Yönetimi** içinde, Editörler: Burhan Aykaç, Şenol Durgun, Hüseyin Yayman, 2. bs., Ankara, Nobel Yayınları, 2012, 387-406.
- Yardımcı, Sibel: “1 Mayıs, Egemenlik ve Olağanüstü Hal” **Birikim Dergisi**, 24.05.2008, (Çevrimiçi), <http://www.birikimdergisi.com/guncel/1-mayis-egemenlik-ve-olaganustu-hal>
- Yasin, Melikşah: “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına İlişkin Temel İlkeler”, **Kentsel Dönüşüm Hukuku** içinde, Editörler: Melikşah Yasin, Cenk Şahin, 2. bs., İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2015, 1-16.

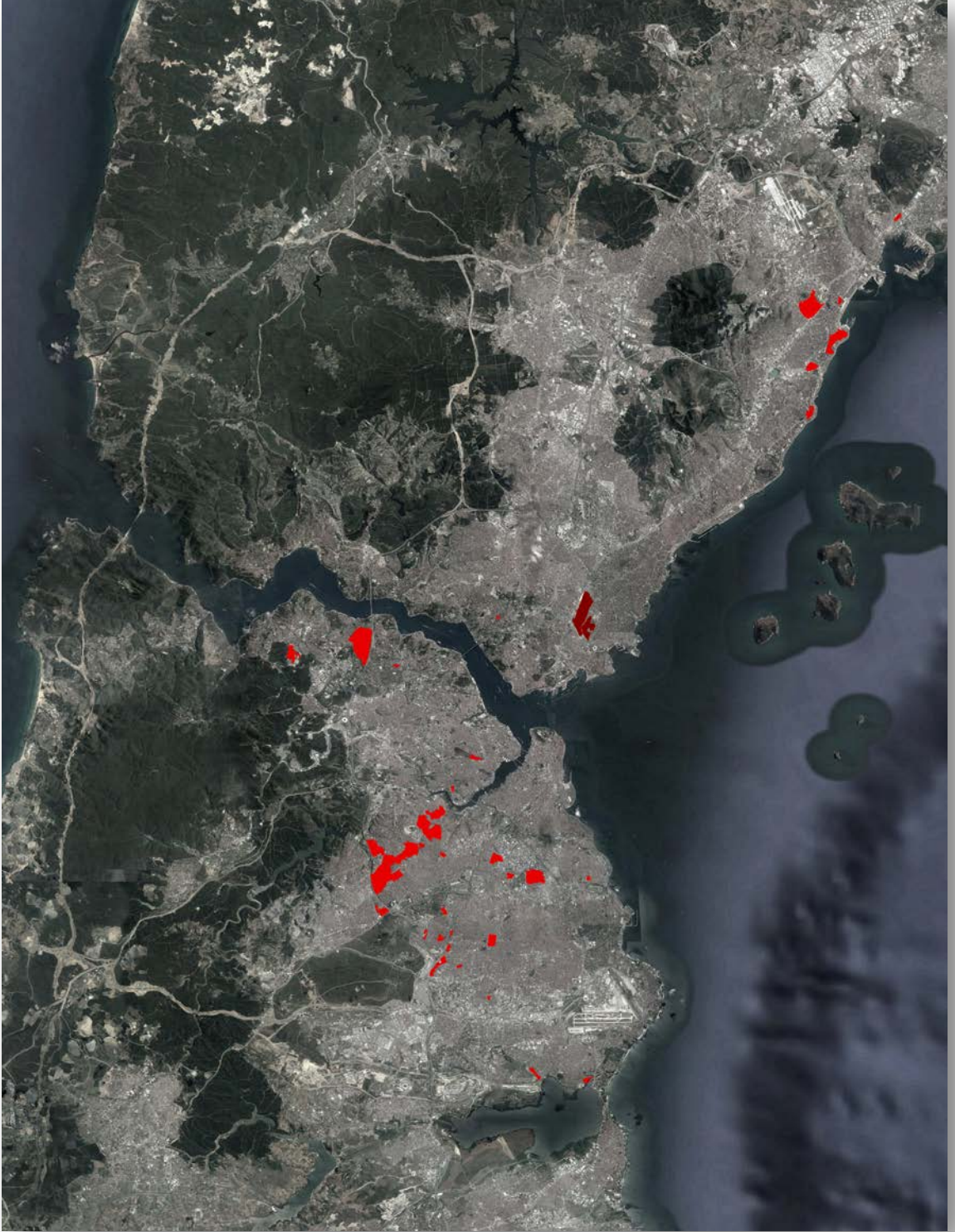
- Yavuz, Fehmi: Cumhuriyet Dönemi Ankara'sının İmarında Birinci Merhale, **1923 – 1938 ve Arsa Meselesi**, 4 – 1, 282 – 297, 1950.
- Yavuz, Fehmi: İstanbul'un İmar ve Arsa Politikası, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 13 – 1, 89 – 108, 1958.
- Yavuz, Fehmi: **Kentsel Topraklar**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1980.
- Yavuz, F; Geray, C; Keleş, R: **Şehircilik Sorunlar - Uygulama ve Politika**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1978.
- Yılmaz, Nihat: “Weimar Dönemi ve Öncesinde Meydana Gelen Siyasi Çekişmeler ve Ekonomik Krizlerin Alman Sosyal Demokrat Partisi Bağlamında Genel Bir Değerlendirmesi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: XV, Sayı 1, 2013, sf 73 - 87.
- Zeybekoğlu, A.Emre: **Carl Schmitt'in 20 YY Devlet ve Siyaset Kuramına Katkısı**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009.
- Gazete Haberleri:**
- Milliyet Gazetesi: “Deprem Nasıra Bastı Artık Ruhsat Değil Denetim Olacak”, 03.11.2011, (çevrimiçi), <http://m.milliyet.com.tr/deprem-nasira-basti-artik-ruhsat-degil-denetim-olacak-ekonomi-1458625/>, 23.01.2017.

Hürriyet Gazetesi: “Afet Yasasına Takoz Koymayın”, 03.03.2012, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/afet-yasasi-na-takoz-koymayin-20045550>, 23.01.2017.

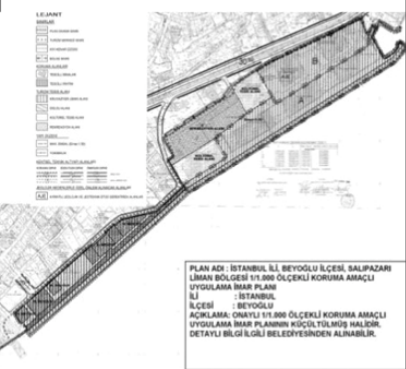
Yeni Şafak Gazetesi: “Biz Kefenimizle Bu Yola Çıktık”, 12.03.2007, (çevrimiçi), <http://www.yenisafak.com/politika/biz-kefenimizle-bu-yola-ciktik-34431> , 08.02.2017.

Hürriyet Gazetesi: “Galataport İhalesi Doğuş’un”, 16.05.2013, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/galataport-ihalesi-dogusun-23299621>, 20.02.2017.

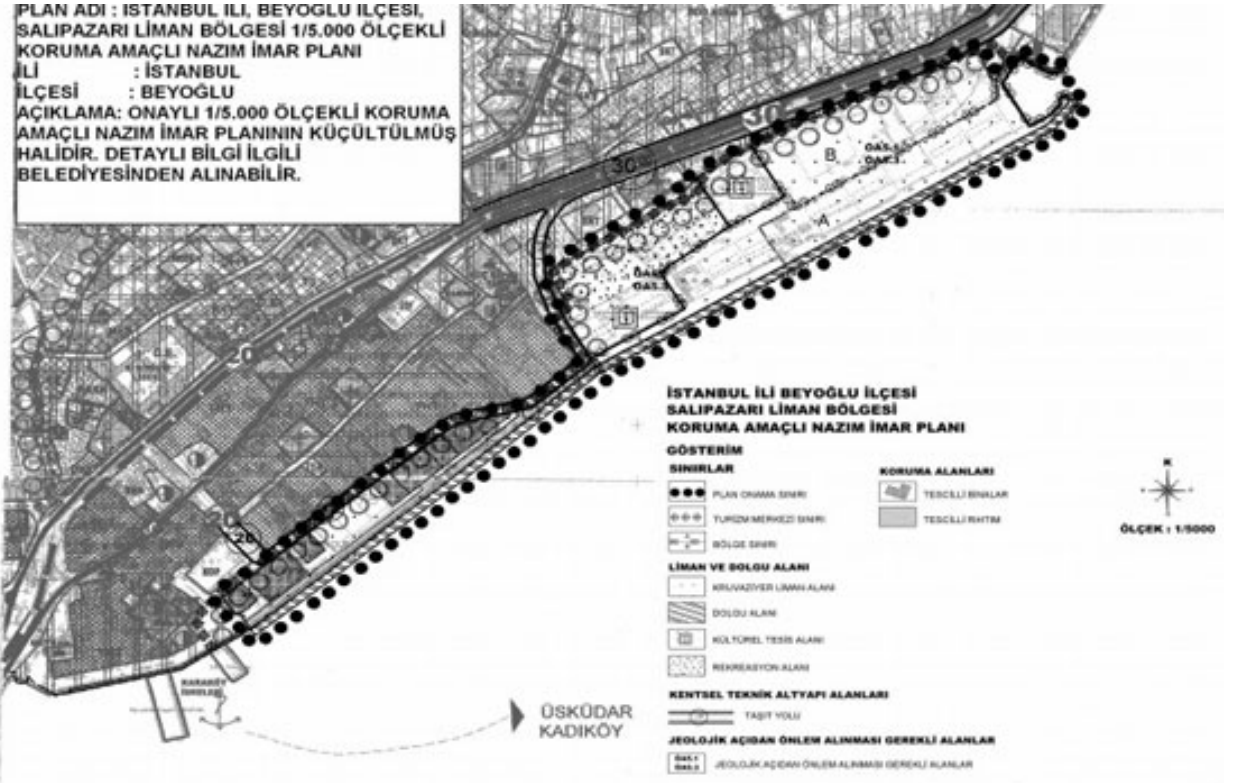
EKLER

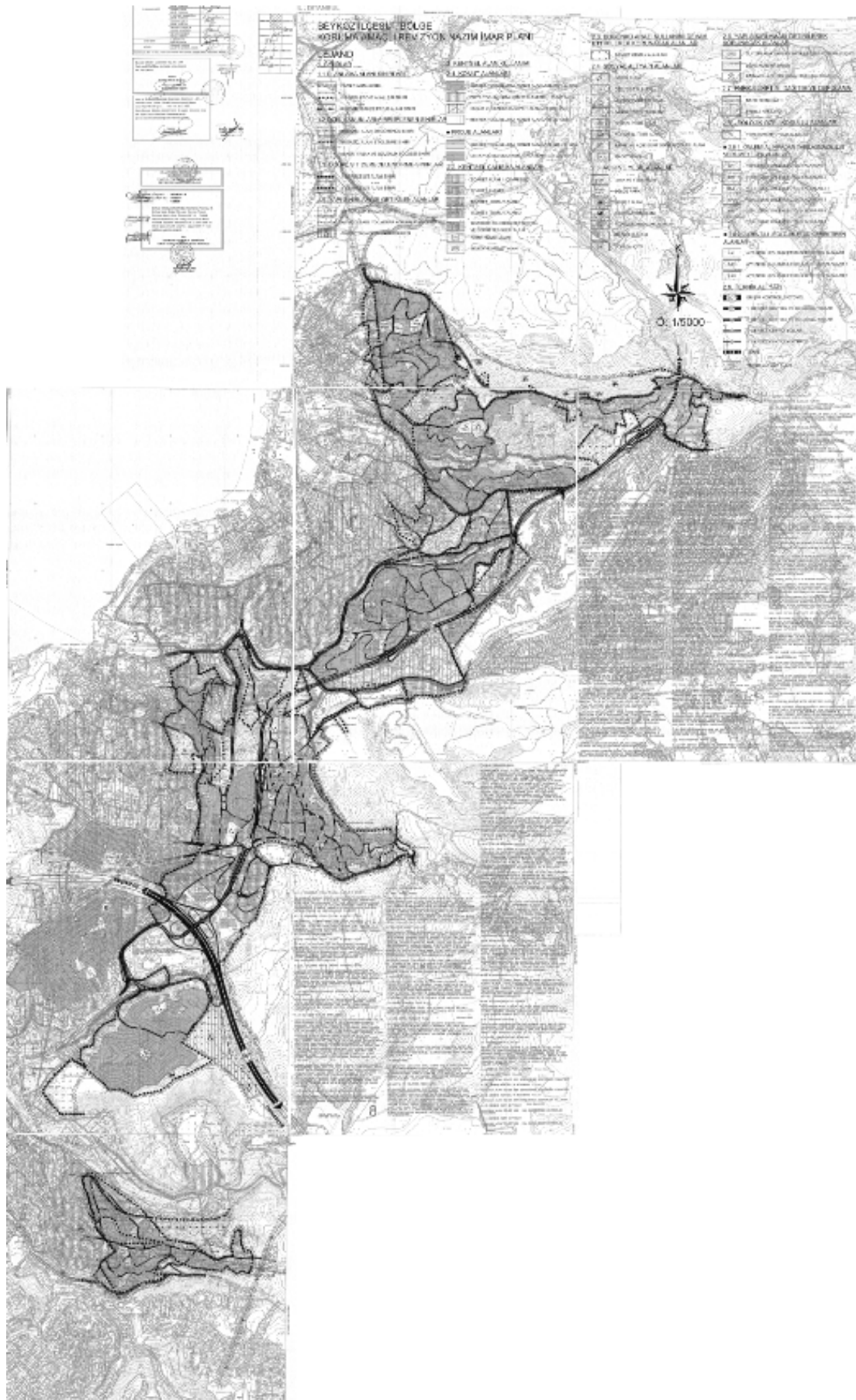
Ek 1) İstanbul’da Riskli Alanlar

PROJE ADI		ADA	PARSEL	PLANI ONAYAN KURUM				
SALI PAZARI LİMANI / GALATAPORT		78	2,3,4,5,6,7,8	ÖZELLEŞTİRME İDARESİ				
NAZIM İMAR PLANI		PROJE ALANI		UYGULAMA İMAR PLANI				
								
BRÜT ARSA (m²)		BİLİNE BRÜT (m²)	BRÜT KATSAYI	BİLİNE YASAL EMSAL	KULLANILAN FAZLA EMSAL	FİRMA	ÖNCEKİ PLAN DURUMU	MERİ PLAN DURUMU
112.000	150.000	1.3	1.50	?	DOĞUŞ HOLDİNG & BİLGİLİ HOLDİNG	Plansız Alan	İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Salıpazarı Kurvaziyer Liman Alanına İlişkin 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı ile %75 E:1.50 Kruvaziyer Liman %25 Rekreasyon ve kültürel Tesis Alanı.	

Ek 2) Salı Pazarı Limanı / Galataport Proje Alanı

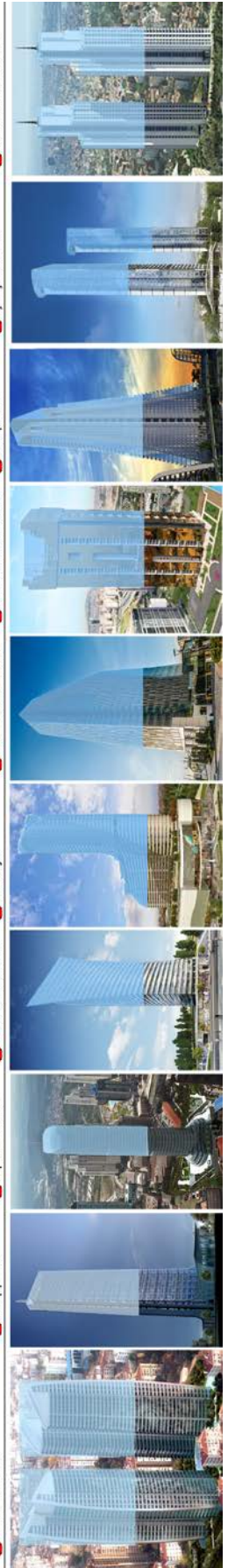

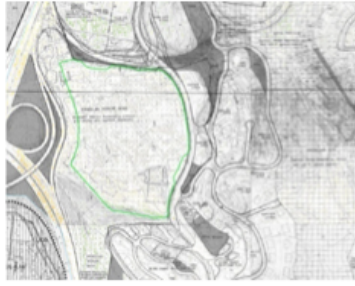
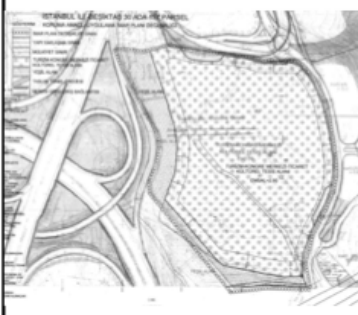
Ek 3) Salı Pazarı Limanı Bölgesi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı

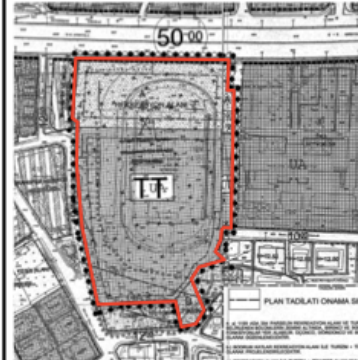

Ek 7) İstanbul'da Planlama Yetkisinde İstisna Örnekleri

SIRA	PROJE ADI	ADA	PARSEL	PLANI ONAYAN KURUM			
	ZORLU CENTER	30	157	ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI			
ÖNCEKİ İMAR PLANI		MEVCUT DURUM		MERİ İMAR PLANI			
							
PLAN ADI: 10.12.1993 T.T. BEŞİKTAŞ GERİGÖRÜNÜM VE ETKİLENME BÖLGESİ U.I.P.		ZORLU CENTER		PLAN ADI: 27.12.2006 T.T. 30 ADA 128 PARSEL KARAYOLLARI TURİZM KONGRE MERKEZİ NAZIM VE UYGULAMA İ.P.T.D.			
BRÜT ARSA (m ²)	BİLİNEN BRÜT (m ²)	BRÜT KATSAYI	BİLİNEN YASAL EMSAL	KULLANILAN FAZLA EMSAL	FİRMA	ÖNCEKİ PLAN DURUMU	MERİ PLAN DURUMU
96.500	750.000	7.77	2.80	5.18	Zorlu	10.12.1993 T.T. BEŞİKTAŞ GERİGÖRÜNÜM VE ETKİLENME BÖLGESİ U.I.P. PARSEL ALANI KARAYOLLARI TESİSİ ALANINDA KALMAKTADIR.	27.12.2006 T.T. 1/1000 ÖLÇEKLİ 30 ADA 157 PARSEL NAZIM VE UYGULAMA İMAR PLANI DEĞİŞİKLİĞİ İLE PARSEL ALANI, E=2.80 YAPILAŞMA ŞARTLARINDA TURİZM - KONGRE MERKEZİ - TİCARET - KÜLTÜREL TESİS ALANI LEJANTINDA KALMAKTADIR.

Ek 8) Planlama Yetkisinde İstisna Örnekleri – Zorlu Center

SIRA	PROJE ADI	ADA	PARSEL	PLANI ONAYAN KURUM			
1	ALİ SAMİ YEN – TORUN CENTER	1199	384	İBB + TOKİ			
ÖNCEKİ İMAR PLANI		MEVCUT DURUM		MERİ İMAR PLANI			
							
PLAN ADI: 24.06.2006 T.T. Lİ SİSİLİ MERKEZ VE CEVRESİ UİP		ALİ SAMİ YEN – TORUN CENTER		PLAN ADI: 02.04.2010 TT'Lİ İSTANBUL/ŞİŞLİ/DİKLİTAŞ 1199 ADA 384 PARSELE İLİŞKİN İMAR PLANI DEĞİŞİKLİĞİ			
BRÜT ARSA (m²)	BİLİNEN BRÜT (m²)	BRÜT KATSAYI	BİLİNEN YASAL EMSAL	KULLANILAN FAZLA EMSAL	FİRMA	ÖNCEKİ PLAN DURUMU	MERİ PLAN DURUMU
35.000	342.000	9.77	2.50	6.51	Torunlar GYO	24.06.2006 T.T. Lİ SİSİLİ MERKEZ VE CEVRESİ UİP NDA SPOR TESİSİ ALANI VE ZEMİNALTI KATLI OTOYOL ALANI VE PARK ALANI FOKSİYONUNDA KALMAKTADIR.	18.10.2007 T.T. Lİ PLAN DEĞİŞİKLİĞİ İLE E=3.00, H=SERBEST TURİZM+TİCARET ALANI OLARAK TADİL EDİLMİŞ. MAHKEME SÜRECİ DEVAM EDERKEN TOKİ TARAFINDAN RESEN ONAYLANAN PLAN TADİLATI İLE 02.04.2010 TT'Lİ İSTANBUL/ŞİŞLİ/DİKLİTAŞ 1199 ADA 384 PARSELE İLİŞKİN UYGULAMA İMAR PLANI DEĞİŞİKLİĞİ'NDE E=2.50 H=SERBEST TURİZM TİCARET ALANI, E=0.05 H=3.50, PARK ALANI (ZEMİN ALTI OTOYOL) ALANINDA KALMAKTADIR.

Ek 9) Planlama Yetkisinde İstisna Örnekleri – Ali Sami Yen / Torun Center

ÖZGEÇMİŞ

Tayfun KAHRAMAN

14.05.1981 tarihinde İzmir’de doğdu. İzmir Atatürk Lisesi’nden 1999 yılında mezun oldu ve 2000 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde lisans eğitimine başladı ve 2004 yılında lisans eğitimini tamamlayarak, Şehir plancısı unvanı ile mezun oldu. Mezuniyet sonrası, çeşitli yüksek lisans programlarına kayıt oldu. 2006 – 2010 yılları arasında iki dönem TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Yönetim Kurulu’nda Sekreter Üye görevinde bulundu ve Oda görevini profesyonel olarak sürdürdü. 2007 yılında Mimar Sinan Üniversitesi’nde Kent Planlama Programında başladığı yüksek lisans eğitimini, 2010 yılında sunduğu “Kentlerde Kamu Mülklerinin Satışı ve Devlet Eliyle Kentsel Rant Üretimi: İstanbul Örneği” başlıklı tez çalışması ile tamamladı. 2009 – 2014 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Koruma Bölge Kurulu’nda uzman olarak görev aldı.

TMMOB Şehir Plancıları Odası’nda 2010 yılında başladığı İstanbul Şubesi Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini sürdürmekte ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır. 2013 yılından bu yana Planlama Dergisi’nin editörlüğünü yapmaktadır. Ayrıca Şehircilik, Kent Planlama ve İmar Mevzuatı hakkında ders ve seminerler vermekte, kongre ve konferanslara konuşmacı olarak katılmakta, yazılı ve görsel basında demeç ve röportajları ile yer almakta ve çeşitli gazete, dergi ve haber sitelerinde yazıları yayınlanmaktadır.